

UIT HET LEVEN VAN JOHN BUNYAN.

Deze opsomming bevat feiten die gebaseerd zijn op of jaartallen. Op deze wijze pogen wij u een redelijk overzicht van de levensloop van een bijzonder man.

Datum: Gebeurtenis:

november 1628 John Bunyan wordt geboren in de parochie Elstow, in Bedfordshire. Zijn vader, Thomas, was pottenmaker. Zijn moeder heette Margaret Bentley.

30 november 1628 John wordt op zestienjarige leeftijd ingelijfd bij het Newport Pagnell garnizoen, dat deel uitmaakt van het 'Parlementair leger'.

1645 Het Newport Pagnell garnizoen trekt op naar Leicester. Zeer waarschijnlijk sneuvelde daarbij een vriend van John Bunyan.

Hij schrijft daarover:

"When I was a soldier, I, with others, were drawn out to go to such a place to besiege it; but when I was just ready to go, one of the company desired to go in my room; to which, when I had consented, he took my place; and coming to the siege, as he stood sentinel, he was shot into the head with a musket bullet, and died."

Margaret Bentley overlijdt in juni 1645

Na zestien huwelijksjaren overlijdt John's moeder, Margaret Bentley. Zij sterft slechts enkele weken na de dood van John's zusje Margaret. Twee maanden na het overlijden van zijn vrouw huwt Thomas Bunyan zijn derde vrouw.

augustus 1646 Het Newport Pagnell garnizoen wordt ontbonden. De soldaten krijgen de opdracht om 'in dienst van het land' werkzaamheden te verrichten in Ierland.

17 januari 1647 De Ierse officier luitenant-kolonel Charles O'Hara monstert troepen in Newport. John Bunyan wordt aangeworven.

1647 Op 19 jarige leeftijd keert John weer naar huis.

1648 John huwt met zijn eerste vrouw, een wees.

Hij schrijft: "I changed my condition into a married state, and my mercy was to light upon a wife whose fa-ther was counted godly. This woman and I, though we came together as poor as poor might be, not having so much household stuff as a dish or spoon be-twixt us both, yet this she had for her part, The Plain Man's Pathway to Heaven, and The Practice of Piety, which her father had left her when he died."

20 juli 1650 Mary, zijn eerstgeboren blinde dochter, wordt gedoopt.

1653 John, inmiddels 25 jaar oud, wordt lid van de St. John's kerk in Bedford en ontmoet er de priester Mr. Gifford.

1653 Tijdens een boottocht op de Bedford rivier valt John in het water en verdrinkt bijna. "I fell out of a boat into Bedford river, but mercy yet preserved me alive."

14 april 1654 Mary's jongere zusje, Elizabeth, wordt gedoopt.

1655 Het gezin verhuist naar Bedford alwaar John decaan wordt van de St. John's kerk. Kort na de verhuizing sterft John's eerste vrouw. Het gezin heeft op dit ogenblik vier kinderen. In hetzelfde jaar (september) sterft John's vriend, de priester Mr. Gifford.

1656 John's eerste werk 'Some Gospel Truths Opened' wordt uitgegeven.

1657 Het tweede werk 'Vindication of Gospel Truths' komt uit.

1657 John wordt formeel als predikant erkend.

1658 Er wordt een klacht tegen John ingediend bij het Hof van Assisen wegens 'prediken in Eaton Socon'. Waarschijnlijk werd de beschuldiging ingetrokken.

1658 Publiceert zijn derde werk 'A Few Sighs From Hell'

1659 Huwt zijn tweede vrouw, Elizabeth.

1659 Publiceert 'The Doctrine of the Law and Grace Unfolded'. Het is het laatste boek dat verschijnt vooraleer hij naar de gevangenis wordt gestuurd.

12 november 1660 Op 12 november heeft John Bunyan een preek voorbereid die hij wil houden in het gehucht Lower Samsell. Bij zijn aankomst verneemt hij, dat er een aanhoudingsbevel is uitgereikt. Na een uitvoerige bespreking met Mr. Francis Wingate en diens zwager, William Foster (die John zonder succes tracht over te halen schuld te bekennen) wordt hij overgebracht naar de gevangenis in Bedford.

De aanklacht luidt: "devilishly and perniciously abstaining from coming to Church to hear Divine Service, and for being a common upholder of several unlawful meetings and conventicles, to the great disturbance and distraction of the good subjects of this kingdom, contrary to the laws of our sovereign lord and king."

20 november 1660 Ongeveer een week na John's arrestatie bevalt zijn echtgenote; het kind sterft enige tijd later.

augustus 1661 "Whereupon I continued in prison till the next assizes, which are called MID-SUMMER ASSIZES, being then kept in AUGUST, 1661." John's vrouw verzoekt de rechters om mild op te treden tegen haar man. Haar verzoek wordt verworpen.

1662 John doet pogingen om zijn naam te laten opnemen in de verdedegingsagenda, opdat zijn zaak weldra voor de rechtbank zou worden bepleit. Een klerk van het Hof schraapt John's aanvraag, met als gevolg dat Bunyan de eerstvolgende vier jaar in de gevangenis blijft opgesloten.

1662 John schrijft: "I Will Pray With the Spirit and With the Understanding Also, or a Discourse Touching Prayer".

1663 Het boek 'A Discourse Touching Prayer' verschijnt.

1663 John schrijft 'Christian Behavior'. Hij is nu 35 jaar oud.

1664 Hij publiceert 'One Thing is Needful' op losse bladen die door zijn vrouw en kinderen worden verkocht om hem aldus financieel te kunnen ondersteunen.

1665 John schrijft 'The Holy City' en 'The Resurrection of the Dead and Eternal Judgment' in de gevangenis van Bedford.

1665 Schrijft een gedicht getiteld 'Prison Meditations' als antwoord op een brief die hij ontving waarin de schrijver hem verzocht er alles aan te doen om niet ten onder te gaan.

1666 Publiceert 'Grace Abounding to the Chief of Sinners'. Hierop wordt hij gedurende een korte periode in vrijheid gesteld. "He was let out again, 1666, being the year of the burning of London, and, a little after his release, they took him again at a meeting, and put him in the same jail, where he lay six years more." - Charles Doe, een vriend en de schrijver van een biografie over John Bunyan.

1671 Na een periode van twaalf jaar wordt John Bunyan uit de gevangenis ontslagen. De formele 'genadebevestiging' draagt als officiële datum 13 september 1672, maar vijf maanden eerder is John reeds in het bezit gesteld van een koninklijke volmacht om in het openbaar te prediken.

1674 John Bunyan is 46 jaar oud. Zijn werk 'Christian Behavior' wordt in pocket formaat uitgegeven.

1675 Schrijft "The Pilgrim's Progress" tijdens een gevangenisverblijf dat zes maanden duurde. Na zijn vrijlating hervat John zijn pastoraat in Bedford.

1676 Publiceert 'The Straite Gate'.

februari 1678 John is inmiddels 50 jaar. Hij publiceert "The Pilgrim's Progress".

1678 In de herfst van dit jaar verschijnt de tweede editie van "The Pilgrim's Progress".

1679 Publiceert 'A Treatise of the Fear of God'.

1680 Publiceert 'The Life and Death of Mr. Badman'.

1681 Publiceert 'Come and Welcome to Jesus Christ'.

1682 Publiceert 'The Holy War'.

1682 Publiceert de achtste editie van "The Pilgrim's Progress" en voegt hieraan de laatste verbeteringen toe.

1682 Publiceert 'The Greatness of the Soul'.

1682 Publiceert 'The Barren Fig Tree'.

1684 Publiceert de negende editie van "The Pilgrim's Progress".

1684 Publiceert het tweede deel van "The Pilgrim's Progress".

1684 Publiceert 'Seasonable Counsel'.

1685 Publiceert de tiende editie van "The Pilgrim's Progress".

1685 Het gevaar van een nieuwe gevangenisstraf dreigt.

1688 Publiceert 'The Water of Life'. John wordt 60 jaar oud.

1688 Publiceert 'The Jerusalem Sinner Saved' (boek verschijnt in pocket formaat en heeft slechts 8 pagina's).

19 augustus 1688 Houdt zijn laatste preek (gebaseerd op Johannes 1:13).

31 augustus 1688 Na een wandeling door de regen (om een jongeman te bezoeken die ruzie had met zijn vader) keert John terug naar zijn woning in Snow Hill. Kort daarop wordt hij overvallen door hoge koorts. Tien dagen later sterft hij. John Bunyan wordt begraven in Bunhill Fields.

1688 Enkele maanden na John's dood wordt 'The Barren Fig Tree' opnieuw gedrukt.

1691 'The Jerusalem Sinner Saved' wordt opnieuw gedrukt.

1691 Charles Doe publiceert 'An Exposition on the First Ten Chapters of Genesis, and Part of the Eleventh': een onvoltooid commentaar op de Bijbel dat (in handgeschreven versie) in John Bunyan's nalatenschap werd aangetroffen.

1692 Elizabeth Bunyan, John's tweede echtgenote, overlijdt.

1692 'Of Antichrist and His Ruin', 'Christ a Complete Saviour', 'A Discourse of the House of the Forest of Lebanon' en 'The Saints' Knowledge of Christ's Love' worden gepubliceerd.

1698 Charles Doe publiceert 'The Heavenly Footman'.

1701 'A Book For Boys and Girls' verschijnt voor het eerst.

BIOGRAFIE VAN JOHN BUNYAN

EERSTE HOOFDSTUK.

Deze grote man stamt van zeer geringe ouders af.

In armoede geboren.

Zijn opvoeding en slechte gewoonten.

Hij wordt ketellapper als zijn vader.

Laat zich als soldaat inschrijven.

Keert uit de oorlog terug en huwt met een beminnelijke, godsdienstige vrouw.

Haar bruidsschat.

‘Maar wij hebben deze schat in aarden vaten, opdat de uitnemendheid der kracht zij van God, en niet uit ons.’ 2 Corinthiërs 4:7.

‘Want mijn gedachten zijn niet ulieder gedachten, en uw wegen zijn niet mijn wegen, spreekt de Heere.’ Jesaja 55:8.

‘Al laagt gij tussen twee rijen van stenen, zo zult gij toch worden als vleugelen ener duive, overdekt met zilver, en welker vederen zijn met uitgegraven geluwen goud.’ Psalm 68:14.

‘Gedurende de laatste helft van de zeventiende eeuw leefden er, onder de grote mannen van Engeland, slechts twee uitstekende scheppende genieën, de een (Milton) schreef het Paradijs verloren, de andere (Bunyan) de Christenreis. Lord Macaulay.

Toen de reus Goliath de slagorden van Israël hoonde en één van hun dappere strijders tot een tweegevecht met hem uitdaagde, zou wel geen menselijk wezen vermoed hebben, dat deze onbesneden reus vallen zou in het gevecht met een jongeling, ‘roodachtig, mitsgaders schoon van aanzien.’ En toch, deze slechts met een slinger en stenen gewapende jongeling ‘gaf de dode lichamen van der Filistijnen leger dien dag aan de vogelen des hemels, en aan de beesten des velds.’

Wie, die het kleine kind gezien had, dat in een stal geboren en in een kribbe neergelegd werd en later als knaap bij zijn vader het timmeren leerde, zou gezegd hebben, dat God onder deze menselijke vorm Zich zelf openbaarde, en dat later elke knie voor Hem zich buigen en elke tong Hem zou belijden, God te zijn?

Michaël, een Franciscaner monnik, had eens op zijn reis naar Ascoli de rechte weg verloren en werd toen terecht geholpen door een haveloze jongen, die de zwijnen hoedde vergeten en verlaten, de rug met diepe striemen doorsneden en de ogen vol tranen! De diep ellendige bloed was niet alleen blijde hem de weg te mogen wijzen, maar smeekte de monnik ook dringend, met hem mee naar het klooster te mogen gaan, waar hij tot de vernederendste diensten bereid was, in de hoop, dat hij wat zou leren en verlost worden van ‘die vuile zwijnen.’ Hoe ongelovig zou de monnik zich betoond hebben, wanneer iemand hem had gezegd, dat deze verlaten, morsige, in lompen geklede jongen eens een machtiger kroon zou dragen dan koningen en keizers! Deze zwijnenhoeder werd later Paus Sixtus V.

Een vrouw, die de schandnaam van ‘losbandig en goddeloos wijf’ ten volle verdiende, hoorde eens een ketellappersleerling op de gruwelijkste wijze vloeken en zweren. Zij verweet hem, dat ‘Zij nooit zo vreselijk had horen vloeken en zweren, ‘dat ‘het haar bang maakte, ‘dat ‘hij de goddelooste knaap was, dien zij in haar leven had gehoord, ‘dat ‘hij in staat was alle jongens in een stad totaal te bederven, wanneer zij met hem omgingen.’ Deze woorden maakten op de vloeker zulk onuitwisbare indruk, waarbij al de preken, die hij al had gehoord, te kort geschoten waren. Satan greep, door middel van een van zijn dienaressen, een geweten aan, dat alle aanbidding der genade reeds had weerstaan. De pijn wondde het hart van de vloeker, die

woorden waren een zaad, wel op vreemde wijze gestrooid, maar van zulke wonderlijke gevolgen, dat de onbeschaamde Godslasteraar tot bitter berouw werd gedreven, en, toen hij vergeving en vrede gevonden had, zich gedrongen gevoelde om die Goddelijke genade te prijzen en te verkondigen met rijke beelden en woorden vol vuur. De arme, zedeloze, Godvergeten ketellappersjongen werd de ijverigste prediker van de liefde van Christus de bekwame schrijver van De Jeruzalemse Zondaar verlost, of Goed Nieuws voor den slechtste der mensen.

Hoe dikwijls zijn Gods heiligen anderen tot de meest onverwachte zegen gesteld! Het goede zaad der Goddelijke Waarheid werd menigmaal gestrooid door hen, die niet uitgingen om te zaaien, maar die toch uitnemend gebruikt werden om de zelf gesmaakte genade te verheerlijken, de gemeenschap der heiligen te genieten en eigen zaligheid te verhogen!

Denk aan die paar arme, maar vrome, gelukkige vrouwen, die op een mooie zomerdag voor een van beider woning zaten, waarschijnlijk ijverig bezig om kant te maken, met welke opbrengst zij het onderhoud van hun kinderen hielpen verdienen. Terwijl zij elkaar over de dingen Gods onderhouden, nadert een ketellappersleerling, die enige woorden van hun gesprek opvangt en op een plaats gaat staan, waar hij ze kan horen. Hij luistert met ingehouden adem, want de woorden zinken in zijn ziel, zij spreken in de tale Kanaäns over hun heilige vreugde, over de heerlijke gevolgen van de wedergeboorte en hun ellendige natuurlijke staat, hoe vrijmachtig en onverplicht God zich over hen ontfermd, hen genade geschonken en hen onder de aanvallen en verzoeking van de duivel heeft staande gehouden, hoe zij ook in de donkerste, stormachtigste dagen zijn bewaard, en hoe zij hun eigen gerechtigheid als een verwerpelijk kleed veroordelen en verfoeien.

De geleerde vertogen, die onze ketellapper dikwijls in de kerk had aangehoord, waren als nevels over zijn hoofd weggedreven en hadden weinig of geen indruk nagelaten. 'Maar deze arme vrouwen,' zegt hij zelf, 'mij dacht, dat de vreugde haar deed spreken, met zulk een blijdschap spraken zij over de woorden der Schrift, en zulk een genade straalde in hun onderhoud door, dat het mij toescheen, als hadden zij een nieuwe wereld gevonden, als waren zij buitengewone mensen, die niet onder de volken gerekend moeten worden.'

O, hoe weinig vermoedden zij, dat hun vroom gesprek het middel was, waardoor de Heilige Geest die arme ketellapper bekeerde, en dat zij meewerkten om hem tot een der schitterendste sterren in Gods Koninkrijk te maken, hem, die, zelfs na de rust te zijn ingegaan, zijn geschriften achterliet om de harten der onboetvaardigen te bewegen, de gebrokenen van hart met hemelse balsem te verbinden, de gevangenen van de reus Wanhoop te bevrijden en de pelgrims naar de hemelstad te geleiden. Deze rijke, overvloedige zegeningen had de kerk te danken, in de eerste plaats aan een zondares, maar voornamelijk aan het Christelijk gesprek van een paar arme, doch vrome vrouwen.

Deze armoedige, haveloze ketellapper was de zoon van een naarstige handwerksman te Elstow, nabij Bedford. Zijn afkomst is zo onaanzienlijk, dat men zelfs de voornaam van zijn vader nog niet weet, hij werd geboren in het jaar 1628, merkwaardig door de aanneming van de beroemde Bill of Rights. Toen begon de worsteling tegen koninklijke willekeur, waaraan een einde werd gemaakt, toen onze prins Willem III, in 1688, koning van Engeland werd, hetzelfde jaar, waarin Bunyan overleed. Hij leefde dus juist gedurende een der belangrijkste tijdperken van de geschiedenis van zijn vaderland.

Van Bunyans ouders en van zijn jeugd wordt weinig meegedeeld. Al wat wij daaromtrent weten, hebben wij voornamelijk aan zijn eigen levensverhaal en de daarin vervatte duidelijke uiteenzetting van zijn geestelijk leven, alsmede aan zijn verhandeling Wet en Genade te danken. Zijn geboorte zou het prachtigste paleis tot eer verstrekt en de adellijkste families luister bijgezet hebben. Hadden koninklijke of prinselijke peten hem ten doop gehouden, omgeven door alle weelde van deze wereld, men zou zich op zulk een telg beroemd hebben, maar zijn

geboorte ligt zo in het duister, dat men nog zelfs niet weet, of hij ooit gedoopt is geworden, terwijl zijn wedergeboorte uit de Heilige Geest over de ganse aarde bekend is, zover zijn werken gelezen worden.

Hij kwam ter wereld in een werkmanshutje van de geringste soort, in het dorp Elstow, ongeveer drie uren gaans van Bedford. Zijn afkomst deelt hij zelf aldus mede: 'Ik stamde van een laag, onaanzienlijk geslacht af, daar mijn vaders huis tot de geringste en meest verachte families van het land behoorde.' Bunyan brengt dit zeer ter snede in zijn voorwoord voor Enige kreten uit de hel te pas: 'Ik ben de uwe, indien gij u niet schaamt, mij als zodanig aan te nemen, om mijn lage en verachtelijke afkomst naar de wereld.' De armoede en geringheid van zijn familie was zo bekend, dat zijn leraar, John Burton, in een aanbeveling van De Evangeliewaarheden ontvouwd, het nodig oordeelde te zeggen: Ergert u niet daaraan, dat Christus u de gouden schatten van het Evangelie toereikt in een gemeen aarden vat, door iemand, die noch om grootheid, noch om rijkdom van deze wereld aanbeveling verdient.'

Bunyan vroeg zijn vader eens: 'Zijn wij misschien ook Israëlieten?' Want, daar hij in de Schriften vond, dat die eens Gods uitverkoren volk waren, meende hij, dat, indien hij tot dat volk behoorde, zijn ziel noodzakelijk gelukkig moest zijn. Sommigen maken hieruit op, dat zijn vader een reizende ketellapper was, daar dit beroep gewoonlijk door reizende lieden werd uitgeoefend. Te dien tijde waren zij een algemeen veracht slag van mensen. Johns vader wordt ergens beschreven als 'een arm, eerlijk werkmans, die gelijk Adam, buiten het paradijs rondzocht en de gehele wereld voor zich had om zijn brood te verdienen, hij was zorgvuldig en ijverig in het onderhoud van zijn gezin.'

Gelukkig voor Bunyan werd hij geboren in een omgeving, waar het als een schande gold, wanneer ouders hun kinderen geen opvoeding gaven. Met dankbaarheid verhaalt hij, dat 'het Gode behaagd had, mijn ouders in het hart te geven, dat zij mij naar school zonden om lezen en schrijven te leren.' Nabij zijn geboorteplaats bevond zich een school, tot welker oprichting Sir Thomas Harper, Lord-Mayor van Londen, een eerste stoot gegeven had, en die nog steeds door een liefdadige hand in wezen werd gehouden. Een korte tijd genoot Bunyan aldaar onderwijs in de allereerste beginselen der wetenschap, maar, helaas! slechte makkers roeiden weldra deze geringe, nog onbestemde letterkundige indrukken, die zijn woelige, van alle tucht afkerige geest ontvangen had, weer uit. Hij zegt: 'Tot mijn schaamte moet ik bekennen, dat ik spoedig het weinige vergat, dat ik geleerd had, ja, dat er bijna niets van overbleef.' Dit feit zal de lezer weer in de gedachte komen, wanneer hij Israël's hoop verlevendigd doorleest, waar de schrijver op deze wijze van de allerbelangrijkste leer der rechtvaardiging dus spreekt: 'Het gaat met velen, die deze leer beginnen te verstaan, als met de jongens op de Latijnse school: zij leren totdat zij de gronden der spraakkunst kennen, keren dan naar huis terug en vergeten alles.'

Zodra zijn krachten hem hiertoe in staat stelden, gaf hij zich met ziel en lichaam aan losbandigheid over. 'Wat mijn eigen natuurlijk leven betreft, in de dagen, dat ik zonder God in de wereld was, volgde ik inderdaad geheel de loop van de wereld en de geest, die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid. Ik vermaakte er mij in, dat de duivel mij geheel naar zijn wil beheerste, vol van alle ongerechtigheid, van kindsbeen af had ik slechts weinig gelijken, wanneer het er op aan kwam te vloeken, te zweren, te liegen en Gods heilige Naam te lasteren.' Hij schijnt meer een lichtzinnige vloeker, dan onmatig en zinnelijk te zijn geweest.

Men heeft verondersteld, dat in de aanvang der geschiedenis van Slechtmens, Bunyan een tafereel van zijn eigen jongensleeftijd heeft opgehangen. Maar het verschil is te groot. Slechtmens is het kind van vrome ouders, die hem in elk opzicht, zedelijk en wetenschappelijk, een goede opvoeding geven, het tegenovergestelde van Bunyans jeugd. Zijn eigen slechte gewoonten en die van zijn eerste makkers stelden hem in staat, het afschuwelijk karakter en

gedrag van Slechtmens af te schilderen als een ontzettend toonbeeld van de brede, maar hellende weg naar ellende en verderf.

Bunyans ouders schijnen niet te hebben getracht, hem op die weg van tomeloze loszinnigheid tegen te houden. Hij zinspeelt er nergens op, maar wanneer hij van zijn schoonvader spreekt, zegt hij, dat deze 'voor godvruchtig werd gehouden', en in zijn schone, onpartijdige catechismus sluit hij een les over het gedrag van kinderen jegens hun ouders met deze roerende woorden: 'De Heere, indien het Zijn wil is, bekere onze arme ouders, 'opdat zij met ons kinderen Gods mogen zijn.' Bij zekere gelegenheid, toen hij over zijn zweren streng werd berispt, antwoordde hij: 'Ik wenste van ganser harte, dat ik weer een klein kind mocht worden, en dat mijn vader mij mocht leren, te spreken zonder deze goddeloze gewoonte van te zweren.' Zijn ouders schijnen hem veeleer gestijfd te hebben in een kwaad, waardoor hij de vloek van zijn omgeving werd.

Gedurende deze goddeloze levenswijze was hij geen huichelaar voor deze verachtelijke zonde koesterde hij grote afschuw, want hij verfoeide het, wanneer als godsdienstig bekend staande lieden onheilige taal deden horen, of zo hij slechte daden zag van hen, die zichzelf godzalig noemden. Zijn vastberadenheid en zijn onstuimige geest bewaarden hem zijn ganse leven door voor deze lage ondeugd. Toen de goddelijke waarheid als een licht in zijn ziel scheen, deed het hem pijn Christenen in een ijdele tooi te zien wandelen, gelijk mensen, die over de dunne zwavelkorst van een verraderlijke vulkaan lopen.

Te midden van zijn diepste verdorvenheid begon de Heilige Geest het werk van de wedergeboorte in zijn ziel een langdurig, heilig, wondervol werk waardoor deze bandeloze losbol geschikt werd gemaakt tot reinheid van wandel, tot gemeenschapsoefening met zijn God, tot uitnemende diensten als prediker van het Evangelie, tot lijdzaamheid onder de vervolging om der gerechtigheid wil, tot het schrijven van werken, die wellicht in alle eeuwen der kerk ten zegen zullen zijn, en eindelijk bekwaam om de wateren des doods in te gaan en aan de overzijde te blinken als de glans des uitspansels, gelijk de sterren, altoos en eeuwiglijk. Onze God doet wonderen van genade. Dr. Cheever beschrijft op de volgende wijze de herscheppende werking van Gods genade in Bunyans ziel: 'om al het onzuivere te verwijderen, opdat de Heilige Geest alles vervulle, staat de Hemelse Goudsmid bij de oven, schept met alle zorgvuldigheid het schuim af, onderhoudt de vereiste warmtegraad, en ziet toe, en wacht, tot Zijn eigen beeld verschijnt. Welk een schone, heilige, plechtige, wonderbare, heerlijke loutering!

Tijdens zijn openlijke losbandigheid was zijn geweten vaak onrustig, soms verschrikte hij op het horen rammelen van de boeien, waarin Satan hem geklonken had. De ontzettende werkelijkheid van een eeuwigheid verstoorde en verbitterde vele ogenblikken, waarin hij zijn hartstochten de vrije teugel liet. De gedaante der tijden, in welke hij leefde, ging spoedig voorbij, de banden, die tot dusver alle vrij onderzoek van de Heilige Schrift hadden belemmerd, werden geslaakt. De Puriteinen begonnen het hoofd op te steken, en naarmate de Goddelijke waarheden zich een weg baanden in het hart van het volk, begonnen goddeloosheid, losbandigheid en vuile redenen de bescherming der publieke opinie te verliezen. Een voorbeeld van goddeloosheid kon niet lang voortgaan, of hij werd bestraft, zowel door mondelinge berisping als door de heiligen wandel van anderen. Bunyan schreef deze gewetenswroegingen, die hem overvielen, terwijl hij ogenschijnlijk dood was door de misdaden en de zonden, terecht aan een genadig God toe. 'Zelfs in mijn kindsheid verschrikte de Heere mij met beangstigende dromen en ontzette mij met vreselijke visioenen. Menigmaal wenste ik, dat er maar geen hel mocht zijn, of dat ik een duivel mocht wezen om anderen te folteren, liever dan zelf gefolterd te worden.' Deze gedachte is vaak opgekomen in de geest van jongelieden, die verschikten bij de voorstelling van die toestand, 'als de worm niet sterft en het vuur niet uitgeblust wordt.' Wanneer hij Zondags morgens in de kerk of bij zijn schoollessen zat, traden deze ontzaglijke

waarheden voor zijn levendige verbeelding, terwijl zijn rusteloze natuur hem van alle dwang tot onderzoek afkerig maakte. Zijn geest was als een voortgedreven zee, want die kan niet rusten, en haar wateren, werpen slijk en modder op. ‘Enige tijd later hielden deze ontzettende dromen op, mij te kwellen, ik gaf mij zonder enig voorbehoud aan mijn zondige lusten over en vermaakte mij in allerlei overtreding van Gods wet.’ Ik was in waarheid de belhamel onder allen, die mijn omgang zochten, en ging hen in allerlei zonde en goddeloosheid voor.

Sommigen hebben getracht Bunyan in een gunstiger licht voor te stellen, en Dr. Southey beweert zelfs, dat, ‘zijn hart nooit verhard was.’ Maar daartegenover staat Bunyans eigen getuigenis: ‘Er woonde in mijn binnenste een grote begeerte om de zonde tot volkomenheid te brengen, en ik trachtte uit te vinden welke zonde ik nog zou kunnen bedrijven, ik maakte zoveel mogelijk haast om mijn buik met haar draf te vullen, opdat ik niet sterven zou zonder van alles te hebben genoten. Ik betuig plechtig voor God, dat ik niet lieg, noch een spreekwijze voorwend, maar dat deze dingen inderdaad en met alle macht door mijn hart werden nagejaagd, de goede God, wiens barmhartigheid ondoorgrondelijk is, vergeve mij mijn overtredingen.’ Zijn gehele loopbaan van kindsbeen af tot de mannelijke leeftijd was ‘naar de eeuw dezer wereld, naar de overste van de macht der lucht, van de geest, die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid.’

De voorstelling, die Bunyan voor zijn bekering van zijn eigen goddeloos en lasterlijk bestaan had, vloeide voort uit een vergelijking niet met de Heilige, die te rein is van ogen om het kwade te zien, maar met het gedrag van zijn zedelijke medezondaren. In zijn Jeruzalemse Zondaar verlost pleit hij met grote zondaars, met hen, die tot de laagste trap van ongerechtigheid zijn afgedaald, dat, indien hij genade ontvangen heeft en wedergeboren is, zij gewis niet behoeven te wanhopen, maar slechts ernstig dezelfde genade te zoeken. Hij beschrijft zich zelf aldus: ‘Ik spreek uit ervaring, ik was een van die, welke allerlei zonden uitdenken, ik besmette alle jongelieden in mijn geboorteplaats. Mijn burens beschouwden mij als zodanig en mijn gedrag bewees, dat zij gelijk hadden, waarom Jezus Christus mij het eerst aangreep, en hierdoor werd de verzoeking voor de anderen in de gehele stad zeer verminderd. Toen God mij tot zuchten bracht, stonden zij vaak te luisteren en vroegen nieuwsgierig: ‘wat scheelt John toch?’ Als ik uitging om het Brood des levens te zoeken, werd ik dikwijls door enigen gevolgd, terwijl anderen thuis over die verschijnselen in gepeins raakten. Enigen onder hen, ziende dat God zich over mij ontfermde, begonnen Hem ook om genade te smeken.’ Kan iemand, na zulk een getuigenis, betwijfelen of hij wel in de volste zin van het woord was ‘een vuurbrand uit het vuur gerukt, ‘ een bijna verkoold hout, gekend en gezien door allen, die zijn wandel gadesloegen? Hij was een levende getuigenis van hetgeen de Apostel Jakobus zegt: ‘de tong is een vuur, een wereld van ongerechtigheid, ontstoken van de hel, ‘ Jakobus 3:6.

Deze man, die alle krachten inspande om verdoemd te worden, meer dan vele belijders om zalig te worden, deze zelfde man werd, tot verbazing der hemelen, een wonder van genade, een voorbeeld van wijsheid, goedheid, heiligheid, waarheid en liefde. Zijne ontzettende goddeloosheid was even algemeen bekend voor zijn bekering, als de uitwerking van zijn wondervolle verandering in zijn Christelijke wandel na die tijd uitblonk. Toen hij eens van zonde overtuigd was, staarde hij op ‘Het wondere kruis, Waaraan de Vorst der ere stierf’, en werd een vuurbaak, om de meest verdorven zondaars in de duistere nacht van Satans heerschappij aan te trekken, opdat zij het nieuwe leven mochten zoeken, en wijl ook voor zulke hoop is, behoefde niemand te wanhopen. Als een Magdalena of gelijk de moordenaar op het kruis, kan zijn voorbeeld elke verloren zoon bemoedigen om op te staan en tot zijn Vader te gaan. Terwijl hij in zijn jeugd zijn hart tegen God trachtte te verharderen, viel reeds menige straal van hemels licht in zijn gemoed en richtte zijn blik naar een vreselijke eeuwigheid. In de stille nachtelijke uren, ‘in de droom, door het gezicht des nachts, als een diepe slaap op de

lieden valt, in de sluimering op het leger, toen openbaarde Hij het voor het oor van deze zondaar en Hij verzegelde zijn kastijding.’ Job 33:15-16.

In een levensgeschiedenis van Bunyan, uitgegeven in 1692, lezen wij het volgende: ‘Het eerste, dat hem zichtbaar aangreep in zijn onwedergeboren toestand, waren angstige dromen en nachtvisioenen, die hem vaak in zijn slaap in luide kreten deden uitbarsten en het huis in rep en roer brachten, alsof iemand hem wilde vermoorden. Wanneer hij dan ontwaakte, keek hij met zulk een wildheid in het rond, alsof hij nog een werkelijke verschijning zag. Gewoonlijk waren boze geesten de hoofdpersonen van zijn gezichten, die zich in monsterachtige gedaanten en vormen aan hem vertoonden en hem dreigend aangrijsden, als wilden zij hem meeslepen of verscheuren. Nu eens schenen zij vlammen te spuwen, dan weer vervulden zij het vertrek met rook, waaruit hij gebrul en afschuwelijke geluiden vernam. Eens droomde hij, dat hij het aanschijn des hemels in een vuurgloed zag staan, de donder sneed krakend en knetterend door het uitpansel, een aartsengel vloog door het midden des hemels en blies de bazuin, en een schitterende troon stond oostwaarts, waarop iemand zat in een blinkend gewaad als de morgenster. Hij meende, dat het einde der wereld gekomen was, viel op zijn knieën, strekte zijn handen ten hemel en riep uit: ‘o, Heere God, ontferm u over mij! wat moet ik doen, de dag des oordeels is gekomen, en ik ben niet bereid!’ Terstond daarop vernam hij een stem, die luide zei: ‘Bekeer u!’ Een andermaal droomde hij, dat hij zich in een vrolijke plaats bevond, waar hij luidruchtig en naar hartelust kon zondigen, toen plotseling een hevige aardbeving de bodem spleet en een gapende afgrond vormde, waaruit bloedige vlammen opstegen en menselijke gedaanten in bollen van vuur heen en weer geworpen werden, met verscheurende kreten telkens weer omlaag vallende, terwijl enige duivelen, onder hen gemengd, luide om hun pijniging lachten. Terwijl hij sidderende dit toneel aanschouwde, meende hij, dat de aarde zich ook onder hem spleet en hem met vlammen van alle zijden omringde, doch toen hij juist op het punt was van te vergaan, verscheen er een gedaante in blinkende kleding, die hem uit deze vreselijke plaats rukte, en ofschoon de duivelen die gedaante naschreeuwden om hem in hun macht te laten ten einde hem zijn verdiende straf te doen ondergaan, toch ontsnapte hij gelukkig het ontzettend gevaar. Hij ontwaakte en sprong op van vreugde, toen hij begreep dat het slechts een droom was geweest.

Job zegt: ‘God spreekt eens of tweemaal, doch men let niet daarop. In de droom, door het gezicht van de nacht, als een diepe slaap op de lieden valt, in de sluimering op het leger, dan openbaart Hij het voor het oor der lieden, en Hij vergezelt hun kastijding’.

Zulke dromen maakten Bunyan uitnemend geschikt om in later tijd de beroemde dromer der Christenreize te worden, waarin hij ongetwijfeld menig visioen uit zijn jeugd heeft meegedeeld. Lees b.v. wat Christen in het huis van Uitlegger zag. Geen kunstige verdichting zou een droom zo natuurlijk hebben kunnen afschilderen. Wij zouden er haast de gevolgtrekking uit afleiden, dat Bunyan in zijn jongelingsjaren het vijfentwintigste hoofdstuk van Mattheus in de kerk heeft horen voorlezen, en de ontzaglijke indruk van die woorden hem ‘s nachts zulk een droom voor de geest maalde.

Maar, gelijk hierboven reeds werd gezegd, welk een ontzettende werking deze gezichten op het zondig gemoed ook maakten, ze hielden eerlang op hem te benauwen. De jongeling wierp zich weer zonder wroeging in de armen der zonde. Liet God hem dan aan zichzelf over om de maat van zijn ongerechtigheid te vervullen? Geenszins, de Heer had nog veel werk voor hem te doen. Zijn hand is niet verkort, dat zij niet zou kunnen redden. Bunyan moet voor zijn taak bereid worden, en nu schrik hem niet bewegen kan, zal God op een andere wijze zijn oneindige barmhartigheid aan hem groot maken.

‘God verliet mij niet geheel en al, maar vervolgde mij voortdurend, nu niet langer met overtuigingen, maar met oordelen, waardoor toch genade een lichtstraal wierp. Want eens verdrong ik bijna in een zeebocht. Een andermaal viel ik uit een boot in de Bedfordrivier, maar

genade spaarde mij wederom. Nog eens was ik met mijn makkers in het veld, toen een adder over de weg sprong. Ik had juist een stok in mijn hand, sloeg haar daarmee op de rug, zodat ze bewusteloos bleef liggen. Nu maakte ik met mijn stok haar bek open en haalde met mijn vingers er de gifttanden uit, waarbij ik zo driftig te werk ging, dat ik mij zelf zeker zou omgebracht hebben, had Gods genade mij niet bewaard.

Met dankbaarheid herinner ik mij die voorvallen. Toen ik soldaat was, werd ik met anderen uitgekozen om een plaats te gaan belegeren. Ik stond juist gereed op te marcheren, toen een ander in mijn compagnie van mij verlangde, voor mij te mogen uittrekken, hetgeen ik hem toestond. Hij ging mee, werd als schildwacht op een der posten geplaatst en door een kogel in het hoofd getroffen, zodat hij stierf.'

Behalve deze uitredingen, door zijn eigen pen vermeld, zegt nog een van zijn vrienden, dat Bunyan de Goddelijke barmhartigheden ook bij andere gelegenheden geroemd heeft. Eens, toen hij in het donker werkte, viel hij in een buitengewoon diepe put, ook in ziekte ondervond hij de macht van die reddende hand, en vaak verwonderde hij zich, dat een zondaar als hij met zulke vaderlijke zorgvuldigheid van voedsel en deksel voorzien werd.

Bunyan gaat voort: 'Hierin, zei ik, toonde God Zijn oordelen en ontferming, maar noch het een, noch het ander deed mijn ziel ontwaken tot gerechtigheid, ik bleef zondigen en mijn vijandschap tegen God nam meer en meer toe, terwijl ik omtrent mijn eigen zaligheid hoe langer hoe zorgelozer werd.'

Dat zulk een ellendeling dienst nam bij het leger, kan niemand bevreemden. Zijn krachtig, gehard lichaam, gewoon aan alle weer blootgesteld te worden zijn onverschrokken moed, die bleek uit zijn handelwijze met de adder, en aan overmoed grensde, maakten hem juist geschikt tot plundering en verwoesting, welke de glorie des krijgsman schijnen te moeten uitmaken. Sommige van onze lezers zijn wellicht onbekend met de omstandigheid, dat te dien tijde in Engeland een burgeroorlog woedde, die wel door veel geschiedschrijvers aan staatkundige geschillen wordt toegeschreven, maar waarin eigenlijk de godsdienst de hoofddrijfveer was. Het was de aloude strijd, hoezeer onder nieuwe vormen, van het ongeloof tegen het geloof, van Belial tegen Christus, al valt het niet te ontkennen, dat door de Puriteinse tegenstanders van 's Konings willekeur veel 'vreemd vuur op het altaar' gebracht werd. Maar hierboven werd er reeds met een enkel woord op gezinspeeld de uitkomst was, door Gods genade, schoon.

Wij vinden dus nu Bunyan te midden van zijn krijgsmanplichten. Zonder twijfel was hij soldaat voor zijn huwelijk en aanwezig bij het beleg van Leicester, maar het klinkt enigszins vreemd, dat hij bij de parlementaire troepen en niet in het koninklijke leger zou gediend hebben. Wel kunnen wij op deze vraag geen beslist antwoord geven, maar toch is het meer dan waarschijnlijk, dat een man als Bunyan de zaak des konings boven die der republikeinen zal verkozen hebben.

Het leger, waarin hij diende, stond bekend als een, 'waarin de goddeloosheid alle palen en perken overschreed', terwijl Hume zegt, dat de republikeinse troepen in dat jaar (1645) over het algemeen uit vrome mannen bestonden. Dat er ten tijde van Cromwell vrijdenkers waren, kan niet in twijfel worden getrokken. Slechtmens zegt, dat hij de deugd hoorde bespotten door het voorstel, om de uitwerking der schaamte aan een wonder toe te schrijven. Maar Hume heeft gelijk, als hij beweert, dat in de dagen van Bunyans korte militaire loopbaan de troepen van Cromwell voor het grootste gedeelte uit mannen van echte vroomheid bestonden. De vrije tijd der soldaten werd besteed aan gebed en godsdienstige samenkomsten, de dood voor zulk een heilige zaak werd als een martelaarschap beschouwd.

Bunyans trouw aan het vaandel, waaronder hij streed, was zo opmerkelijk, als ware ze hem aangeboren. Zelfs nadat hij zelf het misbruik der koninklijke macht op bittere wijze had ondervonden toen ze Gods rechten dorst aantasten en de vorm der Godsverering zelf bestond te bepalen uitte hij, die geen mens ooit ontzag, die geen regel neerschreef om de gunst van

iemand wie dan ook te winnen, zijn gevoelens in deze woorden: 'Ik kom er openlijk voor uit, dat ik behoor tot die ouderwetse belijders, die trachten God te vrezen en de koning te eren. Ik wens te zegenen die mij vloeken, hun wel te doen, die mij haten en te bidden voor hen, die mij geweld aandoen en mij vervolgen, en in die weg heb ik meer vrede genoten dan de ganse wereld weet. Bidt voor de verlenging van 's konings leven. Bidt, dat God alle samenzweringen tegen zijn persoon en zijn regering aan het licht brenge.' 'Wilt gij tegen de koning opstaan? is een woord, dat alom een schok teweeg brengt. Bidt voor allen, die in hoogheid gezeten zijn, verwijt uw vorst niets, want hij is over u gezet, al zijn wegen zijn Gods wegen, hetzij u ten gunste of om uw geloof te beproeven dit is uw plicht, het zal u bij uw vrienden aangenaam, bij uw vijanden gevreesd, en nuttig maken als Christen. Laat koningen de vrees, achting, eer en gehoorzaamheid betaald worden, die wij aan hun plaats, hun taak en waardigheid verschuldigd zijn. Ik spreek luide mijn trouw aan de koning en mijn liefde jegens mijn mede-onderdanen uit.' Met zulke bewijzen voor ons, dat hij in alles vreedzame gehoorzaamheid aan de overheid eiste, zolang ze niet in Gods rechten trad, kan men zich niet voorstellen, dat hij de wapenen tegen zijn vorst zou hebben opgevat. Voor zijn bekering zou zijn ingekankerde smaak in vloeken en ruwe woorden slecht gepast hebben bij de godsdienstzin van de parlementaire troepen, terwijl het hem onder Ruperts dragonders in hoge achting bracht. Hij kon op Kerstmis zelfs een vleespastei eten, hetgeen door de republikeinen als iets onheiligs en bijgelovigs beschouwd werd. Bovendien, wat zeer sterk spreekt was het feit, dat Leicester belegerd en bestormd werd door de koninklijke troepen en niet door Karel's vijanden. De koning zelf was bij deze inname tegenwoordig en beval de grootste wreedheden. De abdij werd door de Cavaliers verbrand. Ruperts zwarte vlag werd op de poort geplant, die de vijand verraderlijk in handen was gespeeld. Iedere Schot, die in de stad gevonden werd, moest zijn leven laten. Indien het verhaal, dat Thoresby in zijn Geschiedenis van Leicester van dit feit geeft, waarheid is, dan was dit toneel van roofzucht en bloeddorst voldoende, om Bunyan van het krijgsmansleven afkerig te maken. Op welk een wijze met het eigendom van de verslagenen door de overwinnaars omgesprongen werd, was hem bekend:

Als de soldaat, die allerminst
Een mensenleven spaart,
Maar, als zijn vijand eindelijk valt,
Wreeddaardig hem vermoordt,
En elk ontvangt zijn deel en lot
Van wat hem niet behoort.

In een bevelschrift, gedateerd 28 Oktober 1645, leest men o.a. het volgende: 'Wijl het algemeen bekend is welke ellende de inwoners van de stad en het graafschap Leicester getroffen heeft, toen de koninklijke troepen die stad hebben ingenomen, namelijk dat genoemde inwoners beroofd zijn geworden niet alleen van hun winkelwaren, maar ook van al hun huisraad en zelfs van de klederen, die zij aan het lichaam droegen, zowel mannen als vrouwen en kinderen, tot zelfs zuigelingen toe, terwijl zij door allerlei maatregelen gedwongen werden om te openbaren, waar ze hun kostbaarheden verborgen hadden, en waarna ze allen in de gevangenis geworpen werden, enz.'

Kan het iemand bevreemden, dat de koning 'een barbaar en moordenaar' gescholden werd, omdat hij er zo velen in koelen bloede had laten ombrengen, nadat het garnizoen zich had overgegeven, de afgevaardigden van het Parlement laten ophangen en de in de stad aanwezige Schotten ter dood brengen? Al deze wreedheden werden voorbeeldig gestraft. De koning verloor bij deze gelegenheid 709 man, maar de republikeinen schepten nieuwe moed. Enige dagen daarna had de slag van Naseby plaats, de getalsterkte was aan beide zijden tamelijk

gelijk, doch de koninklijke troepen waren veteranen, door ervaren officieren gecommandeerd. Maar de Heere der heirscharen oefende wraak voor het onschuldige bloed, te Leicester vergoten: des koning's leger werd geheel vernield, wagens, kanonnen en Karel's eigen kabinet werden genomen, van die dag af was de koninklijke macht gebroken en weldra verloor de tiran kroon en leven. De overwinnaars trokken tegen Leicester op en namen de stad bij verdrag in. Heath verzekert in zijn Kroniek, dat er 'bij de herovering van Leicester niet een sneuvelde', zodat Bunyan en zijn makker noodzakelijk onder de koninklijke vanen hebben moeten dienen, daar van die kant belangrijke verliezen zijn geleden, toen de stad de republikeinen ontviel.

Vele van Bunyans gezegden en spreuken zijn aan het dragondersregiment van Rupert ontleend, b.v. 'zoals wij zeiden, tot aan de oren bebloed.' Wat kan de betekenis zijn van deze uitdrukking. 'zij (trompetters) blazen noch laars en zadel, noch te paard en voort, noch den aanval?' In zijn allegorieën zinspeelt hij soms op de krijg en spreekt dan steeds van een zwaard, niet van een musket. 'Poets uw harnas, man! en gesp het aan.' 'Vaders zwaard in de hand van een zuigeling zal geen vijand overwinnen.'

Of Bunyan de dienst vaarwel zei, toen Karel in de slag van Naseby op de vlucht gedreven werd, of dat hij ontslagen werd, is niet bekend. Hij keerde naar zijn geboorteplaats terug, vol militaire gedachten, die hij zich later in zijn Heilige Oorlog uitnemend te nutte maakte. Hij was niet bekeerd, veeleer in de zonde verhard, en hoewel de herinnering aan het gevaar, waarin zijn ziel zich bevond, nu en dan boven kwam, het vlees was te sterk en behield de overhand. Hij besloot dus zichzelf aan alle vleselijke lusten en vermaken over te geven, die hij gewoon was te genieten, of waartoe hij maar gelegenheid vond. Door zijn werk te verzuimen en allerlei spel en tijdverdrijf op te zoeken, trachtte hij de onaangename gedachten uit zijn geest te verbannen, hetgeen hem echter niet altijd gelukte, en dus zonk hij al dieper en dieper in het slijk der zonde. In deze allerellendigste toestand werd hij, onder de onzichtbare leiding van God, door vrienden overgehaald zich in het huwelijk te begeven. Van een jongeling als hij, slechts twintig jaren oud, zou men natuurlijk verwachten, dat hij een even zondig en lichtzinnig meisje zou getrouwd hebben, doch zijn keus viel gans anders uit. Bunyans eerste geschiedschrijver, waarvan wij hierboven reeds vernamen, zegt daaromtrent met ongewone eenvoudigheid: 'Zijn armoede en ongebonden levenswijze maakte het hem moeilijk een vrouw te vinden, die volkomen aan zijn neigingen beantwoordde, en omdat geen rijk meisje op zijn losbandigheid gesteld zou zijn, moest hij wel iemand kiezen, die arm was, maar deugdzaam, hartelijk, gehoorzaam en inschikkelijk, geboren uit eerlijke, godvruchtige ouders, die haar, zover ze dit vermochten, in de waarheid en kennis der zaligheid onderwezen hadden.' Alle ceremoniën, als huwelijks-aankondigingen, bruidssuikers, trouwpakken en recepties bleven achterwege, want 'deze vrouw en ik kwamen bij elkaar zo arm als maar mogelijk was, zelfs niet in het bezit van een schotel of een lepel.' Zijn vrouw had twee boeken: Het Pad des Eenvoudigen ten Hemel en De Beoefening der Godzaligheid, maar wat van oneindig groter waarde was dan huisraad of weelde, in haar hart was dat zaad gestrooid, dat geen dief kan ontroven. Zij verzocht en haalde, hem over, deze boeken te lezen en de openbare eredienst bij te wonen. Ware het niet om harentwille, hij zou ze nooit gelezen hebben. Hij luisterde naar de stem van zijn vrouw en leerde op die wijze weer lezen, welke kunst hij, bij gebrek aan oefening, bijna geheel vergeten had. Zijn vrouw werd dus een onuitsprekelijke zegen voor hem. Zij is een voorbeeld voor elke vrouw, die de apostolische vermaning van geen ander juk op zich te nemen met de ongelovigen, in de wind heeft geslagen en zich nu met een vloeker en losbol verbonden ziet. Maar ook levert zij een heerlijk bewijs, welk een zegenrijke werking vrouwelijke invloed kan uitoefenen. Zij verwierf zijn onbepaalde genegenheid en werd een even bekwame leermeesteres, als hij een leerzame scholier. Dit is te verbazender, daar hij zelf zegt: 'gedachten over godsdienst waren mij zeer pijnlijk, en een boek over Godzalige wandel te horen lezen, scheen mij een gevangenis toe.' Ondanks alle bezwaren werd zijn ruw gemoed door haar

tederheid en gehoorzaamheid verzacht, terwijl hij op zijn oude manier voortging, nam zijn vrouw elk geschikt ogenblik waar, om hem uit te leggen, hoe haars vaders vroomheid zijn eigen geluk en dat van zijn gezin met zich gebracht had. Zij gebruikte geen bestraffende, bijtende woorden, geen ‘bedsermoenen,’ maar was in alles vriendelijk, beminnelijk en zacht. In het eerst begon hij weer nu en dan ongerust te worden omtrent zijn zielstoestand, maar als de gedachte, dat hij toch de dag der genade had laten voorbijgaan, in zijn hart post vatte, werd de zonde op nieuw het enig doel van zijn streven, slechts zelden vervulde een flauwe straal van genade zijn ziel met vreze en beven. Doch langs deze onbegrijpelijke weg leidde God de zondaar tot bekering.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE INWENDIGE STRIJD, OF BUNYANS BEKERING.

Al wat leeft ontwikkelt zich. Indien een kind plotseling man werd, hoe onwetend en onhandig zou hij daar staan. Een lange weg is noodzakelijk om de mens voor te bereiden voor zijn belangrijke levensplichten, en evenzo gaat het met de wedergeboorte tot een geestelijk bestaan eerst een zuigeling, dan een knaap, voorts een jongeling, vervolgens een man en eindelijk de ervaren Christen. Zo wordt elk afzonderlijk lid van Christus' kerk gevormd, maar naarmate een zondaar bestemd is, om Christus' wil een voorganger en leidsman onder zijn broeders te worden op wie het oog der ganse wereld eeuwen door gevestigd wordt moet ook zijn ervaring in geestelijke dingen te uitgebreider, te dieper zijn.

Het verhaal van Bunyans bekeringsweg is, zonder uitzondering, het opmerkelijkste, dat ooit in het licht kwam. Het is wel berekend om de last tot een nauwkeurig onderzoek in elke christen-wijsgeer op te wekken. Vanwaar kwamen die plotselinge opwellingen, die duistere vrees, die stralen van hemelse vreugde? Grote geleerdheid bracht hem niet tot razernij. Geen Christen, die deze krachtige werkingen aan een verwarde verbeelding toeschrijft. Vanwaar die onzichtbare macht, die Saulus op de weg naar Damascus ter aarde wierp? Wie ontzette Job met dromen en verschrikte hem door gezichten? Welke engel der Satans sloeg Paulus met vuisten? Wie legde een nieuw lied op David's lippen? In deze korte levensgeschiedenis hebben wij geen plaats om een vergelijking te maken tussen overtuiging van zonde en de verschrikkingen van een ontstemde verbeelding. Bunyans gevoelens over dit punt zijn hoogst merkwaardig en uitvoerig ontwikkeld in zijn Heilige Oorlog. Het vermogen van de geest om gehele heirlegers van gedachten te denken en in mannen, vrouwen en kinderen te belichamen, is zo groots, dat het schier het grootste verstand zou doen duizelen. Al deze drommen van strijders zijn de ontelbare gedachten, geboren door inwendige strijd van een ziel. Over zulk een ontwerp kon een lijvig boekdeel geschreven worden. Maar wij moeten onze aandacht vestigen op de arme ketellapper, die het voorwerp van die wondervolle krijg was.

De wijze en tedere pogingen van zijn echtgenote om hem van zijn goddeloos leven af te brengen, werden door een zegen achtervolgd, spoedig vormden zich in zijn hart allerlei besluiten om zijn zondige gewoonten vaarwel te zeggen en een uiterlijke hervorming tot stand te brengen. Zijn eerste poging was telkens, getrouw deel te nemen aan de openbare Godsdienstoefening. 'Ik wierp mij, ' dus zegt Bunyan zelf, 'met vol vertrouwen in de armen van de toenmalige Godsdienst, die daarin bestond, dat men tweemaal daags ter kerke ging, zich daarbij onder de eerste rijen voegde en evenals de anderen zeer eerbiedig sprak en zong, hoewel mijn goddeloos leven aanhield. Een geest van bijgeloof maakte zich daarbij zozeer van mij meester, dat ik alles wat tot de kerk behoorde: altaar, priester, koorzanger, priesterrok, dienst, enz. met diep ontzag vereerde en alle dingen heilig achtte, welke ik binnen haar wanden ontwaarde. Vooral de priester en de koorzanger hield ik voor buitengewoon gelukkige en ongetwijfeld rijk gezegende mensen, omdat zij, zoals ik toen meende, Gods dienaars en de voornaamste personen in Gods heiligdom waren om zijn dienst te verrichten. Deze waan werd spoedig zo sterk in mijn gemoed, dat ik nauwelijks een priester kon zien, welk een slordig leven hij ook leidde, of ik voelde mij zijn onderdaan, eerbiedigde hem en boog voor zijn persoon, ja, ik geloof dat mijn respect jegens hen, die ik voor Gods dienstknechten aanzag, zo groot was, dat ik voor hen in het stof zou hebben kunnen vallen en toegelaten, dat zij hun voet mij op de nek zetten. Hun naam, hun gewaad en hun doen verrukte en betoverde mij.'

Naar waarheid beschuldigt Bunyan zich zelf, dat de priesterheerschappij hem verrukte en betoverde. Hoe spoedig werd een sprank van bijgeloof een heldere vlam, en hoe hevig brandde

deze! Zijn eerbied gold niet de Heere, want van Hem wist hij weinig of niets, maar priester en koorzanger, rok en gewaad.

Dit alles viel voor in een tijd, toen het Algemeen Gebedenboek, dat tot 'allerlei bezwaren' aanleiding had gegeven, door een parlamentsakte werd 'afgeschaft', maar door een volgende akte 'weer ingevoerd', onder zware straffen voor wie zich daaraan onttrekken durfde. Die 'allerlei bezwaren', waarvan in de akte sprake was, ontstonden uit verschil van mening omtrent de geschiktheid der formulieren, die opgedrongen werden, terwijl de tegenstand toenam, toen die dwang gesteund werd door ongehoorde wreedheden, welke men op de weigerachtigen toepaste. In Schotland was de oppositie tegen de Engelse liturgie meer aaneengesloten, ten gevolge van een verdrag, tussen de koning, de lords, de edelen en het volk tegen de pauselijke heerschappij gesloten, 20 Juni 1580. Toen Aartsbisschop Land in 1637 trachtte, het Gebedenboek ook in Schotland in te voeren, volgden onlusten en bloedige tonelen, totdat in 1643 een nieuw en plechtig verdrag werd gesloten, dat, in 1645 ook op Engeland toegepast, door duizenden der uitnemendste burgers en menige edelman ondertekend werd, 'hetwelk zij nu onderschreven en, elk in het bijzonder zijn handen opheffende tot de allerhoogste God, bezworen.' Deze wijze van eedzweren was in de plaats gekomen van de vorige, waarbij men de omslag van een boek kuste. De wrede en wederrechtelijke maatregelen van Laud en de ijver van koning Karel ten gunste der priesterheerschappij waren de voornaamste oorzaken der burgeroorlogen, die het land verwoestten, terwijl het plechtig verdrag het Parlement een krachtige steun verleende tot herstel der grieven tegen het koningschap. Gedurende de Republiek werd in de plaats van het Algemeen Gebedenboek een Voorschrift voor de openbare Godsvereniging gegeven, waarvan de inhoud tamelijk wel overeenkomt met wat de Presbyterianen en Dissenters in onze dagen gebruiken. Wanneer het volk vergaderd en tot eerbied en ootmoed aangemaand was, begon de prediker uit het hoofd te bidden. Daarop las hij gedeelten uit de Heilige Schrift, met of zonder uitlegging, naar hij nodig oordeelde, maar in elk geval zonder in geestloze taal te vervallen. Nadat nu een psalm was gezongen, ging de prediker andermaal in het gebed voor, waardoor hij het volk bracht tot rouw over hun zonden en tot honger en dorst naar Gods gerechtigheid in Jezus Christus. Terstond na de preek werd opnieuw gebeden, en in het voorschrift daaromtrent lezen wij: 'En dewijl het gebed, dat Christus zijn discipelen leerde, niet slechts een voorbeeld, maar ook zelf een veelomvattend gebed is, bevelen wij het evenzeer ten gebruike in de kerken aan.' Hierop werd weer een psalm gezongen, en de voorganger liet de gemeente met de gebruikelijke zegenbede gaan. Sommige geestelijken volgden het oude gedenboek en zeiden de liturgie op in plaats van die voor te lezen, waarop geen aanmerking werd gemaakt. Deze vorm van eredienst was het, die Bunyan zulk een eerbied en ontzag inboezemde, en die zulk een diepe indruk op zijn geest achterliet.

Bunyan was verzot op gymnastische kunsten, klokkenluiden en dansen, en hij maakte er gebruik van zover zijn beroep hem dit toeliet. Karel I had, hetzij om het Katholicisme te bevorderen, hetzij om zijn onderdanen van hun godsdienstige grieven af te leiden, getracht hun ernstige gedachten in een maalstroom van ontspanning uit te wissen, door het Boek der Spelen op nieuw uit te geven en het gebruik ervan op de dag des Heeren voor te schrijven. 'Dat ons goede volk na de godsdienstoefening niet gestoord, belet of ontraden worde te dansen, zowel mannen als vrouwen, boog te schieten, te springen, kunsten te maken of zich met dergelijke onschuldige genoegens te vermaken: meispen, pinksterpartijen, morendansen, meibomen en andere uitspanningen.' Maar dit was nog niet alles, 'Puriteinen en dweppers moesten zich naar deze spelen schikken of hun vaderland verlaten.' Met deze straf werd elke geestelijke bedreigd, die weigerde van de kansel uit het Boek der Spelen voor te lezen of zijn hoorders te vermanen, des Heeren dag dus te ontheiligen. Vele honderden vrome predikers werden geschorst, in verzekerde bewaring genomen, van hun ambt ontzet, buiten de kerkgemeenschap gesloten, vervolgd, voor de Hoge Rechtbank gedaagd en uit het koninkrijk gebannen, omdat zij

genoemd bevel niet hadden afgelezen. Bijna achthonderd predikers, die Gods gebod boven dat van de koning stelden, werden op deze wijze hevig vervolgd. Zelfs was verbanning om ongehoorzaamheid aan zulke satanische wetten niet de ergste straf, in sommige gevallen moest de overtreder ze met de dood boeten. Deze vervolgingen gingen met de laagste en meest barbaarse wreedheden vergezeld. Vele geestelijken echter bogen het hoofd onder zulke afschuwelijke slavernij.

Deze sabbathsspelen, door Karel I in 1633 ingevoerd, zullen zonder twijfel Bunyans slecht gedrag in zijn jeugd bijzonder gesteund hebben. Toen in 1644 het Algemeen Gebedenboek werd afgeschaft, werd ook een stichtelijkere viering van de Zondag bevolen en iedereen verboden op die dag te worstelen, te jagen, boog te schieten of voor tijdverdrijf de klok te luiden, zich te vermommen, bij kerkinwijding of op Pinksteren losbandige feesten te vieren, te dansen, te dobbelen of andere spelen uit te voeren, en 'het Boek der Spelen moest openlijk worden verbrand.' Deze wet schijnt gedurende de burgeroorlogen niet streng te zijn gehandhaafd, want wij vinden Bunyan vier jaar later met zijn goddeloze gezellen de Zondagmorgen aan priestervergoding en de Zondagnamiddag aan hun sabbats-schendende vermaken wijden. Bij een van deze gelegenheden ontving Bunyans geest eens een buitengewone indruk van een ongewoon toneel, dat wij niet beter dan in zijn eigen woorden kunnen weergeven.

'Op zekere dag was het onderwerp van al wat de priester sprak, hoe wij de rustdag behoorden te vieren, en de zonde van die dag te breken, hetzij door te arbeiden, te spelen of op enige andere wijze. Ondanks mijn godsdienst was ik iemand, die in allerlei zonden behagen schepte en ze vooral Zondags bedreef, zodat zijn preek mij in het geweten greep en ik geloofde, dat hij dat onderwerp opzettelijk gekozen had om mij mijn verkeerde wegen voor te houden. Toen gevoelde ik wat schuld is, zo als nooit te voren, naar ik mij kan herinneren, ik ging naar huis, toen de preek geëindigd was, zwaar door mijn schuld neergedrukt.

'Voor een ogenblik was de heerlijkheid, die er in mijn meest geliefde vermaken lag, zeer verminderd, ja mijn vroegere uitspanningen kwamen mij nu bitter voor, doch ziet, dit duurde niet lang, en voor ik mijn middagmaal gebruikt had, begon de ontroering te bedaren en mijn hart keerde tot zijn gewone zondelust terug. O, wat was ik blij, dat ik van deze akelige gedachten verlost, haar kracht gebroken en ik weer vrij was om naar hartelust te zondigen! Zodra ik dus verzadigd was, dacht ik om de preek niet meer, maar keerde met het grootste genoegen tot mijn oude gewoonte van spel en vermaak terug.

'Maar dezelfde dag, toen ik midden in het kaatsspel was en de kat juist uit een gat geslagen had, stond ik op het punt een tweede slag te geven, als plotseling een stem uit de hemel in mijn ziel drong, zeggende: 'Wilt gij uw zonden verlaten en naar de hemel gaan, of ze behouden en ter helle varen?' Ik stond als aan de grond genageld, liet de kat liggen en zag naar boven, waar ik met de ogen mijn verbeelding de Heere Jezus meende te ontdekken, die in grimmigheid op mij neer blikte, alsof Hij mij met een strenge straf bedreigde voor deze en mijn vroegere euvel daden.

'Nauwelijks vloog mij deze gedachte voor de geest, of een vroegere uitvlucht verdrong haar: mijn grote en grove zonden kwamen mij voor de geest, en ik meende derhalve, dat het voor mij te laat was om naar boven te zien, want Christus zou mij niet vergeven noch mijn overtredingen uitwissen. Ik dacht hierover na, en terwijl ik zo peinsde en vreesde dat het werkelijk zo zijn mocht, drong zich vertwijfeling in mijn gemoed, daar ik begreep dat het inderdaad te laat was. Ik besloot dus in de zonde voort te gaan, want dus redeneerde ik als het geval zo is, dan ben ik in een ellendige toestand, ellendig indien ik mijn zonden varen laat, en ellendig indien ik ze blijf bedrijven, ik moet toch verdoemd worden, en dan is het even goed om veel als om weinig zonden verloren te gaan.

‘Zo stond ik te midden van mijn vermaak, terwijl allen op mij wachtten, maar ik zei niemand iets. Toen ik deze laatste gevolgtrekking gemaakt had, keerde ik mij opnieuw als een dolle tot mijn spel, en ik herinner mij nog goed, dat ik in de vertwijfeling, die nu mijn ziel aangreep, overtuigd was van nergens enige troost te zullen vinden dan in de zonde, want de hemel was voor mij gesloten, zodat ik daaraan niet meer behoefde te denken.’

Hoe moeilijk is het, tegen de stroom op te zeilen en de publieke mening te trotseren, wanneer het koninklijk gezag de zedeloosheid aanmoedigt. Want minstens vier jaren geleden waren deze sabbatsvermaken bij parlamentsakte verboden geworden. De achteloosheid der rechters en de oogluikende toelating der geestelijkheid veroorloofden de losbandige jongelingschap om in de weide van Elstow samen te komen, door klokkengelui opgeroepen om hun tijddodende vermaken te beginnen, gelijk zij op ‘s Heeren dag gewoon waren.

Deze plechtige waarschuwing, die hij dus in het vuur van zijn spel ontving, was een van die overtuigingen, waardoor de verharde zondaar allengs geschikt gemaakt werd, om de boodschappen van genade en liefde te ontvangen. Te midden van zijn makkers en de toeschouwers overviel hem een gevoel van schuld. Hoe snel waren zijn gedachten: ‘Wilt gij uw zonden verlaten en naar de hemel gaan, of ze behouden en ter helle varen?’ Met de ogen van zijn verbeelding zag hij ‘Jezus in grimmigheid neerblikken.’ De verleider zegt aanstonds: ‘te laat, te laat om vergeving te zoeken’, en in vertwijfeling neemt hij een besluit, dat zijn hart de grootste benauwdheid moet hebben gekost, namelijk om voort te spelen. Het was een visioen, dat men dagdroom zou kunnen noemen, en dat in een ogenblik voorbij zijn geest trok. Toch bleef de indruk onuitwisbaar achter. Montgomery zegt: ‘het is soms bezwaarlijk tussen zijne nacht- en dagdromen te onderscheiden.’ Zijn verbeelding was niet minder werkzaam wanneer hij waakte, dan in zijn slaap, en tekende hem niet alleen fantastische voorstellingen op diepzinnige wijze, maar maalde hem die tonelen als werkelijkheden, zodat hij inderdaad stemmen uit de hemel of de inblazingen van Satan meende te horen, die godslasteringen in zijn lichamelijk oor fluisterde. Zulk een ontvankelijke geest in verband met zulk een verdorven gemoed, doet verwachten, dat hij met al wat er vreselijks en groots in de godsdienst is, vertrouwd geraakte, en dus dat hij meest in figuurlijke taal zijn worstelingen zou beschrijven, waaronder hij uit zijn natuurstaat in die van de genade overging. Zulke krachtige inwerkingen ondervinden zij dagelijks, die onder een sterke overtuiging van zonde en van de ontzettende werkelijkheid van een toekomende wereld leven. In het grote Franse Biographische Woordenboek wordt Bunyan in een korte, maar bondige levensschets genoemd ‘een ongeletterd man, maar met een grote verbeeldingskracht begaafd van een zacht karakter en onbesproken zeden’, en schrijft men die gezichten zelfs aan een miraculeuze tussenkomst toe.

De volgende schok, die dit verharde gemoed werd toegebracht, werd nog sterker gevoeld, omdat deze van een kant kwam, vanwaar Bunyan zulks allerminst kon verwacht hebben. Hij stond bij het winkelvenster van zijn buurman en vloekte, volgens zijn oude gewoonte, als de razende, van wie Salomon zegt: ‘die vuursprankels, pijlen en dodelijke dingen werpt’. Hij was een levend voorbeeld van het karakter, door de Psalmist dus getekend: ‘Hij zij bekleed met de vloek als met zijn klee, en dat die ga tot in het binnenste van hem als het water, en als de olie in zijn beenderen.’ Psalm 109:18. Hier woedde een ziekte, die met alle menselijke hervorming spotte, maar de almachtige Medicijnmeester genas haar met vreemde middelen. Indien een Christen hem bestraft had, hij zou dit zeer natuurlijk gevonden en er zich niet om bekommerd hebben, maar de Heere beschikte het zo, dat een vrouw, die algemeen bekend stond als ‘een losbandig, goddeloos wijf’, niet nalaten kon op te merken ‘dat zij nooit zo vreselijk had horen vloeken en zweren, dat het haar bang maakte en hij de goddelooste knaap was, die zij in haar leven had gehoord, wel in staat om alle jongens in een stad totaal te bederven, wanneer zij met hem omgingen.’ Openbare berisping van de lippen van zulk een vrouw was een angel, die hem tot in het diepst van zijn ziel wondde, het bracht een omkeer teweeg, die al zijn kameraden

verbaasde, ja hun bijna een wonder toescheen. De muren van een versterkte stad vielen eensklaps om op het geluid van de ramshoornbazuinen, Jozua 6:20, en de grondvesten van het Hartkasteel, door Satan zo onverwinnlijk gemaakt, schudden op de stem van een van zijn eigen dienaressen. De mond, die tot dusver steeds vloeken en lasteringen uitwierp, liet geen vuile taal meer horen, zozeer was het geweten verplet en overtuigd, een uitwendige hervorming kwam tot stand, meer nog zonder inwendig geestelijk leven. Nu begon hij God gedurig beloften te doen, die hij telkens weer verbrak, dan had hij berouw en beloofde een volgende maal beter op te zullen passen. Om zijn eigen gewone uitdrukking te gebruiken, 'hij wilde God weldoen met hoofdstukken, gebeden, beloften en toezeggingen en veel andere dergelijke uitnemende dingen, en meende dat hij God even goed diende als iemand in Engeland alleen omdat hij een reinere weg naar de hel bewandelde dan vele van zijn burenen.'

Zulk een bekering, gelijk hij deze zelf noemt, was 'van losbandige lichtzinnigheid tot iets, dat men de naam van zedelijk leven zou kunnen geven. Nu zei men, dat ik godvruchtig was geworden, en die getuigenis behaagde mij zeer, ofschoon ik niets dan een arme Farizeeër was.' Dit zijn harde woorden, maar ze behelzen slechts de naakte waarheid. Hij werd gezien als een wonder van genade. De grote bekering, een wereldwonder. Nu kon hij schande verdragen, en mocht hij zich met haarkloverijen inlaten, met dwalingen de gek steken, zich zelf bedriegen en de vleierij als water indrinken. Wij kunnen niet onderstellen dat deze uiterlijke verandering slechts huichelarij was, als een masker aangenomen om enig verborgen doel te bereiken, zij was integendeel oprecht en gemeend en vloeide voort uit de begeerte om voor anderen te schitteren, uit schaamte over zijn eigen goddeloosheid en uit vrees voor het toekomstend oordeel, geenszins uit liefde tot God, die de Christen bevreesd maakt Hem te mishagen. Er lag geen verandering van het hart aan ten gronde: de springader des levens bleef verontreinigd, het was een oppervlakkig vernis en daarom heette hij zichzelf een 'gepleisterd graf.' Zijn verachting jegens de godsdienst verdween, maar het behoud van zijn ziel, liep des te groter gevaar.

Een nieuwe bron van bezwaren verrees nu voor Bunyan in zijn gewoonte van de klok te luiden, een vermaak, dat krachtige inspanning vereiste en gewoonlijk Zondags plaats greep. Kort geleden was er een ongeval gebeurd, dat zonder twijfel voor een Goddelijk oordeel over de schandelijke sabbatsschennis werd gehouden. Clark deelt het in zijn Spiegel voor Heiligen en Zondaars dus mede: 'Voor enige tijd was een voetbalwedstrijd op Zondag afgesproken, en twee van de spelers waren in het klokkenhuis gegaan om hun makkers bij elkaar te luiden, toen plotseling een hevige donderslag gehoord en een bliksemstraal gezien werd, die uit een donkere laan het klokkenhuis binnenschoot, allen die tegenwoordig waren verpletterde, de klokluider omverwierp en in een ogenblik doodde, terwijl de ander zo aangegrepen werd, dat hij spoedig eveneens een lijk was'. Wie denkt hierbij niet aan de toren van Siloam, welke er achttien doodde, geen groter zondaars dan de anderen? Het was een plechtige waarschuwing aan de overigen, die vooral op Bunyan haar indruk niet miste. Hoewel hij dit klokkenluiden weinig in overeenstemming keurde met zijn nieuw aangenomen godsdienst, trok toch zijn oude neiging naar de toren. Eerst waagde hij zich er in, maar droeg zorg onder een dikken balk te gaan staan, opdat de klok niet mocht vallen en hem verbrijzelen, later bleef hij in de deur staan uit vrees dat de toren neer zou vallen, en eindelijk werd de angst voor een vroegtijdige dood, in verband met zijn godsdienstige verandering zo sterk, dat hij deze wijze van sabbatsschennis geheel opgaf. Het volgende offer aan zijn eigengerechtigheid was het dansen, het duurde wel een geheel jaar eer hij er toe kwam, ook dit vermaak vaarwel te zeggen.

Bunyan was nu omhangen met de mantel van een belijder en een 'bekwame prater' over godsdienstzaken geworden, toen de Goddelijke genade hem al die goede gedachten omtrent zichzelf ontnam, en, tot zijn verwondering en ontzetting, zijn onheilige wandel en onwedergeboren hart hem op zulk een eenvoudige, maar krachtige wijze voor ogen stelde, als

geen menselijk vernuft zou hebben uitgedacht. Eens te Bedford met zijn handwerk bezig zijnde, ving zijn oor het gesprek op van een paar arme, vrome vrouwen, deze nooit gehoorde klanken verbaasden en vertederden zijn ziel. 'Ik hoorde, maar verstond niet, want wat zij spraken was ver boven mijn bereik. Hun gesprek liep over de wedergeboorte, het werk van God in hun harten, hoe zij van hun ellendige, natuurlijke staat overtuigd waren geworden, hoe God hun zielen had bezocht met zijn liefde in de Heere Jezus, en door welke woorden en beloften zij verkwikt en vertroost werden en in staat gesteld, de verzoeken van de duivel te weerstaan. Ook spraken zij over de inblazingen en verleiding van Satan in het bijzonder, en vertelden elkaar welke aanvallen van de boze zij te verduren hadden gehad, en hoe zij staande waren gehouden. Verder liep haar onderhoud over de verdorvenheid van hun eigen harten en hun ongeloof, en zij veroordeelden, verfoeiden en verafschuwden hun eigengerechtigheid, als verwerpelijk en ongeschikt om iets goeds uit te werken. En mij dacht, dat de vreugde haar deed spreken, met zulk een blijdschap spraken zij over de woorden uit de Schrift, en zulk een genade straalde in hun onderhoud door, dat het mij toescheen, als hadden zij een nieuwe wereld gevonden, als waren zij buitengewone mensen, die niet onder de volken gerekend moeten worden.

Nu begon mijn eigen hart bewogen te worden, en ik mijn eigen staat te mistrouwen, want dit begreep ik, dat in al mijn gedachten over godsdienst en verlossing, van geen wedergeboorte sprake was, evenmin kende ik iets van de troost van Gods woord en beloften, noch van de arglistigheid en boosheid van mijn eigen goddeloos hart. Op geheime gedachten sloeg ik nimmer acht, ik had ook van de verleiding van Satan in het geheel geen begrip en wist niet, hoe daaraan weerstand te bieden. Toen ik dus hun gesprek had afgeluisterd en overwogen, ging ik heen en begaf mij opnieuw aan de arbeid, maar hun gehele gesprek bleef mij bij, mijn hart was er geheel mee vervuld, want hun woorden hadden mij zeer aangegrepen, zowel omdat ik overtuigd was, dat ik de kentekenen van een waarlijk godzalig mens nog miste, als wijl ik de zegen en het geluk van zulk één gezien had.'

De 'bekwame prater' was beschaamd, hij had vrome, godvruchtige vrouwen over hun onwaardigheid horen zuchten, in plaats van zich op verworven deugd te beroemen. Zij hadden hem, tot zijn niet geringe verwondering, geleerd, dat zelfmistrouten en ootmoed het beginsel van wijsheid zijn.

Deze nederige discipelinnen hadden in het minst geen vermoeden, dat de Heilige Geest hun Christelijk gesprek tot een zegen maakte voor het hart van de ketellapper, die zo dicht in hun nabijheid stond, zonder dat zij misschien zelfs over hem dachten. De herinnering aan dit onderhoud leidde hem tot ernstig zelfonderzoek en tot de pijnlijkste ontdekkingen, telkens zocht hij hun gezelschap weer op, en zijn overtuigingen werden al dieper, zijne bekommernis al groter. Het was de aanvang van een inwendige strijd, een van de merkwaardigste, die ooit gestreden werden.

Het was het werk van de Heilige Geest, die een onwetend en weerspannig zondaar vernieuwde en bekwaam maakte om zich geheel en al aan de leiding van de Schrift over te geven, al zijn krachten en vermogens aan zijn Zaligmaker te wijden en zulk een nuttig werktuig in de hand van zijn Heer te worden. Hun, die nooit dergelijke ervaringen smaakten, zullen ze kenmerken van godsdienst-waanzin toeschijnen. Inderdaad waren deze werkingen van de Geest zo wondervol en geheimzinnig, dat het ons niet bevreemden kan, iemand te horen spreken van 'aanhoudend bezocht te zijn met hete en koude koortsaanvallen in het hoofd, 'dromerijen', of 'een der veelvuldige en aanstekelijke zielsziekten, 'in plaats van er een heilzame, hoewel bittere medicijn in te zien, die de hemelse Geneesheer de doodzieke zondaar toediende. Menigmaal voelde hij, gelijk David, 'een doodsteek in zijn beenderen', en waren 'tranen hem tot spijs.' Gods baren en golven gingen over hem heen, Psalm 42. Dan braken stralen van hoop door dierbare beloften, die hem voor wanhoop bewaarden gevolgd door schaduwen des doods,

die zijn ziel in duisternis hulden en alle hoop uitwisten. Hij kon kijken in de bitterheid van zijn wanhoop: 'uw hittige toornigheden gaan over mij.' In de droefenis als in boeien gevangen, 'versmolt zijn ziel van angst.' 'Nu grijpt Satan de ziel met duisternis, vreze en beangstigende gedachten aan verschijningen aan, zij siddert, krimpt ineen en worstelt om het leven. Dan komen de engelen neer om het gezicht te bezien en verheugen zich, dat stof en as de overhand gewint over geweldhebbers, machten, krachten en heerschappijen.' Zijn geest was bezig met de eeuwigheid, en uit de overvloed des harten sprak hij een van zijn voormalige makkers deze berisping toe: 'Harry, waarom vloekt en zweert gij zo? Wat zal er van u worden, indien gij in zulk een toestand sterft?' Zijn eerste preek (naar alle waarschijnlijkheid) werd ontvangen als paarden voor de zwijnen: 'Wat zou de duivel om gezelschap geven, ' antwoordde de aangesprokene toornig, 'indien het niet zulken waren als ik?'

Nu begon hij veel te lezen, o.a. in de boeken der Ranters, wier gevoelens hem alleszins verbaasden en tot verslagenheid brachten. Het is thans uiterst moeilijk hun meningen nauwkeurig weer te geven, zij werden veracht door alle sekten, die zich bij de regering aansloten, wijl ze even als de Quakers en Baptisten, elk gezag van de overheid over hun geweten ontkenden en onderhoud voor hun predikers weigerden. Naar het getuigenis van Bunyan en van vroegere Quakers schijnen zij daadwerkelijke Antinomianen geweest te zijn of althans nauwverwant aan de tegenwoordige Mormonen. Ross beschrijft ze met deze bittere woorden: 'De Ranters zijn onreine beesten, hun grondstelling is, dat er geen zonde bestaat dan wat een mens zich als zonde denkt. Zij verwerpen de Bijbel, zijn de vrolijkste van alle duivels en ontzeggen alle gehoorzaamheid aan de regering.'

De reeds genoemde schrijver van Bunyans Leven van zijn wieg tot aan zijn graf schildert de Ranters en hun middernachtelijke samenkomsten zo zwart af, dat het gehele hoofdstuk wat daaraan gewijd was, in de herdruk van 1832 geheel weggelaten werd. Ongetwijfeld gaven zij zich aan allerlei zonden en onzedelijkheid over. De Ranters waren brutaal en onbeschaamd, hun, levenswijze paste geheel voor de hartstochten van hen, die in openbare zedeloosheid leven. Een van hen was Bunyans intieme kameraad. Deze man was een der slechtste en gemeenste onder zijn makkers, leefde in allerlei onreinheid, loochende het bestaan van God, van engelen en van de geest, lachte om vermaning en beweerde, dat hij alle godsdiensten onderzocht en nu eindelijk de ware gevonden had. Hier ontmoeten wij het karakter van Atheïst, zo juist geschilderd in de Pelgrimsreis, die, Christen en Hopende trachtte te bewegen om terug te keren.

Deze verleiding moet sterk geweest zijn. De Ranters geleken op de zwarte man, in een wit gewaad gekleed, Vleier genaamd, die de pelgrims in een net bracht, onder voorwendsel van hun de weg naar de hemelstad te zullen wijzen, of ook op de Eerste Adam, die aan Getrouwe een van zijn drie dochters ter vrouw aanbood: Begeerlijkheid des Vlezes, Begeerlijkheid der Ogen, en Grootseid des Levens, indien hij met hem in de stad Verleiding wilde blijven wonen. 'Deze verzoeken, ' zegt Bunyan, 'waren zeer aangenaam voor mijn vlees, want ik was nog jong en mijn natuur nog sterk, en, ' voegt hij er in zijn eigenaardige nederige bewoordingen bij, 'God had, naar ik hoop, mij voor betere dingen bestemd: Hij onderhield in mij de vreze Zijns Naams en liet niet toe, dat ik zulke vervloekte beginselen zou aannemen.' Het gebed opende hem een deur ter ontsnapping en leidde hem tot de bron der waarheid. 'Ik begon de Bijbel met nieuwe ogen te lezen. Het gebed bewaarde mij voor de dwalingen der Ranters, en Gods Woord werd mij in die dagen dierbaar.' De studie van de Heilige Schriften werd nu zijn dagelijkse gewoonte, en hij paarde daaraan grote ijver en ernstig gebed. Te midden van menigte sekten, die hem van alle zijden omringden, voelde hij behoefte aan een toetssteen om de verschillende meningen te wegen, die de aanhangers van elk van die sekten als de Weg, de Waarheid en het Leven verkondigden. Hij was een man gelijk, die voelt dat, in geval hij dwaalt, ellende en zo God het niet verhoedt de dood zijn deel zal worden, die een nauwkeurige kaart bezit, maar aan

alle kanten omringd is door personen, die hem door vleien, dreiging, bedrog en allerlei wapenen der menselijke welsprekendheid trachten te misleiden. Met een vijand binnen in zich, die hem aanspoorde hun sluwe raadgevingen aan te nemen, opdat zij hem in het verderf mochten storten, maar tevens door Goddelijke genade gesterkt, stak hij, gelijk Christen zijn vingers in zijn oren en liep voort, roepende: 'Leven, leven, eeuwig leven.' Hij voelde zich geheel afhankelijk van Goddelijke leiding, hetgeen hem voortdurend ernstig deed bidden en de Heilige Schrift stipt gehoorzamen, zijn ganse leven door bleef hij daaraan getrouw. De Bijbel noemde hij 'het toneel, dat God heeft opgericht voor de Hoop, om in deze wereld haar rol te spelen.' Van nu af werd Gods Woord hem dierbaar, en geplaatst tussen zulk een onherstelbaar verlies of zulk een onberekenbare winst als de zaligheid van zijn onsterfelijke ziel, was al zijn hoop op de troon der genade gevestigd, opdat hij mocht geleid worden door die raad, die nimmer faalt en zijn opname in de eeuwige heerlijkheid verzekert.

In deze tijd van onderzoek rees menigmaal twijfel en onzekerheid in zijn ziel op bij het gezicht der ogenschijnlijke gerustheid van vele belijders. In zijn eigen ogen was hij reeds ten diepste vernederd, en wanneer zijn aandacht viel op deze woorden: 'want dezen wordt door de Geest gegeven het woord der wijsheid, en een ander het woord der kennis door dezelfde Geest, en een ander het geloof door dezelfde Geest,' 1 Corinthiërs 12:8-9 dan vroeg hij zichzelf ernstig af hoe het kwam, dat zij zo weinig van deze gaven: wijsheid, kennis en geloof bezat vooral geloof, daar dit toch zo noodzakelijk is om God te behagen. Hij had Mattheus 21-21 gelezen: 'Indien gij geloof had en niet twijfelde, indien gij ook tot deze berg zeide: word opgeheven en in de zee geworpen! het zou geschieden.' En Lukas 17:6: 'Zo gij een geloof had als een mostaardzaad, gij zoudt tegen deze moerbeziënboom zeggen: word ontworteld en in de zee geplant! en hij zou u gehoorzaam zijn.' En 1 Corinthiërs 1-3: 'Al ware, het dat ik al het geloof had, zodat ik bergen verzette.' De arme vrager, die deze uitspraken letterlijk opvatte, meende dat zij bestemd waren om te onderzoeken of de Christen al dan niet geloof had. Hij was onbekend met de regels van Hebreeuwse en Griekse retoriek en bedacht niet, dat deze woorden tot de Apostelen gesproken werden, die de macht ontvingen wonderen te doen. Hij begreep niet, dat een berg te verzetten of een vijgenboom in het hart der zee te planten, figuurlijke spreekwijzen zijn, om uit te drukken, dat door het geloof de grootste zwaarigheden kunnen en zullen worden overwonnen, zelfs het wonder volbracht van een boos en weerstrevende hart tot de liefde en gehoorzaamheid Gods te bekeren. Met angst zag hij uit naar enig zichtbaar bewijs, dat hij geloof had en besloot bijna zelf te beproeven een wonder te doen niet om anderen van zijn geloof te overtuigen, maar om zelf gewis te zijn, dat hij werkelijk geloof bezat. Zulk een majestueus denkbeeld als een berg of een vijgenboom naar de zee over te brengen, was voor Bunyan te groots, want bergen waren er niet in de nabijheid van zijn woonplaats, dat bovendien in het binnenland lag, zijn begeerte was veel geringer: hij wenste enige poelen aan de weg tussen Elstow en Bedford met droge grond te kunnen verwisselen. Toen hij om bekwaamheid wilde gaan bidden, werden zijn gedachten daarvan afgeleid. Dit noemt hij 'in nood te zijn omtrent het geloof en geslingerd te worden tussen de duivel en mijn eigen onwetendheid.' Toch toont dit duidelijk aan, hoe diep hij voelde en hoe oprecht en ernstig zijn onderzoek was.

Het mag enige verwondering baren, dat een jonge man van zulke buitengewone geestkracht er over dacht, een wonder te verrichten om zijn twijfel te bevestigen of weg te nemen, maar wij moeten niet vergeten, dat hij in zijn jeugd geen gelegenheid had gehad om kennis van de Schrift op te doen, geen Zondagsscholen, geen Bijbelklassen hadden zijn begeerte naar Schriftonderzoek opgewekt. De Bijbel was hem een gesloten boek geweest, totdat hij in een toestand van wanhoop uitriep: 'wat moet ik doen om zalig te worden?' De eenvoudige tekst van het Woord was zijn enige leidsman, en het zou niemand hebben kunnen bevreemden, indien men hem geroepen had een vat nieuwe wijn af te tappen, en hij geweigerd daarvoor

oude flessen te nemen, of zo hij een brood in de naburige rivier had geworpen in de verwachting, het na vele dagen weer te vinden. Wat opmerkelijker is, zulk een ongeletterd man kwam, door aanhoudend nadenken en volhardend gebed, door zorgvuldig de een Schriftplaats met de andere te vergelijken, eindelijk zover, dat hij evenzeer van de letterlijke als van de verborgen mening der gehele Schrift een duidelijk inzicht verkreeg. Door zijn eerste misvattingen werd de uitkomst van zijn onderzoek vaster in zijn geheugen geprent, zijn nauwgezette studie van het Oude en Nieuwe Testament voorzag zijn geest met een onuitputtelijke schat van oude en nieuwe dingen, en graveerde in zijn ziel die eeuwige waarheden, levendige beelden en verrassende gedachten, die heldere en treffende verklaringen der Goddelijke waarheid, waardoor al zijn werken zo zeer uitmunten. Wat kan duidelijker zijn dan de wijze, waarop hij het zaligmakend geloof, door de liefde werkende, in zijn Christenreis voorstelt? Hopende was even verlangend te weten of hij geloof had. 'Toen zei ik: Maar, Heere! wat is geloven? En daarop begreep ik uit dit woord: 'Die tot mij komt, zal geenszins hongeren, en die in mij gelooft, zal nimmermeer dorsten', dat geloven en tot Hem te komen hetzelfde is, en dat hij waarlijk in Christus gelooft, die komt, dat is met zijn hart en begeerten naar de verlossing in Christus uitgaat.' Johannes 6.35.

Bovendien moeten wij ons herinneren, dat, tijdens die gedachten aan een wondermacht als bewijs van zijn geloof door zijn hoofd kruisten, zijn geest in een zekere spanning verkeerde, de twijfel verbreidde zich als dikke, donkere wolken over zijn ziel en verborg de Zonne der gerechtigheid voor zijn gezicht. Wij verwijten hem zijn dwalingen niet, maar verbazen ons veeleer over de volgzzaamheid, waarmee hij aanstonds tot zulk een vreemdsoortige proef bereid was, en over zijn ontkomen aan de verleider, die hem op zulk een wijze trachtte te verblinden. Terwijl hij dus 'geslingerd werd tussen de duivel en zijn eigen onwetendheid', bracht een merkwaardige 'dagdroom' hem het geluk van die vrome vrouwen, wier gesprek hij te Bedford had afgeluisterd, weer voor de geest.

'Omtrent die tijd werd mij de gelukkige toestand van die arme vrouwen te Bedford op deze wijze in de droom weer herinnerd. Ik meende ze aan de zonnige zijde van een hoge berg te zien zitten, zich in de stralen van de zon verkwikkende, terwijl ik van de koude stond te huiveren en te klappertanden, en door vorst, sneeuw en donkere wolken bedreigd werd. Mij dacht, ik zag ook tussen hen en mij een muur, die deze berg omgaf, en mijn ziel verlangde zeer door die muur heen te dringen, daar ik wenste bij hen te zijn om evenzo de koesterende warmte van de zon te genieten.

Ik ging langs deze muur heen en weer, al loerende of ik ook de een of andere opening mocht vinden om daardoor binnen te dringen, maar ik kon er geen ontdekken. Ten laatste bespeurde ik, als het ware, een nauwe scheur, waardoor ik mij trachtte heen te werken. Daar de opening evenwel zeer eng was, deed ik vele vergeefse pogingen, totdat ik eindelijk door de inspanning geheel afgemat was, toch gaf ik de moed niet op. En het gelukte mij ten laatste eerst mijn hoofd, daarna mijn schouders en toen mijn gehele lichaam er door te wringen. Ik was overgelukkig, toen ik mij naast hen neerzette en de warmte van de zon mij verkwikte.

Ik meende dus de zin te moeten verstaan: de berg was de gemeente van de levende God, de zon, die haar verkwikkende stralen neer zond, betekende het liefelijk licht van zijn aanschijn en zijn genade over hen, die tot die gemeente behoren, de muur was het Woord, dat scheiding maakt tussen de Christen en de werelddienaar, en de scheur in de muur, Jezus Christus, die de Weg is tot de Vader. Johannes 14:6, Mattheus 7:14. Daar de doorgang zo nauw was, dat ik er slechts met de grootste en aanhoudende inspanning door kon komen, begreep ik hieruit, dat niemand ten leven kan ingaan, tenzij hij het in oprechte ernst begere en deze zondige wereld geheel verlate, want in de scheur was nauwelijks plaats voor lichaam en ziel, dus geenszins voor lichaam, ziel en zonde.

Deze gelijkenis hield mij vele dagen bezig, gedurende al die tijd beschouwde ik mijzelf in een verloren en treurige toestand, maar toch werd er een hevige honger en dorst in mij opgewekt naar een plaatsje onder degenen, die zich in de zonneschijn verheugden. Nu begon ik te bidden, waar ik mij ook bevond, thuis of elders, en dikwijls, met verheffing van mijn hart, deze woorden te zingen: 'O, Heere! zie mijn ellende aan.'

In dit treffend gezicht ontdekken wij het ontluikend genie, die zulke schone bloemen en heerlijke vruchten afwierp, toen het in zijn allegorische schriften tot volle rijpheid kwam.

Terwijl deze beproeving zijn geest kwelde, werden hem ook anderen toegezonden, gelijk de meeste, zo niet alle heilbegerige zielen ze ontmoeten, en die meestal grote angst veroorzaken. Hij wierp zich op het vraagstuk van de uitverkiezing, een les voor de hoogste klasse, terwijl hij de oefeningen der lagere klassen, geloof en bekering, nog niet eens doorgewerkt had. Behoor ik tot de uitverkorenen? Of is de dag van genade voor mij voorbij, zonder ooit terug te keren? Hoewel hij vurig begeerde de weg naar de hemel te vinden, drukten deze vragen zijn geest zo terneer, dat zelfs zijn lichaam er onder leed. 'Heere!' dacht ik, 'indien ik eens niet uitverkoren ware!' 'Misschien zijt gij niet uitverkoren,' zei de verleider, en ik antwoordde: 'Misschien wel.' 'Welnu', hernam dan Satan, 'dan kunt gij even goed ophouden en behoeft u niet langer te pijnigen, want indien gij inderdaad niet door God zijt uitverkoren, dan is er toch geen sprake van uw zaligheid, want het is niet desgenen, die wil, noch desgenen, die loopt, maar van de ontfermende God.' Romeinen 8.16.

Satan zweeg over Gods voorwetenschap van alle dingen. Of Hij te voren gekend heeft wie Hij te voren verordineerd heeft, of dat Hij te voren verordineerd heeft wie Hij te voren gekend heeft, is voor de zondaar hetzelfde. Iedereen moet erkennen, dat duizend jaren bij de Heere zijn als één dag, en één dag als duizend jaren. Alle dingen zijn door God te voren gekend en dus zijn ook onze dagen geteld. Zou nu een mens daarom tot het besluit moeten komen om niet meer te eten? Deze gedachte is te dwaas om er een ogenblik over na te denken. De geheimen der eeuwigheid zijn voor God, die alle dingen weet. Zij het voor ons genoeg, dat 'Wie leeft en in Jezus gelooft, niet sterven zal in der eeuwigheid.' Johannes 11-26. Is deze heerlijke wetenschap niet voldoende om ons aan te sporen, onze zaligheid te zoeken? Maar in jeugdige Christenen wordt menigmaal op zeer onverstandige wijze vrees opgewekt door middel van Gods voorkennis en uitverkiezing.

Met bijzondere belangstelling volgen wij nu de slingeren van Bunyans ziel, gelijk die van een bark, welke te midden van een orkaan eenzaam op de oceaan rondgezweept wordt. Bij de helle bliksemstralen kunnen we ontdekken, hoe ze neergeplofd wordt en alle krachten inspant in het middernachtelijk onweer, en wij verwachten elk ogenblik, dat ze in de diepte verdwijnen zal. Dan weer ziet gij ze in heldere zonnenschijn, en later blikken maan en sterren vriendelijk op haar neer, terwijl een zachte koelte de zeilen vult, of een gunstige wind haar over de baren doet vliegen. Maar wolken en regen, hagel en ontzaglijke onweersbuien bedreigen haar plotseling weer, en een ogenblik later schitteren de witte zeilen in de zonnestralen, gelijk de albatros tegen de heldere horizon. Ten laatste bespeurt gij nou slechts een lichtstreep, en het scheepje zeilt behouden de haven der eeuwige rust binnen.

Maar de inwendige strijd is nog niet beslist.

'Deze gedachten brachten mij geheel in de war, ik wist niet wat ik zeggen en wat ik op deze verzoeking antwoorden zou. Inderdaad dacht ik niet, dat Satan mij op deze wijze aanviel, maar ik meende, dat mijn eigen voorzichtigheid mij deze vraag had voorgelegd, omdat alleen de uitverkorenen het eeuwige leven zullen beërven, hetgeen ik zonder twijfel vast geloofde, het kwam er slechts op aan, of ik tot hun getal behoorde.'

Vele weken drukte hem de vrees neer, dat hij niet tot de uitverkorenen behoorde, en toen hij op het punt was 'alle hoop om ooit het leven te verwerven op te geven,' drongen deze woorden zich krachtig aan zijn geest op: 'Ziet de oude geslachten aan en merkt, wie heeft op

de Heere vertrouwd en is beschaamd geworden?’ Dit deed hem een ijverig onderzoek instellen van Genesis 1 tot Openbaring 22, en hiermee verliep ruim een jaar, toch, hoewel hij deze uitspraak nergens kon vinden, werd dit onderzoek rijkelijk aan zijn ziel gezegend en verkreeg hij ‘steeds meer ervaring van Gods liefde en goedertierenheid.’ Ten laatste vond hij de langgezochte woorden in de Apocriefe Boeken (Jezus Sirach 2:10), en al behoren deze niet tot de Schrift, van God ingegeven, toch bevat genoemde uitspraak de som van talrijke beloften en was hem jaren lang tot troost en licht. De vrees dat de dag der genade voor hem voorbij was, had zijn geest zeer benauwd, hij was verootmoedigd en betreurde de verloren tijd. Nu werd hij geplaatst tegenover kapitein Hoopverloren met zijn grimmig uiterlijk en vreselijk vaandel, roodgekleurd, in het midden met een gloeiend ijzeren hart en door vaandrig Wanhoop op de Oogpoort geplant.’ Eindelijk kwamen hem deze woorden voor de geest: Dwing ze in te komen, opdat mijn huis vol worde, en: nog is er plaats. Deze schriftuurplaatsen vervulden hem met de levendige hoop, dat er voor zijn beproefde ziel plaats mocht zijn aan Jezus’ boezem en in Zijn huis.

De verzoeking, die hem nu overviel, was om terug te keren tot de wereld. Het was die ontzettende strijd tussen Apollyon en zijn ziel, waarvan hij in de Christenreis en ook in de Jeruzalems Zondaar verlost een beschrijving geeft. Onder vele nauwkeurige en afwisselende schilderijen van zijn eigen bevinding, verhaalt hij ook de volgende samenspraak met de verleider, die waarschijnlijk zinspeelt op het vuur der beproeving, dat hem nu louterde. Satan doet niet gemakkelijk afstand van een groot zondaar. ‘Deze dag is gewoonlijk gekenmerkt door veel kwaad, dat hun wordt aangedaan, die, met het aangezicht naar Sion gekeerd, naar de weg daarheen vragen. Nu heeft de duivel een zondaar verloren, er is een gevangene uit zijn kerker gebroken en heeft zijn heer verlaten. De hel schijnt thans uit haar slaap ontwaakt, en de duivelen komen naar buiten. Zij brullen, en brullende trachten zij de ontsnapte op te sporen. Zij verzoeken hem, bedreigen hem, vleien hem, brandmerken hem, werpen zand in zijn ogen, vergiftigen zijn ziel met dwalingen, zoeken hem te verderven terwijl hij ‘op de pottenbakkersschijf’ is, alles om hem te bewegen niet tot Jezus te gaan. ‘Wat, mijn beminde dienaar!’ zegt Satan, ‘mijn oude vriend! wilt ge mij nu verlaten? Daar gij u zo vaak aan mij verkocht hebt om zonde te doen, wilt ge mij nu vaarwel zeggen? Afschuwelijk schepsel, weet gij niet dat gij alle genade verzondigd hebt, en meent gij nu nog barmhartigheid te vinden? Zijt gij niet een moordenaar, een dief, een overspeler, een duivelskunstenaar, een zondaar van de ergste soort, en denkt gij nu genade te verwerven? Geloof gij dat Christus nu zijn vingers aan u besmetten zal? Het is voldoende om de engelen te doen blozen, wanneer zij zulk een goddeloos wezen als gij zijt, aan de hemelpoort zien kloppen om binnengelaten te worden, en zult gij zo vreselijk brutaal zijn om dat te bestaan?’ Zo, zegt de grote zondaar, sprak Satan tot mij, toen ik voor het eerst tot Jezus Christus ging. En wat antwoordde gij? vraagt de beproefde ziel. Wel! ik gaf hem in alles gelijk, herneemt de ander. En toen, begon gij toen te wanhopen, of hoe? Neen, ik zei: ik ben Magdalena, ik ben Zachéüs, ik ben de dief, ik ben de overspeler, ik ben de tollenaar, ik ben de verloren zoon, een van Christus’ moordenaars, ja, slechter dan een van die, en toch was God zo ver van mij te verwerpen, dat ik naderhand vernam, er was thuis muziek en dans om mijnentwil, en vreugde wjl ik terug kwam. O, geloofd zij God voor zijn genade, zegt de bedrukte, want dan, hoop ik, is er ook voor mij uitzicht. Ja, zo als ik u zei, zulk een is te allen tijde een toonbeeld in de gemeente, in wie iedereen Gods genade en wondermacht verheerlijkt ziet.’ Dit zijn de ‘dingen, in welke de engelen begerig zijn in te zien, ‘ 1 Petrus 1-12 of zoals Bunyan meesterlijk zegt: ‘dit is de muziek, welke hen, die in de hemelsferen wonen, uitlokt om de vensters te openen, hun hoofd naar buiten te steken en neer te zien om de reden van dat gejuich te vernemen.’ Lukas 15.7-10.

Toen zijn vrees verminderde, de troost der beloften meer invloed op zijn hart begon uit te oefenen en een flauwe hoop der zaligheid zijn ziel te verkwikken, ving hij reeds aan zijn

zonderlinge gave om in aardse dingen een geestelijke betekenis te vinden, voor anderen te ontvouwen. Zijn eerste poging was, de verborgen betekenis uit te vinden van de verdeling van Gods schepselen in reine en onreine. In het herkauwen en de klauw verdelen zag hij een zinnebeeld van Gods woord als ons voedsel en het verlaten van de weg der goddelozen, indien wij zalig willen worden. Het is niet genoeg te herkauwen gelijk de haas, of de klauw te verdelen als het zwijn, wij moeten beide doen, namelijk het Woord der waarheid in ons hart bezitten, en dat naar buiten tonen door afstand te doen van onze ongerechtigheid. De geestelijke mening van dit gedeelte der Mozaïsche wet is bewonderenswaardig blootgelegd in de Christenreis, waar Christen en Getrouwe het karakter van Mond-Christen bespreken. Het was de kiem van dat wondervolle talent, dat zich later geheel ontwikkelde en de geestelijke betekenis van elk gedeelte der Mozaïsche wetgeving aantoonde, zodat een beroemd Engels schrijver, Addison, zegt, dat Bunyan, indien hij in de eerste dagen des Christendoms geleefd had, gewis de grootste der kerkvaders zou geworden zijn.

Hoewel hij nu zoveel troost genoot, dat hij zich aan Godsdienstige overpeinzingen kon overgeven, toch waren geenszins alle bezwaren opgeheven, en werd zijn geest nog vaak beangst. Hij was nu bekommerd, of hij wel werkelijk geroepen was om het Koninkrijk der hemelen te beërven. Hij gevoelde zich nog dieper verootmoedigd door de zwakheid van de menselijke natuur en de nietigheid van aardse goederen. 'Kon deze roeping voor geld te verkrijgen zijn geweest, en had ik een ganse wereld bezeten om ze daarvoor te kopen, ik zou alle schatten wel tienduizend maal hebben willen missen om dat kleinood te bezitten.' Dit meende hij in oprechtheid, evenzeer als zijn wens, niet een van de beloften te verliezen of uit de Bijbel te zien wegnemen, al ware het dat hem in ruil daarvoor zoveel goud aangeboden werd, als van Londen tot York hemelhoog kon opgestapeld liggen. Naarmate de zaligheid van zijn ziel vorderde werd eer voor hem allengs een nietsbeduidend schrikbeeld, en goud slechts glinsterend stof. Zijn hoogste begeerte was, te horen dat de stem van zijn Zaligmaker hem riep om zijn Heiland te dienen. Zoals vele jeugdige discipelen, wenste hij in de dagen geboren te zijn, toen Christus werd geopenbaard in het vlees. 'Hoe gaarne zou ik Petrus of Johannes geweest zijn! Wat betekenden hun ontberingen, hun lijden en martelaarschap, vergeleken bij het voorrecht van met de Zoon van God te zijn en Zijn stem te horen, die hen tot Zijn dienst riep.' Vreemde, maar algemene misleiding! alsof Christus niet dezelfde was, gisteren en heden en tot in eeuwigheid. Zuchtende om een bewustzijn van vergeving, werd hij getroost door deze woorden. 'Ik zal hunlieder bloed reinigen, dat Ik niet gereinigd had, en de Heere zal wonen op Zion, ' Joel 3.21, en genoopt, raad te vragen aan een naburig evangeliedienaar en andere vrome lieden.

De arme vrouwen, wier gesprek te Bedford zo gezegend was geweest om hem te doen ontwaken, werden nu opgezocht en hun zijn bekommernis meegedeeld. Zij waren leden van een Baptistengemeente, onder leiding van John Gifford, een godzalig, ijverig en kundig predikant, wiens geschiedenis zeer merkwaardig is. In zijn vroegere leven was hij, gelijk Bunyan, een zondaar geweest 'in hart en nieren, ' had evenzeer dienst genomen en was tot majoor in het koninklijke leger bevorderd geworden. Toen hij eens zeer ontijdig een poging had gedaan in zijn graafschap Kent, om een opstand tegen de Republiek in het leven te roepen, was hij met nog elf gevangen genomen en volgens de krijgswet tot de galeien veroordeeld. Op de avond voor de dag, bestemd tot voltrekking van het vonnis, wist zijn zuster toegang tot de gevangenis te verkrijgen. De wachters sliepen, en zijn kameraden waren dronken. Zij maakte van een gunstig ogenblik gebruik en bezorgde hem zijn vrijheid. Drie dagen lang hield hij zich in een sloot verborgen, tot de ijver om hem op te sporen wat gedaald was, bereikte toen in een vermomming Londen, ontsnapte naar Bedford en begon daar, ondersteund door invloedrijke koningsgezinden, als heemeester te praktiseren. Hier bleef hij de oude losbol, ondanks zijn wonderbare ontsnapping. Spel, dronkenschap, schandelijke, taal en andere zonden maken hem

bij velen gevloekt, inzonderheid bij de Puriteinen, die hij bitterlijk vervolgde. Op zekere avond verloor hij 180 gulden met het spel, en in zijn woede begon hij zijn verlies vloekende aan God te verwijten. In deze toestand kwam hem een boek van Bolton in handen, hij las er in, en zijn geweten werd verpletterd. Overtuiging van zonde vervolgde hem en maakte zijn leven ellendig. Hij begon in de Bijbel te lezen en vond vergiffenis en aanneming. Nu zocht hij de vriendschap van wie hij vroeger vervolgde, maar, evenals Paulus onder gelijke omstandigheden, ‘vreesden hem allen.’ Zijn oprechtheid bleek spoedig, en met elf anderen vormde hij een nieuwe gemeente. Deze mensen wier en alle slagbomen der opvoeding weg, en, zich aan generlei sekte verbindende, richtten zij zich onder ernstig gebed en onderzoek naar de waarheid, zoals die in Gods Woord is geopenbaard. Hun doel was de Christelijke gemeenschap te genieten het Rijk der genade uit te breiden tot eer van Christus te leven, zij vormden een, nieuwe, en tot dusver onbekende kerkgemeenschap. De waterdoop moest aan ieders overtuiging worden overgelaten, zij moesten elkaar evenzeer liefhebben, of zij de doop in de jeugd of in rijpere jaren verkozen. De enige voorwaarde tot deelgenootschap was: *vereniging met Christus*, als de grondslag van alle gemeenschap der heiligen, en geen oordeel over wat buiten is.’ Deze vreedzame beginselen schijnen door twee of drie predikanten te zijn overgenomen en hebben zich in de laatste twee eeuwen over tal van gemeenten uitgebreid.

Zo iemand was de man, tot wie Bunyan gezonden werd om Godsdienstige raad en troost te vragen, en hij werkte mee om deze milde en Bijbelse grondregels alom in toepassing te brengen, waardoor zijn arbeid zo gezegend en zijn werken onder allerlei Christenen met graagte ontvangen zijn geworden. Hier vinden wij de zwaar beladen Christen in gezelschap met Evangelist, zijn onderwijs ontvangende en deelnemende aan openbare bidstonden en Christelijke gesprekken, nu voelde hij nog dieper zijn eigen onkunde en de algehele verdorvenheid van zijn eigen hart. ‘Zijn ongerechtigheid scheen toe te nemen en zijn begeerte naar de hemel verijdeld te worden.’ Inderdaad, wanneer hij zich zelf met zijn voormalig bestaan vergeleek, scheen hij een Godsdienstige reus, maar tegenover deze vrome, ervaren Christenen zonk hij in het niet weg, en als hij op Christus zag, werd hij in eigen ogen minder dan niets, en ijdelheid. Hij beschrijft dus zijn gevoelens: ‘Ik begon te zinken mijn hart lag mij zo laag als de hel. Ik werd als door een storm geslingerd mijn hart wilde onrein zijn de Kanaänieten woonden in het land.’

Hoe schoon is dit in de Heilige Oorlog voorgesteld. Immanuël waarschuwt Mensziel, dat ‘de Diabolanen loopgraven en kelders en sterkten aan de muren hebben aangebracht, en binnen Mensziel nimmer zullen ten onder gehouden worden dan door aanhoudend gebed en voortdurende waakzaamheid. Evenmin zult gij eindelijk van hen verlost worden, tenzij gij de muren neerwerpt, hetgeen ik in geen geval wil dat gij doet.’

Bunyan was het kind gelijk, dat door zijn vader tot Jezus werd gebracht, en, tot Hem komende, door de geest gescheurd en schuimende op de grond geworpen word. Zijn hart was zo hard, dat hij menigmaal bitter zuchtende uitriep: ‘Goede God, breek het open! breek deze koperen deuren en houw deze ijzeren grendelen in stukken.’ Psalm 107.16. Weinig vermoedde hij dan, dat die bitterheid des geestes een onmiddellijk antwoord op zijn gebeden was. Naarmate eerst zijn hart steeds verhard was geworden, werd het nu met pijn en smart allengs verbroken. Gedurende die tijd was hij gevoelig zelfs voor de geringste zonde. ‘Nu waren mijn achterste delen van binnen (hoewel verborgen voor het menselijke oog, was Gods oog toch op mij gevestigd), ik durfde geen pin of stok nemen, want mijn geweten sprak bij elke aanraking. O, hoe behoedzaam was ik toen in al wat ik zei of deed. Toch bleef de zonde vloeien, gelijk water uit een rotssteen stroomt.’ Hierbij mag opgemerkt, dat terwijl zondige gedachten hem kwelden, zijn uiterlijk gedrag op het zorgvuldigst bewaakt werd. Hij was verwonderd, wanneer hij Christenen zag, die bij het verlies van hun aardse goed of de dood van een hunner betrekkingen zo zeer treurden. Al zijn zorg bepaalde zich tot zijn zaligheid. Hij geloofde deze

kleine beproevingen met geduld te kunnen dragen, maar, ‘een verslagene van geest, wie zal die opheffen?’ Spreuken.

Te midden van al deze ellende, terwijl hij soms betreurde met een onsterfelijke geest begiftigd te zijn, die eeuwig kon verloren gaan, was hij achterdochtig wanneer hem troost werd geboden, uit vrees dat die op een valse grondslag gebouwd was. Als zijn enig plechtanker bleef hij onvermoeid bidden en gebruik maken van de genademiddelen, en ‘toen de tijd der vertroosting was gekomen, ‘ hoorde hij eens preken over twee woorden, waardoor zijn vermoeide ziel bijzonder verkwikt werd, deze woorden waren: ‘mijn vriendin’, Hooglied 4:1.

Hieruit trok de prediker de volgende besluiten:

1. de gemeente en evenzeer elke verlostte ziel is Christus’ vriendin, al is ze ook zelf gans zonder liefde,
2. Christus’ liefde is zonder oorzaak,
3. zij wordt door Christus geliefd, wanneer de wereld haar haat,
4. Christus’ liefde, als ze beproefd wordt en verlaten schijnt,
5. Christus’ liefde eindigt nooit.

Thans werd zijn hart met troost en hoop vervuld. ‘Ik kon geloven, dat mijn zonden mij vergeven waren, ‘ en nu meende hij in zijn blijdschap, dat er een einde aan zijn beproevingen was gekomen, en dat deze heerlijke toestand hem zijn gehele leven door zou bijblijven. Helaas! die heerlijkheid was slechts voor een tijd zijn ziel moest nog verder bereid worden voor zijn aanstaande roeping. Kort daarna werden hem de woorden des Heeren tot Petrus op, de ziel gebonden: ‘De Satan heeft u zeer begeerd, ‘ en zo sterk was deze indruk, dat hij meende iemand hem deze woorden te horen toespreken, zelfs keerde hij zich om, ten einde te zien wie dat was. Het was de voorloper van duisternis en storm, die over hem kwamen. Satan, verzamelde nog eens alle krachten om hem, zo mogelijk, te overwinnen. Zijn verhaal van deze orkaan in zijn ziel de laatste grote strijd met de macht der duisternis is zeer treffend.

‘Ongeveer een maand later werd ik door een geweldige storm overvallen, twintig maal zwaarder dan al wat ik tot hiertoe had ondervonden, ik werd telkens onverwacht, nu van deze, dan van gene zijde aangetast. Eerst werd al mijn troost weggenomen, toen bevond ik mij in de duisternis, en daarna kwam een ganse vloed van godslasteringen tegen God, tegen Christus en tegen de Heilige Schrift mij voor de geest, tot mijn grote ontsteltenis en verbazing. Deze godslasterlijke gedachten deden tevens vragen bij mij oprijzen omtrent het bestaan van God en Zijn geliefde Zoon, of er werkelijk een God en een Christus was of niet? En of de Heilige Schrift niet eer een fabelboek en verdichte geschiedenis was dan Gods heilig en onfeilbaar woord?

Deze bedenkingen en vele andere, die in dezelfde dagen bij mij opkwamen, en welke ik door mond noch pen mag of durf mededelen, namen mijn geest zo geheel in beslag en mijn hart zo gans en al gevangen, zowel door haar getal, als door aanhoudendheid en grote kracht, dat ik van de morgen tot de avond niets anders in mij bespeurde, en inderdaad was er voor niets anders plaats. Ik besloot dus, dat God in Zijn toorn mijn ziel aan de duivel had overgegeven om als door een onweerstaanbare wervelwind meegesleept te worden.

Slechts uit de tegenzin, waarmee ik ze ontving, bemerkte ik, dat er nog iets in mij was, hetwelk daarmee niet overeenstemde.’

Hier worden wij herinnerd aan Paulus’ inwendige strijd, die zich uitte in de kreet: ‘Ik ellendig mens! Wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods?’ En hier denken wij ook aan Christen, toen hij het Dal der Verootmoediging en het Dal der Schaduwen des Doods doortrok, en aan zijn gevecht met de vorst der geestelijke boosheden in de lucht. ‘Nu begon Apollyon, die op een geschikte gelegenheid had gewacht, dicht op Christen aan te houden en met hem te worstelen, ja, hij deed hem ter aarde vallen, zodat het zwaard aan Christens hand

ontschoot.’ Dus wist Satan twijfel aan de ingeving van Gods woord in Bunyans ziel te storten, zodat hem het zwaard des geestes ontviel. ‘Nu heb ik u in mijn macht, zei Apollyon, en drukte hem bijna dood, zodat Christen aan zijn leven begon te wanhopen, maar God beschikte het zo, dat juist toen Apollyon hem de genadeslag wilde toebrengen, Christen snel zijn hand naar het zwaard uitstak en het greep, zeggende: ‘Verblijd u niet over mij, o mijn vijand! wanneer ik gevallen ben, zal ik weer opstaan.’ Micha 7.8. Meteen bracht hij Apollyon een vreselijke slag toe, zodat deze achteruit week als iemand, die dodelijk gewond is, en Christen, dat bemerkende, viel nog eens op hem aan, zeggende: ‘Maar in dit alles zijn wij meer dan overwinnaars door Hem, die ons heeft liefgehad.’ Romeinen 8.37, ‘waarop Apollyon zijn vleugelen uitsloeg en wegvloog.’ Welk een ontzettend ogenblik, toen hij voor zijn wreedaardige vijand op de grond viel en zijn wapen hem ontschoot! ‘Het geloof had toen weinig gelegenheid om het geweten vrede toe te fluisteren het worstelde om het leven het streed met engelen, met geestelijke boosheden in de lucht al wat het nu nog vermocht te doen, was schreeuwen, zuchten, zweten, sidderen en naar adem snakken.’ Welk een hopeloze kamp, de kaken der hel opgesperd om hem op te slokken geen mens in staat de uitgeputte krijgsman te helpen, dan God alleen. Is het geen wonder een nietig schepsel, in zichzelf zwakker dan de mot, Job 4.1-9, alle duivelen, de ganse wereld, al zijn lusten en verdorvenheid te zien weerstaan en overwinnen? Of zo hij valt, is het nog geen groter wonder, dat hij, terwijl Satan en zijn eigen schuld hem neerdrukken, weer opstaat, opnieuw met God wandelt en volhardt in geloof en heiligheid?

Deze heftige strijd duurde ongeveer een jaar. Hij beschrijft zijn gewaarwordingen van die tijd als overeenkomende met de vreselijke pijn van iemand, die door een rad meegesleurd wordt. De oorzaak van zijn bittere ellende was de vrees, dat hij tegen de Heilige Geest gezondigd had, en dat de hardheid van zijn hart en zijn ongeduld in het gebed het hem onmogelijk zouden maken, tot het einde toe te volharden. Maar een straal van barmhartigheid verkwikte hem nu en dan en bewaarde hem voor wanhoop en vervulde hem soms met grote vreugde. Eens was zijn verdrukking zo volkomen geweken, dat hij buiten zichzelf was van blijdschap. ‘Ik dacht, ik had nu van Zijn liefde en barmhartigheid jegens mij kunnen spreken, zelfs tot de kraaien, die voor mij op het land zaten, indien zij mij hadden kunnen verstaan.’ Dus gebruikte hij tevens zijn verstand, zeer verschillend van die arme krankzinnige uit de oude tijd, die men voorstelt als tot de vissen predikende. De vreugde van Bunyan was een heilige vreugde een glans van hemelse blijdschap, welke hij wenste dat de gehele schepping met hem mocht delen. Zijn hart was zalig in hope ‘ik weet, dat mijn Verlosser leeft’, en met Job begeerde hij zijn vreugde te vereeuwigen, niet in een rots, maar in een boek der gedachtenis: ‘Ik wilde, dat ik hier pen en inkt had om het op te schrijven.’ Dit was de eerste maal, dat hij zijn begeerte uitte om aan anderen over de grote Zaligmaker, die hij gevonden had, te spreken of te schrijven, maar hij was nog niet volkomen voorbereid, nog moest hij dieper diepten doorgaan en een levende kennis der Goddelijke waarheid verwerven, door het vuur der beproeving in zijn ziel gebrand.

Spoedig hierna werd zijn gemoed bevangen door de vrees, dat hij Christus mocht verlaten. Evenals Christen in het Dal der Schaduwen des Doods, fluisterde de verleider hem nu weer godslasteringen in het oor, die hij meende, dat uit zijn eigen hart voortkwamen. ‘Satan kwelde hem met de reuk van zijn stinkenden adem. Hoeveel vreemde, afschuwelijke en ontzettende godslasteringen zijn sommigen, die tot Christus kwamen, ingeblazen geworden.’ De duivel is inderdaad ijverig bezig, wanneer de ziel in duisternis verkeert. Hij ontstelt ons door de vurige pijlen, die hij op ons afschiet, als wij door de schrik van een angstvolle nacht omringd zijn, hij is onbeschaamd en onvervaard in zijn aanvallen en werpt met listige kwaadaardigheid duizend lage, gemene gedachten omtrent God in de ziel, die dan uitvloeisels schijnen te zijn van onze eigen geest en ons bitter bedroeven en vreselijk kwellen.

Wat deze angel scherper en vergiftiger maakt is, dat Satan hem met sluwheid in de uitspraken van de Heilige Schrift doopt. 'Geen plaats des berouws verworpen het zal hem nooit vergeven worden' en andere teksten worden door de geslepen boosaardigheid van de vijand aangewend om zijn pijlen te beter doel te doen treffen. Nu eens geloofde Bunyan, dat hij van de duivel bezeten was, dan weer werd hij verzocht tegen de Heilige Geest te spreken en te zondigen. Hij meende alleen deze storm te moeten verduren, en dacht dat niemand ooit zulk een ellende gekend had als hij nu. Terwijl hij bad, werd hij gestoord door de gedachte, dat Satan bezig was zijn klederen uit te trekken, dan werd hij zelfs verzocht voor de duivel neer te vallen en hem te aanbidden. Maar dan riep hij ook tot God, vreselijk benauwd, dat Satan hem zou overmeesteren. Gedurende al die tijd streed hij tegen de verleider, totdat eindelijk de morgen aanbrak met deze woorden: 'Ik ben verzekerd, dat niets ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onze Heere.' Opnieuw wierp de herinnering aan zijn vroegere godslasteringen hem ter neer. Welke redenen heb ik om te hopen, dat ik het eeuwige leven zal beërven? Deze vraag werd beantwoord met: 'Als God voor ons is, wie zal tegen ons zijn?' Zulke ogenblikken waren als die, welke Petrus beleefde, toen het laken van de hemel tot hem nederdaalde en, na een korte samenspraak, weer opgenomen werd. Ten laatste verrees de Zon der gerechtigheid, en haar verkwikkend licht bescheen de vermoeide pelgrim. 'Hij heeft vrede gemaakt door het bloed des kruizes, ' viel nu met kracht op zijn ziel, gevolgd door deze woorden van de Apostel: overmits dan de kinderen des vlezes en bloeds deelachtig zijn, zo is Hij ook desgelijks derzelven deelachtig geworden, opdat Hij door de dood te niet doen zou degenen, die het geweld des doods had, dat is, de duivel, en verlossen zou al degenen, die met vreze des doods, door al hun leven, der dienstbaarheid onderworpen waren. Hebreeën 2.14-15. Dit was de sleutel, waarmee hij elk slot in Twijfelburg kon openen. De gevangen, ontsnapte en ademde de frisse lucht der hoop, der vreugde en des vredes in. 'Dit', zei hij, 'was een goede dag voor mij, ik hoop die nooit te vergeten. Ik voelde dat de heerlijkheid van deze woorden zo groot voor mij was, dat ik tot tweemaal toe, terwijl ik zat, bijna in zwijm viel, niet van angst en schrik, maar van ware vreugde en volle vrede.'

Thans was zijn geest geschikt om naar een kerkgemeenschap uit te zien, als een middel om in kennis en genade verder toe te nemen. Om zijn plan ten uitvoer te brengen, werd hij als van zelf geleid tot de Baptisten gemeente te Bedford, tot welke beide vrome vrouwen behoorden, die door haar Christelijk onderhoud hem zozeer tot zegen waren geweest. 'Ik zat onder het gehoor van Ds. Gifford, wiens leer, door Gods genade, mij zeer versterkte.' Hoewel zijn ziel voortging van waarheid tot waarheid, waren toch zijn beproevingen nog niet geheel voorbij, hij moest nog menige harde les ontvangen, eer hij in die kerkgemeenschap werd opgenomen. Ds. Gifford drukte zijn hoorders altijd bijzonder op het hart 'ten zeerste, op hun hoede te zijn, ' dat zij geen waarheid aannamen op gezag van enig mens, maar biddend het 'Heilige Woord' te onderzoeken, om te weten, of wat een mens zei inderdaad waarheid was. Hoe heilzaam zou het voor de gemeente zijn, indien elke godsdienstleraar zijn leerlingen daarop telkens weer opmerkzaam maakte, opdat dezelfde vrucht alom gezien werd, die zulke vermaningen bij Bunyan droegen.

Ten laatste besloot hij 'de leeuwen voorbij te gaan, het huis Schoonoord binnen te treden' en het kostte wat het wilde, lid te worden van een gemeente van belijdende Christenen, die door andere kerken met spot bejegend werden, omdat zij de kinderdoop verwierpen. Bunyan raakte dus weldra in de godsdienstgeschillen van zijn tijd verweekeld. Wij hebben zijn in aanraking komen met de Ranters reeds vermeld en nu had hij zich spoedig met enige lieden te meten, die Quakers genoemd werden. Voor het Vriendengenootschap (Society of Friends) opgericht en hun kerkorde openbaar gemaakt was, gingen vele Ranters en anderen met het slechtste karakter en de loszinnigste grondstellingen onder de naam Quakers door. Sommigen onder hen loochenden, dat de Bijbel Gods Woord is en hielden staande dat Christus' lijden en sterven

geen volkomen verzoening voor de zonden aanbrengt, dat er geen toekomstige opstanding der doden is en meer van dergelijke grove dwalingen. De eigenlijke Quakers, naderhand verenigd tot een Vriendengenootschap, verwierpen al deze leugens. Zij hielden vast aan de Goddelijke ingeving der Schriften en de volkomen genoegdoening van Christus. Hun eerste kampvechter, Barclay, zegt omtrent de Bijbel: 'Deze bevat de leer van Christus, geopenbaard in dierbare gezegden, gesproken en geschreven door de ingeving van Gods Geest.' Wie ook met ketterse gevoelens voor de dag kwam, het onderzoek daarvan bij het licht van Gods Woord had voor Bunyan onberekenbare waarde. Door dit ernstig en nauwkeurig onderzoek der Schrift werd hij niet slechts verlicht, maar ook krachtig versterkt en getroost in de waarheid en bekwaam gemaakt voor het werk van een Evangeliedienaar.

Hij verlangde zijn ervaring met die van oude en uitstekende Christenen te vergelijken, en 'God wierp in zijn hand: Luther, Over den Brief aan de Galaten. Het exemplaar, dat hij kreeg, was zo oud, dat alle bladen los waren en hij het dus zeer zorgvuldig bijeen moest houden.' Maar wat deed het er toe, of het boek groot of klein, dik of dun, in prachtige Marocco-band of bijna aan flarden gescheurd was. Hij had de onbetaalbare inhoud nodig en die verslond hij. De uitlegging van die verlichte man was een tegenhanger van zijn eigen inzichten. 'Ik vond,' zegt Bunyan, 'mijn toestand in zijn ervaringen zo uitvoerig en grondig behandeld, alsof dit boek uit mijn hart geschreven was. Ik geef dit boek boven alle andere de voorkeur, als het meest gepast voor een gewond geweten.' Dit was de 'stem van een man, ' die Christen in het Dal der Schaduwen des Doods voor zich uit vernam, en het verkwikte hem bovenmate in deze vallei iemand te ontmoeten, die God vreesde als hij zelf, en die deze woorden uitsprak: 'Al ging ik ook in een dal der schaduwen des doods, ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij.' In vele opzichten hadden Luther en Bunyan grote overeenkomst. Als de kapiteins van Emanuël 'waren ook zij gespierde, onverschrokken mannen, ware ijsbrekers en berekend om met het zwaard zich een weg te banen.' Dezelfde beginselen werkten in beiden, en met dezelfde wapens streden zij, hoewel Luther lange tijd in een kasteel woonde en door vorstelijke personen beschermd en van grondige Geleerdheid voorzien, een schrik voor het Pausdom werd, toch stond de ongeletterdheid van onze ketellapper en een sombere gevangenis als zijn verblijf, de almachtige God niet in de weg, om hem evenzeer voor duizenden en tienduizenden tot een zegen te stellen.

Bunyans geluk was nu schier volkomen, zijn ziel kleefde met al haar genegenheden Christus aan, doch opdat geen geestelijke hoogmoed hem op gevaarlijke paden mocht leiden, maar hij nog vaster in de waarheid mocht gegrond en geworteld worden en een heilzame vrees in zijn hart gewerkt voor de verloochening zijns Zaligmakers bij de bedreigingen met verbanning en dood, die enige jaren later volgden, werd zijn hart opnieuw verwond en zijn liefde beproefd.

De verleider kwam nu tot hem met een smartelijke en vreselijke verzoeking, namelijk, Christus te verlaten voor de dingen dezes levens, hij werd aanhoudend gekweld door de woorden: 'Verkoop Christus.' Eindelijk dacht hij, dat hij voor de verleiding zou bezwijken, en een vreselijke, donkere toestand van wanhoop overmeesterde hem gedurende de lange, lange tijd van twee jaren. Dit is het zonderlingste gedeelte zijner wondervolle geschiedenis, nu hij zonder blijkbare redenen dus beproefd werd en de bitterheid van een onderstelde afval van Christus smaakte. Ongetwijfeld bestond er reden voor elke smart, zijn Hemelse Vader kastijdde hem tot zijn nut. Wij zullen hem spoedig in treurige beproevingen gewikkeld zien: voor de rechters gesleurd, door hun voorstellingen aangelokt, in het bijzonder door de minzaamheid van de klerk Cobb, aan zijn beminde vrouw en kinderen ontruikt, aan wie hij innig gehecht was, al deze bittere ervaringen had hij kunnen vermijden, indien hij slechts 'Christus verkopen' wilde. Een kille, vochtige kerker zou voor twaalf bange jaren zijn verblijf worden, tenzij hij 'Christus wilde verkopen.' Zijn mededienaar en vriend, John Child van Bedford, die b.v. Bunyans Verdediging der Evangeliewaarheden zeer had aanbevolen, bezweek voor deze verleiding, en uit vrees voor

tijdelijke armoede en levenslange gevangenschap, liet hij zijn belijdenis varen en snelde zo de eeuwigheid binnen. Waarschijnlijk zinspeelt Bunyan op dit voorbeeld van ontzettende wanhoop in zijn Tollenaar en Farizeeër: 'De zonde, wanneer zij zich in de monsterachtigste en afschuwelijkste gedaante voordoet, verschrikt alle stervelingen, verijdt hun scherpzinnigheid, voert ze van God af en, tenzij Hij het verhoede, ook uit de wereld.' Om Bunyans vrees voor de leeuwen weg te nemen en hem de weg naar het huis Schoonoord te doen vinden om hem te wapenen tegen de vervolging werd hij gekweld door de angst, dat hij Christus zou verloochenen. Gedurende, deze treurige jaren was hij niet geheel in moedeloosheid verzonken, maar had ook ogenblikken, dat genade hem zeer verkwikte. Als hij zijn vermeende zonde met die van Judas vergeleek, dan moest hij het verschil opmerken tussen een opzettelijke bedoeling om Christus te verkopen en een plotselinge verzoeking. Door al dit onderzoek van zijn eigen hart en Gods Woord werd hij meer en meer bevestigd in de leer van de volharding der heiligen. 'O, welk een liefde en zorg, welk een vriendelijkheid en genade zag ik nu gemengd in de diepste en pijnlijkste wegen Gods met Zijn kinderen, hij laat niet toe, dat zij een onvergefelijke zonde begaan. Nochtans waren die gedachten smartelijk en grievend voor mij, ik dacht dat alle dingen moesten meewerken om mij voor eeuwig te doen vallen.' Zo licht waant het hart dat bittere dingen tegen hem zijn, en zo gereed is de verleider om wanhopige gedachten in te werpen. Te midden van zijn ellende zag hij er een eer in, met God te wandelen, 'hoewel een donkere wolk hem bedekte.

Deze ellende werd nog verzwaaard door het, lezen van de akelige toestand van Francis Spira, die zich had laten overhalen, om het Pausdom weer te omhelzen en in vreselijke wanhoop de geest gaf.

In zijn uiterste vertwijfeling zou hij God hebben willen ontlopen, 'maar, geloofd zij zijn genade, dat de Schrift mij onder deze mij vervolgende zonden toeriep: 'Ik delg uw overtredingen uit als een nevel, en uw zonden als een wolk: keer weer tot Mij, want Ik heb u verlost.' Jesaja 44:12. Nog verontrustte hem deze Schriftuurplaats, of juist: de duivel verontrustte hem door middel van deze Schriftuurplaats: 'want gij weet, dat hij ook daarna, de zegening willende beërven, verworpen werd: want hij vond geen plaats des berouws, hoewel hij dezelve met tranen zocht.' Hebréeën 12:17. Dus werd hij bewogen en geslingerd en in wolken en donkerheid gehuld, waardoor nu en dan een straal van hoop heenbrak om hem voor vertwijfeling te behoeden. 'In dit alles, ' zegt hij, 'was ik slechts gelijk aan hen, die tegen de rotsen stoten, zij zelve worden afgemat, verslagen en verbroken. O, die ongekennde schrikbeelden, die ontzetting en vreze, gewerkt door een levendig schuldbesef. Mij dacht, dat de zon, die van de hemel scheen, onwillig haar stralen neerwierp, dat zelfs de stenen in de straat en de dakpannen op de huizen zich tegen mij stelden.' Hier vinden wij hem in dat akelige dal, waar Christen omringd was door vijanden, die 'zich om zijn zwaard niet bekreunden, ' hij stak het dus in de schede en verdedigde zich nu met een ander wapen, Gedurig Gebed genaamd. Hiervan een ijverig gebruik makende, bad hij aanhoudend, zelfs als hij in de grootste duisternis en ellende verkeerde. Tot wie zou hij gaan? Zijn toestand was radeloos voor mensen en engelen. Als de vrees van de zonde tegen de dood begaan te hebben hem overviel, dan hield hij zich vast aan de wetenschap, dat hij niet geweigerd had door het bloed van Christus gerechtvaardigd te worden, maar integendeel dat steeds begeerd, dan bedaarde de storm weer voor een ogenblik. Eindelijk werd hij geleid om, onder ernstig gebed, die Schriftuurplaatsen, die hem zozeer gekweld hadden, te overpeinzen ten einde haar verband en betekenis te vatten, en toen 'vond hij ze geheel veranderd, want zij blikten hem niet langer zo gramstorig aan als weleer. Toch werd de zee niet opeens kalm. Gelijk iemand, die van het vuur verschrikt is, overal vuur meent te zien, was zijn geweten gevoelig voor de minste aanraking.

Deze leerzame geschiedenis wordt in de Christenreis met weinig woorden geschilderd. In Uitleggers huis wordt de pelgrim 'een vuur' getoond, dat tegen een muur ligt te branden, en

iemand daarbij staande, die er aanhoudend water in werpt om het te blussen, toch wordt de vlam al hoger en heter. Naarmate Mozes hem neerstootte, hief Christus hem telkens op. De bedreiging en de belofte waren als gewette zwaarden, die tegen elkaar kletterden, doch de belofte behield de bovenhand.

Ds. George Cokayn, een uitstekend prediker en één van Bunyans intieme vrienden, spreekt dus over deze inwendige beproevingen: 'Het doel daarvan was, door Gods goedheid, Bunyan te verootmoedigen en hem klein te houden in eigen ogen. In waarheid, gelijk hij zelf soms beleed, had hij altijd de doorn in het vlees nodig, en God zond hem die in genade, opdat hij door buitengewone omstandigheden ook bovenmate gelouterd zou worden, en juist deze beproevingen waren het wellicht, die het meest vat op hem hadden. Maar de Heere had de macht in handen en zorgde, dat hij daardoor in die ootmoedige toestand werd gehouden, welke Hem aangenaam is. En inderdaad, door deze diepte gaan de meesten van hen, die geroepen zijn de uitnemendste van Christus' discipelen te worden en als sterren der eerste grootte aan het firmament van zijn kerk te blinken.'

Eindelijk genoot hij een plotselinge verlichting, toen hij in het veld over deze woorden peinsde: 'Uw gerechtigheid is in de hemelen.' Hieruit trok hij het besluit, dat zijn gerechtigheid in Christus, aan Gods rechterhand was, altijd voor Hem en beveiligd voor de macht der zonde en van Satan. Nu vielen hem de schellen van de ogen en de ketenen van de voeten, nu was hij verlost van zijn smart en beproeving, de verleider liet thans af. Gedurende het overige van zijn pelgrimstocht vergeleek hij al de genade, die hij in de tegenwoordige tijd ontving, bij pasmunt, die rijke lieden in hun zak dragen, terwijl hun eigenlijk kapitaal thuis wel verzekerd is, gelijk het zijne in de magazijnen des hemels.

Deze droevige nacht van schier hopeloze strijd had meer dan twee jaar geduurd, maar toen de 'opgang uit de hoogte' hem bezocht, blonken de beloften hem als dauwdruppels tegen, en begon hij te zingen: 'Halleluja, looft God in zijn heiligdom, looft Hem in het uitpansel Zijner sterkte! looft Hem van wege Zijn mogendheden, looft Hem naar de menigvuldigheid Zijner grootheid!' Psalm 150:1-2.

Bunyan geloofde, dat de oorzaak van dit bitter lijden gelegen was in zijn gebrek aan waakzaamheid, en daarin, dat hij niet met vrijmoedigheid tot de troon der genade gekomen was en God verzocht had. De nuttigheid dezer beproevingen was, naar zijn mening, dat hij bevestigd werd in zijn geloof aan het bestaan van God, zodat alle verzoeking tot ongeloof, godslastering en verharding hem nu verliet. Alle twijfel omtrent de onfeilbaarheid van Gods Woord en aangaande de zekerheid van een toekomstige eeuw was voor immer weggenomen.

De moeilijkheid, die nu overbleef, betrof de sleutels van het Hemelrijk. 'Nu zag ik, dat de Apostelen de Oudsten zijn, die in de vrijstad wonen, zij die binnengelaten worden, ontvangt men ten leven, zij, die worden buitengesloten, vallen in de handen des bloedwrekers en vinden de dood. Zij mogen binnengaan, die met Petrus tot Jezus zeggen: 'Gij zijt de Christus, de Zoon van de levende God.' Mattheus 16:16. Het is dus eenvoudig het gezag, om zaligheid of verdoemenis uit te spreken over hen, die de Zaligmaker aannemen of verwerpen. Het is op Christus' schouder, dat de sleutel van het huis van David is gelegd, Jesaja 22:22, Christus alleen heeft de sleutel, en niemand opent noch sluit. Openbaring 1:18 en 3:7. Al wat een mens in dit opzicht vermag, is de verharde zondaar te waarschuwen en de verbrijzelden op de zachtmoedige Heiland te wijzen.'

Door deze beproevingen waren hem de beloften duidelijker en dierbaarder geworden. Hij zag deze hoogten en diepten van genade, liefde en barmhartigheid nooit, gelijk hij ze aanschouwde na deze bange verzoeking: 'grote zonden hadden grote genade meegebracht, en hoe groter en ontzettender de schuld was, des te krachtiger en overvloediger werd de genade Gods in Christus verheerlijkt. Dit zijn Bunyans eigen overdenkingen, maar mogen wij er niet bijvoegen, dat, toen hij in die lijdensschool was, elke zucht, elke grievende smart en bittere angst, elke

straal van hoop ten doel had hem voor zijn toekomstige werkring als prediker en schrijver te bekwamen? In de balans des heiligdoms gewogen, was er geen tittel te veel noch een jota te weinig. Elke belangrijke zaak, die de bekeerling benauwt, wordt met de meeste nauwkeurigheid bestuurd, inzonderheid fundamentele waarheden, als het geloof, de zonde tegen de Heilige Geest, de Godheid van Christus, enz. Hij was goed bekend met elke morsige steeg en elke poort en elk hoekje van Mensziel, waarin de Diabolanen beschutting vonden, en hij kende maar al te goed de onheilspellende roffel van Diabolus' trom. Met recht zei zijn geestelijke, John Burton, van hem: 'Door genade heeft hij deze drie hemelse trappen bestegen, namelijk: de vereniging met Christus, de zalving met de Heilige Geest en ervaring van de verzoeken van Satan, waardoor een mens beter bekwaam gemaakt wordt voor het belangrijke werk van Evangelieverkonding, dan door de ernstigste studiën en verkregen graden aan de beste hogeschool.

Verzekerd in Jezus Christus, uitverkoren, en geroepen uit het midden van zijn vrienden, werd hij aan deze Hoogste School onderwezen en ontving daar de zorgvuldigste opleiding. Op deze wijze alleen kon zijn zeldzaam talent worden ontwikkeld en hij in staat gesteld, dat heilige onderwijs in twee uitnemende zinnebeeldige geschriften mee te delen. Hier verkreeg hij die gedurige toegang tot de troon der genade en dat inzicht in de Heilige Schrift, waardoor zijn werken vol werden van de dingen, die boven zijn, waardoor hij de geheimen der gemeenschap met de Vader der geesten kon openbaren, zoals bijv: zo wonderschoon in zijn geschrift over het Gebed. Om Miltons woorden te gebruiken: 'Dit zijn werken, die niet konden worden geschreven met behulp van Mevrouw Herinnering en haar Sirenendochters, maar op aanhoudend, vurig gebed tot die Eeuwige Geest, die alleen kan verrijken met alle kennis en welsprekendheid en de Serafs uitzendt met het heilige vuur zijns altaars om de lippen aan te raken en te zuiveren van wie Hij wil, zonder onderscheid van stand, geboorte of opvoeding.' De tentenmaker en de ketellapper, de visser en de tollenaar, en zelfs de priester en de monnik werden de uitstekende werktuigen van zijn welbehagen.

In al zijn geschriften beklagt Bunyan zich nooit over zijn gebrek aan opvoeding, hoewel hij er dikwijls op wijst om zich wegens de een of andere onvolmaaktheid te verontschuldigen. Een der gebreken van Christenen, wier opvoeding verwaarloosd is, maar die door genade grote vorderingen hebben gemaakt in geestelijke kennis, bestaat hierin, dat zij die wijsheid met verachting aanzien, die tot deze wereld beperkt en met het lichaam begraven wordt, maar geheiligd, een heerlijk licht werpt op menige Schriftplaats. Maar een ander gebrek, dat meer beschaafden dikwijls aanleeft, is te hoge achting voor wereldse kennis en ontwikkeling. Bunyan had eerbied voor godzalige geleerden, maar schatte toch de Bijbel hoger dan de gezamenlijke bibliotheken van alle universiteiten. Hij zag wat elke vrome moet zien en betreuren, dat met menselijke geleerdheid vaak afgoderij wordt bedreven, en dat ze menigmaal gebruikt wordt om het Evangelie te smaden en tegen te werken. Dus spreekt hij de lezer van zijn beschouwingen van Wet en Genade aan. 'Indien gij in dit boek geen geleerde uitdrukkingen, geen lichte, ijdele, vermakelijke, scholastieke termen ontmoet, het is omdat ik nooit bij Plato of Aristoteles in de leer ben geweest, maar opgevoed in mijns vaders huis, in een zeer geringe stand en in gezelschap van arme kinderen. Maar zo gij er enige eenvoudige en toch duidelijke, ware en voor iedereen verstaanbare gezegden in vindt, schrijf die aan de Heere Jezus en aan de gaven en bekwaamheden toe, die Hij aan zulk een arm schepsel, als ik ben en geweest ben, heeft geschonken. 'Zijn stelregel was: 'Duidelijk verstaanbare woorden treffen gewoonlijk doel, terwijl hoge en geleerde termen alleen de lucht doorklieven. Hij die tot de zwaksten spreekt, maakt zich ook voor de geleerden begrijpelijk, terwijl hij, die tracht hoog te Zijn, niet alleen soms door weinigen, maar menigmaal noch door anderen noch door zichzelf wordt begrepen!' Dit is een van Bunyans geliefde grondstellingen, wel waardig om door de geleerdste schrijvers en welsprekendste redenaars overwogen te worden.

Bunyan behoorde tot die mensen, die de tijd, waarin zij leven, ver vooruit zijn, het verhaal van zijn geboorte en opvoeding is een dier feiten, welke in lijnrechte tegenspraak zijn met de mening, dat alleen de wetenschap invloedrijke, nuttige mensen maakt. Naar de wereld was zijn wetenschap uiterst gering: zij bepaalde zich hoofdzakelijk tot zijn Bijbel. Ook pleit zijn geschiedenis tegen de zucht van onze dagen om alle persoonlijkheid in een chaos te doen opgaan. Zij bewijst ontegenzeglijk de Evangelische leer der individualiteit, d.w.z. dat elk mens afzonderlijk in zonden ontvangen en geboren is, en alleen een persoonlijke bekering aan het eeuwigen levens deelachtig maakt. Elkeen moet voor zich zelf de onberouwelijke keuze doen. Onze voorvaders streden tachtig jaar voor het recht, om onafhankelijk van andere overtuigingen, naar eigen geweten God te dienen, hun nakomelingen moeten dat recht handhaven, zo zij willen 'staan in de vrijheid, met welke Christus hen heeft vrijgemaakt, en niet wederom bevangen worden met het juk der dienstbaarheid.' Iedere waarheid der Schrift moet persoonlijk onderzocht en in het geloof toegeëigend worden, geleid door Gods Woord en Geest als onfeilbare gidsen. Maar om dat onderzoek onpartijdig te doen zijn, moeten alle ingezogen vooroordelen, al waren ze van de vroomste Christenen afkomstig, weggeworpen, vooral alle tegenstand der zonde en des duivels door Gods kracht overwonnen en de geest gevangen geleid worden tot de gehoorzaamheid van Christus. Dan moeten zelfs, zo nodig, vader en moeder, vrouw en kinderen, broeder en zuster, wetten en instellingen, en alles wat slechts menselijke vinding is, wijken voor het onbepaald gezag van Gods Woord. Zulk een gehoorzaamheid gaat altijd gepaard met smartelijke ervaringen, bittere beproevingen, een ontvallen van alle steun buiten God zelf, en aanhoudend, ernstig gebed. Indien iemand dwaas genoeg is om op het geweten van medemensen of zelfs van een genootschap, dat de naam kerk draagt, te steunen, hoe zal hij uitmaken op wie hij veilig kan vertrouwen, tenzij hij zich door Gods Woord laat onderwijzen, en dan zal hij ontwaren, dat men op geen mensenkind kan afgaan. En zo hij zich onbedacht of uit noodlottige traagheid toch aan mensen overgeeft, is dan niet het onvermijdelijk gevolg: afdwalen van de Schrift en gemis van de vaste grondslag des geloofs? In plaats van de enige toetssteen te kiezen, die God ons in Zijn Woord heeft geschonken, bouwt men zijn hoop op een menselijk stelsel en wordt omgedreven met de wind der leringen, hoewel men weet, dat alleen de mens feilbaar en aan dwaling onderhevig is! Levert niet onze eeuw daarvan een doorslaand bewijs, dat de dwalingen en dwaalleraars toenemen, naarmate Gods Woord uit de opvoeding verbannen en in een hoek gedrongen wordt? Dat niemand mene, dat het lezen van een of een paar hoofdstukken per dag voldoende is, het Bijbel lezen is geen nummer van een catalogus over onze plichten, maar zal eerst dan de heerlijke vruchten dragen, waartoe God zijn woord heeft gegeven, wanneer ons doel is wat Bunyan zich met hart en ziel voorstelde: opwassen in de kennis van de enige waarachtige God en van Jezus Christus, die Hij gezonden heeft, Johannes 17:3.

Twee broers, Newman genaamd, die in dezelfde school onderwezen, aan dezelfde universiteit verder opgeleid, onder dezelfde Godsdienstige leiding opgegroeid, in dezelfde wetenschap doorgedrongen waren, weken, toch van hetzelfde uitgangspunt allengs van elkaar af in tegenovergestelde richting, maar beiden langs het hellend vlak van vijandschap tegen God: de een gaf zich aan de oudwijfse fabelen der Middeleeuwen over, de ander werd een openbaar ongelovige. Niet also degenen, die zich getrouw aan het onderwijs der Heilige Schrift vasthouden en niets aannemen, omdat een mens of een kerk dat gelooft, een ieder zal op de jongste dag naar zijn eigen werken geoordeeld worden, geen paus, geen priester, geen leraar kan voor Gods vierschaar in zijn plaats treden. En wat zal het richtsnoer van dat laatste oordeel zijn? Immers Gods geopenbaarde Woord? Dan zal gezegd worden tot de één: 'Ik ken u, want gij hebt gebeden om Mijn voorlichting en hebt u aan Mijn Woord onderworpen, ' en tot de ander: 'Ik ken u niet, want gij hebt de leiding van zwakke, feilbare mensen verkozen en niet Mijn Woord.' Allerbelangrijkste waarheid! Dat ernstig en biddend en onafgebroken onderzoek

van Gods Woord werd de bron van Bunyans geluk en uitnemende arbeid gedurende zijn pelgrimsreis. Het gaf hem, gelijk aan allen, die, zijn voorbeeld volgen, Johannes 5:39, een vaste grond om te staan in die grote en vreselijke dag, en maakte hem bekwaam om te leven en te sterven in de vaste en zekere hoop van een zalige ingang door de poorten van het hemelse Jeruzalem.

DERDE HOOFDSTUK

BUNYAN WORDT GEDOOPT EN SLUIT ZICH BIJ EEN CHRISTELIJKE GEMEENTE TE BEDFORD AAN WORDT TOT DIAKEN VERKOZEN EN ALS REIZEND PREDIKER IN DE NABURIGE DORPEN UITGEZONDEN.

Het ligt in den aard des mensen, omgang met zijne medemensen te zoeken. Zijne persoonlijke ontwikkeling en de belangen der gehele mensheid hangen voor een gedeelte af van onderling verkeer en onderlinge gemeenschap. Zo is het ook met den Christen, maar in veel hogeren zin. Niet alleen heeft hij behoefte aan medepelgrims, met wie hij Christelijken omgang geniet in blijdschap en lijden, in heilige verrukking en bange beproeving, maar tevens om met hen samen te werken, ten einde den heiligenden invloed des Christendoms, waaronder hun eigene ziel het leven heeft gevonden ook naar buiten te verspreiden. Christelijke omgang en broederschap heeft het grootzegel des Heeren ontvangen. 'De Heere merkt er toch op en hoort, wanneer zij, die den Heere vrezen, een ieder tot zijnen naaste spreekt, 'en er is een gedenkboek voor Zijn aangezicht geschreven voor degenen, die den Heere vrezen, en voor degenen, die aan Zijn Naam gedenken.' Maleachi 3:16.

Bunyan bezat een ziel, in de hoogste mate ontvankelijk voor het genot van zulk een gemeenschap der heiligen. Zijne meningen omtrent wederzijdse verdraagzaamheid dringt hij met bijzondere kracht, en tegelijk met tedere bescheidenheid aan. Nadat de pelgrims in Uitleggers bad door Onschuld gewassen waren, verzegelde hij haar, hetgeen 'zeer tot hare schoonheid toedeed, en kleepte ze toen in zeer fijn lijnwaad, ' en 'toen de vrouwen dus versierd waren, schenen zij wel een schrik voor elkaar, omdat zij de heerlijkheid, waarmee iedereen hare gezellinnen bekleed zag, niet aan zich zelve ontdekten. Daarom achtte de een, door ootmoedigheid, de andere uitnemender dan zich zelf.' 'Hoe beminnelijk waren nu in mijne ogen allen, die ik voor bekeerd hield, zowel mannen als vrouwen! zij schenen, zij wandelden als een volk dat het grootzegel van het Koninkrijk der hemelen draagt. O, ik zag dat de snoeren hun inderdaad in liefelijke plaatsen gevallen waren en een schone erfenis hun was geworden.' Psalm 16:6. 'Uitlegger bracht haar in zijnen hof, die overvloedig met allerhande bloemen prijkte. Ziet, zei hij, deze bloemen zijn verschillend in hoedanigheid en kleur, in reuk en eigenschappen, en de een is voortreffelijker dan de andere, maar waar de tuinman ze gezet heeft, staan zij en twisten niet onderling over hare plaats.' 'Wanneer ieder Christen op zijne plaats staat, en elk de hem opgegeven taak volbrengt, dan gelijken zij op de bloemen in dezen tuin, die groeien en bloeien waar de tuinier ze geplant heeft.' In zijn geschrift over het Gedrag des Christens, waaraan deze laatste woorden ontleend zijn, vinden wij ook op een andere plaats dergelijke gevoelens in bijzondere treffende en liefelijke woorden uitgedrukt: 'De Evangelieleer druipet als een regen en vloeit als een dauw, als een stofregen op de grasscheutjes, en als druppelen op het kruid, Deuteronomium 32:2. Christenen zijn gelijk de verschillende bloemen in enen hof, op elke valt de dauw des hemels. Wanneer de wind ze schudt, laat elke bloem hare dauwdruppels aan den voet harer burinnen vallen, zodat zij zelve gevoed worden en elkaar het voedsel toereiken. Voor Christenen is een aangenaam onderhoud over de dingen aangaande God, alsof ze elkaar reukdozen onder de neus houden. Kerkelijke gemeenschap, verstandig geleid, is de roem der ganse aarde. Gene plaats, geen maatschappij, gene vereniging is met zulke schoonheden versierd en verheerlijkt als een gemeente, door een levend geloof aan haren Heere verbonden, en welker leden elkaar dienen in de liefde.' Ook in Bunyans Bouw van Gods Huis ontmoeten wij overeenkomstige ontboezemingen. Welke heerlijke vruchten zouden er gezien worden, indien ieder lid van elke gemeente van een dergelijk beginsel van verdraagzaamheid en broederlijke liefde doordrongen ware! Deze gevoelens doen hoofd en

hart van den geliefden schrijver ere aan en moesten in gouden letteren voorgehouden worden aan elkeen, die tot de een of andere gemeente wenst toe te treden. De bekeerling, die zulk een begeerte koestert, hoe goddeloos zijn vorig leven ook geweest zij, zo hij nu wedergeboren wordt en een geestelijk leven aanvangt, zal ongetwijfeld een sieraad en steun worden van de gemeente, die hem in haren schoot opneemt.

In gewone gevallen wordt een pas bekeerde in de keuze zijner vrienden bestuurd door den predikant of de christenen, die hem op den weg des heils leidden, maar wij hebben hier met een buitengewonen man te doen. In alles, wat den Godsdienst betrof, volgde Bunyan geen menselijk gezag, maar onderwierp zich uitsluitend aan de leiding der Heilige Schrift. Zelf een nederige hoop op de zaligheid voedende, las hij met innige belangstelling, dat ‘de Heere dagelijks tot de gemeente toedeed, die zalig werden.’ De vraag, die de geleerden zo lang had bezig gehouden: een gemeente of de gemeente, werd zonder enige moeilijkheid opgelost door iemand, die even ervaren was in de Schriften als onbekend met de spitsvondige onderscheidingen en haarkloverijen der theologen. Hij vond, dat er een gemeente bestond te Jeruzalem (Handelingen 8:1), een andere te Corinthe (1 Corinthiërs 1:2), zeven in Azië (Openbaring 1:4 en vele andere, over de aarde verspreid, en dat de zichtbare, gemeente van Christus een (of elke) vereniging is van gelovigen. Hij wist zeer goed, dat eenvormigheid een dwaasheid is, en dat, hoewel de mens naar Gods beeld geschapen werd, de heerlijkheid van dat beeld niet vermindert door de omstandigheid, dat geen twee mensen aan elkaar gelijk zijn. De sterren vermelden mede Gods eer, en toch ‘verschilt de een ster in heerlijkheid van de andere ster’, 1 Corinthiërs. 15:41. Eenvormigheid is in strijd met elke natuurwet, want zelfs zijn op enen boom geen twee bladeren gelijk. Wie, behalve een waanzinnige of een zot, denkt er ernstig over om alle geestelijke nuances tot één tint te maken? Elke gemeente moet hare eigene kerkorde hebben, wijl de Schriftuur de bron van alle waarheid en leven voor elk in het bijzonder, en voor allen bij algemeen goedvinden is. Waar verschil van gevoelen ontstaat, gelijk immer waarschijnlijk is, b. v. omtrent de viering van feestdagen, zittend, staand of knielend bidden, enz., daar moet de Christelijke liefde alle onderzoek en alle besluit leiden, en ieder lid mede werken tot een rechtvaardige oplossing, naar de gaven hem geschonken, volgens de Apostolische vermaning: ‘Opdat gij beproeft de dingen, die daarvan verschillen, opdat gij oprecht zijt en zonder aanstoot te geven, tot den dag van Christus, ‘ Filippiëzen 1:10, en ‘Een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd, ‘ Romeinen 14:5. Het menselijk vernuft is uitgeput in het zoeken van middelen om die zelfovertuiging, zo eigen aan den Christen, overbodig te maken of althans te voorkomen. Een voorname toeleeg van Satan is steeds, onverschilligheid en traagheid te kweken, ten einde des te beter zijne oogmerken door zijne handlangers te kunnen volvoeren, een noodlottige bedwelming, waardoor ieder met vertrouwen zich overgeeft aan het stelsel, waarin hij werd opgevoed, hetzij Joods, Mahomedaans of dusgenaamd Christelijk, in plaats van door de enge poort in te gaan en dat persoonlijke onderzoek in te stellen, dat onder gebed leidt tot kennis der waarheid en zaligheid. Bunyans strenge opvoeding in de school des heils maakte hem bekwaam zelf te onderscheiden, hij was door talloze sekten omringd, en het was iets, dat belang inboezemde, bij welke gemeente deze ‘Bijbelman’ zich aan zou sluiten.

Hij leefde in zeer bewogen tijden. Engeland verkeerde in een overgangsperiode. Een lange reeks gebeurtenissen bracht eindelijk een crisis te weeg, waardoor het koningschap in de waagschaal werd gesteld. Het was met een enkel woord herinnerden wij er reeds aan de worsteling tussen het onbeperkt despotisme der Pauselijke macht en de volkomen gewetensvrijheid der Puriteinen. Want hoewel de aanleiding tot den krijg in een willekeurig koninklijk bestuur lag eigenmachtige uitschrijving van belastingen zonder goedkeuring van het Parlement, herhaalde inbreuken op den handel, en meer andere misbruiken van het vorstelijk gezag toch zouden de geschillen nooit zo hoog gelopen zijn, indien niet godsdienstvervolging

de grondoorzaak ware geweest, en evenmin zou anders de volksgeest in dezen kamp hebben overwonnen. De pogingen van aartsbisschop Laud, ondersteund door de koningin en haren biechtvader, Panzani, om Brittannië weer aan het harde juk der Roomse priesterheerschappij te onderwerpen, mislukten ten laatste en waren oorzaak van de onthoofding van koning Karel en van den aartsbisschop en van alle ellende en rampen, die burgeroorlogen gewoonlijk over een land brengen. Aan dezen strijd namen vele geestelijken en zelf bisschoppen een werkzaam aandeel, zij ondersteunden en verdedigden den koning tegen het Parlement, maar toen zijne zaak de nederlaag leed, werd ook hun toestand verre van benijdenswaardig. Het volk werd plotseling van zijne geestelijke boeien ontslagen! En als de blindgeborene, toen hij pas ziende was geworden, 'de mensen als bomen zag wandelen', dan kan het ons niet bevreemden, dat velen toegaven aan onedele drijfveren en, onder het vaandel van vrijheid van Godsdienst, dwaze en overdrevene eisen stelden, die een krachtig snoeimes nodig hadden eer ze inderdaad vrucht konden dragen. En wie zou het ontkennen onder die strijders voor recht en waarheid was ook menigeen verscholen, die, omtrent den Godsdienst totaal onverschillig, uitsluitend tijdelijk voordeel of erger nog beoogde. Maar wij kunnen veilig zeggen, dat dit uitzonderingen waren. Bunyan was door al deze partijen omringd, want hoezeer de gewetensvrijheid nog niet was erkend Papisten en Episcopalen, Baptisten, Unitariërs en Joden werden nog vervolgd was de onderdrukking toch betrekkelijk licht. Had Bunyan de gemeenschap der Episcopalen verkozen, hij zou niet door zoveel bitter lijden bezocht zijn geworden, omdat hij weigerde zijne beginselen te verloochenen, die hem juist tot eer verstrekten. De Presbyterianen en Independenten werden onder de Republiek door de Regering beschermd, en de grote massa der geestelijkheid voegde zich naar de wettelijke regeling van den eredienst terwijl een aantal, die zich aan dit stelsel niet konden onderwerpen, van hun inkomen afstand deden en de verachting en achteruitzetting aanvaardden, die den Dissenters ten deel werd. Hiertoe behoorden natuurlijkerwijze ook de bisschoppen.

Van alle sekten werd die der Baptisten op de bitterste wijze met de pen en de daad vervolgd. Zelfs de Kwakers, die hun het naast waren, vielen hen aan in woorden, die in onze vreedzamer dagen de oren zouden doen tuiten. William Penn beschimpt ze, omdat ze de vervolging trachtten te ontgaan. 'De Baptisten zijn gewoon op vlieringen en kaaszolders, in kolenhokken en meer zulke muizenwoningen samen te komen', in dezelfde bladzijden beschrijft hij ze als mensen, die naar openbare bestraffingen verlangden: 'die oproerige, bloeddorstige Wederdopers, die verbonden breken en de regering omverwerpen', bittere woorden, maar onverdiend. De misdaad, die hun dezen uitval op den hals haalde, was, dat zij bij de troonsbeklimming van Karel II (1660) in een schrijven aan den koning beweerden 'gene medeplichtigen van de Kwakers te zijn.' Had het koninklijk gezag ook slechts den minsten invloed op Bunyans Godsdienstige meningen gehad, de vraag of hij zich bij de Baptisten zou aansluiten, ware zonder enigen twijfel ontkennend beantwoord geworden. Onder andere dwaasheden van Karel I behoorde ook deze, dat hij elke sekte haatte, die het recht van iedere mens handhaafde om in Godsdienstzaken voor zich zelf te denken. In 1639 vaardigde hij zijne 'verklaring betreffende de onlusten in Schotland' uit, toen men zich met geweld tegen de invoering van het Algemeen Gebedenboek had verzet. In dit stuk veroordeelde hij een vrijwillige gehoorzaamheid, omdat daarbij geen sprake was van dwang en heette ze 'verdoemelijk', hij noemt de beginselen der Wederdopers, omdat ze hun geweten aan gene menselijke wetten onderwierpen, 'dollen waanzin' en 'krankzinnigheid', alle Protestanten moesten deze sekte verachten en vervolgen, deze Wederdopers raasden het meest in 'hun verstandeloosheid', 'de schandalen hunner dolzinnigheden', 'wij zijn verwonderd en vertoornd over hun vreselijke onbeschaamdheid, wij verachten en verfoeien ze allen als opstandelingen en verraders.' De koning beschouwde zijne onderdanen als roerend goed, waarmee hij naar lichaam en ziel doen mocht wat hij verkoos. Bunyan kende in geestelijke zaken gene

onderwerping aan enen mens, 'wiens adem in zijne neusgaten' is, en ondanks alle gevaren werd hij lid van de verachte en bedreigde sekte der Baptisten. Om de woorden van Christen te bezigen. 'hij liep de leeuwen voorbij, ' alle bespotting en verguizing om een openlijke belijdenis van zijn geloof in Christus trotserende, en trad het huis Schoonoord binnen, dat door den Heere des hemels gebouwd was om er zulke pelgrims in te ontvangen. Hij kreeg eerst verlof van den wachter, of predikant, en dan van de bewoners of gemeenteleden. Deze belangrijke gebeurtenis, onderstelt men, heeft plaats gehad omstreeks het jaar 1653. In zijn Genade verheerlijkt gaat Bunyan dit merkwaardige punt zijner geschiedenis stilzwijgend voorbij. Toen dit hoogst belangrijke boek geschreven en in het licht gegeven werd, was de Christelijke doop bij indompeling door de wet ten strengste verboden en met zware straffen bedreigd. Indien hij er dus openlijk van gesproken had, zouden deze straffen niet slechts op hem, maar ook op zijn predikant en allen, die er getuigen van geweest waren, zijn toegepast. Deze doop werd gewoonlijk toegediend op een geschikte plaats in een rivier, te middernacht, bijgewoond door een groot aantal getuigen, die steelsgewijze vergaderden. Deze onrechtvaardige wet werd door de Independenten, Presbyterianen en Episcopalen even streng uitgevoerd, en de doop onder zulke omstandigheden met buitengewone plechtigheid en diepen ernst volbracht. Doe, in zijn Worstelaar, zegt er dit van: 'Bunyan nam elke gelegenheid te baat om zijne Godsdienstige kennis uit te breiden, voegde zich daarom bij de Dissenters-gemeente te Bedford en werd, na afgelegde geloofsbelijdenis, gedoopt, omstreeks het jaar 1653.' Gene vermelding dezer plechtigheid, die voor den dood van Ds. Gifford moet hebben plaats gegrepen, is in de kerkelijke archieven gevonden, zodat wij omtrent den juisten tijd gene volkomene zekerheid hebben. De plaats, waar Ds. Gifford doopte, was een bocht bij de rivier de Ouse, aan het einde van de Duck-Mil-laan, niet ver van Bedford. Het was een natuurlijke doopvont, van juiste breedte en diepte, altijd fris, aangenaam gelegen en geheel verscholen. Een wel gegronde overlevering wijst die plaats tot op den huidigen dag aan. Gene plek ter wereld was voor dit doel beter geschikt dan deze, zowel om de afgezonderde en toch niet afgelegene ligging, als om de doelmatigheid der waterkom zelf. Het was een doopvont, door de natuur zelf gevormd, in de onmiddellijke nabijheid ener liefelijke rivier. Het heilige avondmaal vierde men in een groot vertrek, waar de discipelen samenkwamen, en dat door die plechtigheid zelf gewijd werd.

Bunyans denkbeelden omtrent de waarde van doop en avondmaal heeft hij duidelijk uitgedrukt in het vijftiende zijner Geestelijke Zinnebeelden, waar hij zegt, dat beide sacramenten hem, door Gods goedheid, veel nut hebben gedaan, maar het een dwaze en goddeloze gedachte noemt, te menen, dat water, brood of wijn de zonden wegneemt, gelijk ook de apostel Paulus het onmogelijk noemt, dat het bloed van bokken en stieren onder het Oude Verbond de zonden zou weggenomen hebben. (Hebreeën 10:4).

Godsdienstige gevoelens en een Godzalige wandel hebben te allen tijde enen weldadigen invloed uitgeoefend, zowel op den inwendigen mens, als op zijne uitwendige omstandigheden. Vooral bij de armen merken we zulks overvloedig op. Hoe vaak wordt die zegen voor ieder duidelijk zichtbaar, havelozen worden behoorlijk gekleed, hongerigen beter gevoed, en de hut, die voorheen om hare walgelijke slordigheid door velen geschuwd werd, wordt nu een toonbeeld van zindelijkheid en netheid, ja vaak van welvarendheid. Een van Bunyans geschiedschrijvers, die als ooggetuige recht van spreken heeft, geeft deze getuigenis. 'omtrent dezen tijd werd zijn huisgezin vermeerderd, en naarmate dat toenam, vermenigvuldigde God zijn tijdelijk goed, zodat hij nu bij zijne burens in groot vertrouwen geraakte.' Bij werd weldra een even achtenswaardig lid der burgerlijke maatschappij, als van zijne gemeente, want toen hij zich bij de gemeente aansloot, was zijn naam als waar Christen zo gevestigd, dat hij, ondanks zijne geringe afkomst en zijn veracht handwerk, waardig werd gekeurd een schrijven aan den Lord-Protector mede te ondertekenen. Dit stuk had ten doel twee heren voor het lidmaatschap

van het Parlement aan te bevelen, nadat Cromwell het Lange Parlement had ontbonden. Het is een belangrijk document, zeer onbekend en merkwaardig om den bijzonderen stijl dier veel bewogen tijden.

BRIEF VAN HET VOLK VAN BEDFORDSHIRE AAN DEN LORD-GENERAAL CROMWELL EN DEN KRIJGSRAAD.

13 MEI 1653.

Het behage uwe Lordschap enden overigen leden van den Krijgsraad. Wij, (naar wij vertrouwen) dienaars van Jezus Christus, inwoners van het Graafschap Bedford, vers in ons hart hebbende de treurige verdrukkingen van het voorgaande Parlement, waaronder wij (enen langen tijd) hebben gezocht, en nu (door genade) de goede hand Gods ziende en erkennende in de grote omkering, door Zijne voorzienigheid bewerkt, overtuigd zijnde, dat het van den Heere is, dat Gij op dezen tijd het werktuig in Zijne hand zoudt zijn om zulke personen te verkiezen, die in gerechtigheid voor het volk in- en uitgaan en deze volken in rechtmatigheid regeren, hebben den Heere voor U gezocht en hopen dat God nog grote dingen door U doen zal, verstaande, dat het door des Heeren bijstand, in uw harte is, een Bestuur aan te stellen, dat uit mannen bestaan zal, die bekwaam zijn, de waarheid liefhebben, God vrezen en de begeerlijkheid haten, also wij enige ondervinding hebben gehad van mannen uit ons graafschap, hebben wij het onzen plicht gerekend jegens God, jegens U en jegens de rest van Zijn volk, U ootmoediglijk twee mannen aan te wijzen, namelijk Nathaniel Taylor en John Croke, nu vrederechters in ons graafschap, die wij in den Heere bekwaam achten enen zetel in het te benoemen Gouvernement te bekleden. Al hetgeen wij nederig aan uwe ernstige overweging opdragen, en met onze namen ondertekenen, dezen dertienden Mei, 1653.

(Nu volgen 36 handtekeningen, waaronder ook die van John Gifford en John Bunyan.)

Dezen aan den Lord-Generaal Cromwell en de overige leden van den Krijgsraad, present.

Bunyans dochter, Elizabeth, werd geboren te Elstow, 14 April 1654, het kerkregister wijst hier op een merkwaardige verandering in zijne gevoelens omtrent den doop. Zijne dochter Mary werd gedoopt in 1650, maar zijne dochter Elizabeth is ingeschreven als geboren, zonder enige vermelding van haren doop.

De arme pelgrim, die nu in de gemeenschap ener Christelijke gemeente was opgenomen, genoot die nieuwe voorrechten voor korten tijd ten volle. Hij drukt zijne gewaarwordingen in deze voege uit: ‘Nadat ik aan de gemeente had meegedeeld, dat het mijne begeerte was, met de overige leden te wandelen in de voorschriften en verordeningen van Jezus Christus, en ook door hen was aangenomen, en wijl ik dacht aan die gezegende instelling bij Zijn laatste avondmaal met Zijne discipelen voor Zijnen dood, werd mij het bevel: ‘doet dit tot Mijne gedachtenis, ‘ Lukas 22:19, zeer dierbaar, omdat de Heere daarmee in mijn geweten neergedaald was bij de ontdekking van Zijnen dood voor mijne zonden, en ik gevoelde nu, alsof Hij mij in de kracht van Zijnen dood dompelde.’

Wij vinden in deze woorden de uitdrukking van zijne levendige gewaarwordingen. Bij zijnen doop werd hij in het water gedompeld, en hij hield deze plechtigheid zonder twijfel voor een zinnebeeld van zijnen dood in de zonde en zijner opstanding tot heiligmaking, en toen hij aan ‘s Heeren tafel aanzat, gevoelde hij dat hij gedoopt was in de kracht van den dood zijns Heeren, hij werd er in gedompeld en gevoelde den heiligenden invloed, waardoor zijne ziel met al des zelfs kracht vervuld werd. Zijn leraar, John Gifford, een merkwaardig vroom en gevoelig man, was volkomen geschikt om den geest van zijn jeugdig gemeentelid te doen rijpen. Hij wordt in zijn leven en zijnen arbeid voorgesteld, als geheel beantwoordende aan de liefelijke trekken, waarmee Evangelist in de Christenreize zo uitnemend getekend is. Een belangrijken tijd reeds was Bunyan onder zijn gehoor geweest, en had hij kennis gemaakt met zijne gemeenteleden, zijn besluit om deze gemeente te kiezen, in welker midden hij wenste te verkeren, was onder

zoveel gebeds genomen, dat hij ondanks de verlokkelijkste uitzichten van uitgebreider nut, populariteit en voordeel, toch aan deze gemeente verbonden bleef, onder vervolging en ellende, gevangenis en bedreiging van verbanning of een schandelijken dood totdat hij die rivier doorwaadde, 'die gene brug had, ' en hij opklom naar de hemelstad, een tijdvak van ongeveer vijf en dertig jaren. Van den arbeid van zijn eersten leraar, John Gifford, is slechts weinig bekend, behalve dat hij de gemeente te Bedford stichtte, waarschijnlijk de eerste in nieuwere tijden, die elk lid vrij liet ten opzichte van den waterdoop. Zijne gemeente nam allen op, die zich beslist openbaarden als dezulken, die Christus hadden aangedaan en door Hem waren aangenomen, maar vermeed met vrome nauwgezetheid elke vermenging der wereld met de gemeente. Ds. Giffords wijze van doen was kort, bondig en indrukwekkend. Bij zekere gelegenheid noemt Bunyan hem 'de heilige Gifford, ' een erenaam oneindig hoger dan alle adellijke of vorstelijke titels. Hij was een wonder van genade en barmhartigheid, enige jaren te voren was hij nog een goddeloze vloeker en Godslasteraar geweest, een openlijke vijand van al Gods heiligen. Zijn herderlijke brief, in het kerkelijk archief nog aanwezig, geschreven toen het einde zijner pelgrimsreize nabij was, is zeer belangrijk, hij bevat een toespeling op zijne opvolgers, Burton of Bunyan of beiden, en heeft klaarblijkelijk ten doel hun de leiding van een Evangelische gemeente aan te wijzen. Zelfs Southey prijst dit Puriteins epistel als een voorbeeld van een wijzen, gematigden, waren Christelijken geest, en daar nog gene levensgeschiedenis van Bunyan dezen brief heeft opgenomen, geloven wij, er onzen lezers geen ondiens mede te doen.

AAN DE GEMEENTE
OVER WELKE GOD MIJ OPZIENER MAAKTE,
TOEN IK IN DE WERELD WAS.

Ik smEEK u, beminde broeders! laat deze woorden (geschreven in mijne liefde tot u en zorg voor u, toen onze hemelse Vader mij het koninkrijk Zijns geliefden Zoons deed binnengaan) in uwe gemeentelijke samenkomsten onderling gelezen worden. Ik zal nu, hartelijk beminden, niet aan u schrijven over hetgeen het allereerste is, en zonder hetwelk alle andere dingen in Gods ogen niets zijn, namelijk: de verborgenheid des geloofs te houden in een rein geweten, ik zal, zei ik, over deze dingen (hoewel de grootste) niet schrijven, mijnen arbeid onder u verricht hebbende om u te wortelen en op te bouwen in Christus, door de genade, die gij ontvangen hebt, en om u te dringen tot een heiligen wandel in uwen omgang, opdat gij door den Heere in Zijne toekomst moogt bevonden worden zonder vlek of rimpel. Maar de dingen, waarvan ik zal spreken, zijn omtrent uwe gemeentelijke zaken, welke ik vreze dat door de meesten uwer luttel overdacht zijn, welke zaken, indien ze niet op rechten prijs gesteld en in acht genomen worden overeenkomstig den wille Gods, allengs onder u verdeeldheid, kwelling en ten laatste verduistering van die Evangelische orde en gemeenschap zullen brengen, die gij, door genade, nu geniet. Daarom, mijne broeders! wil ik niet, dat iemand uwer onwetende zij, wijl elk van u evenzeer verplicht is, nu in alle liefde met de gemeente, en in de inzettingen van Jezus Christus, onzen Heere, te wandelen, als toen ik onder u tegenwoordig was, noch heeft iemand van u vrijheid om zich bij een andere gemeente te voegen, omdat uw leraar van u weggegaan is, want gij zijt niet aan zijnen dienst, maar aan Christus en aan de gemeente verbonden, en dit is en was de wille Gods in Christus over al de gemeenten der heiligen. Lees Handelingen 2:42 (En zij waren volhardende in de leer der apostelen, en in de gemeenschap, en in de breking des broods, en in de gebeden), en vergelijkt hiermede Handelingen 1:14-15 (Deze allen waren eendrachtelijk volhardende in het bidden en smeken, met de vrouwen, en Maria, de moeder van Jezus, en met zijne broederen. En in dezelve dagen stond Petrus op in het midden der discipelen en sprak (er was nu een schare bijeen van omtrent honderd en twintig personen). En ik beveel u voor den Heere, indien gij u bij de komst van onzen Heere Jezus Christus wilt kunnen verantwoorden, dat niemand uwer hierin schuldig bevonden worde.

Ten tweede, houdt aan in uwe onderlinge bijeenkomsten. Laat al het werk, dat de gemeente betreft, getrouwelijk onder u gedaan worden, als de aanneming van nieuwe leden, de uitdeling der gaven, de keuze van ouderlingen, als die nodig is, en alle andere dingen, alsof ze genoemd waren, waartoe de Schriften, indien gij ze onderzoekt, u door den Geest zullen leiden. Indien gij deze dingen doet, zo zal de Heere met u zijn, en gij zult anderen overtuigen, dat Christus uw Hoofd is, en gij van genen mens af hangt. Indien gij echter op uwe eigene zaken en niet op de dingen des Heeren let, indien gij onverschillig wordt, of gij op het werk des Heeren in uwe gemeente acht geeft of niet, dan vreze ik, dat de Heere den troost uwer gemeenschap zal doen ophouden, en de kandelaar, die nu nog staat, zal van zijn plaats geweerd worden, hetwelk God verhoede!

Nu, aangaande de aanneming van nieuwe leden, laat ik u over aan den Heere om Hem raad te vragen, die tot hiertoe met u is geweest, alleen meen ik u dit in herinnering te moeten brengen, dat, nadat gij voldaan zijt over het werk der genade in den persoon, die zich met u wenst te verenigen, de voorzegde persoon plechtig verklare (althans voor enige leden der gemeente), dat vereniging met Christus de grondslag is van alle gemeenschap der heiligen, en niet enige verordening van Christus of enig oordeel of gevoelen omtrent uitwendigheden, en de voorzegde persoon, hetzij een broeder of een zuster, moet verklaren door genade, in liefde te willen wandelen met de gemeente, al mocht er in het oordeel over andere dingen ook enig

verschil bestaan. Wat aangaat scheiding van de gemeente om den doop, de oplegging der handen, de zalving met olie en andere ceremoniën, beveel ik ieder van u in het bijzonder, gelijk gij daarvan rekenschap zult moeten geven aan onzen Heere Jezus Christus, die bij zijne komst beide doden en levenden oordelen zal, dat niemand van u aan deze grote misdaad schuldig bevonden worde, dewelke sommigen begaan hebbende, door een ijver tot God, maar zonder verstand, hebben scheuring in de gemeente gebracht, die slechts één moest zijn. Ik vermaan u, broeders! laat in uwe samenkomsten alle dingen eerlijk, met orde en naar de Schriften geschieden. Laat alle dingen onder u gedaan worden zonder twist of nijd, zonder u zelf of ijdele ere te zoeken. Weest met ootmoedigheid bekleed, en zijt de een den ander in liefde onderdanig. Laat de talenten der gemeente ordelijk te nutte gemaakt worden. Laat gene gaven verborgen, die zouden kunnen dienen tot stichting, maar dat bovenal die gaven gekweekt worden, die tot volmaking der heiligen het meest bijdragen. Laat uwe gesprekken dienen tot onderlingen opbouw in uw allerheiligst geloof, en tot opscherping der liefde en der goede werken, indien dit slecht in acht wordt genomen, zal er veel tijd verkwist worden en de gemeente er weinig of geen voordeel van inoogsten. Laat er vaste spijs voor de sterken en melk voor de zwakken zijn. Vermijdt in uwe vergaderingen allen woordenstrijd, die twist voortbrengt, als vragen omtrent uiterlijkheden en twijfelachtige geschillen. Indien iemand tot u komt, die schijnt twistgierig te zijn, verklaart hem, dat wij zulke gewoonte niet hebben, noch de gemeenten Gods, 1 Corintheërs 11:16. Indien iemand tot u komt met enige leer, in strijd met de leer van Christus, zo moet gij met zulk een niet handelen als met enen broeder, of in een twistgesprek treden aangaande de dingen des geloofs (want dit is niet naar de Schrift), maar laat degenen onder de broeders, die het meest met den Geest en met het Woord van Christus zijn aangegord, zulk enen standvastig in het aangezicht weerstaan en zijne dwaasheid, uit de Schrift, voor de gemeente openleggen. Indien een broeder door zwakheid iets spreke tegen enige erkende Goddelijke waarheid (hoewel niet opzettelijk), dan moet een andere broeder der gemeente hem de waarheid in liefde verklaren, opdat niet vele gemeenteleden in verzoeking gebracht worden. Laat in uwe bijeenkomsten gene mensen vereerd worden, wanneer gij als gemeente samenkomt, is niemand rijk of arm, niemand dienstknecht of vrije, in Jezus Christus. Het is gene goede gewoonte, plaatsen aan te bieden, als rijken binnentreden, vooral is het een groot kwaad, van hen in het gebed of de bediening des Woords bijzondere melding te maken, zulke eerbewijzen en burgerlijke beleefdheden zijn d r niet uit God. Private geschillen moeten niet in de gemeente rondgebazuind worden. Zo enkele der broeders omtrent uiterlijkheden bezwaard zijn, laat enige andere leden voor en met zulke broeders bidden, maar laat het gene gemeentezaak worden.

Niemand behoort de gemeente te verlaten, indien een broeder ongeregeld mocht wandelen, maar hij, die ongeregeld wandelt, moet zijn eigen pak dragen, overeenkomstig de Schriften. Indien een broeder ongeregeld wandelt, mag hij uit gene bediening ontslagen worden, voor de gemeente hem gecensureerd heeft. Onderzoek gezamenlijk naar het wezen van de gemeenschap der heiligen, wat betreft de bediening des Woords, het gebed en de viering des avondmaals, hetgeen weinigen m.i. begrijpen, dat in Christus' gemeenten maar al te zeer veronachtzaamd wordt. Gij, die tot de uitnemendste belijders behoort, weest een voorbeeld voor de overige gemeenteleden. Laat uw geloof, uwe liefde en uw ijver overvloedig zijn, indien iemand uwer een dwaallicht verspreidt, zal hij der gemeente veel kwaad doen. Laten er onder u plechtige dank en bededagen worden gehouden, en laat er enige tijd besteed worden om Gods aangezicht voor uw zaad te zoeken, hetgeen tot hiertoe verzuimd is. Laat uwen diakenen voortdurend de middelen niet ontbreken om de behoefte te vervullen van hen, die in nood verkeren. Inderdaad, broeders! in dit opzicht bestaat er onder u, die rijk zijn, grote lauwheid, het weinige, dat gij elken eersten dag der weke geeft, zal u niet verontschuldigen. Ik smeek u, maakt u daaraan niet langer schuldig. Wie spaarzaam zaait, zal spaarzaam maaien. Veracht

niet in uwe samenkomsten, de een moet niet op den anderen wachten, maar allen bijtijds komen, vooral dezulken, die de voorbeelden der kudde zijn. Ik bid u, blijf niet zitten onder het gebed, tenzij iemand onbekwaam ware om te staan, het is gene houding, die voor de majesteit van zulk een gemeenschapsoefening past. Zoudt gij uwen koning zo ontmoeten? In het gebed moeten alle gemaakte termen en ijdele herhalingen vermeden worden. Ik geloof niet, dat God elken broeder de gave heeft geschonken, der gemeente tot mond te zijn. Laat hen, die een grote mate van den Geest en veel kracht hebben, elke samenkomst besluiten, opdat gij met getrooste en verkwikte harten huiswaarts moogt keren.

Komt tijdig te zamen en gaat ordelijk weer terug, want God is een God van orde onder Zijne heiligen. Laat niemand onder u zijnen broeder aanstoot geven, in onverschillige dingen, maar weest elkaar in liefde onderdanig. Ziet zorgvuldig toe, welke talenten gij, bij gemeen goedvinden, aan den openbaren eredienst verbindt. Brengt veel tijd met den Heere door, wanneer gij een nieuwen leraar hebt te kiezen, want hoewel ik onderstel, dat hij reeds voor u staat, dien de Heere verkozen heeft, toch zal het u geen kwaad doen, hoop ik, zo gij een paar jaren met die verkiezing wacht, en indien gij dan allen overeenstemt, laat hem, volgens de Schrift, afgezonderd worden. (Psalm 4:4) Groet de broederen, die niet in uwe gemeenschap wandelen, met dezelfde liefde en den naam van broeder en zuster, als zij, die wel bij u behoren. Laat de beloften, die in de laatste dagen hare vervulling zullen erlangen, in uwe bijeenkomsten dikwijls voor den Heere bepleit worden, en vergeet uwe gebonden broederen niet. Bemint hem zeer om zijns werks wil, die onder u werkt in het Woord en de leer. Niemand verachte zijne jonkheid. Muilbandt den dorsenden os niet. Onderzoek de schriften, laat u omtrent dit een en ander daaruit voorgelezen worden. Mocht uw leraar te eniger tijd niet kunnen optreden, komt toch in uwe kerk samen en bouwt elkaar op. Indien de leden bij zulk een gelegenheid voor willen gaan, dan moet de gemeente zulks eerst goedkeuren. Vaartwel, vermaant, raadt, vertroost en berispt elkaar in de liefde.

Eindelijk, broederen, weest allen eensgezind, wandelt in onderlinge liefde, gelijk Christus Jezus u heeft liefgehad en Zich zelve voor u gegeven. Onderzoek de Schriften om te voorzien in hetgeen uwe ziel nog behoeft. De God nu des vredes, die onzen Heere Jezus Christus uit de doden heeft weder gebracht, vermenigvuldige over u Zijnen vrede en beware u tot Zijn eeuwig Koninkrijk door Jezus Christus. Weest standvastig, de Heere komt.

Om aan te tonen, dat dit door mij geschreven is, heb ik er mijnen naam onder gezet, in tegenwoordigheid van twee broeders der gemeente.

Bunyan bevond zich nu in de gelukkigste omstandigheden en verheugde zich ongetwijfeld reeds bij het vooruitzicht van veel geestelijk genot. Een vrome echtgenote vrede in zijne zielen, een alleruitstekendste leraar, en volle gemeenschap met een Christengemeente. Helaas! die vreugde werd spoedig verstoord, een nieuwe storm stak boven zijn hoofd op, ten einde hem nog dieper te verootmoedigen en hem te beter toe te bereiden om een Barnabas, een zoon der vertroosting te zijn voor hen, die in geestelijke ellende verkeerden.

Het is een opmerkelijk feit, dat onze Heere, nadat Hij gedoopt was en de Vader deze plechtige verklaring had afgelegd: 'Deze is Mijn geliefde Zoon,' in de woestijn geleid werd om verzocht te worden van den duivel. Gelijk het ging met het Hoofd der gemeente, zo gaat het ook vaak met Zijne volgelingen. Als ze den eersten tijd de heilige vreugde van 's Heeren dis hebben genoten, waardoor hun ziel verkwikt en vertroost is, worden zij menigmaal verootmoedigd en vernederd in eigen achting, door de aanvallen van Satan en zijne verzoeking, en de verkeerdheid van een boos en ongelovig hart. Nadat Christen dus in het huis Schoonoord verzorgd en voor den strijd gewapend was geworden, daalde hij af in het Dal der Verootmoediging, geraakte met Apollyon in een dodelijk gevecht en wandelde vervolgens door het Dal der Schaduwen des Doods. 'Gedurende negen maanden werd ik door ontzettende en smartelijke verzoeking tot godslastering gekweld, terwijl ik nimmer rust of verademing

genoot. 'Maar eindelijk bezocht de Heere mijne ziel met dezelfde Schriftuurplaats, waarmee Hij mij vroeger was voorgekomen, en na dien tijd heb ik aan Zijne inzettingen met vreugde en tot mijnen troost deelgenomen, en, naar ik vertrouw, daarin 's Heeren lichaam onderscheiden als verbroken om mijne zonden, en Zijn dierbaar bloed als vergoten om mijne overtredingen.' Dit is wat Bunyan noemt: 'dat de ziel zelf hare zonden, hare eigengerechtigheid, wijsheid, voornemens en de dingen, waarop zij van nature vertrouwt, doodt, ' en dan 'een heerlijk, volkomen en nooit verkwijnend leven ontvangt.' 'Christus' leven in al des zelfs reinheid en volmaaktheid mij toegerekend.' 'Soms prijs ik den Heere, dat mijner ziele niet alleen dit leven is toegerekend, maar ook des zelfs heerlijkheid geschonken Zone Gods zelf in eigen persoon, die mij nu aan de rechterhand Zijns Vaders volmaakt in Zich zelf voorstelt.' 'Daar staat mijne gerechtigheid voor de ogen der Goddelijke glorie.'

Omstreeks dezen tijd werd Bunyans leven bedreigd door kapitein Tering, die ook Slechtmens vermoordde. Zijn sterk, gehard gestel werd door een aanval dier ziekte aangegrepen, en wij worden nu getuigen van zijne ervaringen, toen de koning der verschrikking zijn dodelijken arbeid scheen te beginnen. Of het een gevolg was van de zware beproevingen en den storm in zijne ziele, die hij doorgemaakt had, en die misschien voor zijn lichaam te sterk waren geweest, wordt niet gemeld. Hij zelf verhaalt slechts: 'op zekeren tijd bemerkte ik een aanleg tot tering, die mij omstreeks de lente plotseling en hevig aantastte en mijnen uitwendigen mens zeer verzwakte, zodat ik zelfs dacht, dat ik niet langer zou kunnen leven.' Dit verhaal is enigszins veranderd in zijn Wet en Genade. Daar zegt hij 'Wijl ik schuld op mijne ziel had geladen en mijn lichaam enigszins geschokt was, onderstelde ik, dat de dood mij nu grijpen en van onder de mensen wegrukken zou.' Deze ernstige overwegingen leidden hem tot een streng onderzoek naar den grond zijner hoop. Zijn doop, zijne vereniging met de gemeente, de goede gedachte zijner medemenschen waren zelfs niet de geringste bewijzen, waarop hij de zekerheid zijner wedergeboorte, of zijn afsterven van de zonde en opstaan tot heiligmaking bouwde. 'Nu ving ik opnieuw een ernstig onderzoek naar mijnen toestand, mijne verhouding tot de toekomstende eeuw, en mijne verwachting van de eeuwigheid aan, want ik ben, geloofd zij Gods Naam, steeds gewoon geweest, vooral in den dag der bezoeking, mijn eeuwig belang duidelijk in het oog te houden.

Maar zodra ik begonnen was, mijne vroegere bevinding van Gods goedheid omtrent mijne ziel mij weer voor den geest te roepen, kwamen een ontelbaar aantal mijner zonden en overtredingen in mijne herinnering opdoemen, waaronder vele mij diep bedroefden, namelijk mijne dodigheid, traagheid en koelheid in heilige dingen, de afdwalingen van mijn hart en mijne lusteloosheid in het goede, mijn gebrek aan liefde jegens God, Zijne paden en kinderen, en aan het einde van alles deze vragen: Zijn dit de vruchten van uw Christendom? Zijn dit de kentekenen van een bekeerden zondaar?

Door de verschrikking dezer dingen nam mijne ziekte toe, want nu werd ook de inwendige mens ziek en mijne ziel met schuld beladen, nu werd tevens alle herinnering aan Gods vorige goedheid jegens mij geheel uit mijnen geest gebannen en verborgen, als had ik ze nooit gezien noch ervaren. Dus werd mijne ziel zeer beklemd tussen deze twee overwegingen: 'Leven zal ik niet, en sterven durf ik niet.' Nu zonk mijn geest weg, en ik gaf alles verloren, maar terwijl ik, naar den mens, in enen allerellendigsten toestand, in mijn huis heen en weer liep, werd dit woord Gods mij op de ziel gedrukt: 'Wij worden om niet gerechtvaardigd, uit Zijne genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is' (Romeinen 3:24). O, welk een verandering bracht dit in mijn gemoed te weeg!

Thans was ik als iemand, die uit een akeligen slaap en droom ontwaakt is, en naar deze hemelse stem luisterende, was het, als werd dit woord mij dus uitgelegd 'Zondaar! gij denkt, dat Ik, om uwe zonden en zwakheden u niet kan zalig maken, maar zie, Mijn Zoon is bij Mij, en Ik zie op Hem, niet op u, en Ik behandel u naar Mijn welbehagen in Hem.' Hierdoor

gevoelde ik mij zeer verlicht in mijnen geest, en nu verstond ik, dat God een zondaar te allen tijde kan rechtvaardigen, Hij ziet slechts op Christus en rekent Zijne verdiensten ons toe, en het werk is terstond gedaan.

Nu werd ik omhoog gevoerd, ik zag mij zelve in de armen der genade en barmhartigheid, en hoewel ik te voren bevreesd was aan mijn sterfuur te denken, riep ik nu: Laat mij sterven. De dood was thans beminnelijk en schoon in mijne ogen, want ik zag dat wij inderdaad nimmer leven zullen, voor wij naar de andere wereld zijn overgegaan. Ik las meer in deze woorden: 'Erfgenamen Gods' (Romeinen 8:17), dan ik ooit in staat zal zijn uit te spreken. 'Erfgenamen Gods!' God zelf is het Erfdeel der heiligen.'

Toen de ontroering zijns geestes in een aangename kalmte was overgegaan, herstelde ook zijn lichaam spoedig, om zijne eigene beeldspraak te gebruiken: 'kapitein Tering met al zijne doodstrawanten werden uiteengeslagen, ' en zijn sterk lichaamsgestel zegevierde over de ziekte, of om de juister taal van een uitnemend Puritein te gebruiken: 'Toen ik van de diepste smarten overstelpt was, en dat vele treurige maanden lang, genas Hij, die de Heere der natuur is, mijn lichaam, en Hij, die is de Vader aller barmhartigheid en de God aller genade, riep vrijheid uit voor mij, gevangene, en schonk mijner vermoeide ziel rust.' Hier hebben wij een sleutel tot de geschakeerde schilderij in de Christenreize: het Dal der Schaduwen des Doods, dat in het midden van den tocht is geplaatst. Toen hij in den bloei zijns levens was, zag de dood hem aan en week voor enen tijd. Het waren de schaduwen des doods, die over hem kwamen.

Daar de gemeente te Bedford toenam, werd Bunyan verkozen om de betrekking van diaken te vervullen. Niemand was voor deze taak beter berekend dan hij. Hij was de rechtschapenheid in eigen persoon en had zelf grote armoede gekend, zodat hij gevoel had voor de behoeftigen. Hij bezat de grote gave der onderscheiding, om armoede en luiheid te onderkennen, en dien nood op te merken, die uit omstandigheden voortvloeit, waarop geen menselijk vooruitzicht zich kan voorbereiden, zodat hij met juistheid in de dringende behoeften wist te voorzien, zonder de verlagende en verstompende gewoonte van op aalmoezen te rekenen, in plaats van zelf zo mogelijk in eigene behoeften te voorzien, aan te moedigen. Hij had geen fijne klederen aan, die bij het doorkruisen der vuilste laantjes bederven konden, wanneer hij de minste hutjes binnenkroop om menselijke ellende te verzachten. De armen, de grote klasse, aan wie het Evangelie gepredikt, en door wie het ontvangen wordt, begroetten hem als een broeder. Een warm en vurig bidder en wel voorzien van liefelijken en heilzamen raad, aan de Schrift ontleend, moet hij een bijzondere zegen voor de behoeftigen geweest zijn, en vooral voor degenen, die raad of hulp nodig hadden. Zulke mannen bedoelden de apostelen, toen zij spraken van 'mannen, die goede getuigenis hebben, vol des Heiligen Geestes en der wijsheid' (Handelingen 6:3), die de gemeente moest stellen over deze nodige zaak, namelijk de bediening der tafelen, in welke taak de apostelen zo gemakkelijk aanleiding tot ontevredenheid gaven, daar zij bovendien het Woord Gods hadden te prediken.

Toen hij dus in meer actieven dienst gesteld was, bezocht hem opnieuw een ernstige ziekte, en wederom werd hij geleid tot een nauwkeurig onderzoek naar zijne geschiktheid om voor den rechterstoel Gods te verschijnen. 'Al dien tijd hield de verleider mij vast omkneld, ernstig er op bedacht, mij de herinnering van al mijne vroegere ervaringen van Gods goedheid te ontnemen, terwijl hij mij tevens met den schrik des doods en van Gods oordeel beangstigde, zodat ik toen uit vreze van mij voor eeuwig bedrogen te hebben, meende dood te zijn voor de dood zelf kwam, indien ik namelijk zou sterven, en ik geloofde, dat er nu geen andere weg voor mij openstond dan die naar de hel.'

'Een verslagen geest, wie zal dien opheffen?' Wel mocht de apostel zeggen: 'Indien wij alleenlijk in dit leven op Christus zijn hopende, zo zijn wij de ellendigste van alle mensen', 1 Corinthiërs 15:9. Bunyan had heilige, heerlijke ervaringen gehad, en nu dreigde de duivel hem niet alleen met het verlies des hemels, maar ook met de angsten der hel. De Puritein Rogers

beschrijft de geestelijke moedeloosheid als ‘de ergste van alle zielsziekten, en de afmattende en schuldige vreze, die ze met zich brengt, als onuitsprekelijk angstig. Welk een beroerdheid, welk een smart! Ik durf niet ten hemel zien, want daar zie ik de grootheid Gods, die tegen mij is. Ik durf niet in Zijn Woord blikken, daar zie ik al Zijne bedreigingen en zo menige vurige pijn, die mijn hart doorboort. Ik durf geen oog in het graf slaan, want daaruit staart mij een vreselijke opstanding tegen, in dezen treurigen nacht heeft de ziel geen bewustzijn van alle vroeger genoten genade.’ Bunyans beproeving herinnert ons aan die indrukwekkende taal uit het boek Job, een boek vol machtige beelden en majestueuze gedachten, waarin Bunyan zoveel behagen schepde, dat hij het ‘dat gezegende boek’ noemde. Job gaat van stap tot stap voort, zijne geestelijke ellende beschrijvende, totdat hij het toppunt bereikt: ‘God is tegen mij aangelopen als een geweldige’ (Job 16:7-22). ‘Gelijk een felle leeuw jaagt Gij mij’ (Job 10:16). ‘De pijlen des Almachtigen zijn in mij, welker vurig venijn mijn geest uitdrinkt. de verschrikkingen Gods rusten zich tegen mij’ (Job 6:4). Hoezeer stemt dit overeen met David’s ervaring: ‘Al uwe baren en uwe golven zijn over mij heengegaan’, Psalm 42:8. ‘Die in de duisternis en de schaduw des doods zaten, gebonden met verdrukking en ijzer’, Psalm 107:10. ‘Uwe hittige toornigheden gaan over mij, uwe verschrikkingen doen mij vergaan’, Psalm 88:16. ‘O, mijn God, mijne ziel buigt zich neer in mij’, Psalm 42:7. De arme Bunyan schreeuwde uit de diepte zijner ellende tot God en werd, gelijk David, verhoord en verlost uit al zijne benauwdheden. Hij stelde zich voor den geest den heerlijken overgang van Lazarus uit de uiterste menselijke ellende tot ‘in den schoot van Abraham.’ Zijn geest werd verblijd en verlevendigd en met hoop in God vervuld, toen dat woord met kracht op zijne ziel gebonden werd: ‘Dood! waar is uw prikkel? Hel, waar is uwe overwinning?’ Nu werd hij in eens weer gezond naar lichaam en ziel, zijne ziekte verdween aanstonds, en hij mocht zich weer in zijn arbeid voor God verheugen. De woorden ‘door genade zijt gij zalig geworden’, volgden hem gedurende het overige zijner pelgrimsreize. Het was zijn troost, dat ‘een weinig ware genade een groot eind weegs duurt, ja, zelfs meer wonderen doet dan wij wel bemerken. Als wij slechts genade genoeg hebben om ons zuchtende naar God te houden, dan kan de ganse wereld ons niet verderven.’ Hij was thans nog grondiger in de school van Christus onderwezen, en wel voorzien met de wapenen des geestelijken krijgs, ‘een schriftgeleerde, in het Koninkrijk der hemelen onderwezen, gelijk een heer des huizes, die uit zijnen schat nieuwe en oude dingen voortbrengt’, Mattheus 13:52, of als ‘een mens Gods, volmaakt en tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust’, 2 Timotheus 3:17. Het werd hem onweersprekelijk voor ogen gesteld, dat al deze innerlijke strijd dienen zou om hem te bekwamen, ten einde ook anderen te onderrichten. Alle gebeurtenissen uit het leven zijns Zaligmakers gingen voor zijnen geest voorbij, alsof hij als getuige tegenwoordig geweest ware bij Zijne geboorte, Zijne omwandeling met Zijne discipelen, Zijne wondervolle gelijkenissen en verbazende wonderen, Zijn lichamelijk en zielenlijden, Zijne offerande, begrafenis, opstanding en hemelvaart, Zijn middelaarschap en laatste oordeel. Dit alles ging zijnen geestesogen voorbij, en ‘toen ik’, voegt hij er bij, ‘er over nadacht, wat deze dingen te beduiden hadden, kwam het mij voor als hoorde ik zulk een woord in mijn hart: ‘Ik heb u met opzet neergedrukt, omdat Ik iets buitengewoons voor u te doen heb’, hetgeen mij nog meer verwonderde, zodat ik vraagde: ‘Wat, mijn Heere! Zulk een ellendig wezen als ik?’ Op deze wijze vernam hij zijn inwendige roeping tot het werk der bediening. De wijze, waarop Ds. Gifford en zijne gemeente zulk een belangrijke zaak als de roeping van een harer leden tot de bediening behandelden, was zeer prijzenswaard. Er bestond geen twijfel ten opzichte van zijne vroegere levenswijze of van zijne geringe afkomst. Zij begeerden van hem dezelfde voorbereiding, als waaraan de meest ontwikkelde leden zich moesten onderwerpen, De oefening zijner talenten werd, op dringend verzoek zijner Christelijke broeders, in hun openbare vergaderingen beproefd, en daar zij ‘hierdoor grotelijks gesticht waren’, werd hij ter rechter tijd, onder plechtig vasten en bidden tot God, afgezonderd om het Woord Gods

openlijk te prediken. Met vreze en grote beving en een diep gevoel zijner eigene onwaardigheid aanvaardde hij deze taak. Nadat zijne geschiktheid om te prediken beproefd, en aan de drie vereisten, gewoonlijk door Dissenters gesteld: vrome bekwaamheid, neiging en gelegenheid, voldaan was, werd hij als reizend prediker in de naburige dorpen uitgezonden (1655) en legde den grondslag tot tal van gemeenten, die nu nog bloeien tot prijs en roem van 's Heeren Naam. In sommige dezer dorpen was het Evangelie nog nooit verkondigd, zij waren sterkten Van Satan. Juist dit waren de geschiktste plaatsen om zijnen onvermoeiden ijver zonder beperking te tonen. In dezelfde gemeentelijke bijeenkomst werden nog zes van dat kleine aantal leden tot hetzelfde belangrijke werk der bediening afgezonderd.

Nadat hij dus gepredikt en veel geleden had door de lastertaal, die men overal verspreidde, maar die hij met het ondoordringbaar schild van een goed geweten en vlekkeloos leven afweerde, maar vooral door zijne twaalfjarige gevangenschap te Bedford, werd hij eindelijk, in 1671 tot de bediening van herder en leraar geroepen, toen een vijftienjarige ondervinding hem bekwaam gemaakt had, als bedienaar des Evangelies op te treden. Zeg, kon niemand in een betere school opgeleid worden dan deze? Diep doorgedrongen in de kennis der Schrift, door en door verootmoedigd bij de aanvallen van zonde en duivel, zijn doel bewust, met het levendig besef van de waarde en de grootheid der ziel, en indien zij verloren ging, van de redenen en den ontzettenden omvang van haar verlies, eenvoudig en nederig in zijn gebed, degelijk in het bespreken van de dingen, die boven zijn, verkondigde hij de waarheid zonder enige vrees voor de gevolgen en predikte eerst in de gemeentelijke samenkomsten en daarna tot een uitgebreider gehoor in schuren, bossen en dalen om de aanbrengers te verschalken.

Deze laatste maatregel werd onontbeerlijker, nadat het koningschap (1660) hersteld was en strenger wetten uitgevaardigd werden. Gedurende die jaren van vervolging maakte men een veelvuldig gebruik van een dal in het Wagenwoud, ongeveer drie mijlen van Hitchin. Een belangrijke mededeling omtrent dit merkwaardige dal zal gewis niet onwelkom zijn: 'den 19 Mei 1853, een bijzonder warmen dag, maakte ik een reis naar Hitchin om de plaats te gaan zien, waar Bunyan zo vaak zijn bezielend woord had laten horen. Hier ontmoette ik den eerwaardigen Eduard Foster, van wiens grootvader Bunyan vaak hulp, ondersteuning en bescherming had genoten. Inderdaad had ik nooit zulk een zonderling geval ontmoet als dit, waar drie levens een draad vormden tussen Bunyans leeftijd en den onzen, daar ze de gebeurtenissen van 190 jaren vertegenwoordigden. De grootvader was geboren in 1642, en bleef jaren lang de vriend en metgezel van den vermaarden dromer. In 1700, zijn achtenvijftigste jaar, aanschouwde zijn zoon het levenslicht, en dezen werd in 1777, dus toen hij 17 jaren telde, ook een zoon geboren, dezelfde, dien ik ontmoette, en die zich nu nog in het onbelemmerd gebruik van zijne ledematen en geestvermogens verheugde. Ik behoef niet te zeggen, dat er wel gene betere overlevering kan bestaan. Met dezen ouden vriend dan bezochten wij het romantisch gelegen dal, waar, in de stille nachtelijke uren, Gods kinderen gewoon waren geweest te vergaderen en gezamenlijk God te dienen. De weg daarheen baarde enige moeilijkheid, wij gingen langs prachtige hyacinten en sleutelbloemen, die den grond in een rijke verscheidenheid en bonte afwisseling bedekten, en bereikten, nabij den top van een heuvel, plotseling dit zonderlinge dal. Een natuurlijke verhevenheid vormde den kansel, terwijl de ruimte minstens een duizend mensen kon bevatten. In deze plaats hielden de vervolgte Christenen van 1666 hunnen eredienst. En nu wil ik u mededelen, hoe een buitenman mij deze samenkomsten zijner voorouders beschreef. 'Hier onder den blauwen hemel, des winters vaak in de felste nachtvorsten, terwijl de wolken de maan voor ons oog verborgen en hunnen vlokkigen inhoud op onze vergadering uitstortten, hier kwamen zij bijeen, wanneer de hoogbegaafde en hemelsgezinde Bunyan hun het brood des levens brak en toereikte, bijgestaan door den onvermoeiden Oliver Heywood en anderen. Het Woord des Heeren was dierbaar in die dagen. En hier, wijl ze bij het gebed het hoofd ontblootten, hielden de vrome moeders een

doek boven het hoofd van den geliefden leraar bij de vier hoeken vast, opdat sneeuw en hagel hem niet zouden hinderen. In deze verborgene plaats bewezen onze eenvoudige, onbeschaafde burgers, gelijk de Waldenzen in Piëmont, dat zij de dappere verdedigers waren van het geloof in zijne oorspronkelijke zuiverheid en van den openbaren Godsdienst naar zijne oorspronkelijke instelling.' Ds. John Geard van Hitchin, die dicht bij dit woud woont, vermeldt in zijne Bijzonderheden van de Familie Foster, dat duizend mensen hier meermalen te middernacht samenkwamen om Bunyan te horen prediken.

De paarden, waarop zij van verschillende zijden hierheen reden, werden in naburige vriendelijke boerderijen gestald, terwijl de personen, om zich aan nasporing te onttrekken, lang nauwelijks te ontdekken paadjes in het dal kwamen. Indien wij van een schonen dag verzekerd waren, zou het daar een heerlijke plaats zijn om het derde eeuwfeest van Godsdienstige verdraagzaamheid te vieren, te horen naar de woorden van enen Bunyan van onzen tijd en volstreekte vrijheid van Godsdienst te bespreken. Dan moest het feest besloten worden met de afzwering van elk stelsel van gewetensdwang. In Hitchin, evenals op andere plaatsen, waar Bunyan gemeenten heeft gesticht, heeft de zaak van Christus zich uitgebreid. In 1681 verbonden zich daar ongeveer 35 Christenen tot de volgende overeenkomst:

'Wij, die door de barmhartigheid Gods en onzes Heeren Jezus Christus genade hebben ontvangen om ons zelve aan den Heere, en door den wille Gods ook aan elkaar te geven, om met elkaar gemeenschap te oefenen als heiligen door hetzelfde Evangelieverbond, wij verbinden ons en beloven voor God, onzen Vader, in onzen Heere Jezus Christus, en de heilige engelen, dat wij met elkaar zullen wandelen in deze enige gemeenschap des Evangelies als een gemeente van Christus, in liefde tot den Heere en jegens elkaar, en trachten oprecht en van harte gehoorzaamheid te bewijzen aan de wetten, verordeningen en inzettingen van onzen Heere en den Wetgever Zijner gemeente. En verbinden ons en beloven evenzo, met Gods bijstand de dingen na te jagen, die vrede maken en dienen tot onderlingen opbouw, opdat, zo in liefde en vrede levende en wandelende, de God der liefde en des vredes met ons zij! Amen.'

Dit stuk is waarschijnlijk door Bunyan opgesteld, en de inhoud is gebleken zo eenvoudig en verstaanbaar te zijn, dat de gemeente heeft gebloeid en onlangs een ruime en nette kerk is gesticht, met plaatsen voor een duizendtal arme zondaars, waarvoor f 36000 betaald is, terwijl er nog f 6000 overbleef voor andere uitgaven. Ds. Wilson, die in 1736 Bunyans werken uitgaf, was haar eerste leraar. Gelijk zijn vriend Bunyan is ook hij gevangen gezet en heeft zeven jaren in den kerker te Hertford doorgebracht. Bovendien hebben er ook de Independenten, Wesleyanen en Kwakers grote en doelmatige kerken.'

Maar keren wij tot Bunyan zelve terug. Met onvermoeiden ijver toog hij aan het heilige werk der Evangelieprediking en begon nu de vruchten te plukken van al dat bange lijden en die bittere geloofsbeproevingen, die hem zo vaak reeds tot vertwijfeling hadden gebracht. En de uitkomst was, dat, wanneer hem vergund werd het Evangelie in het openbaar te verkondigen, duizenden met gespannen opmerkzaamheid aan zijne lippen hingen, talrijke bekeerlingen werden door zijnen dienst aan de gemeente toegevoegd, de hoogmoedigen werden gebrokenen van harte, de diep gezonkenen verzezen weer, de zegeningen werden vermenigvuldigd, dronkaards werden matig, dieven werden staande gehouden, godslasteraars leerden God verheerlijken, de dorre vlakte begon te bloeien en vruchten te dragen als een heerlijke hof.

Maar, helaas! zijn arbeid druiste tegen de wetten van het Parlement in, de geest van onverdraagzaamheid en vervolging werd dra wakker en verwees hem eindelijk naar de gevangenis.

De Staat vereiste classische geleerdheid grondige bekendheid met Horatius, Ovidius, de even prachtige oden van Anacreon en de wijsbegeerte van Aristoteles alles met het doel om beide lichaam en ziel aan het stof te binden en zo mogelijk door vleselijke lusten en wereldse gewoonten den Geest Gods tegen te staan, iets, waartegen Bunyan met alle macht gekant was.

Een zijner eigenaardigheden was, de blijde tijding zonder enige aanspraak op loon aan zijne hoorders vrijuit te verkondigen, terwijl hij zijn handwerk bleef uitoefenen om in zijn onderhoud te voorzien. Dit gaf spoedig aanstoot aan sommige zijner broeders in de bediening. Thomas Smith, hoogleraar in de retorica aan de universiteit te Cambridge, bracht het als een aanklacht voor, doch Denne noemde, in zijne verdediging, deze aanklacht belachelijk, zeggende: 'wat Bunyan betreft, gij schijnt boos te zijn op den ketellapper, omdat hij evengoed zielen als ketels en pannen tracht te repareren, wat zijne zending aangaat, het is voldoende, dat de gemeente te Bedford den 'ketellapper' heeft geroepen om het Evangelie te verkondigen. Een betere opdracht kon hem niet gegeven worden.'

Voordat wij van de buitengewone worsteling zijner ziel met het ongeloof afstappen, zij het ons vergund een paar opmerkingen te maken. Zijn de verhalen van deze heftige stormen in zijnen geest eenvoudige feiten? Niemand kan Bunyans werken lezen en ook maar voor een ogenblik zijne waarheidsliefde in twijfel trekken. Zijne taal is die des harten, vurig maar niet overdreven, krachtig, maar slechts een onbevangen verhaal van werkelijke ervaring. Hij zei en geloofde het ook: 'Mijne zonden hebben mij zo groot toegeschenen, dat ik dacht, één zonde van mij was even groot als alle zonden van mijn ganse volk (natuurlijk het Engelse), ja, ook van andere natiën, lezer! deze dingen zijn gene inbeelding, want deze overtuiging heeft mij smartelijke dagen bezorgd. Het is waarheid, dat Satan zich er vaak op toelegt om elke zonde zo groot mogelijk voor te stellen, hij kan ze tot een verbazenden omvang opblazen en elke hoofdhaar zo dik als een ceder maken, maar toch de kleinste stroom van Jezus' hartenbloed heeft, tot verbazing van zulk een armen zondaar, alles weggevaagd en ver achter zijnen rug geworpen, en mij opgenomen in heerlijke, hemelse vreugde en blijdschap in den Heiligen Geest.' Sommigen hebben deze bekentenis voor opgesmukt aangezien, terwijl anderen ze hebben toegeschreven aan den verwarden toestand zijns bewustzijns gedurende zijne ziekte, doch wij geloven eenvoudig, dat het geheel een ronde, onbewimpelde mededeling van feiten is, en dat deze feiten hebben plaats gegrepen, terwijl hij in het volle bezit van al zijne geestvermogens was. Zulk een invloed aan de onzichtbare wereld toe te schrijven, harmonieert niet met de leer der moderne wijsgeren. Deze heilige en onheilige ingevingen, die elkaar vaak zo snel opvolgden, worden thans uit de ontstemde verbeelding van een gestoord denkvermogen afgeleid. Toen Christen eerst zijn voornemen mededeelde om de stad Verderf te verlaten, meenden zijne huisgenoten, dat hij een aanval van krankzinnigheid had gekregen, en Southey, hun voorbeeld volgende, schrijft Bunyans heilige gewaarwordingen toe aan 'gebrek aan een helder oordeel, lomphheid en vreselijke onwetendheid, een soort van dolzinnige geestdrijving in enen tijd, toen de huichelarij op den troon zat, en de dweepzucht het land doorwandelde.'

Bunyan was ooggetuige van den toestand der tijden, waarin hij leefde, en hij was met tal van armen te Bedsfordshire en in de omliggende graafschappen nauwkeurig bekend. De getuigenis van zulk een betrouwbaar man is van grote waarde, en zij bewijst, dat er gene wonderbare verandering in de zeden en gewoonten had plaats gegrepen. In 1655, het toppunt van den bloei der Republiek, zucht hij dus over den toestand zijns vaderlands: 'er zijn slechts weinig plaatsen in den Bijbel, of zij bevatten bedreigingen tegen den enen of anderen zondaar, tegen dronkaards, vloekers, leugenaars, hoogmoedigen, hoeren, hoereerders, gierigaards, spotters, woekeraars, dieven, luiaards. In één woord, alle soorten van zonden worden veroordeeld, een vreselijke straf is op het begaan van elk dezer misdaden gesteld, en dit alles wordt door de Schrift verkondigd. En ondanks dit alles, in hoe groot getal wandelen deze ellendigen de straten op en neer! Gaat slechts de bierhuizen binnen, en gij zult ze in schier elk vertrek vinden, hun eigene schande opschuimende, zodat zij het hart van enen Christen doen sidderen.' Dit was het ware karakter van de grote massa onder den werkenden en handelsstand, gedurende de Republiek. Laat ons nog zijne getuigenis vernemen omtrent het heiligste ambt, dat der geestelijkheid, in 1654:

‘Een reden, waarom de harten der onwetenden zo licht misleid worden, is dat zij, die beweren hun leraars te zijn, zich zo slecht gedragen. En inderdaad kan ik van hen zeggen, gelijk onze Heere bij een andere gelegenheid van de Farizeeën zei: het bloed der onwetenden zal op hun hoofd wederkeren. Zij, die staande houden, door den Heere gezonden te zijn en komen zeggen: Zo zegt de Heere, wij zijn de dienaars des Heeren, onze zending is van den Heere bij opvolging, ik zeg, deze, die zich zelven voor predikers der waarheid uitgeven, maar het niet zijn, maken door hun laffe taal de leer van God en Zijnen Zoon Jezus Christus, door wie de heiligen zalig zijn gemaakt, verachtelijk en geven den tegenstanders een machtig wapen in de hand, om met hunnen goddelozen wandel ook de waarheden onzes Heeren Jezus Christus te veroordelen. Voor het grootste gedeelte zijn zij in onze dagen de personen, die hun hoorders in derzelver zonden verharden door zulke slechte voorbeelden, die alle perken der goddeloosheid te buiten gaan. Wil b.v. een gemeentelid leren hoogmoedig te zijn? hij of zij behoeft niet verder te gaan dan naar den priester, diens vrouw en gezin, want die zijn een sprekend voorbeeld van wat hij verlangt. Wil het volk wellust leren? het vindt spoedig een voorbeeld onder zijne leraars. Willen zij zich in dronkenschap oefenen? zij kunnen bij enige hunner leraars in de leer gaan, want inderdaad zijn hier vele predikers, die door hun slechte voorbeeld aan hun gemeenten het kwade onderwijzen. Nog eens, wil het volk de begeerlijkheid najagen? zij hebben slechts den blik op hun voorgangers te slaan, om een levendige of liever een dodelijke gelijkenis voor zich te hebben, want dezen lopen en jagen dag en nacht grotere beneficies en rijkere pastorieën na. Wie op zulke voorbeelden ziet, zal dezelfden weg op gaan. Ik heb gezien, dat iemand nauwelijks zijne beneficie, gelijk men het noemt, had verlaten, hetzij door den dood of om voor de begeerlijkheid van enen machtiger dan hij te wijken, of een priester uit deze stad, en een priester uit die stad, enz. kwamen toegesneld om deze tienden en andere inkomsten buit te maken, alsof zij handelaars waren en geroepen om daarnaar te staan. O, onbegrijpelijke slechtheid en goddeloosheid! zijt gij niet beschaamd over uwe daden? Leest Romeinen 1 van het begin tot het einde. Gelijk het met hen was, zo is het te vrezen, dat het ook met velen uwer zij, die, de oordelen Gods kennende en wetende dat wie zulke dingen doen, des doods schuldig zijn, niet alleen evenzo handelt, maar er ook vermaak in schept zo te doen. En nu, gij, die beweert leraars des volks te zijn in de waarheid, hoezeer wij weten, dat sommigen uwer dat niet zijn, is het in uwe ogen zulk een geringe zaak een voorbeeld te stellen als het uwe? Waren de Farizeeën ooit zo goddeloos, tot wie de Heere zei: ‘Gij slangen, gij adderen-gebroedsels! hoe zoudt gij de helse verdoemenis ontvlieden?’ Zucht niet de aarde onder u? Zeker zal ze u niet gunstiger zijn dan uwen voorgangers. Gewis ligt die grote toorn Gods aan uwe deur, nog een korten tijd, en uw loon zal op uw hoofd wederkeren. En gijlieden onder hen, die in der daad uit God en niet van hen zijt, scheidt u van hen af. Waarom zouden de rechtvaardigen in dezelfde plagen delen met de goddelozen? O, gij kinderen der hoer! ik kan u niet juist zeggen, hoe ik met u zou gedaan hebben, uw besmette wandel is zo verachtelijk, en uit uwe daden blijkt, hoe gevoelloos gij zijt.’

De getuigenis van Georg Fox aangaande de zeden in Engeland in 1654, is evenzeer scherp en hier en daar geschikt om den lachlust op te wekken: ‘Mannen en vrouwen door ijdelheden en onwaarheden medegesleept, met goud en zilver op hunnen rug, een geheel magazijn linten om hun lichaam, om hun knieën en op hun roden of witten, zwarten of gelen hoed, vrouwen met goud versierd en met vlekjes op haar gelaat, neus, wangen en voorhoofd, ringen aan hare vingers en dubbele handkragen als slagersmouwen, linten om hare handen en drie of vier gouden banden aan hare klederen, mannen aangekleed als fiedelaars of toneelspelers. Zie hen kegelen, dammen, schaken, triktrak spelen of zich met een glijplank vermaken, of let op hun paarden, wier kop met evenveel linten en strikken voorzien is als het hoofd van derzelver berijders. Dat zijn heren, aanzienlijke, lieden, die zeggen dat het spel wettig is, en die in hun uitspanningen schreeuwen als wilde ezels. Dat is ons geslacht, door hoogmoed, verwaandheid,

zinnelijkheid, zwelgerij en onreinheid medegesleept, die neerzitten om te eten en te drinken en opstaan om te spelen, hun ogen vol overspel en hun lichamen opgesmukt met des duivels sieraden.' Zulke mededelingen van mannen, die gedurende dat tijdperk leefden, en wier waarheidszin niet kan betwijfeld worden, zouden wij nog in groten getale kunnen bijbrengen.

Onder de Republiek werd een krachtige poging aangewend om de kerk te reinigen door een onderzoek naar alle leraars, die, of door een schandelijk gedrag, of door onwetendheid, of door gemis aan talent een oneer voor hun ambt waren, of wier vurige verknochtheid aan het koningschap oorzaak was, dat zij een opstand tegen de Regering trachtten te bewerken en daarom ongeschikt waren voor hun heilige bediening. Zij allen werden uit hun betrekking ontslagen. Hier volgt een beschrijving van de ongerechtigheden, die gerekend werden voor leraar ongeschikt te maken:

'Alle personen, die godslasterlijk spreken of schrijven van God, Zijn Heilig Woord of de sacramenten, alle woekeraars, allen, die bloedschande plegen, alle overspelers, afgodendienaars, dronkaards, zweerders en vloekers, allen, die met opzet iemand vermoorden, allen, die beelden, kruisen of relikwieën vereren, allen, die afbeeldingen maken van de Heilige Drie-eenheid of van een harer personen, allen, die aan heiligen, engelen of blote, schepselen Godsdienstige eer bewijzen, allen, die erkennen met hun naasten niet in liefde te leven, allen, die een ander door een woord, een boodschap of een schrijven uitdagen om te vechten, of die zulk een uitdaging aannemen of met eigen medeweten overbrengen, allen, die op 's Heeren dag dansen, dobbelen, kaartspelen of met enig ander spel zich vermaken, als zich vermommen, bij kerkinwijdingen feesten vieren, jagen, kegelen, voetbal of stoelbal spelen, of worstelen, allen, die zulk spelen, schermen, een stieren-, beren- of valkenjacht, vissen of vogelvangen uitvoeren of bijwonen, of iets in het openbaar te koop aanbieden buiten de voorschriften van het Parlement, allen, die zonder wettige redenen op den dag des Heeren reizen, allen, die een bordeel houden of die iemands kuisheid beledigen, allen, die in een huwelijk van hun kind met een Roomse toestemmen of die zelf een Roomse trouwen, allen, die kaartlegsters of sterrenwichelaars raadplegen, allen, die hun ouders, een magistraatspersoon, een leraar of een meerdere in de bediening aantasten, allen, die wettelijk overtuigd worden van vervalsing, knevelarij of omkoop. En de verschillende en betreffende ouderlingen zullen de macht hebben om alle leraars, aan een der voornoemde overtredingen schuldig, te schorsen in de bediening des avondmaals, met bevoegdheid zich op de Provinciale Vergadering, op de Nationale Vergadering en vandaar op het Parlement te beroepen.

De tot genoemd onderzoek aangestelde personen ontzetten menig een van een ambt, dat hij tot dusver met schande bekleed had. Het karakter van de geestelijkheid was dan ook, gelijk wij zo even zagen, op een uiterst lagen trap. En deze strenge, maar zo onmisbare maatregelen werden het lijden der geestelijkheid geheten! Om deze zuivering en tevens de Calvinistische leer in een bespottelijk daglicht te stellen, verscheen er een boekje, getiteld: Onderzoek van Tilenus in Luilekkerland, Londen, 1658, waarschijnlijk geschreven door Bisschop Womack, waarin die rechters pseudoniem worden opgenomen, b.v. de H.H. Volstrekt, Noodlot, Verdoemer, Neem-op-vertrouwen, Enge-genade (Philip Rye), Weet-weinig (Hugh Peters), Twijfelachtig (R. Baxter), enz. Velen vermoeden, dat Bunyan dit werkje gelezen heeft en daardoor wellicht op de gedachte is gekomen, om de personen in zijne werken evenzo te benoemen.

Bunyans Godsdienstige indrukken waren niet gelijk Southey en anderen beweren, het gevolg van onwetendheid, ruwe manieren en geringe afkomst, noch van de geestdrijverij, die in zijnen tijd heerste. Of hadden Job of David hun, indrukken aan zulk een onreine bron te danken? Wie het onderwijs in Christus' school verwacht met waanzin of andere onreine bronnen, is een vreemdeling in die school. De weelderige verbeelding, die Bunyans geest kenmerkte, had nodig bedwongen en onder de gehoorzaamheid van Christus geleid te worden. Hij moest van een steunen op plotselinge indrukken gebracht worden tot een rusten enig en alleen op de

Goddelijke waarheid. Door het onderzoek der Schriften zijne dwalingen op te sporen, was een beproefde wapenrusting aan te doen. Zelfvertrouwen ging langzamerhand over in een vasthouden aan Gods Woord het gevolg van bittere en smartelijke beproevingen, die in hem een leven van heiligheid en zegen verwekten. Kan de distel vijgen of de doorn druiven voortbrengen? Nooit, tenzij een wonder geschiede. Zijne bevinding stamde uit den hemel, ze was barmhartigheid, aan zijne ziel bewezen, en stelde hem voor miljoenen van zijn geslacht ten zegen. Daardoor werd hij werkelijk wijs, beschaafd, verlicht en verheven. Elke smartelijke beproeving was door Goddelijke wijsheid afgemeten in de weegschaal des heiligdoms gewogen geen jota te zwaar noch te licht om zijn edel karakter te vormen. Bunyan werd door den zwaren strijd, dien hij te voeren had, vrijgemaakt van de slavernij der zonde en des duivels, opdat hij de vrijheid mocht smaken een dienstknecht van Christus te zijn, want dat te zijn is de ware, de volmaakte vrijheid met het heerlijke, Goddelijke vooruitzicht van een eeuwig, eeuwig leven.

Wel mag van hem gezegd worden: ‘Eenvoudige en boeiende prediker, geschenk van den Heere der gemeente! wat zijn de kinderen Gods Hem niet verschuldigd, die uit zulk een ongevormden klomp zulk een kostelijk vat ter ere maakte! Zijne taal is verstaanbaar voor jong en oud, gering en voornaam, ongeleerde en wijze, zij leidt de eerste gedachte van den ontwakenden zondaar en neemt de laatste twijfeling van den ervaren Christen weg. Hij heeft het Christendom in een nieuwe taal vertolkt, verstaan door allen, die den Heere zoeken. Gode alleen zij ook daarvan de eer!

VIERDE HOOFDSTUK

BUNYAN GERAAKT IN EEN PENNENSTRIJD EN WORDT SCHRIJVER. WORDT VERVOLGD EN VOOR DE RECHTBANK GEDAAGD, OMDAT HIJ PREDIKT, ZONDER GEORDEND TE ZIJN. HIJ WORDT BESCHULDIGD ENE VREEMDE TOVERGESCHIEDENIS IN OMLOOP TE BRENGEN EN REDETWIST IN HET OPENBAAR MET DE KWAKERS.

Naarmate iemand meer openlijk optreedt, vooral als hij uitstekende talenten bezit en daarmee de gemeente zeer nuttig is, vermeerderen ook zijne vijanden. Sommiger nijd en anderer boosheid verzint dan lastering, of erger nog, dicht het onschuldigste gedrag boze drijfveren toe, in de hoop van een schaduw te werpen op een reinheid, die hun eigene gebreken in het licht stelt. Hierin worden zij ondersteund door al de kracht, macht en gelegenheid van Satan, des mensen aartsvijand. De zuiverheid der Evangelische waarheid brengt de gezegende vruchten der hoogste beschaving met zich, de atmosfeer, waarin ze leeft, is 'welbehagen in mensen.' De zaligheid is een vrije gift, die onmiddellijk van God aan den boetvaardigen zondaar wordt meegedeeld. Gene menselijke kracht of hulp kan ze verwerven noch met al het goud der wereld kopen. Ze is geen handelsartikel, dat gekocht en verkocht kan worden, maar ze wordt geschonken zonder geld of prijs. Vandaar de tegenstand des antichrists. De zuchten en kreten van enen verbrijzelde van harte stijgen ten hemel, en er volgt een zegen op, dien het sierlijkst en uitnemenst samengesteld gebed mist, wanneer het niet uit het harte vloeit en dus vergeefs wordt gelezen of opgezegd. Aardse koningen ontvangen petitiees alleen in den vastgestelden vorm, en geven er soms gehoor aan, ook al is de inhoud enkel onoprechtheid en huichelarij. Maar de Koning der koningen ziet den vorm niet aan doch wil, dat men Hem nadere in oprechtheid en waarheid, het hart mag pleiten zonder woorden, God hoort zelfs naar de zuchten en klachten van degenen, die Hem vrezen. Zulke ervaringen had Bunyan uit de Heilige Schriften opgedaan, en zijn arbeid maakte hem spoedig even bemind bij de Puriteinen, als gehaat bij de geestelijkheid in den omtrek en bij de overheid.

Bunyans bekering van een pest der maatschappij tot een voorbeeld van vroomheid zou te vergeven zijn geweest, indien hij zich bij de heersende kerk had aangesloten, maar nu hij Dissenter en openbaar prediker werd, zonder de gewone cursus van opvoeding en ordening aan een universiteit te hebben doorlopen, was er voor hem geen pardon. Wat mensen dachten, had voor hem weinig waarde, zijn enig streven was gericht op de goedkeuring zijns Gods en een daarmee overeenkomstigen wandel, terwijl hij alle gevaren, blaam en verachting braveerde, die het gevolg mochten zijn van de nauwgezette vervulling zijner plichten, waarvoor hij alleen in den dag der dagen rekenschap zou moeten geven.

Hij had den moeilijke arbeid der Evangeliebediening met een grondig onderzoek zijns harten, ernstig gebod en ook met de goedkeuring der gemeente, waartoe hij behoorde, aanvaard, niet om aan hare uitspraak ook tegen eigene overtuiging getrouw te blijven, maar alleen om haren raad in te winnen. Zijn eigen verhaal van dit belangrijk onderzoek is zeer treffend. 'Nadat ik vijf of zes jaren ontwaakt was geweest en zelf geleerd had om zowel de behoefte aan als de waarde van Jezus Christus, onzen Heere, te zien, waardoor ik in staat was gesteld om mij geheel op Hem te verlaten, bemerkten sommige der heiligen onder ons, die in geloof en heiligmaking het verst gevorderd waren, dat God mij waardig had geacht iets van Zijnen wil uit Zijn heilig en gezegend Woord te verstaan, en mij opening geschonken om enigszins wat ik zag, aan anderen ter opbouwning mede te delen. Daarom begeerden zij zeer ernstig van mij, dat ik nu en dan bij gelegenheid in onze bijeenkomsten een woord van vermaning zou spreken. Hoezeer dit mijn geest in het begin drukte en bevreesd maakte, gaf ik op hun aanhoudend

verzoek toe, en tweemaal, in twee verschillende gesloten bijeenkomsten, sprak ik een woord, hoewel in grote zwakheid en met veel gebrek, waarop zij, als in de tegenwoordigheid Gods, plechtig betuigden, dat zij zeer getroffen en getroost waren en den Vader aller barmhartigheid dankten voor de genade, aan mij verleend.

Daarna gebeurde het soms, dat anderen, als zij naar buiten gingen om te prediken, wilden, dat ik met hen zou gaan. Ik deed dit, hoewel ik nog geen moed had om openlijk te spreken, toch liet ik, wanneer ik mij meer in een engen kring onder de goede lieden dier plaatsen bevond, mij wel eens een woord van vertroosting ontvallen, hetgeen zij, even als de anderen, ontvingen met blijdschap over de genade Gods, aan mij betoond, erkennende dat hun zielen er door verkwikt waren.

Daar de gemeente bij haren wens volhardde, werd ik eindelijk, na vurig gebed tot den Heere, meer bijzonder bestemd en afgezonderd tot de gewone, openbare prediking van het Woord, niet alleen tot en onder hen, die geloofden, maar ook om het Evangelie aan te bieden aan diegenen, die het geloof nog niet hadden ontvangen.'

De dienst van Bunyans leraar, dien hij in zijne liefde en toegenegenheid 'de heilige Gifford' noemde, had hem zeer gesterkt en was inderdaad een grote zegen voor hem geweest. In 1650 hadden slechts tien vrome mannen en vrouwen zich tot een gemeente verenigd, en nu, ondanks de vervolging, was die gemeente in 1657 zo toegenomen, dat zij tien harer leden plechtig uitzond om het Evangelie in den omtrek te gaan verkondigen, waardoor zij tot enen uitgebreiden zegen werd. De duisternis, waarin deze dorpen verkeerden, was oorzaak dat de gemeente vurig had gebeden om arbeiders, die, bekwaam om te leren en gewillig om hun vrijheid, ja des noods hun leven op te offeren, uitgestoten werden in den wijngaard om het Vrederijk des Verlossers uit te breiden. De namen dezer uitgezondenen waren: John Bunyan, Samuel Fenn, Joseph Whiteman, John Fenn, Oliver Scott, Luke Ashwood, Thomas Cooper, Edward Dent, Edward Isaac en Nehemiah Coxe. Van enkele der mannen deelt ons de geschiedenis enige bijzonderheden mede. De laatgenoemde, Nehemiah Coxe, was schoenmaker, en daarbij een zeer geleerd man. Toen men hem voor de rechtbank riep en hem zijne beschuldiging in het Latijn voorlas, begon hij, menende dat hem nu evenzeer het gebruik ener vreemde taal vrijstond, eerst in het Grieks en daarna in het Hebreeuws te pleiten. De rechters waren met deze talen slecht op de hoogte, en de president, verlangende zich van zulk een moeilijk verhoor te ontslaan, liet hem gaan, terwijl hij tot zijne mederechters zei: Welnu Heeren! deze schoenmaker heeft u allen opgewonden.

Een ander van dit tiental werd zulk een gezegend leraar, dat hij vervaardigd werd, in de jaarboeken der vervolging onder Karel II opzettelijk vermeld te worden. John Fenn werd op Zondag, 15 Mei 1670, naar den kerker verwezen, omdat hij in zijne eigene woning gepredikt had, en den daaropvolgenden Dinsdag werden al zijne have en goederen uit zijn huis gehaald en weggevoerd, zodat zijn gezin in een berooiden toestand achterbleef.

De volgende week werd Edward Isaac, een grofsmid, beboet, en al zijn goed, tot zelfs het aanbeeld, waarop hij werkte, hem ontnomen. Zulke vervolgingen ondergingen deze uitnemende burgers met hun huisgezinnen van mensen, die zich leden ener Christelijke gemeente noemden, maar hun beproeving was nog licht in vergelijking met wat den beminnelijken, vromen Bunyan wachtte. Slechts vier hunner werd het vergund hun loopbaan zonder openlijken tegenstand te volbrengen.

Bemoedigd door de overtuiging der gemeente, die na langdurig gebed tot het besluit gekomen was, dat Bunyan de blijde tijding der zaligheid moest gaan verkondigen, ving deze zijnen openbaren arbeid aan, en de hoop dat zijn werk gezegend mocht worden voor zijne medemensen, versterkte en spoorde hem te meer aan. 'Omtrent dezen tijd, ' deelt hij mede, 'merkte ik in mijnen geest een geheimen prikkel daartoe, hoewel, God zij geloofd, niet uit zucht tot ijdele eer, want juist toen werd ik bijzonder beangstigd door de vurige pijlen, die de

duivel in betrekking tot mijn toestand voor de eeuwigheid op mij afschoot. Maar ik kon gene bevrediging vinden, totdat ik de talenten, mij door God geschonken, kon aanwenden, waartoe ik zeer aangespoord werd niet slechts door de aanhoudende begeerte der Godzalige broeders, maar ook door deze woorden van Paulus: 'Ik bid u, broeders! gij kent het huis van Stefanus, dat het is de eersteling van Achaje, en dat zij zich zelven den heiligen ter dienst hebben geschikt, dat gij ook u aan de zodanige onderwerpt, en aan een iegelijk, die medewerkt en arbeidt.' 1 Corinthiërs 16:15-16.

Door dezen tekst leerde ik zien, dat de Heilige Geest nooit bedoelt dat mensen, die talenten en bekwaamheid ontvangen hebben, deze in de aarde zullen begraven, maar veeleer beveelt, dezulken op te wekken en aan te sporen om ze te oefenen en te gebruiken, gelijk Hij zelf hun zulks aanbeveelt.

Daarom, hoewel ik uit mij zelf de onwaardigste aller zondaren ben, begon ik den arbeid, toch met grote vreze en beven bij het gezicht mijner eigene zwakheid, en ik predikte het gezegend Evangelie, dat God mij in Zijn heilig Woord der waarheid had aangetoond, naar de mate van mijne gaven en overeenkomstig het geloof, mij geschonken. Toen de mensen dit vernamen, kwamen zij bij honderden van alle zijden aan om het Woord te horen. En ik dank God, dat Hij mij enigermate medelijden en deernis met hun zielen gaf, zodat ik met groten ijver en meerder naarstigheid voortging om zo mijne woorden in te richten, dat ze met Gods zegen beslag op hun geweten mochten leggen en hen doen ontwaken. Hierin gaf de Heere acht op de begeerte zijns dienstknechts, want ik had nog niet lang gearbeid, of sommigen begonnen getroffen te worden door het Woord en zeer bedroefd in hunnen geest bij de gedachte aan de menigte hunner zonden, en behoefte te gevoelen aan Jezus Christus.

Doch ik kon in het eerst niet geloven, dat God door mij tot enig mens spreken zou, mij zelven nog steeds onwaardig oordelende, maar zij, die dus getroffen waren, begonnen mij lief te hebben en mij bijzonder te eerbiedigen, hoezeer ik de mening verwierp als zouden ze door mijnen dienst ontwaakt zijn, hetgeen zij bleven beweren en voor Gods heiligen volhielden. Zij loofden God om mijnentwille, onwaardig en ellendig als ik was, en hielden mij voor Gods werktuig om hun den weg der zaligheid te verkondigen.

Daar ik hen in woorden en daden zo standvastig zag, en in hun harten zulk een ernstige begeerte naar de kennis van Jezus Christus vond, zich verheugende dat God mij tot hen gezonden had, begon ik te besluiten dat het zo was, dat God zulk een dwaas als ik voor Zijn werk wilde gebruiken, en toen kwam dit woord van God zo verkwikkend in mijne ziel: 'De zegen desgenen, die verloren ging, kwam op mij, en het hart der weduwe deed ik vrolijk zingen,' Job 29:13.

Dies verheugde ik mij hierin, ja, de tranen dergenen, die God door mijne prediking deed ontwaken, waren tegelijk vertroosting en bemoediging voor mij, want ik dacht om deze uitspraken: 'wie is het toch die mij zal vrolijk maken, dan degene, die van mij bedroefd is geworden?' 2 Corinthiërs 2:2, en 'Zo ik anderen geen apostel ben, nochtans ben ik het ulieden, want het zegel mijns apostelschaps zijt gijlieden in den Heere', 1 Corinthiërs 9:2. Daarom waren deze woorden mij een nieuw bewijs, dat God mij tot Zijn werk geroepen had en mij ook ondersteunde.

In mijne prediking van het Woord gaf ik op een zaak bijzonder acht, namelijk, dat de Heere mij leidde om daar aan te vangen, waar ook Zijn Woord met zondaars begint, namelijk: alle vlees te verdoemen en open te leggen en aan te tonen, dat Gods vloek door de wet, van wege de zonde, op alle mensen rust, wanneer zij in de wereld komen. Dit gedeelte mijner taak volbracht ik met veel gevoel, want de schrik der wet en de schuld mijner overtredingen lag nog levendig in mijn geweten. Ik predikte wat ik gevoelde, wat ik smartelijk gevoelde, zelfs dat, waaronder mijne arme ziel zo gezucht en gesidderd had. Inderdaad was ik als iemand, die van de doden opgestaan en hun toegezonden was, ik sloeg mij zelven in boeien om hun de kluisters aan te

prediken, en ontstak in eigen boezem dat vuur, hetwelk ik hen trachtte te bewegen ook te zien. Ik kan in waarheid zeggen, dat, wanneer ik predikte, mijn hart vol schuld en vreze naar den kansel ging, en dat daar alles van mij afgenomen werd, zodat ik mij geheel vrij gevoelde totdat ik mijn werk gedaan had, waarop onmiddellijk, zelfs voor ik van den preekstoel kwam, het bewustzijn mijner slechtheid weer terugkeerde. Toch voerde God, mij voorwaarts, gewis met een sterke hand, want noch schuld noch wet kon mij van mijnen arbeid afhouden. In dezen weg ging ik twee jaren lang voort, mijne stem verheffende tegen de zonden der mensen en hunnen ontzettenden toestand, door die zonden gewrocht.'

Zulk een oprecht en ernstig prediker werd spoedig een geliefd en gewenst bezoeker. Hij, den schrik des Heeren wetende, overtuigde de mensen, in een stroom van geestelijk vuur de innigheid zijner eigene overtuiging uitstortende. Hij bestudeerde zijne leerredenen zorgvuldig en schreef, alvorens hij den kansel besteeg, enige punten en bijzonderheden op om zijn geheugen te hulp te komen, hoezeer zijn levendig gevoel, zijne gemakkelijke voordracht en natuurlijke welsprekendheid, waardoor zijne hoorders zo geboeid worden, het ten enenmale onwaarschijnlijk maken, dat hij zich onder zijne prediking altijd even strikt aan die vooraf bepaalde punten hield. Zij waren hem dan alleen van dienst, wanneer zijne gewone vrijmoedigheid in het spreken voor een ogenblik week. 'Somwijlen, wanneer ik het Woord met veel vrijmoedigheid begon te verkondigen, werd ik straks in mijne rede zo verward, dat ik nauwelijks wist waarmee ik bezig was, alsof mijn hoofd in een zak zat.' Al wat hij zei, had betrekking op de toekomstige wereld, terwijl alle politiek, die de Regering mocht beledigen, streng uit zijne prediking werd geweerd. Toen hij later gevangen genomen was, omdat hij den dienst geleid en het Evangelie gepredikt had, zei hij in zijn gesprek met den klerk Cobb: 'om alle aanleiding tot verdenking voor iedereen weg te nemen en de onschuld mijner prediking te bewijzen, zou ik gaarne zelf de moeite willen doen om iemand de aantekeningen van al mijne preken te geven, want het is mijne oprechte begeerte om in stilte in mijn land te leven en mij aan de overheid te onderwerpen'

Zijne taak als prediker des Evangelies en zijne roeping om in de behoefte van zijn gezin te voorzien, maakten hem de uitoefening zijner plichten als diaken ondoenlijk. Zijn bedanken voor deze betrekking vinden we dus in de gemeente-archieven opgetekend: 'In een bijeenkomst, den 27 Juni 1657 gehouden, werd het ambt van diaken van John Bunyan op John Pernie overgedragen, wyl eerstgenoemde niet langer op behoorlijke wijze die betrekking kon waarnemen, daar zijn tijd te zeer door zijne Evangeliebediening werd ingenomen.'

Het kan ons niet verwonderen, dat zijne uren thans geheel bezet waren. Zijn geval was buitengewoon. Hij moest de geringe wetenschap, die hij eens opgedaan maar weer verloren had, opnieuw zich eigen maken en uitbreiden. Hij moest alle pogingen in het werk stellen om den Bijbel naarstig te blijven onderzoeken, en die innige gemeenschapsoefening met den troon der genade, welke in al zijne geschriften zo duidelijk doorstraalt, voort te zetten, waardoor hij in staat kon gesteld worden den onnaspeurlijken rijkdom van Christus te verkondigen. Bovendien werd hij aanhoudend in twistgesprekken met allerlei sekten gewikkeld, die, aan den eenvoud des Evangelies en zijne onopgesmukte voordracht aanstoot namen. Onder dezen waren vooral de Ranters of 'Liefelijke Zangers.' Het is moeilijk hun gevoelens op te sporen, maar ze schijnen veel overeenkomst gehad te hebben met de Adamieten in Nederland, zij werden onder de Republiek door de overheid, wegens godslastering, heftig vervolgd. George Fox vond er enige in den kerker te Coventry (1649), en had een kort onderhoud met hen. Zij beweerden, dat ieder van hen God was, en grondten die mening op plaatsen als 1 Corinthiërs 14:25: 'Dat God waarlijk in u is.' Fox vroegde hun zeer gevat, of het den volgenden dag regenen zou, zij antwoordden, dat zij zulks niet wisten, waarop Fox hernam: 'Dan is God niet in u, want Hij weet het wel.' Hoe vreemd het ook schijnen moge, toch hadden de Ranters vele navolgers. Zij zeiden te geloven, dat al het lijden van Christus slechts typische betekenis heeft

en de beproeving aanduidt, waaraan Hij in elken gelovige onder bekering en vervolging onderworpen is. Zij loochenden een toekomstend oordeel en gebruikten de genade als een oorzaak voor het vlees. Terwijl talloze vrome lieden geërgerd werden door hun Schriftverdraaiing, wierf hun leer aanhangers voornamelijk door de omstandigheid, dat zij een vervolgde sekte waren. Gebruik makende van de vragen, die deze zonderlinge leer deed verrijzen, besloot Bunyan te gaan schrijven ten einde in uitgebreider kring dan zijne prediking hem toeliet, de Evangeliewaarheden in hare oorspronkelijke zuiverheid, eenvoudigheid en schoonheid te verkondigen, om daardoor een tegenwicht tegen dweepzucht in de schaal te leggen en de ware vroomheid aan te vuren. De geleerden en redenaars zagen met verachting op de dwaasheden der Ranters, Familisten en van sommige Kwakers neer, en verwaardigden zich slechts met hen den gek te steken, terwijl onze ongeletterde ketellapper met beredeneerde, onweerlegbare, Schriftuurlijke argumenten tegen hen te velde trok. Zulk een werk te ontwerpen zou hem een aangename ontspanning zijn geweest, maar een boek te schrijven moet hem buitengewoon moeilijk gevallen zijn en bijzonder veel geduld hebben gekost. In een exemplaar van Fox' Martelaarsboek, hetwelk Bunyan in de gevangenis menig verkwikkend uur bezorgde, vinden we een proef van zijn handschrift, waarmee hij zijn eerste werk vervaardigde. Dit werk bevat vijftientig duizend woorden, zodat onze ketellapper daaraan heel wat te schrijven zal gehad hebben. Vergelijkt men daarmee zijne handschriften uit latere dagen, dan staat men verwonderd over zijne vorderingen in de schrijfkunst.

Behalve de beweegredenen, waarvan wij zo even spraken, schijnen hem in den loop van zijnen arbeid als reizend Evangelist ook andere genoopt te hebben om te schrijven, vooral de algemene verdorvenheid, die alle standen der maatschappij had doordrongen. Slechte omgang en samensprekingen hadden de goede zeden der grote massa bedorven en een tegenzin om het Evangelie te horen doen ontstaan, waardoor het volk al dieper in ongerechtigheid en vleselijke gerustheid verzonk. Als zijne prediking hen wakker schudde, vervielen velen tot vertwijfeling en tot ijdele pogingen om aan God hun bevleete eigengerechtigheid op te dringen, zij trachtten 'den hemel met hun vingertoppen te verdienen', liever dan zich te vergenoegen met de zaligheid als een vrije gave Gods te ontvangen en dus geleid te worden om al hun krachten te wijden aan Zijne eer en het welzijn van anderen. Enigen, die deze heerlijke gedachte schijnen gekoesterd te hebben, zonder hun gedrag te veranderen, worden door Bunyan 'Nationalisten (mensen, die zich met hersenschimmen bezighouden) met hier en daar een Legalist (wettisch mens)' genoemd, of zulken, die op een geloofsbelijdenis vertrouwen zonder de vruchten der gerechtigheid, en die enige vreemde denkebeelden omhelzen, als: dat het licht van binnen voldoende en er dus geen geschreven Openbaring Gods nodig is dat het verhaal van Christus' omwandeling op aarde een mythe is om Zijne tegenwoordigheid in de gelovigen voor te stellen, in wie Hij lijdt, gekruisigd en begraven wordt en wederom opstaat tot een geestelijk leven dat zulke personen doen mogen waartoe hun lusten hen ook verlokken, zonder zich daardoor aan zonde schuldig te maken, kortom, dat zij mochten zondigen onder het valse voorwendsel, dat de genade daarvoor te overvloediger zou worden!! Sommigen onder hen hielden staande, de almachtige God te zijn, geopenbaard in het vlees. Dit alles word geleraard in een dusgenaamd Christelijk land, alwaar miljoenen besteed werden om Godsdienststelsels te prediken, die leerden, eerlijke, vrome belijders van een levend Christendom met banden, gevangenis en den dood te vervolgen. Hiervan was het natuurlijk gevolg dat het koninkrijk in een nacht van goddeloosheid en grove zedeloosheid verzonk. Deze vreselijke toestand van zijn vaderland, waarmee Bunyan op zijne reizen in den omtrek van Bedford bekend werd, gaf hem aanleiding, zoals wij reeds opmerkten, om te trachten zijn inzicht in de Goddelijke waarheid door het gehele land te verspreiden. Door zijne stem zulks ten uitvoer te brengen was hem onmogelijk, en daarom riep hij dat machtige werktuig, de pers, te hulp. Ernstige bezwaren bemoeilijkten deze pogingen. Zijne geringe hoeveelheid menselijke geleerdheid was een struikelblok, maar

ijver voor zijns Meesters glorie overwon alle hinderpalen, en hij besloot, schrijver te worden. Met vrees en angst zond hij, in 1656, zijne eerste pennenvrucht in de wereld, onder de titel van: Enige Evangeliewaarheden ontvouwd volgens de Schriften. Dus begon uit zijne pen een vloed van gedachten en gevoelens te stromen door een kanaal, in den aanvang wel klein, maar allengs breder en dieper, tot het eindelijk een majestueuze stroom van Goddelijke waarheden werd, die een groot aantal landen besproeide. In zijn eerste werk stelt hij een vurige liefde voor den openbaren Godsdienst als de bron van al zijn geluk voor, doch het werd tamelijk onverschillig ontvangen en wikkeld hem in twisten, zo als die in zijne dagen altijd met grote bitterheid werden gevoerd.

Alvorens het uit te geven, verzocht hij om de goedkeuring en aanbeveling van John Burton, die de gemeente aan Ds. Gifford had toegevoegd om diens taak te verlichten. De volgende getuigenis, die hij Bunyan gaf, is zeer belangwekkend: 'Hier hebt gij gewisse en noodzakelijke dingen om te geloven, die gij niet genoeg kunt bestuderen. Bid daarom, dat gij dit woord mocht ontvangen, hetwelk naar de Schrift is, in geloof en liefde, niet als het woord eens mensen, maar als het Woord Gods. Ergert u niet daaraan, dat Christus u de gouden schatten des Evangelies toereikt in een gemeen aarden vat, door iemand, die noch om grootheid, noch om rijkdom dezer wereld aanbeveling verdient, want gelijk de Schrift zegt: Christus (die zelf in de wereld laag en veracht was) koos gewoonlijk dergelijke lieden uit om bij Hem te blijven en Zijn werk te verrichten. Niet vele wijzen naar het vlees, niet vele machtigen, niet vele rijken. Maar het dwaze der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij de wijzen beschamen zou, en het zwakke der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij het sterke beschamen zou, ' 1 Corinthiërs 1:26-27. Deze man (Bunyan) is aan gene aardse, maar aan een hemelse universiteit opgeleid, uit de gemeente Christi, vervuld met den Geest, met gaven en de genade van Christus, waaraan wij het Woord des Heeren en alle ware dienaars des Woords tot aan het einde der wereld te danken hebben. En hoewel deze man gene menselijke wijsheid of geleerdheid bezit, toch heeft hij, door genade, het onderwijs van Christus' Geest genoten. Hij heeft, door genade, deze drie hemelse trappen bestegen: de vereniging met Christus, de zalving des Heiligen Geestes en ervaring van de verzoeking van Satan, waardoor een mens beter bekwaam gemaakt wordt voor het belangrijke werk der Evangelieverkondiging, dan door de ernstigste studiën en verkregen graden aan de beste hogeschool. Met vele andere heiligen heb ik de zuiverheid van het geloof dezes mans, zijnen godzaligen omgang en zijne geschiktheid om het Evangelie te prediken, niet door menselijke kunst, maar door den Geest van Christus, gezien, en ervaren hoezeer die prediking gezegend werd tot bekering van zondaren. Ik hield het voor mijn plicht, mijnen broeder getuigenis te geven van deze kostelijke waarheden onzes Heeren Jezus Christus.'

Bunyan was 28 jaar oud toen dit werk verscheen, en daar hij de dwaasheden van zijnen tijd aanviel en wat hij voor ketterij hield zonder verschoning in het licht der Schrift stelde, verwekte zulks natuurlijkerwijze vinnige twisten. Hierdoor werd zijn geest, reeds wel voorzien van Schriftuurlijke kennis, geoefend in onversaagdheid, gepaste antwoorden en snedige opmerkingen, terwijl toch in alles de ernstige begeerte naar het heil zijner tegenstanders doorstraalde. Een buitengewoon man, jonger dan hij zelf, vol geestkracht en geestdrift, trad met hem in het strijdperk, en Bunyan vond in Eduard Burrough een bekwamen dispuutant. Het was Reus Baptist tegen Reus Kwaker. Burrough was een uitnemende Kwaker, door zijne vrienden een zoon der vertroosting voor de gebrokenen van harte genoemd, en tevens een zoon des donders voor ongevoelige zondaars, hij had vele talenten, was vroom en onbeschroomd in zijns Meesters werk, en zijne verdienste is bijzonder, dat hij den grondslag legde voor het Vriendengenootschap. Kort daarna, toen hij nog slechts 28 jaren telde, werd hij met vele anderen te Newgate om zijn geloof ter dood gebracht.

In die dagen waren de Kwakers nog niet tot één lichaam verenigd, en bestond er dus ook geen algemene basis noch kerkorde of tucht voor hen, die dezen naam aannamen. Zij waren geheel verschillend van de vreedzame, eenvoudige Kwakers van lateren tijd. Markten, kermis en andere publieke vermakelijkheden bezochten zij, waar ze dan onder vals gewicht en onzuivere maat, dronkenschap en schurkerij, dikwijls al vloekende, het volk met vuur en kracht en vaak in welsprekende woorden toeriepen, dat ze zich bekeren en tot God moesten schreeuwen, opdat Zijne genade zich ook in de zaligheid hunner zielen zou openbaren. Hun ijver verleidde hen menigmaal tot veronachtzaming der goede zeden. Zij gingen soms de kerken binnen, en wanneer het volk na den dienst zich aan een voedend maal te goed wilde doen, begonnen zij met een vloed van woorden te verzekeren, dat de priesters de blinden waren, die de blinden leidden, en het arme volkje had den moed niet voort te eten. Dit had natuurlijk tonelen van verwarring en strijd ten gevolge, waarin de Kwakers vaak met barbaarsheid behandeld werden. Er bevonden zich onder hen ook vele personen van een slecht karakter. De storing van orde en gewoonte haalde hun dan meestal een vervolging op den hals, die geen onderscheid maakte tussen goedgezinden en onruststokers. Bunyan tastte hen aan, die loochenden, dat Christus in de wereld gekomen was als Emmanuel, God met ons, 'in de gedaante van enen mens, ' wiens oneindige zoenverdiensten aan zondaars toegekend worden, en dezen daardoor bekwaam gemaakt om de heiligmaking na te jagen en de woningen der zaligheid te beërven. Zijn aanval was dus gericht tegen hen, die Gods geschreven Woord gehoorzaamheid weigerden en op inwendig licht bouwden, boven en in tegenspraak met den Bijbel. Volgens zijne eigene woorden streed hij tegen Satan en tegen de leugens, waarmee deze leugenaar van den beginne sommige geestdrifvolle mannen had bedrogen. Bunyan spreekt, wel is waar, van Kwakers in het algemeen, doch hij zwaaide zijn geestelijk zwaard niet tegen sekten, maar tegen valse leringen en de 'leugens, waardoor de duivel de arme zielen verblindt.'

Hij weerlegde:

1. dat de zaligheid voor zondaren niet volkomen door Jezus Christus gewrocht was, en
2. dat het inwendige licht voldoende was zonder Gods geschreven Woord. Sommige der geestdrijvers loochenden ook Christus' Godheid, anderen beweerden, dat Christus in hen geboren was, geleefd had en gestorven was, en dat Hij in hen kon gevonden worden alleen met behulp van dat licht, hetwelk verlicht een iegelijk mens, komende in de wereld, dat Zijne verschijning in de gedaante eens menschen en Zijne zelfvernederings tot den dood des kruizes kortom, dat Zijne gehele omwandeling op aarde een zinnebeeldige voorstelling was van Zijn inwonen in het hart van elken gelovige. Deze meningen vonden ijverige aanhangers in sommige zogenaamde Kwakers, maar waren nooit leringen van het Vriendengenootschap. Zodanig waren de tegenstanders der Goddelijke waarheid, tot wier bestrijding Bunyan zijne Evangeliewaarheden ontvouwd schreef. Aanstonds werd hij beantwoord door den 'zoon der vertroosting en des donders.' De titel van Burroughs replek vormt een zonderling contrast met de hevigheid, die in geheel zijn schrijven doorstraalt, hij noemde het: Het Evangelie des Vredes nagestreefd in den geest der zachtmoedigheid en liefde. In dezen geest der zachtmoedigheid noemt hij zijne bestrijders: 'behendige vogelaars, loerende op de onschuld, ' en roept in liefde uit: 'Hoelang zullen de rechtvaardigen een prooi zijn voor ulieder tanden, gij listige vossen? uwe holen zijn in de duisternis, en uw kwaad wordt bedacht op het bed uwer heimelijke hoererij. Gij sterkt uwe handen in ongerechtigheid en gordt u zelve met den ijver der dwaasheid en der woede. Gij schiet pijlen der wreedheid, ja, bittere woorden.' De onheilige geest dier eeuw zag spot voor weerlegging en vinnige scheldnamen voor een getrouwe vermaning aan.

Burrough streed gelijk Bunyan het noemt, 'bitter, met een lading scheldwoorden, ' en hij raadt hem aan, niet te doen als de ruwe spotter Rabsake. Inderdaad toonde hij, voor een tegenstander met zulke wapenen berekend te zijn. Hij heet Bunyan: 'uit het geslacht van

Ismaël, van het zaad van Kaïn, wiens geslachtslijn uitloopt op de priesters, die om loon dienden, en die den Christus hebben gedood.’ Bunyan antwoordt hierop: ‘Deze woorden hebt gij in de lucht gesproken, mijn bestrijder’.

Zijn gehele wederwoord draagt den titel: Een verdediging der Evangeliewaarheden, en werd door al zijne vrienden met ingenomenheid begroet. Het werd aanbevolen door drie medepredikers: R. Spenely, J. Burton en J. Child. De laatstgenoemde was enige jaren leraar in een Baptistische gemeente geweest, doch bezweek voor de verzoeking in de hitte der vervolging, hij onderwierp zich, ten einde tijdelijk verlies te ontgaan, aan de heersende kerk en verliet zijne vrienden. Spoedig echter werd hij der wroeging ten prooi en in een ogenblik van afschuw en vertwijfeling bracht hij zich zelf om het leven. Hij was een nuttig prediker geweest en een man van vermogen geworden, zijn vreselijk uiteinde werd ter waarschuwing voorgesteld aan anderen, om hun zielen niet op te offeren aan den staatsgodsdienst, of met Bunyans woorden: ‘Christus niet te verkopen.’ Burrough waagde het nogmaals te antwoorden, maar Bunyan liet wijselijk het laatste woord aan zijnen tegenstander en besteedde zijne uitnemende talenten aan waardiger arbeid dan met iemand te twisten, die in den grond der zaak met hem op dezelfde bodem stond. De Kwaker was misleid geworden door de valse onderstelling, dat de Baptist slechts een huurling was, maar wij zijn blijde dat hieraan zulk een paar doortastende, merkwaardige geschriften hun ontstaan te danken hebben. Op Bunyans beschuldiging, dat de Kwakers de valse profeten waren, waarvan de Schrift spreekt, merkte Burrough op, dat er van de Kwakers in die dagen, toen de Bijbel geschreven werd, nog geen sprake was. ‘Vriend, ‘ hernam Bunyan, ‘gij hebt wel gezegd, dat er toen nog van geen Kwakers sprake was, maar er was toch sprake van Christenen.’ Elders schrijft Burrough: ‘Om u zelven te verdedigen, werpt gij slijk in mijn gelaat, zeggende: indien wij u naastig beschouwen, zullen wij bemerken, dat gij in de voetstappen der valse profeten wandelt, door holle klanken der begeerlijkheid, handel met zielen en verlangen naar het loon der ongerechtigheid.’ Hierop zegt Bunyan: ‘Vriend, zegt gij dit uit u zelven of hebben anderen u dit van mij gezegd? In elk geval, de geest, die u in dezen weg heeft geleid, is een leugengeest, want, hoewel ik arm en in deze wereld zonder aanzien ben wat uitwendige zaken betreft, toch heb ik door genade geleerd op het voorbeeld der Apostelen de waarheid te verkondigen en zowel voor mij, als voor degenen die met mij zijn, met het werk mijner handen het brood te verdienen. En ik vertrouw, dat de Heere Jezus, die mij tot hiertoe geholpen heeft om den loon der ongerechtigheid te verwerpen, mij daartoe voortdurend in staat zal stellen, zodat ik hetgeen God mij om niet gegeven heeft, ook om niet en geenszins om vuil gewin begeer uit te delen.’ Hij had alzo van den Apostel geleerd, ‘het Evangelie kosteloos te stellen,’ 1 Corinthiërs 9:18, en in dit opzicht kwamen zij wonderwel overeen. Eveneens was het met de noodzakelijkheid van het licht des Heiligen Geestes, zonder hetwelk zij beiden geloofden, dat de Bijbel een dode letter blijft. Omtrent dit inwendig licht des Geestes zijn nu alle Evangelische gemeenten het vrij wel eens. Het bijzondere verschilpunt, dat de Kwakers thans van elke andere Christengemeente onderscheidt, is iets geheel anders. De kenmerkende afwijking der eersten bestaat hierin, dat zij in het werk der Evangeliebediening uitsluitend enen arbeid der liefde en barmhartigheid zien, waaraan zonder enige tijdelijke beloning allen zich moeten wijden, die daarvoor talenten hebben ontvangen. Gewis kan iedereen in dit opzicht in zijn gemoed ten volle verzekerd zijn, zonder met anderen te twisten of zijn anathema tegen hen te slingeren. Bunyan en Burrough stemden, even als hun geleerde en beroemde tijdgenoot Milton, zonder het te weten, daarin overeen, dat de Evangelieverkondiging kosteloos moet zijn. En hadden zij bij een belediging des Meesters bevel gehoorzaamd: ‘Maar indien uw broeder tegen u gezondigd heeft, ga heen en straf hem tussen u en hem alleen’ (Mattheus 18:15) Hadden zij op hun knieën voor den troon der genade hemelse wijsheid en liefde begeerd om de Goddelijke waarheid te verdedigen wij kunnen licht begrijpen, dat de Goddelijke goedkeuring zich dan zou geopenbaard en zij in

liefelijke eensgezindheid hunnen arbeid zouden voortgezet hebben. Als levende Christenen elkaar voor den troon der genade ontmoeten, hoe heerlijk lost zich dan partijhaat en bitterheid in Christelijke verdraagzaamheid en broederlijke liefde op. Zij waren geestelijk gedoopt in dezelfde diepe en ontzagwekkende wedergeboorte en hadden hetzelfde doel voor ogen: het Koninkrijk van Christus uit te breiden.

Onder al het vreemde en ongewone, dat dien tijd kenmerkte, behoorden ook de Godsdienstige twisten of disputen, die het gehele land door aan de orde waren. Een uitvoerig verslag van zulk een twist tussen den Jezuïet Fischer en Aartsbisschop Land beslaat een folio werk, het onderwerp daarvan was: de voortreffelijkheid der toenmalige half-Roomse kerk, door de wet bevestigd, boven de aloude Roomse priesterheerschappij. Een ander dispuut werd gevoerd tussen T. Smith, bibliothecaris der universiteit te Cambridge en twee Dissenters: George Whitehead, een vermaarden Kwaker, en John Bunyan, den Baptistischen ketellapper. De eerste dezer kampioenen, T. Smith, was wegens zijne uitgebreide kennis van de Arabische en Hebreeuwse talen, in het ganse land bekend en stond met zijne coadjutors (medehelpers) tegenover een paar betrekkelijk ongeletterde mannen. Het onderwerp was de roeping tot den Evangeliedienst of de leken-prediking. Bij zulke twistgesprekken was het de gewoonte, dat de overwinnaar den uitslag ervan openbaar maakte. Ditmaal deed Smith zulks en schreef zich daardoor de zege toe. Hij en zijne aanhangers beweerden, dat de Kwakers en Baptisten vermomde Papisten waren. Denne beantwoordde zijn overwinningskreet met de opmerking, dat de Kwakers geen Papisten waren, en dat, indien men hen zo wilde noemen, den Episcopalen met evenveel recht dien naam kon gegeven worden. Smith maakte de tegenwerping, dat niemand gerechtigd was te prediken, tenzij hij gezonden ware zinspelende op den ketellapper, waarop Denne repliceerde: 'ik acht hem, die het tegendeel beweert, zelfs den naam van ketellapper onwaard. Hij (Bunyan) is door de gemeente te Bedford uitgezonden. Gij moet of bewijzen, dat dit niet waar is, of die gemeente de bevoegdheid ontzeggen, iemand uit te zenden. Dan moest gij aangetoond hebben, dat uwe zending door een andere gemeente meer geldigheid heeft, dan de zijne door de gemeente te Bedford, dit hebt gij niet gedaan, en daarom heeft de geleerde Thomas Smith geen meerdere bevoegdheid om te prediken dan John Bunyan, de ketellapper van Bedford.' Voorts gaf Denne aan Smith een harde noot te kraken met deze vraag: 'Gesteld, enige schipbreukelingen slagen er in, zwemmende een eiland te bereiken, welks bewoners nog in den nacht des heidendoms verzonken liggen, en aanstonds beginnen de geredde vreemdelingen, zonder enige formele zending, den armen eilanders het Evangelie te verkondigen. Die prediking wordt gezegend, de heidenen bekeren zich en wandelen met elkaar in liefde, lovende en dankende God. Ik vraag u: is de prediking dezer ongeordende leraars zonde?' Zover men weet, is door de tegenpartij op deze vraag geen antwoord gegeven.

Bunyan trad meermalen in zulk een strijdperk, voornamelijk tegenover de Kwakers. Deze disputen werden gewoonlijk op de markt of in de kerk gehouden. Hoezeer zij vaak uit haat voortkwamen en verbittering verwekten, waren ze toch ook een zegen, doordien zij aanleiding gaven tot een nauwgezetter onderzoek der Heilige Schrift. Zelfs vrouwen mengden zich soms in het geschil. Zo stond Bunyan eens tegenover 'den zoon des donders', Edward Burrough, die bijgestaan werd door Anne Blackly, een merkwaardige, vrome vrouw en bekwame dispuutant. Deze dame riep Bunyan in een volle vergadering toe, dat 'hij de Schriften moest wegwerpen', waarop hij antwoordde: 'Neen, want dan zou de duivel mij te machtig worden.' Onder andere vragen, hem door Burrough voorgelegd, was ook deze: 'Is niet de leugenaar en lasteraar een vervloekte ongelovige?' Bunyans antwoord luidde: 'De leugenaar en lasteraar is een ongelovige, en zo hij in dien toestand leeft en sterft, zal zijn lot ontzettend zijn, maar indien hij zich bekeert, dan is er hoop voor hem, daarom heb berouw en bekeer u, en zie op u zelf, want gij zijt die man, gelijk uit uwe rede blijkt.' Ook deze moeilijke vraag: Heeft Christus zijn

menselijk lichaam ook na Zijne hemelvaart behouden, of is het toen in een geestelijk veranderd geworden? was het onderwerp der discussie. Bunyan meende, dat zijn tegenstander de Heilige Schrift niet genoeg waardeerde, en Burrough beweerde, dat te weinig acht werd geslagen op 'Christus onder ons, de hoop der heerlijkheid', Colossenzen 1:27. Beide vraagstukken waren van het hoogste gewicht, en gelukkig waren er onder de getuigen van den strijd tussen deze beide reuzen velen, die daardoor geleid werden, om biddend deze levenswaarheden te onderzoeken. Het dispuut bracht vele heerlijke vruchten voort, al werden die niet in zilveren schalen opgedist. Burrough wordt door zijn vriend Howgill dus beschreven 'Hoewel gij als een scheermes gesneden, menige ruwen steen geworpen en dikwijls een knuppelslag hebt uitgedeeld toch, wat de kern uwer woorden betreft, uwe rede droop als olie en van uwe lippen vloeide honingzeem.' Met deze ijverige zendelingen hield Bunyan ook een openbaar dispuut in de kerkekamer van St. Paul te Bedford, 23 Mei 1656. Vooral bij deze gelegenheid werd een naarstig en nauwlettend onderzoek der Heilige Schrift ingesteld, hetgeen niet weinig medewerkte om Bunyan voor zijne schone roeping' als schrijver te bekwamen.

Een ander belangrijk geschilpunt was de vraag, of Christus naar den hemel was opgevaren en daar als Middelaar voor den troon des Eeuwigen stond, of wel, dat hij alleen in den geest, in de harten Zijner heiligen leefde. Bunyan toonde uit de Schrift aan, dat Christus opgevaren en ter rechterhand Gods gezeten is, waarop de reeds genoemde Anne Blackly antwoordde, 'dat hij enen afgod predikte en toverij en bezwering pleegde.' Op deze laatste beschuldiging zweeg Bunyan, als zijner aandacht onwaardig, doch hij vermaande haar, zich van hare goddeloosheid, Christus een afgod te noemen, te bekeren. Aangaande Zijne tegenwoordigheid in Zijne heiligen herinnerde hij haar, dat, zo iemand den geest van Christus niet heeft en Christus dus niet in hem leeft, hij Hem niet toekomt, terwijl tegelijkertijd 'Hij altijd leeft om voor degenen, die door Hem tot God gaan, te bidden', en 'gezetten is aan de rechterhand Gods.'

Een wolk kwam nu over Bunyans ongestoorden arbeid op en dreigde met gans andere moeilijkheden dan die van een godsdienstig twistgesprek. Vele onzer lezers zullen verbaasd staan te vernemen, dat Bunyan, onder het bewind van Cromwell, wegens zijne Godsdienstige denkebeelden en onvermoeide Evangelieprediking vervolgd werd. Jukes schrijft in zijne belangrijke Geschiedenis van Bunyans gemeente daaromtrent het volgende: 'Spoedig nadat hij zijne betrekking als diaken in 1657 had neergelegd, werd de hand der vervolging aan hem geslagen, want op een kerkvergadering, in Febr. 1658 gehouden, werd besloten dat men op den derden dag der volgende maand Gods aangezicht zou zoeken ten behoeve van onzen broeder Wheeler, die reeds lang ziek geweest en daardoor in de uitoefening zijner bediening verhinderd was geweest, als ook omtrent de kerkelijke en staatszaken, voor onzen broeder Whitbread, die lang ziek gelegen had, en eindelijk om raad wat te doen ten opzichte van de beschuldiging tegen broeder Bunyan, dat deze te Eaton gepredikt had.'

Hoewel de geloofsvervolging onder de Republiek een zachter vorm aannam, waren toch de grote beginselen van Godsdienstvrijheid onbekend en werden dus ook niet in beoefening gebracht. Men mocht verwacht hebben, dat de barbaarse gruwelen, op bevel van Karel I en Aartsbisschop Laud aan Prynne, Bastwick, Burton, Leighton en zoveel anderen gepleegd, de ogen des volks zouden geopend hebben voor de goddeloosheid en nutteloosheid van dergelijke gewetensdwang. Helaas! juist zij, die deze vervolging ondergingen en overleefden, werden nu op hun beurt vervolgers. De grote steen des aanstoots was het Algemeen Gebedenboek, welks gebruik streng verboden werd. De geestelijkheid vond zich in een uiterst moeilijke positie geplaatst, gelijk wij reeds vroeger zagen, toen dit befaamde boek nauwelijks algemeen verboden en een nieuw voorschrift ingevoerd was, of er verscheen een tegenwet, waarbij het op even strenge straffen verboden werd, het ter zijde te leggen. Na Karels dood werd het natuurlijk opnieuw afgeschaft.

De wet (of, gelijk het in Engeland heet, de acte) tegen atheïstische gevoelens, 9 Augustus 1650, is evenzo een spiegel dier dagen. De inleiding constateert, dat ‘verschillende mannen en vrouwen onlangs getoond hebben, de gedrochtelijkste meningen te koesteren en daarmee allerlei afschuwelijke daden gepaard te doen gaan.’ Dan wordt geboden, dat ‘iedereen, die niet krankzinnig is en beweert God Almachtig te zijn, of die beweert, dat onrechtvaardigheid, onreinheid, vloeken, dronkenschap en dergelijke vuilheid en dierlijkheid, of de loochening van Gods bestaan, of moord, overspel, bloedschande, hoererij, vuile of gemene taal niet zondig, goddeloos en afschuwelijk is, die zal in de gevangenis gezet en, bij herhaling, gebannen worden.’

Een der wetten, die Bunyan beschuldigd werd overtreden te hebben, werd op 26 April 1645 uitgevaardigd: ‘Niemand mag prediken behalve geordende leraars en dezulken, die zich voor het predikambt bekwamen en zich willen oefenen, waartoe dezen laatsten echter eerst verlof moet worden verleend door enige personen, daartoe door het Parlement aan te wijzen.’ Deze wet werd in Maart 1653 gecompleteerd door een ‘ordonnantie, die de personen aanwees, welke met het geven van dit verlof werden belast.’ Dr. Owen, Goudwin, Caryl en vele anderen verkoos men tot die taak. Maar de wet, die Bunyan meer bepaald trof, was die van 2 Mei 1648, waarbij bepaald werd, dat ‘iedereen, die beweert, dat niemand meer behoeft te geloven dan hij met zijn verstand kan begrijpen, of dat de kinderdoop ongeoorloofd en krachteloos is, en dat zulke personen herdoopt moeten worden, en die reeds gedoopten weer doopt zal gevangen gezet worden, totdat hij waarborg geeft, genoemde dwalingen niet meer te zullen verkondigen noch handhaven.’ Deze onverdraagzame edicten waren het, die Milton aanleiding gaven om een gedicht te vervaardigen: Op de nieuwe Gewetenstirannen, waarvan de beide eerste regels ongeveer dezen inhoud hebben:

Waagt gij het burgerzwaard te wetten, om het geweten, Door Christus vrijgemaakt, in ketenen te slaan?

Deze laatste wet tegen de Baptisten had ten gevolge, dat enige minder kalme geesten een stuk drukten, getiteld: Het tweede gedeelte van Englands nieuwe ketenen ontdekt. Dit werd in vele Baptistische gemeenten gelezen, en dezen uitgenodigd het te ondertekenen. Gelukkig echter waren de gemeenten vreedzamer gestemd en zonden 2 April 1649 aan het Lagerhuis een petitie op. Kiffin en anderen werden binnengeroepen, en de president gaf hun dit bescheid: ‘Het Huis heeft nota genomen van de goede gezindheid, die gij jegens Parlement en volk hebt betoond, zowel in uwe petitie als op andere wijzen. Het Parlement heeft daardoor genoegdoening ontvangen voor het schotschrift, waarmee enige heethoofden onder u de Regering hebben beledigd, uwe getuigenis van vreedzaam en in onderdanigheid aan de overheid te zullen leven rekent het zeer gepast en Christelijk. Aan u en andere Christenen, die overeenkomstig de in uwe petitie uitgedrukte gevoelens wandelen, verzekert het vrijheid en bescherming, zover God het daartoe in staat zal stellen, in alle dingen bestaanbaar met Godzaligheid, rechtschapenheid en binnenlandse vrede.’ Of het tengevolge dezer gunstige beschikking en goede verstandhouding tussen het Parlement en de Baptisten, dan wel door een onbekende tussenkomst bij den Protector was, is onbekend, maar zoveel is zeker, dat de vervolging gestaakt werd en Bunyan schijnt voor gene rechtbank verschenen te zijn. Integendeel bleef hij deelnemen aan de kerkelijke aangelegenheden tot 25 April 1660, toen er ‘na gemeen overleg besloten werd, dat onze broeder John Bunyan op de volgende vergadering een woord zou spreken, en dat onze broeder Whiteman niet ontbreken zo hem uit te nodigen.’

Deze invitatie had waarschijnlijk ten doel, hem in de gemeente binnen te leiden, ten einde hem als hulpprediker te beroepen, maar voor zij plaats greep, gaf hij zijne Verdediging der Evangeliewaarheden in het licht, waarvan wij boven met een enkel woord spraken. Zijn volgende werk was Enige kreten uit de hel, of de weeklachten ener verdoemde ziel, door dien armen en verachten dienaar van Jezus Christus, John Bunyan, 1658. Hij verzocht hiertoe de

aanbeveling van zijn leraar Gifford, die een voorbericht schreef van achtendertig bladzijden en dat met de letters J. G. ondertekende. Het enige exemplaar van den eersten druk van dit geschrift is ontdekt in de koninklijke bibliotheek van het Britse Museum. Het schijnt Karel II te hebben toebehoord, die het als een supplement achter een uiterst zedeloos boek heeft laten inbinden, alsof dit betekenen moest: 'Haar huis zijn wegen des grafs, dalende naar de binnenkamer des doods,' Spreuken 7:2-7.

Gifford beveelt, in genoemd voorbericht, het werk zeer aan en spreekt van den schrijver in warme en hartelijke bewoordingen, hij merkt op, dat 'zijn ijver, zijne geestkracht en zijn uitgebreid nut den naijver van menigeen hebben opgewekt, die hem moesten aanmoedigen als iemand, door den Geest onderricht en door een heilig onderwijs bekwaam gemaakt om zielen wel te doen. Velen hebben de kracht des Woords, dat hij predikt, ondervonden, en ik twijfel niet of velen zullen die nog ervaren, indien God hem het leven spaart, want hij wijdt er alle krachten en vermogens aan en neemt elke gelegenheid te baat om 'aan anderen over te geven wat hij zelf van God ontvangen heeft.' Ik vrees, dat dit een der redenen is, waarom 'de schutters hem bitterheid hebben aangedaan.' Voorts toont Gifford uit de Schrift aan, dit men zulke belangrijke diensten op prijs moest stellen en gene aanmerking maken op zijn gebrek aan menselijke geleerdheid. Indien dit geschrift ook in onze taal mag verschijnen, zal het gewenst zijn, tevens deze voorrede op te nemen. In deze Kreten wordt de rijke man voorgesteld als het beeld dergenen, die hun zaligheid verachten en in hun zonden sterven, de arme Lazarus daarentegen als de vertegenwoordiger van hen, die de zaligheid met een ootmoedig hart aannemen als Gods gave en, hoe ze in dit leven ook lijden, toch tot den einde toe volharden. In deze gelijkenis wordt een stem gehoord uit de plaats der pijniging 'om een droppel koud waters, ' de geringste verlichting voor de onbeschrijfelijke 'smartten in die vlam, ' en dat 'Lazarus mocht gezonden worden tot de vijf broeders des rijken om hun dit te betuigen, opdat zij niet kwamen in die plaats der pijniging.' De onoverkomelijke kloof maakt het onmogelijk, dat zelfs deze bede toegestaan worde, terwijl de verachte Christen in eeuwige en onuitsprekelijke vreugde zijne aardse verdrukking vergeet. Dit boekje vond gereden ingang: behalve de nadrukken werd het gedurende des schrijvers leven achtmaal herdrukt en uitverkocht. De opmerkzame lezer van dit uitnemend geschrift zal zich levendig herinneren, wat Bunyan zelfs omtrent den ernst zijner prediking zegt 'Wanneer ik gepredikt had en ik dank er God voor riep mijn hart dikwijls en met groten ernst tot Hem, dat Hij het Woord mocht dienstbaar maken tot zaligheid der zielen, immer nog vrezende, dat de vijand het Woord weg zou nemen uit het geweten en onvruchtbaar maken. Hierom trachtte ik het Woord zo te verkondigen, dat, indien mogelijk, de zonde en de zondaar als met den vinger aangewezen werden.

Ook viel het na den dienst vaak op mijn hart, dat het Woord nu als regen op een steenachtigen grond was gevallen, terwijl de wens omhoog steeg: Och, dat de mensen, tot wie ik heden gesproken heb, slechts mochten zien gelijk ik zie, wat zonde, dood, hel en de vloek Gods is, en ook wat genade, liefde en Gods barmhartigheid in Christus is voor mensen, die, gelijk de meesten, nog van God vervreemd zijn. En inderdaad, in mijn hart sprak ik het dikwijls voor den Heere uit, dat, indien hun zielen wakker konden geschud worden, wanneer ik voor hun ogen opgehangen werd, ik hierin gaarne zou bewilligen.

Het is mij gedurende mijne prediking, vooral wanneer ik van het leven in Christus zonder de werken sprak, menigmaal geweest, alsof een engel Gods achter mijnen rug stond om mij aan te moedigen.'

Zulke gevoelens zijn geenszins tot Bunyan beperkt, zij zijn in meerdere of mindere mate allen eigen, die in oprechtheid en liefde het Woord des Levens verkondigen. Hoe vurig moeten ook de hoorders zich met zulke gebeden om vruchtbaarheid der prediking verenigen! Bunyans volgende product was een allerbelangrijkst geschrift: Een Beschouwing van het Verbond der

Wet en dat der Genade. In heldere, duidelijke bewoordingen zet hij de leer des Bijbels aangaande deze beide verbonden uiteen en vergunt den lezer tevens een blik in zijn eigen leven en in den toestand dier tijden.

Het was toen namelijk geen ongewoon verschijnsel, wanneer den prediker, na het slot zijner rede, vragen gedaan werden, soms om een nadere uitlegging te verzoeken of instemming met het gesprokene te betuigen, maar ook weleens om het tegen te spreken. Bij zekere gelegenheid kwam Bunyan na zijne preek in een zonderling gesprek met een student, C., Doe, een groot vriend en vereerder van Bunyan, deelt het ons mede, waarschijnlijk uit zijn eigen mond opgetekend:

‘Toen Bunyan eens in een schuur gepredikt en aangetoond had, dat het aantal dergenen, die behouden worden, niet groot is, was er een geleerde, die op zijne woorden vuur vatte en tot hem zei: ‘Gij zijt een bedrieger, een liefdeloos mens en daarom ongeschikt om te prediken, want hij, die het grootste gedeelte zijner hoorders verdoemt, heeft gene liefde en mist daarom de bevoegdheid om te prediken.’ Hierop antwoordde Bunyan: ‘De Heere Jezus predikte op een schip, dat aan den oever lag (Mattheus 13), en noemde toen vier soorten van gronden. den weg, de steenachtige plaatsen, tussen de doornen en de goede aarde, waarvan alleen de goede aarde dezulken voorstelde, die zalig worden. Uwe stelling is, dat hij, die het grootste gedeelte zijner hoorders verdoemt, gene liefde bezit en ongeschikt is om het Evangelie te prediken. Maar hier doet de Heere Jezus zo, uw besluit is derhalve: de Heere Jezus miste de liefde en was dus ongeschikt om te prediken? Afschuwelijke godslastering! weg met uw helse logica, spreek naar de Schrift!’ De geleerde hernam hierop: ‘Het is godslasterlijk logica hels te noemen, want zij is het gewrocht onzer rede, en deze is een gave Gods, want wat den mens van het dier onderscheidt, is de gave Gods.’ Bunyan zei weer: ‘De zonde onderscheidt den mens van het dier, is dus de zonde een gave Gods?’ enz. Eindelijk scheidden zij.

Het is de gewone smaad der spotters, en soms ook een struikelblok voor den onderzoeker, dat, hoewel de Christen gelooft aan de algenoegzaamheid van Christus’ zoendood en dat God in het vlees is verschenen om een slachtoffer te worden voor de zonden der gehele wereld, er toch weinigen zalig worden in vergelijking met degenen, die verloren gaan: ‘wijd is de poort, en breed is de weg, die tot het verderf leidt, en velen zijn er, die door dezelve ingaan, ‘ en: ‘de poort is eng, en de weg is nauw, die tot het leven leidt en weinigen zijn er, die denzelven vinden, ‘ het zaad, op vier plaatsen uitgestrooid, droeg slechts op één plaats vrucht, als of de ontzettende afgronden der duisternis rijker bevolkt zijn dan de eeuwige paleizen des lichts en Satan een rijker buit rooft dan Christus. Laat niemand vergeten, dat ongeveer de helft dergenen, die geboren worden, sterven voor hun volwassen leeftijd bereikt is, en wie zal zeggen, hoe menige jeugdige ziel in de ondoorgrondelijke wijsheid en liefde Gods waardig gekeurd wordt, zonder den bitteren strijd in dit tranendal over te gaan naar den zaligen hemel en de eeuwige heerlijkheid? ‘Welk een heerlijke gedachte, ‘ zegt Toplady, ‘bij het gezicht van zoveel ongeloof om ons heen!’ Laat het evenmin vergeten worden, dat allen, die nu het smalle pad ten leven bewandelen, eens te vinden waren onder de bontgekleurde drommen op den breden weg, en dat de hoorders, die heden met hoon en verachting elke Christelijke vermaning in den wind slaan, morgen wellicht in het hart gegrepen worden en overmorgen zelven de zaligheid prediken, die in Jezus Christus is. En wie vermeet zich den Almachtige paal en perk te stellen? De hand, die den moordenaar aan het kruis nog in de laatste ure zijns levens uit den vuurgloed rukte om hem de gewesten van eeuwigen vrede binnen te voeren, LEEFT NOG. Is de arm des Heeren verkort, dat Hij niet meer zou kunnen verlossen? Zal niet Abrahams zaad zijn als de sterren des hemels en als het zand, dat aan den oever der zee is? En wie denkt niet aan die ‘schare’, die niemand tellen kan, uit alle geslachten, en taal, en volk en natie, ‘ wier eenparige lofzang ‘als een stemme veler wateren, en als een stem van sterke donderslagen, door den hemel ruisen zal, zeggende: ‘Halleluja! want de Heere, de almachtige God, heeft als

Koning geheerst!’ Wat! Satan sterker dan de Almachtige, Schepper des hemels en der aarde? Onzinnige, godslasterlijke gedachte! En toch, hoe vaak wordt die oude vraag herhaald: ‘Heere, zijn er ook weinigen, die zalig worden?’ Maar hetzelfde antwoord wordt nog gegeven: ‘Strijd om in te gaan door de enge poort.’ Mens, die stof en as zijt! wees niet dwaas en begeef u niet om Gods eeuwige raadsbesluiten te doorgronden, zal ook een vat trachten uit te vinden, waarom de pottenbakker het zo gemaakt heeft en niet anders, of wat zoudt ge van den worm zeggen, die zich in het hoofd zette, de wetten van het menselijk denken te verstaan? Zalig is hij, die de reddende hand, door Christus hem toegestoken, aanneemt en in kinderlijke aanbidding uitroept: ‘O, diepte des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennis Gods, hoe ondoorzoekelijk zijn Zijne oordelen, en onnaspeurlijk Zijne wegen!’

Een andere treffende bijzonderheid, waaruit blijkt, dat de kerken ook voor anderen dan de gemeenteleden openstonden, wordt ons meegedeeld in een levensschets, die een uitgave der Christenreize van 1700 vergezelde. ‘Toen Bunyan eens in een dorpskerk in Cambridgeshire moest prediken (voor den terugkeer van Karel II), en het volk zich om het bedehuis verzamelde, kwam een losbandig student van de universiteit te Cambridge voorbij en vroegde, waarom er zoveel volk samenkwam, daar het toch een dag in de week was. Nauwelijks had hij vernomen dat Bunyan de ketellapper zou prediken, of hij gaf een dubbeltje aan een jongen, die zijn paard zou vasthouden, en ging de kerk in, zeggende, ‘dat hij dien ketellapper eens wilde horen praten.’ Maar God greep hem onder de prediking aan, zodat hij zeer veranderd de kerk weer verliet, langen tijd niemand wilde horen dan den verachten ketellapper en eindelijk zelf een uitnemend Evangelieprediker werd. Dit verhaal heb ik menigmaal uit zijn eigen mond vernomen, en ik kan het slechts aanmerken als een ongewoon bewijs van de kracht, waarmee God Bunyans prediking gepaard deed gaan.’

Zijn eerbied voor de schriften als de enige bron en toetssteen voor kennis van God en den weg des heils, wikkeld hem in menig twistgesprek. Gelijk elke ware Christen, vertrouwde hij volkomen op het verlichtend onderwijs des Heiligen Geestes, om de Goddelijke waarheden der openbaring voor zijn geest open te leggen en aan zijn hart te heiligen. Onbekwaam om den Bijbel in de oorspronkelijke talen te lezen, maakte hij van elk ander middel gebruik, om zijn inhoud beter te verstaan. Hij was gewoon beide vertalingen te onderzoeken, die toen in gebruik waren, maar toch bediende hij zich hoofdzakelijk van de nog tegenwoordig geautoriseerde, die in 1611 was verschenen, terwijl de andere, door de Puriteinen meest geachte vertaling, door de uitgewekenen van Geneve vervaardigd en in 1560 gedrukt was. Hij was met beide vertalingen der H. Schrift zo vertrouwd, dat hij ze dikwijls dooreen mengde, wanneer hij uit het hoofd teksten aanhaalde.

Eens op zijne reizen langs enen weg nabij Cambridge wandelende, werd hij ingehaald door een student, die hem terecht voor een reizend prediker hield, hetzij wijl hij hem reeds vroeger gehoord had, of omdat hij dit uit zijn ernstig voorkomen of uit zijn Bijbel lezen afleidde. De student wilde hem eens in het nauw brengen en zei: ‘Hoe durft gij uit den Bijbel prediken, daar gij, gelijk ik zie, niet eens den oorspronkelijken bezit en niet gestudeerd hebt?’ ‘Hebt gij dan den oorspronkelijken Bijbel?’ hernam Bunyan. ‘Ja,’ was het antwoord van den student. ‘Ja, maar, hebt gij de eigen handschriften van de Bijbelschrijvers zelven, van de Apostelen en de Profeten? Neen,’ heette het weer, ‘maar wij hebben een echt afschrift van die eigenhandig geschreven, boeken.’ ‘Zo, hoe weet gij, dat uw afschrift echt is?’ Wel, wij geloven, dat wij een echt afschrift hebben.’ ‘Welnu,’ zei daarop Bunyan, ‘en ik geloof, dat onze Engelse, Bijbel een zuivere vertaling van uw afschrift is.’ De student droop met beschaamde kaken af. Wijl vervolging noch bespotting, verzoeking noch aanvallen van Satan in staat waren Bunyan van zijne prediking terug te houden, maar veeleer zijn ijver en geestdrift nog meer prikkelden, werden andere middelen in het werk gesteld, om hem in zijne vaart te stuiten. Het ging hem,

gelijk Gifford zegt: ‘De schutters deden hem bitterheid aan’ door de laagste en ongegrondste lastertaal, waarover Bunyan dus spreekt:

‘Toen Satan bemerkte, dat hij met zulke aanvallen en verzoeken zijn oogmerk, om mijnen arbeid te verijdelen, niet kon bereiken, begon hij het op een andere wijze te beproeven, namelijk door de onwetenden en kwaadwilligen aan te porren, dat zij mij met laster en beschuldigingen zouden vervolgen. Ik mag derhalve zeggen, dat al wat de duivel mocht bedenken en zijne handlangers konden verzinnen, van alle zijden op mij werd uitgestort, in de verwachting, dat ik mijne bediening zou laten varen. Men begon nu onder het volk uit te strooien, dat ik een tovenaars, een Jezuïet, een straatrover, enz. was, waarop ik alleen zal antwoorden, dat God weet dat ik onschuldig ben. Maar wat mijne beschuldigers betreft, laten zij zich wachten, met mij voor den rechterstoel van den Zone Gods te verschijnen, om daar rekenschap te geven voor deze dingen en al hun overige ongerechtigheid, tenzij God hun berouw geve, waarom ik met mijn ganse hart bid.

Wat evenwel met de onbeschaamdste volharding werd rondgebazuind, was dat ik bijzitten, ja twee vrouwen tegelijk had. Deze en andere lasteringen deden mij roemen, omdat het slechts lasteringen, dwaze en schandelijke leugens waren, door den duivel en zijn zaad uitgedacht, en indien de wereld mij niet op dusdanige goddeloze wijze behandeld had, zou ik een kenmerk der heiligen en kinderen Gods gemist hebben: ‘Zalig zijt gij, (zegt de Heere Jezus) als u de mensen smaden, en vervolgen, en liegende alle kwaad tegen u spreken, om mijnentwil. Verblijdt en verheugt u, want uw loon is groot in de hemelen: want alzo hebben zij vervolgd de Profeten, die voor u geweest zijn,’ Mattheus 5:11.

Dit alles, wat mij ten laste gelegd werd, hindert mij niet, al ware het zelfs twintigmaal meer dan het is, ik heb een goed geweten, en wanneer zij kwalijk van mij spreken, als van enen kwaaddoener, zullen zij beschaamd worden, die mijnen goeden wandel in Christus lasteren (1 Petrus 3:16). Daarom bind ik deze leugens en lastertaal als een sieraad op mijn harte, het behoort tot mijne Christelijke belijdenis, veracht, beschuldigd, gelasterd, en bespot te worden. Ik heb een vermaak in laster, om Christus’ wil. Mijne vijanden hebben hun doel gemist, toen zij mij dus bestookten. Ik ben die man niet. Indien alle hoereerders en overspelers in Engeland gehangen werden, tot ze allen dood waren, dan nog zou het voorwerp van hunnen nijd, John Bunyan, levend en gezond zijn. Ik weet niet, dat er zulk een schepsel als een vrouw onder de zon leeft, behalve aan hare kleding en kinderen of bij name, uitgezonderd mijne echtgenote.

Hierin bewonder ik Gods wijsheid, dat Hij Mij, van mijne eerste bekering tot nu toe, de vrouwen heeft doen schuwen. Wanneer ik goede mannen zag, die de vrouwen groetten, welke zij bezocht hadden, heb ik mij daartegen verklaard, en als zij mij deden opmerken, dat het slechts een beleefdheidsvorm was, antwoordde ik, dat het geen fatsoenlijk gezicht was. Sommigen verontschuldigten zich met den ‘heiligen kus’, maar dan vroegde ik hen, waarom zij juist de schoonste vrouwen groetten en de minder bevoorrechte voorbij gingen. Niet, dat enige deugd in mij zelf mij daarvoor heeft bewaard, maar God is mij barmhartig geweest en heeft mij beschermd, en ik bid Hem, dat Hij mij verder behoeft, niet alleen voor deze, maar ook voor elke andere zonde en ongerechtigheid, en mij beware voor Zijn hemels Koninkrijk, Amen.’

Hoezeer Bunyan dus den schijn des kwaads vermeed, spreekt hij, en niet zonder reden, met achting van het vrouwelijk geslacht. De berisping ener goddeloze vrouw was het eerste, dat zijn verharde hart deed ontwaken, en het gesprek van twee vrome vrouwen, die elkaar over de dingen van Gods koninkrijk onderhielden, brachten er hem het eerst toe, behoefte aan Christus te gevoelen. Hij was, met zijn levendig bewustzijn der eeuwigheid, geen kluizenaar. ‘Ik zal u zeggen, dat, toen de Zaligmaker komen zou, vrouwen zich daarover verheugden, zelfs eer dan mannen of engelen. Ik lees niet, dat mannen Hem ooit het geringste gaven, maar vrouwen volgden Hem en dienden Hem van hare goederen. Het was een vrouw, die Zijne voeten met tranen wies en met de haren van haar hoofd afdroogde, en een vrouw, die Hem zalfde tot een

voorbereiding van Zijne begrafenis. Vrouwen weenden toen Hij naar Golgotha ging, en vrouwen volgden Hem naar het kruis en zaten neer tegenover Zijn graf. Vrouwen waren de eersten, die Hem op den morgen der opstanding aanschouwden, en nogmaals vrouwen, die het eerst de blijde tijding Zijner verrijzenis aan Zijne discipelen mededeelden. De vrouwen werden dus zeer begunstigd, en deze bijzonderheden bewijzen ons, dat zij mede-erfgenamen der genade zijn.'

Bunyan leefde in enen tijd, toen toverij, toverheksen en tovenaars aan de orde van den dag waren. Zijne vroegere gewoonten, gebrekkige opvoeding en vruchtbare verbeelding moeten hem voor deze algemene dwaasheden zeer ontvankelijk hebben gemaakt, maar toch ontkwam hij er schier geheel, zo niet volkomen, aan.

Het is moeilijk, onomstotelijk te bewijzen, dat Bunyan vrij was van deze alom verspreide dwalingen, zo eigen aan het tijdvak, waarin hij leefde, en waaraan zelfs zijne vroomste en geleerdste tijdgenoten niet ontkwamen. Het ge. loof aan toverij, hekserij, geesten en spoken, die, naar de mening dier dagen, op bezemstokken reden of 'vluchtig als de wind door het sleutelgat vlogen, ' was algemeen aangenomen. Inderdaad, hij, die zijn ongeloof aan al deze dwaasheden waagde uit te spreken, werd beschouwd als een schandvlek en een totale prooi van het ongeloof. Toverhistories, behekste huizen, geest bezweringen en dergelijke zotheden vindt men in allerlei geschriften van dien tijd. Zelfs mannen als Matthew Hale, Cotton Mather, Baxter, enz. waren niet vrij van den geest dier eeuw. Toch bemerken wij uit Bunyans geschriften, dat dit bijgeloof op hem geen vat had, hetzij dat de inhoud des Bijbels hem, na zijne bekering, geen tijd of gelegenheid liet zich daarmee in te laten, of dat de Heilige Geest zulke denkbeelden uit zijnen geest verbande om hem te bekwamen ten einde voor tijdgenoot en nageslacht nuttig te worden, of ook dat er een andere reden bestond, waaruit dit merkwaardige feit moet afgeleid worden.

Elke vrouw, die, haren man verloren hebbende, met weerzin door natuurlijke beschermers werd gesteund, en wier humeur door de gebreken des ouderdoms ongemakkelijk geworden was, vooral indien ook hare taal zeer plat en haar uitzicht terugstotend was-liep gevaar, voor een toverheks verklaard te worden. Wanneer in haar nabuurschap een sterfte onder het vee uitbrak of een huisgezin door enige ziekte bezocht werd, waarvan deskundigen gene verklaring konden geven, b. v. vallende ziekte, St. Vitusdans, St. Anthoniesvuur, enz. dan werd zulk een bezoek aan een toverheks toegeschreven, en deze moest het dan ontgelden. In vele gedeelten van Engeland werd alsdan een soort van Lynchwet op haar toegepast. Zij werd namelijk aan handen en voeten gebonden en zo in een diep water geworpen, zonk en verdrong ze dan, zo werd ze onschuldig verklaard, in het tegenovergestelde geval was hare schuld bewezen, en werd zij, na een kort proces, naar den martelpaal of de galg verwezen. In Schotland werden zij met nog groter barbaarsheid behandeld, zij werden vreselijk gefolterd: duimschroeven, Spaanse laarzen om de knieën te verbrijzelen, en naalden of elzen werden onophoudelijk gebruikt om haar geen ogenblik rust te gunnen-totdat een bekentenis was afgeperst, waarop dan een ontzettende dood volgde. De heersende onwetendheid moge het volk, dat aan deze toverij geloofde, enigszins verontschuldigen, maar het is inderdaad onbegrijpelijk, dat geleerde theologen, en zelfs de verlichte rechter Hale dezelfde dwalingen huldigden.

Hoezeer Bunyan van al deze dwaasheden niets wilde weten, werd hem toch een buitengewone en ongegronde misdaad ten laste gelegd, om zijnen onbesmetten naam te bezoedelen, namelijk dat hij een geschrift had rondgezonden, waarin een achtenswaardige Kwakersweduwe als een toverheks werd aangewezen. Dit geschrift kan men thans niet terugvinden, maar het gehele verhaal is klaarblijkelijk een verzinsel. Men vindt het in een vlugschrift van vier bladzijden, dat in de uiterst belangrijke bibliotheek van het Vriendengenootschap te Devonshire House, Bishopsgate, bewaard wordt. Het voert dezen titel: Een voorgewend wonder ontmaskerd, of

het vreemde en verschrikkelijke nieuws van Cambridge bewezen vals te zijn, welk vals nieuws publiek gemaakt is in een geschrift, betreffende den goddelozen laster omtrent een Kwakerin, maar de auteur van genoemd geschrift heeft zich geschaamd zijnen naam er onder te plaatsen. Ook bevat dit een antwoord op John Bunyans geschrift, aangaande de genoemde vermeende toverij, die hij heeft vermeld, maar die evenzeer bevonden is leugen- en lastertaal te zijn, gelijk blijkt uit de getuigenis van vele geloofwaardige personen, hierachter vermeld. Voorts lezen wij daarin, dat 'op 28 Juli 1659 de weduwe Morlin, een zeer milddadige Kwakerin, door Margaret Pryor van Long Stantin aangeklaagd werd, dat zij op 20 November 1657 's nachts opgestaan was, haar echtgenoot in bed achterlatende, een toom in haren mond genomen, zich in een vaalbruine merrie veranderd en met enen Kwaker, William Allen, op haren rug, naar Maddenly House, een afstand van twaalf uren, gereden had. Hier had men haar aan de deurklink vastgebonden, terwijl zij de feestvierenden binnen zag onthalen op schapen-, konijnen- en lamsvlees, de gasten, waarvan zij enigen herkende, blonken als engelen en spraken over de leer. Hare voeten waren pijnlijk, maar hare handen niet, ook was zij geenszins vuil.' In het verhoor, dat zij onderging, merkte de rechter op, dat er van deze gebeurtenis gene melding gemaakt was, dan eerst na ruim anderhalf jaar, en dat haar echtgenoot van de gehele zaak niets wist. (Men zei ook, dat zij, van haar nachtelijken rit teruggekeerd, zich terstond weer te bed had begeven.) Het werd bewezen, dat de beschuldigde geld had ontvangen om deze aanklacht in te dienen, en de rechter verklaarde eindelijk de ganse geschiedenis voor een droom, of een gewrocht der verbeelding. De uitspraak luidde: 'Niet schuldig', en dus werden twee onschuldige mensen voor een smadelijken dood bewaard. Het is bijna ongelofelijk, dat, zelfs na het rechtsgeding, priesters en overheidspersonen, die de vervolging hadden aangemoedigd, nog openlijk beweerden, dat zij schuldig was. Niemand zal geloven, dat Bunyan zo iets geloofd of er zijn naam aan gegeven zal hebben. Zijn antwoord op zulke lasterlijke aantijging was, dat deze listen door den duivel en zijne werktuigen uitgevonden waren, en dat God wist, dat hij onschuldig was. Waarschijnlijk heeft men hem een exemplaar van dat geschrift toegezonden, en hij het aan iemand gegeven om er op te antwoorden.

Bij het algemene geloof aan toverij in die dagen is het een belangrijke vraag, wat Bunyan, die met den diepsten eerbied jegens de Heilige Schrift bezielde was, omtrent dat alles dacht. Waar een dwaling of waarheid zo algemeen is doorgedrongen, moet ten laatste wel iedereen daarover nadenken en een mening vormen, want zich op den duur daaraan onttrekken, is onmogelijk. Bunyan was overtuigd, dat Satan aan den mens kon verschijnen, zowel in mensen als in dieren. (Genesis 3:1, Lukas 22:3. Had iemand in dien tijd daaraan getwijfeld, men had hem een atheïst genoemd, die het bestaan van God en andere geesten loochende. Dus spreekt Bunyan: 'Indien de zonde een wezen, dat eens een zalige engel in den hemel was, zo ver kan brengen, dat hij, van voor den troon des Eeuwigen verdreven, zich vertoont in de gedaante van een vuilen kikvors, een pad, een rat, een vlieg, een muis of een hond, ten einde zijnen invloed op den armen mens uit te oefenen en hem omtrent het eeuwige leven te misleiden, dan moet het niemand verwonderen, dat de ziel zozeer in die strikken verward geraakt, dat ze zich zelf van God en al wat goed is, losrukt, om de arme winste van een ogenblikkelijk genot.' Sprekende over de onbehoorlijkheid van een vrome van 's Heeren tafel te weren om een verschil over den waterdoop, zegt hij: 'Doet gij den openlijken zondaars, ja, allen tovenaars en toverheksen in het land, meer (dan hun de tafel des Heeren ontzeggen)?' Bij een aanhaling van Jesaja 13:21 'Daar zullen neerliggen de wilde dieren der woestijnen, en hun huizen zullen vervuld worden, met schrikkelijke gedierten, en daar zullen de jonge struisen wonen en de duivelen zullen er huppelen, ' geeft hij deze verklaring van duivelen: 'spoken en boze geesten.' Maar hij verstond zulks niet in dien zin, dat de duivelen zich in dieren of mensen veranderen, die dus te voren niet bestonden, maar dat zij gebruik maken van bestaande schepselen, daarin varen en zo hun verwoestenden invloed op ons menselijk geslacht uitoefenen.' Hij geloofde

ook niet aan verschijningen van reeds ontbonden geesten, behalve dat het in de ure des doods, op de grenzen van tijd en eeuwigheid, in zeldzame gevallen aan stervenden gegund wordt, ze een ogenblik te zien, terwijl natuurlijk de omstanders er niets van bemerken. Hij geloofde vast aan de macht van Satan om den vromen Christen slechte gedachten in te fluisteren, en den goddeloze, zelfs in dit leven, te verschrikken en te straffen, maar in al zijne werken komt geen enkele zinspeling voor, als zou Satan ook vermogen, een mens macht te geven om zijnen medemens kwaad te doen. Welk een onderscheid tussen Bunyans Christenreize en de Christenreize van Loretto! In deze laatste leest men telkens van bezweerders en waarzeggers, tovenaars en toverheksen, die eigenlijk vagebonden waren en om hun bedriegerijen gestraft werden met enige maanden gevangenisstraf en handenarbeid, maar niet met een bangen dood. In dit alles was Bunyan zijnen tijd verre vooruit. Hij had de natuur bestudeerd door persoonlijke opmerking en uit het Boek der openbaring. Naarmate hij de natuurwetten leerde verstaan, verachtte hij hoe langer hoe meer de bedrieglijke voorwendsels van bezweerders en tovenaars. Nooit kon Bunyan geloven, dat de grote en onveranderlijke beginselen, waarnaar de Schepper de natuur regeert, door de nukken van oude, zwakke vrouwen, en dat om nietsbeduidende redenen, konden gewijzigd worden. Neen, zulk een man kan nooit het nieuws verspreid hebben, dat een vrouw zich in een merrie had veranderd!

De Republiek had voor de Godvrezenden in den lande betrekkelijk schone dagen doen aanbreken het goede zaad was ruimschoots gezaaid, en het licht van Gods waarheid in menige duistere plaats doorgedrongen. Eindelijk verschenen weer donkere en onheilspellende wolken aan den horizon. De Protector was gestorven, en zijn zoon ten enenmale onbekwaam om de teugels van het bewind te voeren. De gebannen zoon van Karel I, die toen in ons vaderland verkeerde, werd, door bemiddeling van Generaal Monk, verzocht in Engeland terug te keren en, onder den titel van Karel II, de koninklijke waardigheid te aanvaarden. Hij verklaarde zich bereid alle staatkundige veten te vergeten en vaardigde te Breda een proclamatie uit, waarbij iedereen gewetensvrijheid werd toegestaan, en het koninkrijk was weer bepraat en verkocht. Nauwelijks zat de koning op zijnen troon, en zag hij zich met macht bekleed, of hij wierp het masker af. Mannen, die zeer moeilijke posten, van Parlementswege hun verleend, met trouw en ijver hadden waargenomen, werden gevangen gezet, verbannen of ter dood gebracht, en de vroegere eenvormigheid in den Godsdienst werd, onder bedreiging van zware straffen, weer ingevoerd. Nu werd Bunyan geroepen een wrede kerkerstraf en al de vrees van een smadelijken dood te lijden. 'Nu', zegt hij zelf, 'daar Satan valse beschuldigingen en laster had aangewend om mij onder mijne medemenssen gehaat te maken, opdat, zo mogelijk, mijne prediking vruchteloos mocht worden, voegde hij hier een lange, sombere gevangenschap bij, opdat ik daardoor van mijnen dienst voor Christus mocht afgeschrikt worden en de wereld bevreesd en teruggehouden van mij te horen'.

Een vloed van goddeloosheid en ongerechtigheid overstelpte thans de natie als een allesoverweldigende stroom. De losbandigheid, die onder Cromwells zegenrijke wetten beteugeld was, werd nu weer losgelaten en kwam als een lawine op de verschrikte Puriteinen neer. Openlijk aangemoedigd door den koning, zijn hof en een menigte pluimstrijkers verspreidde zich de stroom over het gehele land, zodat, gelijk een vrome tijdgenoot opmerkt, 'er toen in tien dagen meer openbare goddeloosheid aanschouwd werd dan in tien jaren, die daaraan voorafgingen. De wereld begint Gods manna moe te worden, de prediking verdriet den lieden en vermaning maakt hen ziek, en daarom is God rechtvaardig, als Hij hun van zulke lasten ontheft en hun het zware juk van wreedheid en tirannie op den hals legt, opdat zij het onderscheid leren verstaan tussen Gods dienst en den dienst der wereld. Men begint te roepen, dat Jesaja te stout, Jeremia te hard, Amos te plat is, enz. Deze nauwgezette Lots zijn het, die het volk verhinderen, vreedzaam ter helle te varen, zij zijn de beroerders Israëls. Wanneer zij maar eens zijn uitgeroeid, dan kan men vrolijk zingen, en zweren, en pochen, en vloeken, en

doen wat elk gelast, dan is men even veilig als te Sodom toen Lot door de engelen was uitgeleid’.

VIJFDE HOOFDSTUK

BUNYAN LIJDT VERVOLGING EN ENE LANGE, GEVAARLIJKE GEVANGENSCHAP, OMDAT HIJ GEPREDIKT HAD EN WEIGERDE HET ALGEMEEN GEBEDENBOEK TE ERKENNEN.

Gelukkig hij, die in zijn kerkerhol
Zijn Jezus heeft tot medegevangene,
Zodat een zonnestraal van uit den hoge
Zijn' arme ziel verlicht, verkwikt, versterkt.

(Door William Prynne op zijn kerkerwand, in den Tower, geschreven).

De mens, die zijnen naaste volgens enigen standaard van rechtzinnigheid veroordeelt, of zich het recht aanmatigt geloofsformules of vormen van Godsverering voor te schrijven, onder bedreiging van straf bij overtreding, maakt zich schuldig aan inbraak op hetgeen de Allerhoogste zich zelfen heeft voorbehouden, en vraagt voor zijne eigene dwaalbegrippen de sanctie der onfeilbaarheid. Hij staat schuldig aan hoogverraad jegens den Koning der koningen, al zijn streven beoogt rechtstreeks de verstoring van alle menselijk geluk, van het welzijn des volks, en van de blijde boodschap, die het Evangelie brengt aan alle creaturen. Ook onder dezen vorm vertoont zich de antichrist, des mensen doodsvijand.

De plicht van elk verstandig mens is, den gang der natuur na te gaan, om een juist denkbeeld te vormen van de grootheid des Scheppers en van de wijsheid en goedheid Zijner onveranderlijke wetten. Spoedig wordt hij gewaar, dat de natuur slechts duistere denkbeelden verschaft, en dat er wanverhoudingen zijn, die met al zijne behoefte aan een zondeloze volmaaktheid spotten. Hij vindt in de natuur geen antwoord op de grote vraag, hoe de zonde vergeven en hare heerschappij uitgeroeid kan worden. De overtuigde zondaar gevoelt dan behoefte aan een duidelijker openbaring van God, en vindt eindelijk in den Bijbel die eenvoudige, maar juist daarom verbazende oplossing, die alle wijsgerige stelsels in duigen werpt: 'Gij moet wederom geboren worden.' God alleen kan die wondervolle verandering tot stand brengen, geen mens, priester, profeet of wie ook, kan iets meer doen dan den weg wijzen. Zijn ontwaakt en ontrust geweten drijft hem uit naar zijnen Schepper, en het geloof in zijnen Verlosser brengt hem een overvloeierende vertroosting.

In elk werelds koninkrijk ontmoet de Christen den tegenstand van den antichrist, nu onder dezen, dan onder genen vorm tracht de vijand zijn herboren geest te beperken tot menselijke uitvindingen of overwegingen, om hem van zijn zoeken naar Gods barmhartigheid terug te brengen. Hij gevoelt, dat God hier en hierna de enige bron van zijn geluk is, en dat hij dus geen mens, maar Gode in alles moet gehoorzamen. In kinderlijke gehoorzaamheid aan Gods woord trotseert hij alle gevaren en aanvallen, zeker van Gods zegen onder laster, spot, en list, die zich in allerlei goddeloze, wrede vormen openbaren.

Tot hiertoe bevatte Bunyans geschiedenis buitensporigheid, tucht en voorbereiding. Thans werd hij tot een hogere klasse in Jezus' school bevorderd, waar 'geduld in de verdrukking' werd onderwezen. Zijne ganse strenge opvoeding bracht de rijkste vruchten voort. De belangrijkste feiten uit zijn leven zijn tot op dit tijdperk: geboren in 1628, soldaat geworden, 1645, gehuwd, 1640, uitwendige omkering, 1647, eerste les van de beide vrouwen en voorstelling aan Ds. Gifford, 1648, bestormd met goddeloze gedachten, 1649, leest Luthers geschrift en wordt verleid om Christus te verkopen, 1650, op nieuw smartelijk bezocht, 1651, voortgaande verlichting, 1652, aansluiting bij de Baptistengemeente, 1653, ernstige ziekte en nieuwe twijfeling, 1654, Evangelieverkondiging, hij zelf vaak in ketenen tot mensen in boeien,

1655 tot '57, steeds vuriger prediking, hij verliest zijne eerste vrouw en huwt ten tweedemale, 1658-60, opgesloten in 'de spelonk', waar hij zijne Christenreize en andere werken schreef, 1660. Gedurende al dien tijd, tot aan het einde zijns levens, arbeidde hij om in zijne behoeften en die van zijn gezin te voorzien.

Na het overlijden van Cromwell bleek het al spoedig, dat de verbannen koning zou hersteld worden. In het vooruitzicht van den troon zijner vaders, beloofde Karel II een algemeen pardon aan zijne onderdanen, met uitzondering alleen van dezulken, voor wie het Parlement straf zou eisen, 'en' luidde het stuk verder, 'wij kondigen vrijheid van geweten aan en beloven, dat niemand gestoord of voor een rechtbankgedaagd zal worden om verschil van mening in Godsdienstzaken, die den vrede des koninkrijks niet bedreigen.' Wie kon vermoeden, dat in het aangezicht dezer plechtige verklaring, de willekeurigste en meest titanische wetten zouden worden uitgevaardigd, die een vermeende eenheid van geloof en een werkelijke eenheid van Godsverering opleggende, de vroomste en nuttigste leraars van hun kansels en uit hun bezittingen verdrijven, hun alle kans om onderwijzer te worden benemen en verbieden zouden, op minder dan vijf mijlen afstand van enige stad te leven, en hun kerken sluiten, tenzij zij zich bij de voorschriften der Regering wilden neerleggen, waarmee hun geweten naar de voorschriften des Evangelies geen vrede had. Grote geldboeten werden opgelegd, niet alleen aan elken leraar, maar ook aan elken hoorder, die in private gebouwen of velden samenkwam om God naar zijne overtuiging te dienen. Christenen, van de goddeloosheid dier wetten overtuigd, trachtten deze boeten op allerlei wijzen te ontduiken, evenwel met het vaste besluit om God te dienen naar de wijze, waarmee hun geweten overeenstemde. Op de meest ongewone plaat, sen en uren kwamen zij bijeen. Men zegt, dat Bunyan, om niet ontdekt te worden, het huis van een vriend verliet in een voermanspak, met een wit buis om, een groten hoed op en zijn zweep in de hand, ten einde een samenkomst in een besloten veld of een schuur bij te wonen. Om deze samenkomsten te beletten, werden strenge, willekeurige boeten opgelegd, waarvan een aanzienlijk gedeelte voor de aanbengers was, mensen van slechte beginselen en losbandige zeden. Met al hun waakzaamheid konden zij echter deze bijeenkomsten niet uitroeien. In sommige gevallen woonden deze vervolgte discipelen van een vervolgden Heer naast elkaar, zodat ze binnendoor bij elkaar konden komen. Vaak ook was in de kamer of schuur achter den predikstoel een deur aangebracht, waardoor de leraar ontsnappen Koningen Een belangrijke brief, die in de archieven te Devonshire bewaard wordt, bevat de mededeling 'dat er eens zulk een Christelijke samenkomst bij het Devonshire Plein werd gehouden, welke, toen de leraar midden in zijne rede was, gestoord werd door enige officieren met hun manschappen, die de schuur binnentraden. De prediker hield onmiddellijk op en verzocht een lied aan te heffen, waaraan de vergadering voldeed, de ongenode bezoekers wachtten, totdat het gezang geëindigd zou zijn, en onderwijl zorgde de voorganger, door de deur achter den predikstoel te ontsnappen.' In het Leven van Slechtmens treffen wij eveneens bijzonderheden aan, die op zulke aanbengers en hun lage bedoelingen betrekking hebben, een plaatje in de oorspronkelijke uitgave stelt zulk een Godsdienstige samenkomst in het open veld voor. Een aanbrengr zit in een nabijzijnden boom hun gesprek af te luisteren, terwijl een ander naar de officieren zoekt, en onder de afbeelding leest men het volgende versje:

Verrader! zit gij in den boom?

Pas op, de galg wordt dra uw loon.

Zie waar uw eigen voeten staan,

Of nooit zult gij het verderf ontgaan.

Macaulay zegt in zijne Geschiedenis van Engeland, dat de rechters in vele gevallen een veldprediking met koningsmoord gelijk stelden. Een der aanbengers, W. S. genaamd, was zeer ijverig in het volbrengen zijner taak: 'hij stond 's nachts op de loer, beklom de bomen en doolde daags in de bossen rond, om de deelnemers aan zulke samenkomsten op te sporen, want dan waren zij genoodzaakt, in de velden te gaan. Eindelijk sloeg hem de hand Gods, en hij stierf een verschrikkelijken dood.' De wreedheden, die op de Dissenters werden toegepast, zou men nauwelijks kunnen geloven. De Kwaker Penn geeft het volgende overzicht: 'Het penningske der weduwe ontging hun handen niet, hare koe moest de misdaad van haar geweten vergelden, en zelfs haar bed, waarop ze sliep, en de dekens, waarmee zij zich bedekte, ontnam men haar. Wat nog gruwzamer is, de melk van de arme, hulpeloze weze werd van het vuur genomen en weggeworpen, en den ketel namen de aanklagers mede, zodat het arme, verlaten schepsel een ellendigen dood moest sterven, indien niet de barmhartigheid der burens sterker ware geweest dan de onbarmhartigheid der aanbengers en officieren. Een dezer verachtelijke, verharde wezens, te Bedford woonachtig, werd spoedig daarna door den dood overvallen, en zo algemeen bekend was zijne wreedheid, dat zijne weduwe geen lijkwagen kon bekomen, maar haren man in een kar ten grave moest brengen.

Het is aangenaam deze gruwelen, deze zwarte bladzijden in de geschiedenis van Engeland een ogenblik te vergeten en een getuigenis mede te delen van bijna zeventig jaren geleden. Ds. S. Hillyard, predikant der gemeente, waarvan eens Bunyan leraar was, schrijft: 'Toen de plaats onzer samenkomsten onlangs hersteld werd, kregen wij van den Lord-Luitenant en de rechters verlof om voor drie maanden onze Godsdienstoefeningen in het stadhuis voort te zetten, terwijl in Bunyans tijd het afgelegenste hoekje nog te goed werd gekeurd om samen te komen. Welk een verschil tussen onzen tijd en dien onzer voorvaderen!'

Bunyan was een der eersten, die ten gevolge dier goddeloze wetten vervolgd werden. Hij werd gevat, in de gevangenis gezet en met verbanning of de galg bedreigd, indien hij zich niet, al ware het slechts met den mond, met dien Godsdienst verenigde, die de sanctie der Regering droeg. Dit weigerde hij standvastig, hoewel hij zich in dien tijd vast overtuigd hield, dat hangen zijn lot zou worden. Onder zulke bange vooruitzichten begeerde hij vurig, dat hij, lijdende voor de zaak zijns Meesters, met vastberadenheid den dood tegemoet mocht gaan en in zijne laatste ure kracht ontvangen om der menigte, die zou komen om hem te zien sterven, toe te spreken. 'En, dacht ik, als het zo zijn moet, indien God dan maar één ziel door mijne laatste woorden bekeert, zal ik mijn leven niet weggeworpen, noch verloren achten.'

Omstreeks dezen tijd werden twaalf Baptisten veroordeeld om opgehangen te worden, wyl ze niet tot de Staatskerk behoorden, welk misdrijf met den naam van Nonconformiteit (niet-overeenstemming) betiteld werd. Een hunner was een weduwe, Mary Jackman genaamd, die zes kinderen had. Op een wonderdadige wijze werd hun evenwel uitstel verleend.

Van het begin af zouden de rechters Bunyans prediking wel belet hebben, indien zij in de wet daartoe termen hadden kunnen vinden. Toen hun ten laatste die macht verleend werd, bezat hij niets om de begeerlijkheid der aanbengers op te wekken, deze omstandigheid en de voorzichtigheid zijner vrienden bewaarde hem enigen tijd voor gevangenschap, in het geheim kwamen zij in schuren, melkhuizen, stallen of in andere, ook maar enigszins geschikte plaatsen bijeen, waar zij hopen konden veilig te zijn. Behalve deze samenkomsten nam hij elke gelegenheid waar om zijne vrienden te bezoeken, met hen te bidden, hen te troosten en te wapenen met een vast voornemen, geduldig in de verdrukking te zijn en op God te wachten om bescherming en zegen. Eindelijk werd er een onderzoek ingesteld, en hij werd gevat, toen hij juist met enige vrome burens vergaderd was om God te verheerlijken. Er kan geen redelijke twijfel bestaan, of deze vervolging was een werk van den boze. 'Satan zal enigen van u in de gevangenis werpen.' Hij werkt door zijne middelen, welke in dit geval goddeloze wetten waren, door godvergeten mensen ingevoerd.

De geschiedenis zijner gevangenneming, terwijl hij den dienst leidde, van zijne eigene hand afkomstig, is uiterst belangwekkend. Zij draagt dezen titel: ‘Verhaal der gevangenneming van John Bunyan, bedienaar der Evangelies te Bedford, zijn verhoor voor de rechters, zijn onderhoud met den klerk, en wat voorviel tussen de rechters en zijne vrouw, toen zij een smeekschrift om zijne bevrijding inleverde.’ Zalig zijn die vervolgd worden om der gerechtigheid wil, want hunner is het Koninkrijk der hemelen. Mattheus 5:10.

Op 12 November 1660, juist toen de winter inviel, werd hij uitgenodigd, te Samsell in Bedfordshire te prediken. Hij overdacht zijne preek en koos tot tekst deze woorden: ‘Geloofst gij in den Zoon van God?’ (Johannes 9:35) Hij stelde zich voor ‘de besliste noodzakelijkheid van het geloof in Jezus Christus aan te tonen, en er op te wijzen, dat het een zaak van het hoogste belang voor den mens is, dit te onderzoeken en in zijn hart te vragen of hij dit geloof al dan niet bezit’. Hij was toen vijf of zes jaar achtereen Evangelieprediker geweest, want, hoewel men hem had aangebracht, was hij in zijn heerlijke loopbaan voortgegaan, door Goddelijke genade zeer bemoedigd en met een rijken en zichtbaren zegen achtervolgd.

Francis Wingate, een naburig vrederechter, van de voorgenomen bijeenkomst gehoord hebbende, zond zijnen gerechtsdienaar om den prediker voor hem te brengen. Dit plan der overheid werd rond gefluisterd en bereikte Bunyans oor, voordat de samenkomst gehouden werd, waarschijnlijk met het doel, hem een gelegenheid te geven om te ontsnappen. Zijne vrienden, bekommerd over zijne veiligheid, rieden hem aan van die gelegenheid gebruik te maken. Het was voor hem een moeilijk oogenblik: hij had een lieve vrouw, met wie hij eerst onlangs, gehuwd was, en vier kinderen van zijn eerste vrouw, waarvan er een blind was, en die allen wachtten van zijn dagelijkschen arbeid voorziening in hun behoeften. Ontsnapte hij, dan kon hij voortgaan, bij elke gelegenheid, die hem overbleef, der menschen zielen te verkwikken. Hij aarzelde enige minuten en bad om wijsheid, tot dusverre had hij steeds onbeschoornd en onverschrokken gepredikt, en was het zijne vaste gewoonte geweest, de vreesachtige kudde moed in te spreken. ‘Daarom, dacht ik, indien ik nu lopen ga en ontsnap, dan zal zulks een stinkenden reuk in het land geven, want wat zullen mijne nieuwe pas bekeerde broeders daarvan denken? Indien ik nu wegliep, zou ik mijn invloed verliezen, want door zo te handelen zou ik de anderen bevreesd maken, zodra ze maar met grote woorden aangepakt werden’.

In een afzonderlijk vertrek smeekte hij God om zijne leiding, en hij kwam terug met het vaste besluit Gods wil te blijven doen. Het was in de omgeving van Bedford de eerste poging, een Evangeliedienaar te vatten. Bunyan sprak dus in zich zelf: ‘Indien God, in Zijne genade, mij kiest om de eerste te zijn, die om des Evangelies wil vervolgd wordt, en ik dan vluchten zou, de gehele kudde zou ontmoedigd worden en datzelfde voetspoor volgen. En bovendien geloof ik, dat de wereld uit mijne lafheid aanleiding zou nemen om het Evangelie te lasteren.’ Deze overwegingen verwekten in hem het onwrikbare besluit om, ondanks alle moeilijkheden en gevaren, zijnen plicht te vervullen. In deze oogenblikken bewees hij dezelfde edelen geest te bezitten als Daniël en de drie andere Hebreeuwse jongelingen, die aan de goddeloze wetten van een Heidensen koning ongehoorzaam waren, liever dan Gods wet te verzaken. Deze trouwe dienaars des Heeren, en in later tijd de apostelen, en nu Bunyan, achtten voor zich zelve, dat men Gode meer moet gehoorzamen dan den menschen, en dat wij in den groten dag niet naar menselijke instellingen, maar naar de onveranderlijke geboden des Heeren zullen geoordeeld worden. In het vooruitzicht der vreselijkste folteringen aarzelden zij niet, de overtuiging huns harten en de stem huns gewetens te volgen. Sommige wetten worden beter overtreden dan in acht genomen. De wet van Farao om alle knechtjes der Hebreëen te doden of te verdrinken, en die der Roomse kerk om den Bijbel niet te lezen, zijn zo zeer in strijd met het gezond verstand en des menschen heiligste plichten, dat: ‘God aan de vroedvrouwen goed deed, ‘ en zo doet hij allen wel, die, om Hem te gehoorzamen, zulke wetten niet achten.

Toen men Bunyan aanried het gevaar te ontduiken, door de bijeenkomst, die uit ongeveer veertig personen bestond, uiteen te doen gaan, antwoordde hij: 'Geenszins, ik wijk niet van mijne plaats, noch zond de vergadering heen. Komt, weest goedsmoeds, laat ons niet twijfelmoedig worden, onze zaak is goed, wij behoeven er ons niet voor te schamen, Gods Woord te prediken is zulk een goed werk, dat wij wel beloond zullen worden, indien wij daarvoor lijden.' Dit alles had plaats ongeveer een uur voor de officieren kwamen. Op den bepaalden tijd begon de dienst met gebed, prediker en hoorders namen hun Bijbels in de hand om den tekst te lezen, toen de Constabel en zijne agenten binnentraden, hem hun lastbrief voor lazen en hem geboden, den predikstoel te verlaten. Hij antwoordde hun echter op vriendelijke wijze, dat hij in Zijns Meesters dienst was, en de stem Zijns Heeren moest gehoorzamen boven die van enen mens. Een der agenten werd nu bevolen hem naar beneden te halen, deze klom op de trap, greep Bunyan bij zijn rok en was op het punt hem omlaag te trekken, toen de aangevallene hem strak in het gezicht keek met zijnen Bijbel open in zijne hand. De agent verbleekte en liet hem los, waarop hij tot de vergadering zei: 'Ziet, hoe deze man beeft voor het Woord Gods.' Naar waarheid getuigt een zijner vrienden: 'Hij had een snellen, scherp blik. Zijn gelaat was ernstig en deed soms hen ontstellen, die gene vreze Gods kenden.' Toen hij evenwel in naam des Konings gesommeerd werd, ging hij met de dienaren, door sommige zijner vrienden vergezeld, mede naar het verblijf der overheid. Voor hij vertrok, stond hem de Constabel toe, nog enige woorden van raad en bemoediging tot het volk te richten. Hij merkte op, dat het genade was geroepen te worden om te lijden voor zulk een goede zaak, dat genade alleen hen van misdaden of andere zonden had teruggehouden, waartoe hun gevangenneming als dieven en moordenaars hen licht had kunnen verleiden, door Gods genade was het niet zo, maar zij werden als Christenen geroepen te lijden, omdat zij wel gedaan hadden, en het was beter vervolgd te worden dan vervolgers te zijn. De Constabel nam hem mede naar de woning des rechters, maar daar deze niet thuis was, en om de moeite en kosten van een schildwacht te besparen, werd hem vergund naar huis te gaan, terwijl een zijner vrienden zich verantwoordelijk stelde, dat hij den volgenden dag zou verschijnen. Den volgenden morgen gingen zij samen naar den Constabel en daarop naar den rechter.

Toen Bunyan en de Constabel voor den rechter verschenen, vroeg deze, wat de samen gekomenen deden, en wat zij bij zich hadden, vermoedende, dat zij gewapend waren of enig verraderlijk voornemen koesterden, de Constabel evenwel zei hem, dat zij ongewapend gekomen waren, alleen met de bedoeling om te prediken en het Woord te horen. De rechter werd met de zaak verlegen. Francis Wingate was niet de enige rechter, die in moeilijkheid geraakte bij de uitvoering der vervolgingswetten. Had hij het voorbeeld van een anderen rechter gevolgd, hij zou zich de schande en de schuld bespaard hebben, een onschuldige te veroordelen. Bedoelde rechter ontving eens twee aanbengers bij zich, die een boete van f 1200 eisten, alleen op hun getuigenis, dat zij in een vergadering het Algemeen Gebedenboek niet hadden horen gebruiken. De rechter antwoordde hun, dat hij eerst het bewijs moest hebben, dat de beschuldigten inderdaad met het doel en voornemen bijeen gekomen waren, om door een godsdienstoefening oproer te verwekken. Wingate had helaas! meer ontzag voor des Konings lage vervolgzucht dan voor de stem der menselijkheid, die nog in zijn boezem sprak. Hij vraagde Bunyan, waarom hij zijn beroep niet volgde en naar de kerk ging? waarop deze antwoordde, dat al zijn streven gericht was om de mensen te onderwijzen en te vermanen hun zonden te verzaken, en dat hij onbeschroomd zijn beroep uitoefende en predikte. De rechter, door dit antwoord verbitterd, verwees hem naar den kerker en weigerde zijne borgstelling, totdat hij beloofd zou hebben het prediken op te geven. Intussen had Bunyan een kort onderhoud met een oud vijand der waarheid, Dr. Lindale, en een ander met een vervolgiek rechter, Foster, die zich eerst zeer vriendelijk hield, maar toch 'als een rechte Judas begon en als een Herodes eindigde', terwijl hij kort daarop ook Gods volk te Bedford diep krenkte.

Beiden deden al wat in hun vermogen was om Bunyan over te halen, van zijne prediking af te zien, een enkel woord uit zijnen mond kon hem redden, maar het moest een woord zijn, waarmee hij zijne Godsdienstige overtuiging opofferde, en die was hem dierbaarder dan zijn eigen leven. De verleider had weer een geschikt ogenblik, maar God had Zijnen dienaar lang te voren hierop laten voorbereiden, toen Hij Satan toestond Zijnen knecht te verzoeken met het ‘verkoop Christus!’ Hij weerstond de verwoede aanvallen, en toen men hem naar de gevangenis terugleidde, werd zijne ziel zo verkwikt, dat hij alle zorgen vergat. ‘Inderdaad, ‘getuigt hij zelf, ‘toen ik de deur uitging, kostte het mij veel moeite mij te weerhouden van hun te zeggen, dat ik Gods vrede met mij meedroeg, en, geloofd zij de Heere, ik ging naar den kerker terug met mijne arme ziel vol van Gods vertroostingen.’ Nooit in zijn leven legde Bunyan meer zielenadel en grootheid aan den dag dan in zijne houding tegenover deze rechters van het onrecht. Wij kunnen niet beter dan zijn verhoor met zijne eigene woorden weergeven.

‘De rechter vraagde den Constabel wat wij gedaan hadden, waar wij samen gekomen waren, en wat wij bij ons hadden. Ik denk, dat hij meende, of wij wapenen bij ons hadden, maar toen de Constabel antwoordde, dat wij slechts weinigen waren, bijeengekomen om te prediken en het Woord te horen zonder enig teken van iets anders te doen, werd de rechter met de zaak verlegen. Toch, daar hij mij had laten vatten, waagde hij het mij enige vragen voor te leggen, die deze strekking hadden: wat ik daar deed, waarom ik mijn beroep niet uitoefende, wyl het tegen de wet was, dat mij vergund zou worden te doen gelijk ik deed.

Daarop antwoordde ik, dat de bedoeling van mijne komst aldaar en op andere plaatsen was, de mensen te onderwijzen en te vermanen hun zonden te verzaken en zich bij Christus aan te sluiten, opdat zij niet in hun ellende verloren gingen, en dat ik dus onbeschroomd mijn beroep kon uitoefenen en het Woord prediken. Nu werd hij zeer verbitterd, naar het scheen, want hij zei, dat hij aan onze vergaderingen wel een einde zou maken.

Ik hernam hierop: ‘dat zij zo.’ Nu wilde hij, dat ik borgen zou stellen, of anders zou hij mij naar de gevangenis laten brengen.

Daar mijne borgen gereed stonden, riep ik ze binnen, en, toen de borgstelling opgemaakt was, zei de rechter hun, dat zij gehouden waren mij het prediken te beletten, en dat, indien ik predikte, hun borgtocht verbeurd verklaard zou worden. Daarop antwoordde ik, dat ik ze dan niet voor mijne borgen wilde hebben, want dat ik niet nalaten zou het Woord Gods te prediken tot raad, troost, vermaning en onderricht van het volk, onder hetwelk ik kwam, dat ik meende, dat hierin volstrekt geen kwaad gelegen was en zo iets veeleer aanbeveling dan berisping verdiende.

Nu hernam de rechter, dat, indien mijne borgen die verplichting niet wilden aanvaarden, het procesverbaal moest worden opgemaakt en ik naar de gevangenis getransporteerd, totdat de driemaandelijke zittingen zouden gehouden worden.

Terwijl men nu met dien arbeid bezig was, ging de rechter heen, en een oud vijand der waarheid, Dr. Lindale, kwam binnen en overlaadde mij met een vloed van scheldwoorden.

Ik antwoordde hem, dat ik niet gekomen was om met hem, maar om met den rechter te spreken. Hierop merkte hij aan, dat ik gewis niets te mijnen gunste had te zeggen en mij beroemde, alsof ik de overwinning had behaald, hij beschuldigde en veroordeelde mij, omdat ik mij met dingen had ingelaten, waartoe ik de bevoegdheid miste. Ook vraagde hij mij, of ik den eed had afgelegd, en indien niet, dan was het jammer, maar dan moest ik naar de gevangenis.

Ik zei hem nu, dat ik, indien hij naar mij wilde horen, antwoorden zou op elke ernstige vraag, die hij mij deed. Opnieuw drong hij er op aan, hoe ik de wettigheid mijner prediking kon bewijzen, terwijl hij van zijn zegepraal overtuigd scheen.

Om hem te tonen, dat ik bij machte was te antwoorden, indien ik naar zijne vragen luisterde, zei ik deze woorden van Petrus op: ‘Een iegelijk, gelijk hij gaven ontvangen heeft, alzo bediene hij dezelve aan de anderen, enz.’

LINDALE. Ei, tot wie werd dat gezegd?

BUNYAN. Tot wie? wel, tot iedereen, die een gave van God ontvangen heeft. Let op hetgeen de Apostel zegt: ‘Een iegelijk, gelijk hij gaven ontvangen heeft, alzo enz.’ En wederom: ‘Want gij kunt allen de een na den ander profeteren.’

Hierop begon de man wat te bedaren en een lager toon aan te slaan, maar niet van plan zich gewonnen te geven, begon hij weer en zei:

‘Inderdaad, ik herinner mij gelezen te hebben van zekeren Alexander, den kopersmid, die den apostelen veel kwaad heeft gedaan, ‘waarschijnlijk zinspelende op mijn ambacht als ketellapper.

BUNYAN. Ik heb ook gelezen van vele priesters en Farizeeën, dat zij hun hand hadden in den kruisdood van den Heere Jezus Christus.

LINDALE. Wel, en gij zijt een dezer schriftgeleerden en Farizeeën, want gij eet de huizen der weduwen op onder den schijn van lang te bidden.

BUNYAN. Indien gij met preken en bidden niet meer had gewonnen dan ik, dan zoudt gij niet zo rijk zijn als gij nu zijt. Maar na kwam mij dit woord voor den geest: ‘antwoord den zot naar zijne dwaasheid niet.’ Derhalve beperkte ik mijne antwoorden zoveel mogelijk, zonder der waarheid te kort te doen.

Thans waren de stukken opgemaakt en werd ik aan den Constabel overgegeven, om naar de gevangenis te Bedford te worden overgebracht. Onderweg evenwel ontmoetten mij twee mijner broederen en verzochten den Constabel te wachten, daar zij veronderstelden den rechter te zullen bewegen om mij in vrijheid te stellen. Wij wachtten dus, terwijl zij naar den rechter gingen. Na veel over en weer praten kwamen zij eindelijk zover, dat, indien ik terug wilde komen en zekere woorden voor hem uitspreken, ik vrijgelaten zou worden. Toen zij mij dat mededeelden, zei ik, dat, indien het woorden waren, die ik met een goed geweten kon zeggen, ik ze uitspreken zou, anders niet. Op hun aanhouden ging ik dus mede terug, zonder evenwel te geloven, dat ik bevrijd zou worden, want ik vreesde, dat de rechter te zeer tegen mij opgezet was om mij te laten gaan, tenzij ik op de een of andere wijze mijnen God onteerde en mijn geweten verkrachtte. Daarom hief ik, onder het voortlopen, mijn hart tot God op om licht en kracht om staande te blijven, opdat ik niets mocht doen, dat Hem beledigen of mijne eigene ziel schaden of iemand kon ontmoedigen, die naar den Heere Jezus Christus uitging.

Toen ik weer bij den rechter kwam, was daar de heer Foster van Bedford, die uit een andere kamer kwam, mij bij het licht van een kandelaar opmerkte (want het was geheel duister, toen ik binnentrad) en met zoveel voorgewende genegenheid, als wilde hij mij om den hals vallen en mij kussen, zei: ‘Wie is daar?’

John Bunyan?’ Het verwonderde mij enigszins, dat zulk een man als hij, met wie ik zo weinig bekend was, en die bovendien altijd een ijverig tegenstander van Gods wegen was geweest, mij zulk een liefde scheen toe te dragen, maar toen ik later zag wat hij bedoelde, kwam mij deze tekst te binnen: ‘Zijne woorden zijn zachter dan olie, maar dezelve zijn blote zwaarden, ‘en: ‘Wacht u voor de mensen, want zij zullen u overleveren in de raadsvergaderingen, enz.’ Ik antwoordde hem, dat ik, Gode zij dank, wel was, waarop hij vraagde: ‘Om welke reden, of tot welk doel zijt gij toch hier?’ Ik hernam, dat ik op een bijeenkomst in de nabijheid was, met het doel een woord van vermaning te spreken, maar dat de rechter, hiervan verwittigd, had goedgevonden enen dienaar te zenden om mij voor hem te brengen, enz.

FOSTER. Zo, ik versta u, maar inderdaad, indien gij wilt beloven het volk niet meer samen te roepen, dan zal u vrijheid worden gegeven om naar huis te gaan, mijn broeder zendt u niet gaarne naar de gevangenis, indien gij u slechts laat zeggen.

BUNYAN. Mijnheer! ik bid u, wat meent gij met het volk samen te roepen? Wanneer zij bijeenkomen, heb ik niets onder hen te doen dan ze te vermanen om de zaligheid hunner zielen na te jagen, opdat zij behouden mogen worden, enz.

FOSTER. Wij moeten nu in geen verklaring of woordenstrijd treden, maar indien gij wilt zeggen, dat gij het volk niet weer samen zult roepen, dan zult gij uwe vrijheid hebben, zo niet, dan moet gij naar de gevangenis worden gebracht.

BUNYAN. Mijnheer, ik zal niemand dwingen of noodzaken om mij te horen, maar indien ik ergens kom, waar mensen bijeen zijn, wens ik, naar de mate mijner wijsheid en bekwaamheid, ze te vermanen en te leren, naar den Heere Jezus Christus te gaan om de zaligheid hunner zielen te verkrijgen.

FOSTER. Dat is uw werk niet, blijf bij uw beroep. Indien gij het prediken slechts wilt laten varen, dan hebt gij de gunst des rechters verworven en zult terstond losgelaten worden.

BUNYAN. Ik kan mijn beroep uitoefenen en tevens het Woord prediken, en ik heb beiden als mijnen plicht aangezien en gedaan, zo vaak ik gelegenheid vond.

FOSTER. Zulke samenkomsten te houden is tegen de wet, daarom moet gij ophouden en het volk niet langer samenroepen.

BUNYAN. Ik durf zulk een belofte niet afleggen, want mijn geweten zou mij zulks niet toelaten. En bovendien houd ik het voor mijn plicht, zoveel goed te doen als mij mogelijk is, niet alleen in mijn ambacht, maar ook door het volk, waar ik ook komen moge, de beste wetenschap mede te delen, die ik in het Woord vind.

FOSTER. Gij staat het naast bij de Papisten, ik zal er u onmiddellijk van overtuigen.

BUNYAN. Waarin?

FOSTER. Daarin, dat gij de Schriften letterlijk opvat.

BUNYAN. Wat daarin letterlijk opgevat moet worden, verstaan wij letterlijk, en wat niet letterlijk opgevat moet worden, trachten wij anders te verstaan.

FOSTER. Wat in de Schriften neemt gij letterlijk op?

BUNYAN. Dit: 'Hij, die gelooft, zal zalig worden.' Dit moet verstaan worden juist zo als het luidt: dat een iegelijk, die in Christus gelooft, volgens de duidelijke en eenvoudige woorden van den tekst, zalig zal worden.

FOSTER. Gij zijt onwetend en verstaat de Schriften niet, want hoe kunt gij ze vatten, indien gij de oorspronkelijke, Griekse taal niet kent? enz.

BUNYAN. Indien dat uwe mening is, dat niemand de Schriften kan verstaan, dan wie Grieks kent, enz., dan zullen slechts enigen uit een niet zeer talrijke klasse zalig worden. Dat is hard, maar de Schrift zegt, dat God 'deze dingen voor de wijzen en verstandigen (dat is: voor de geleerden dezer wereld) verbergt, en ze den kinderkens openbaart.'

FOSTER. Niemand hoort naar u, dan een gezelschap dwaze lieden.

BUNYAN. Er zijn zowel wijzen als dwazen, die mij komen horen, en bovendien zijn zij, die de wereld gewoonlijk voor dwazen houdt, de wijsten voor God, ook heeft God de wijzen, de machtigen en edelen verworpen, en de dwazen en verachten uitverkoren.

FOSTER. Gij maakt, dat de mensen hun beroep verzuimen, God heeft den mens geboden zes dagen te werken en Hem op den zevenden dag te dienen.

BUNYAN. Het is de plicht der mensen, beide van armen en van rijken om al die dagen, zowel op hun ziel als op hun lichaam acht te geven, en God wil dat zijne kinderen 'elkaar vermanen te allen dage.'

FOSTER. Slechts een gezelschap arme, eenvoudige, domme lui komt u horen.

BUNYAN. De dommen en onwetenden hebben de meeste behoefte aan onderwijs en lering, en daarom zal het voor mij verkieselijk zijn, met dat werk voort te gaan.

FOSTER. Welnu, om er een eind aan te maken: wilt gij beloven het volk niet weersamen te roepen? dan zult gij vrijgelaten worden.

BUNYAN. Ik durf niet meer zeggen dan ik gezegd heb, want ik durf het werk niet laten varen, waartoe God mij geroepen heeft.

Thans verliet hij mij, en verscheidene bedienden des rechters kwamen binnen om mij te zeggen, dat ik zo strak op een beuzeling stond. Hun meester was, naar zij zeiden, gewillig om mij te laten gaan, en indien ik maar wilde zeggen, dat ik het volk niet weer bijeen zou roepen, zou ik dadelijk weer vrij zijn, enz. Ik antwoordde hun, dat er meer dan een wijze was van het volk bijeen te roepen. Wanneer iemand b.v. op de markt gaat staan en uit een boek leest of zo iets, hoewel hij niet tot het volk zegt: komt hier, heren! en luistert-toch, indien zij bij hem komen om hem, te horen lezen, kan men zeggen, dat hij ze door zijn lezen samenroept, want zij zouden niet gekomen zijn om te horen, zo hij daar niet gelezen had. Als ik bedenk dat men dit noemen kan 'het volk samenroepen', dan durf ik niet zeggen, dat ik het niet samen zal roepen, want naar die voorstelling zou ook mijn prediken een samenroepen van het volk zijn.

Nu kwamen de rechter en de Heer Foster weer binnen, wij hadden nog een kort onderhoud over het prediken, maar wijl ik den loop van dat gesprek vergeten heb, zal ik er maar over heen lopen. Toen zij zagen, dat ik op mijn stuk stond en niet te bewegen of te overreden was, zei Foster, de man, die mij eerst met zoveel liefde tegemoet kwam, tot den rechter, dat hij mij dan naar de gevangenis moest zenden, als ook dat hij wel zou doen met allen, die de oorzaak mijner komst in hun midden waren, evenzo te behandelen.'

Wij kunnen licht beseffen, welk een droefheid en ellende het gemoed van zijne geliefde echtgenote en vier kinderen vervulde, en hoe al zijne vrienden in dat gedeelte des lands te moede waren. De antichrist scheen te triomferen. Waarschijnlijk zijn zij, met wie hij deze laatste bijeenkomst had gehouden, met gebroken harten voor den troon der genade neergevallen, en hebben zich verootmoedigd en gevraagd, om welke bijzondere zonden God hun zulk een ontzettende straf zond. Zij zullen zich deze woorden van David herinnerd hebben: 'Uwe oordelen zijn een grote afgrond', maar ook getroost geworden zijn door hetgeen dadelijk volgt: 'Heere! gij behoudt mensen', Psalm 36:7. Wie kon ook vermoed hebben, dat die gevangenis zijn studeervertrek, zijn Bethel worden zou, vanwaar hij tot millioenen zijner medezondaren in allerlei taal en eeuw prediken zou? 'O, diepte des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennis Gods! hoe ondoorzoekelijk zijn Zijne oordelen, en onnaspeurlijk Zijne wegen!'

Bunyans lijden in den kerker werd bovenmate verzwaard door zijne genegenheid voor zijne blinde dochter, hij spreekt van haar met tedere liefde en vol angstige bezorgdheid. 'Arm kind, dacht ik, welk een smart schijnt uw deel te worden in deze wereld! Gij wordt geslagen, moet bedelen, honger, koude, naaktheid en duizend ongemakken lijden, hoezeer het mij reeds pijn doet als de wind op u blaast!' Dan werpt hij zich op de onbeperkte almacht zijns Gods, beschreit zijne twijfelingen en wordt met troost vervuld. Ook deze beproevingen moesten hem bekwamen voor de taak, die hem nog te wachten stond.

De overlevering wijst nog de plaats aan, waar deze uitnemende strijder werd opgesloten, een oude gevangenis op de brug over de rivier de Ouse. Zij rustte op een der middelste pijlers. Daar de brug slechts vier en een halve el breed was, moet Bunyans kerker zeer klein geweest zijn. De filantroop Howard bezocht deze gevangenis omstreeks 1788 en geeft er de volgende beschrijving van: 'De mannelijke en vrouwelijke gevangenen waren daags bij elkaar, 's nachts hadden ze twee afzonderlijke kerkers. Schuldnaars en misdadigers zaten bijeen, en er was zelfs geen vertrek voor den cipier.' Howard spreekt van twee gevangenissen te Bedford, de een heette het tuchthuis, de andere de gevangenis van het graafschap, beide zeer klein en ellendig. Een eerwaardig leraar, Ds. Bull, kon de brug nooit betreden, zonder aan Bunyan te denken. De verbeelding kan zich nauwelijks een voorstelling maken van de ellende van vijftig of zestig vrome mannen en vrouwen, die op een plaats van Godsdienstige bijeenkomst gevangen genomen en in zulke kerkerholen met de gemeenste schurken opgesloten werden,

gelijk ook met Bunyan het geval was. De muren vormden een ruimte van twaalf voet in het vierkant, de gevangenis was gebouwd op slechts enen pijler tussen de middelste bogen der brug, en, volgens Grose's berekening, kan zij slechts drie vertrekken boven elkaar bevat hebben. Hoe juist noemt de arme pelgrim het 'een spelonk'! Welk een verblijf voor mensen, die door God koningen en priesters, ja, erfgenamen Zijns Koninkrijks gemaakt zijn. Howard heeft meegedeeld wat overheid en onderdaan eeuwen geleden hadden behoren uit te roepen: dat zulke plaatsen ongeschikt waren om iemand, zelfs den gemeensten misdadiger, te huisvesten. Hij maakte bekend, welk hok te Bedford met den naam van gevangenis bestempeld werd, al wat menselijk gevoel bezat huiverde bij de ontdekking, en het kerkerhol werd geheel gesloopt. In deze spelonk liet God zijnen trouwen dienaar John Bunyan voor meer dan twaalf jaren, in de kracht zijns levens, opsluiten-een man, wiens heilige ijver voor de redding van zondaren, wiens onbaatzuchtige arbeid, wiens lijden om Christus' wille zijn kindschap Gods beter bewijst, dan de vroomste woorden en vriendelijkste gezegden zijner vijanden.

Toen de oude brug te Bedford in 1811 werd weggebroken om door een nieuwe vervangen te worden, vond een werkmans onder het puin enen ring, die, door een naburig leraar bewaard, naderhand in het bezit kwam van Dr. Bower, deken der Engelse kerk, die hem nog in waarde houdt. De ring is van fijn goud en draagt een cachet, in welks midden een doodshoofd gegraveerd is, omgeven door de woorden: Memento Mori (Gedenk te sterven). Twee letters I.B., die men duidelijk kan zien na het voltooien van den ring er in gesneden te zijn, maken het meer dan waarschijnlijk, dat dit sieraad eens aan John Bunyan heeft toebehoord. Is het niet opmerkelijk, dat deze herinnering aan een man, die voor twee eeuwen door al wat beschaafd en geleerd heette veracht was, nu als een kostbaar kleinood bewaard wordt door een hooggeplaatst geestelijke der Engelse kerk? 'De gedachtenis des rechtvaardigen zal in zegening zijn.' Welke rijkere vriend door dit geschenk zijne achting voor Bunyan heeft willen uitdrukken, is niet bekend.

Hij werd op tweeëndertigjarigen leeftijd binnen de naakte kerkerwanden gesloten. Hij had een vrome vrouw verloren, wier omgang voor hem zo gezegend was geweest. Het is ver van onwaarschijnlijk, dat hij haar vreedzaam uiteinde geschilderd heeft in 'Christina's tocht over de rivier, die gene brug heeft.' Zij had hem vier jonge kinderen nagelaten, een van welke hij, om hare blindheid, bijzonder liefhad. Hij huwde ten tweedemale, met een vrouw van voorbeeldige vroomheid en ootmoedige bescheidenheid, maar die, toen zij de bevrijding van haren echtgenoot wilde beproeven, tegenwoordigheid van geest bezat om onbevreesd voor rechters in hun hoven en voor lords in hun paleizen te pleiten. Toen haar man in de gevangenis geworpen werd, leefde zij in de blijde verwachting, voor het eerst moeder te zullen worden, maar de schok was te hevig voor haren zorg-vereisenden toestand: zij werd gevaarlijk ziek, en, hoewel haar leven gespaard bleef, hare hoop was vervlogen. De een ellende volgde alzo op de andere, maar toch bleef Bunyan standvastig.

Intussen zaten zijne vrienden niet stil, maar peinsden op allerlei middelen om hun geliefden broeder te verlossen. 'Nadat ik vijf of zes dagen in den kerker geweest was, zochten mijne vrienden weer naar een middel om mij tegen borgstelling te bevrijden, want zo luidde het proces-verbaal, dat ik in de gevangenis moest blijven, totdat ik borgen zou kunnen vinden. Zij gingen naar enen rechter te Elstow, Crumpton genaamd, om hem te verzoeken borg voor mij te zijn tot aan de driemaandelijks zittingen. Eerst stemde hij daarin toe, maar later trok hij zich terug en wilde vooraf mijn procesverbaal zien, waar in stond, dat 'ik verscheidene Godsdienstige bijeenkomsten had gehouden, tot groot ongenoegen van het bestuur der Engelse kerk, enz.' Toen hij dit gelezen had, zei hij, dat er wellicht meer was dan in het procesverbaal stond uitgedrukt, en dat hij, nog een jong mens, geen borg durfde zijn. Mijn cipier verhaalde mij dit alles, ik werd er niet door ontmoedigd, maar veeleer verblijd, want ik zag nu duidelijk,

dat de Heere mij hoorde. Voor ik namelijk tot den rechter gebracht werd, had ik God gesmeekt om, indien ik met mijne vrijheid meer goed kon doen dan in de gevangenis, mij vrij te laten, en indien niet, Zijn wil geschiedde, want ik was niet geheel zonder hoop, dat de heiligen in het land ontwaken zouden op de tijding van mijne gevangenschap. Ik wist derhalve niet wat ik zou verkiezen en gaf het daarom op deze wijze aan God over. En inderdaad, toen ik terugkeerde, kwam God mij in de gevangenis vriendelijk tegen, vertroostte mij en verzekerde mij, dat het Zijn wil en bedoeling was, dat ik daar zou blijven.

Terwijl ik bij mijne terugkomst in den kerker nadacht over het flauwe antwoord van dezen rechter, viel dit woord met levendigheid in mijne ziel: 'Want hij wist, dat zij Hem uit nijdigheid overgeleverd hadden.'

Hij drukt zijnen gemoedstoestand in de gevangenis met deze woorden uit: 'Ik lig hier te wachten op Gods goede wil, om met mij te doen wat Hem behaagt, wetende, dat geen haar van mijn hoofd op de aarde kan vallen zonder den wil mijns Vaders, die in de hemelen is. Laat de woede en boosheid der mensen zo groot zijn als zij wil, zij kunnen niet meer doen noch verder gaan dan God toelaat, maar als zij hun 'slechtst' gedaan hebben, dan 'weten wij, dat degenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, ' Romeinen 8:28. Vaartwel!'

In zijnen kerker werd hij door vele zijner gevangenenbewaarders met alle vriendelijkheid behandeld, voor zover ze dit durfden doen. In zijne dagen waren de gevangenen gewoonlijk geboeid. Daarom zegt hij: 'Als een misdadiger in het verhoor wordt genomen, maken zijne kluisters nog geraas achter zijne hielen.' Zo wordt ook van de gevangenen in den Heiligen Oorlog gezegd dat zij 'in ketenen geklonken voor de balie gebracht worden.' En: 'deze gevangenen werden door den cipier zo hard behandeld en zozeer met boeien beladen, dat zij in de gevangenis stierven.' In vele gevallen werden de gevangenen om gewetenswil, reeds voor hun verhoor, zo gruwzaam behandeld, dat zij in de gevangenis stierven. Goddelijke genade bewaarde Bunyan voor zulk een onmenselijke behandeling, die zachter werd, naarmate de beschaving vooruitzag, zodat ze in onzen tijd meer in de herinnering dan in werkelijkheid bestaat.

'Nadat ik ruim zeven weken', dus vervolgt Bunyan, 'in de gevangenis gelegen had, zouden de driemaandelijke zittingen van het graafschappelijk gerechtshof, waarvoor ik moest verschijnen, aanvangen. Toen de cipier mij voorbracht, werd mijne acte van beschuldiging gelezen. De inhoud daarvan was deze: 'Dat John Bunyan, van de stad Bedford, handwerksman, zijnde iemand van zulke en zulke hoedanigheden, sedert dien en dien tijd, de duivelse en verderfelijke gewoonte heeft gehad van niet in de kerk te komen om den eredienst bij te wonen, en verschillende geheime, onwettige vergaderingen heeft gehouden, tot grote hindernis en verstoring van de goede onderdanen des Koninkrijks, met verguizing der wetten van onzen soeverainen Heer, den Koning, enz.'

Nadat deze acte was voorgelezen, vraagde mij

DE KLERK. Wat antwoordt gij hierop?

BUNYAN. Wat het eerste gedeelte er van betreft, ik ben een getrouw bezoeker van Gods kerk geweest, en ik ben ook, door genade, een lid van het lichaam, waarvan Christus het Hoofd is.

KEELIN. Maar wie is in deze zaak rechter? Komt gij in de kerk? gij weet wat ik bedoel: in de parochiekerk om de Godsdienstoefening bij te wonen?

BUNYAN. Neen, dat doe ik niet.

KEELIN. Waarom niet?

BUNYAN. Omdat ik zulks in Gods Woord niet vind voorgeschreven.

KEELIN. Wij worden toch geleerd te bidden.

BUNYAN. Maar niet uit het Algemeen Gebedenboek.

KEELIN. Hoe dan?

BUNYAN. Met den geest. Gelijk de Apostel zegt: 'Ik zal met den geest bidden, en met het verstand, ' 1 Corinthiërs 14:15.

KEELIN. Wij kunnen met den geest bidden, en met het verstand, en ook uit het Algemeen Gebedenboek.

BUNYAN. De gebeden uit het Algemeen Gebedenboek zijn door andere mensen gemaakt en niet door de ingeving des Heiligen Geestes in onze harten, en, gelijk ik opmerkte, de Apostel zegt, dat hij bidden zal met den geest en het verstand, niet met den geest en het Algemeen Gebedenboek.

EEN ANDERE RECHTER. Wat noemt gij bidden? Denkt gij, dat het betekent enige woorden op te zeggen voor of onder het volk?

BUNYAN. Neen, geenszins, want mensen kunnen vele sierlijke, uitmuntende woorden bezigen en toch in het geheel niet bidden. Maar als iemand bidt, dan stort hij, door Christus, zijne ziel uit voor God, door een gevoel van behoefte aan hetgeen hem ontbreekt, welk gevoel door den Heiligen Geest is gewerkt, al zijn dan ook zijne woorden niet zo vele en zo schoon als die van anderen.

DE RECHTERS. Dat is waar.

BUNYAN. Zulk kan geschieden zonder het Algemeen Gebedenboek.

EEN ANDERE RECHTER. (Ik geloof Blundale of Snagg.) Hoe kunnen wij weten, of gij niet misschien uwe gebeden eerst opschrijft en ze daarna aan het volk voorleest? (Dit zei hij al lachende.)

BUNYAN. Het is onze gewoonte niet, pen en papier te nemen, enige woorden daarop te schrijven en ze dan der vergadering voor te lezen.

DEZELFDE RECHTER. Maar hoe weten wij dat?

BUNYAN, Mijnheer! het is onze gewoonte niet.

KEELIN. Maar het is wettig een Algemeen Gebedenboek of zo iets te gebruiken, want Christus leerde zijnen discipelen bidden, gelijk ook Johannes zijnen discipelen leerde. En voorts, kan de een mens den anderen niet leren bidden? 'Het geloof is uit het gehoor, ' en de een kan den ander van zonde overtuigen, en daarom, als gebeden, door mensen gemaakt, voorgelezen worden, zijn ze goed om te onderwijzen enden mensen te leren bidden.,

Terwijl hij deze woorden sprak, bracht God mij Romeinen 8:26 voor den geest: 'Desgelijks komt ook de Geest onze zwakheden mede te hulp, want wij weten niet, wat wij bidden zullen, gelijk het behoort, maar de Geest zelf bidt voor ons met onuitsprekelijke zuchtingen.' Ik zeg, God bracht dat woord voor mijnen geest, want ik had er te voren niet aan gedacht, toch, terwijl hij sprak, kwam het mij zo levendig te binnen en werd mij zo duidelijk voorgehouden, alsof de Schrift zei: 'neem mij, neem mij!' Toen de rechter dus uitgesproken had, antwoordde

BUNYAN. Mijnheer! de Schrift zegt, dat de Geest onze zwakheden te hulp komt, want wij weten niet wat wij bidden zullen gelijk het behoort, maar de Geest zelf bidt voor ons met onuitsprekelijke zuchtingen. Merk op, er staat niet: 'het Algemeen Gebedenboek leert ons bidden, ' maar de Geest. En het is 'de Geest, die onze zwakheden te hulp komt, ' zegt de Apostel, hij zegt niet dat zulks het Algemeen Gebedenboek doet. En wat het Gebed des Heeren aangaat, hoewel het heel gemakkelijk gaat met den mond: 'Onze Vader, enz.' te zeggen, toch zijn er maar weinigen, die in den Geest de beide eerste woorden van dat gebed kunnen uitspreken, dat is: God hunnen Vader noemen, wetende wat het is wedergeboren te worden en ervaren hebbende, dat zij geboren zijn uit den Geest Gods, indien zij dit niet kennen, is alles maar gebabbel, enz.

KEELIN. Dat is waarheid.

BUNYAN. En voorts, in antwoord op uw zeggen, dat de een mens den anderen van zonde kan overtuigen, dat het geloof uit het gehoor is, dat iemand een ander kan leren bidden, enz. zeg ik, dat de mensen hun zonden elkaar kunnen blootleggen, maar het is de Geest, die hen moet

overtuigen. En hoewel er gezegd is, 'het geloof is uit het gehoor, ' toch is het de Geest, die door het gehoor het geloof in het harte werkt, anders baat het horen niets, Hebreeën 4:12. En hoewel de een den ander moge zeggen hoe hij moet bidden, toch, zoals ik te voren zei, kan deze niet bidden noch zijnen toestand aan God bekend maken, tenzij de Geest hem te hulp kome. Het Algemeen Gebedenboek kan dit niet doen. De Geest toont ons onze zonden, de Geest wijst ons den Zaligmaker aan (Johannes 16:16), de Geest verwekt in ons hart de begeerte om tot God te gaan, om hetgeen wij nodig hebben (Mattheus 11:27), en bidt ook zelf voor ons met 'onuitsprekelijke zuchtingen.' Met andere woorden alzo juist hetzelfde.

Thans schenen ze in verlegenheid gebracht.

KEELIN. Maar wat hebt gij tegen het Algemeen Gebedenboek?

BUNYAN. Mijnheer! zo gij mij wilt horen, zal ik u mijne bezwaren daartegen ontvouwen.

KEELIN. Gij hebt daartoe verlof, maar laat mij u vooraf waarschuwen: neem u in acht, niet oneerbiedig van het Algemeen Gebedenboek te spreken, want dan zult gij u zelven groot onheil op den hals halen.

BUNYAN. Mijn eerste bezwaar is, dat Gods Woord het niet beveelt, en ik het daarom niet kan gebruiken.

EEN ANDERE RECHTER. Waar vindt gij in de Schrift bevolen, dat gij naar Elstow of naar Bedford moet gaan, en is het dan wettig daarheen te gaan of niet?

BUNYAN. Naar Elstow of Bedford te gaan is een zaak van burgerlijken aard, geenszins een hoofdzaak. Hoewel niet bevolen, veroorlooft Gods Woord mij toch te gaan waarheen mijne roeping mij leidt, en daarom ga ik overal heen, waar ik gebracht word. Maar bidden is een voornaam deel van den Godsdienst, en daarom moeten wij dat doen overeenkomstig de voorschriften van Gods Woord.

EEN ANDERE RECHTER. Hij zal kwaad doen, laat hem niet verder spreken.

KEELIN. Neen, neen, vrees hem niet, wij hebben krachtiger bewijzen dan hij, hij kan geen kwaad doen. Wij weten, dat het Algemeen Gebedenboek er altijd geweest is sedert den tijd der Apostelen en wettiglijk in onze kerk wordt gebruikt.

BUNYAN. Toon mij de plaats in de Brieven, waar het Algemeen Gebedenboek geschreven staat, of een tekst, waar des zelfs gebruik wordt bevolen, en ik zal het gebruiken. Maar desnietteenstaande, wie lust heeft het te lezen, is vrij dat te doen, dat is: ik zal hem daarvan niet terughouden, wat ons echter betreft, wij kunnen tot God bidden zonder dat. Geloofd zij Zijn Naam!

EEN DER RECHTERS. Wie is uw God? Beëlzebub?

Buitendien zeiden ze ook dikwijls, dat ik met een leugengeest bezielde en van den duivel bezeten was. Op al die gezegden sloeg ik geen acht, de Heere vergeve hun! Voorts zei ik: 'Geloofd zij de Heere hiervoor, wij hebben vrijmoedigheid om samen te komen, te bidden en elkaar te vermanen, want wij hebben de vertroostende tegenwoordigheid Gods in ons midden genoten. Eeuwiglijk zij Zijn heilige Naam geprezen

KEELIN noemde dit koeterwaals, zeggende, dat ik met mijn onzin moest ophouden. De Heere opene zijne ogen!

BUNYAN. Wij moeten 'elkaar te allen dage vermanen, zolang als het heden genaamd wordt, ' Hebreeën 3:13.

KEELIN: Gij moogt niet prediken. Wie heeft u daartoe de bevoegdheid gegeven? enz

BUNYAN. Ik zal u bewijzen, dat het wettig is, zo iemand als ik het Woord Gods predik.

KEELIN. Met welke Schriftuurplaats?

BUNYAN. Met 1 Petrus 4:10, Handelingen 18 en andere plaatsen.

KEELIN. Halt! niet zoveel, welke is de eerste?

BUNYAN. Deze: ‘Een iegelijk, gelijk hij gave ontvangen heeft, alzo bediene hij dezelve aan de anderen, als goede uitdelers der menigerlei genade Gods. Indien iemand spreekt, die spreke als de woorden Gods, enz.’

KEELIN. Laat mij u dezen tekst uitleggen. ‘Een iegelijk, gelijk hij gave ontvangen heeft, ‘ dat is, gelijk hij een beroep ontvangen heeft, laat hem dat uitoefenen. Indien iemand de gave van ketellapper ontvangen heeft, gelijk gij, laat hem ketellappen. En zo ieder in zijn beroep, de Godgeleerde in zijne prediking, enz.

BUNYAN. Neen, mijnheer! maar het is zeer duidelijk, dat de Apostel hier spreekt van de prediking des Woords, indien gij slechts de verzen vergelijkt, het volgende vers verklaart welke gave bedoeld wordt: ‘indien iemand spreekt, die spreke als de woorden Gods.’ Het is dus openbaar, dat de Heilige Geest op deze plaats niet vermaant tot burgerlijke beroepen, maar veeleer tot de bediening dier gave, die wij van God ontvangen hebben.

KEELIN. Wij mogen het in ons gezin doen, maar niet elders.

BUNYAN. Indien het wettig is, sommigen goed te doen, dan is het ook wettig, meerderen goed te doen. Wanneer het een goede plicht is zijn gezin te vermanen, dan is het ook goed anderen te vermanen, maar indien gij het voor zonde houdt samen te komen om Gods aangezicht te zoeken en elkaar te vermanen om Christus te volgen, dan zal ik voortgaan te zondigen, want zo behoren wij te handelen.

KEELIN. Ik ben niet genoeg bedreven in de Schriften om te disputeren (of ongeveer deze woorden). Bovendien kunnen wij niet langer op u wachten. Gij bekent dus schuld, niet waar? (Nu eerst begreep ik, dat ik beschuldigd was.)

BUNYAN. Dit beken ik, dat wij vele bijeenkomsten hebben gehad, zowel om God te bidden als om elkaar te vermanen, en dat wij de liefelijke tegenwoordigheid des Heeren onder ons tot onze bemoediging hebben ervaren, geloofd zij Zijn naam daarvoor! Andere schuld heb ik niet te bekennen.

KEELIN. Hoor dan uw vonnis. Gij zult naar de gevangenis teruggebracht worden en daar de drie volgende maanden blijven, indien gij, ten einde van die drie maanden, u niet onderwerpt door naar de kerk te gaan, den eredienst bij te wonen en uw preken te laten varen, zult gij uit het koninkrijk verbannen worden, en zo gij na den dag, die u zal worden aangewezen om het land ontruimd te hebben, weer in het koninkrijk zult gevonden worden, enz. of men bemerken zal, dat gij zonder bijzondere vergunning des konings overkomt, enz. zo zult gij met den strop gestraft worden, ik zeg het u onbewimpeld. (Meteen gebod hij den cipier, Mij weg te leiden.)

BUNYAN. Over dit punt ben ik met u uitgepraat, want indien ik heden buiten de gevangenis kwam, zou ik morgen weer met Gods hulp het Evangelie prediken. Een der rechters antwoordde nog hierop, maar wijl mijn cipier mij meetrok, kan ik niet zeggen wat hij zei.

Op deze wijze verliet ik hen. Ik kan in waarheid zeggen: ik prijs den Heere Jezus hiervoor dat mijn hart, gedurende den tijd van mijn verhoor, liefelijk werd verkwikt, en evenzeer later toen ik in den kerker terugkeerde. Ik bevond dus, dat Christus’ woorden meer dan holle klanken zijn, wanneer hij zegt: ‘Ik zal u mond en wijsheid geven, welke niet zullen kunnen tegenspreken, noch weerstaan allen, die zich tegen u zetten, ‘ Lukas 21:15. En dezen vrede kan niemand ons ontnemen.’

Zo als uit Bunyans eigen verhaal blijkt, waren er verscheidene rechters tegenwoordig, van welke Keelin president was. Indien dit dezelfde persoon is geweest als ‘Sergeant Kelynge, die in het volgende jaar opperrechter werd, dan was hij een hoogst willekeurige tiran, die zijn gelijke slechts vond in zekeren rechter Jeffreys. Enige personen waren bij hem aangeklaagd, dat ze een geheime samenkomst hadden gehouden, maar daar het bleek, dat zij slechts op den dag des Heeren waren bijeengekomen met Bijbels in hun handen zonder het Algemeen Gebedenboek, en er geen bewijs was, dat hun vergadering een Godsdienstige kleur had,

werden zij door de gezworenen vrijgelaten. Nu legde Keelin elk der gezworenen een boete van 60 pond op en liet hen gevangen zetten, totdat ze hun boete zouden betaald hebben. Een andermaal stond iemand wegens moord terecht, de rechter had hem reeds lang van afval van de Engelse kerk verdacht en begeerd hem tot den strop te kunnen veroordelen. In tegenspraak met zijne aanwijzing, werd de man gevonnisd op grond van manslag, en al de gezworenen werden om deze daad naar de gevangenis verwezen. Met recht zegt iemand, dat zulk een man beter onder Ruperts dragonders dan op een rechterstoel paste. Kort daarna haalde hij zich de algemene verachting op den hals. Bij gelegenheid, dat men hem op een artikel uit het Magna Charta wees, uitte hij zijne mening omtrent dit inderdaad liberale wetboek op een honende wijze. Hierdoor schijnt hij in de achting des volks zeer gedaald te zijn, Lord Campbell schrijft van hem: 'Hij werd veracht, bespot en ten laatste door niemand meer aangezien, hij stierf op 9 Mei 1671, nog voor Bunyan, het slachtoffer zijner vervolgzucht, uit zijne gevangenis ontslagen werd, ' De naam der goddelozen zal verrotten.'

Bunyan was, zo niet de eerste, dan toch een der eersten, die na de terugroeping van Karel II om des gewetens wille vervolgd werden. Zijne gevangenneming en veroordeling gaven aanleiding tot een uitgebreide vervolging. De koning als hoofd der Engelse kerk, nam wraak op alle Dissenters (allen, die van de Staatskerk afweken), met uitzondering der Rooms en Joden.

Karel II was het afschuwelijkste hoofd, dat de Engelse kerk ooit op hare schouders droeg, en ooit dragen moge! De 'Edinburgh Review' zegt van hem: 'Hij stelde in de plaats van de heerschappij der heiligen, de heerschappij der hoeren. Hij was gekroond met een heilig verbond, hield een plechtig verdrag in de hand en stierf met de hostie in de keel, na een leven van slingering tussen Hobbisme en Papisme, op den laagsten trap van zedeloosheid. Zijn bestuur was hoogst nadelig en verderfelij voor het volk, de koning zelf werd door het Franse hof voortdurend van geld voorzien om zijn schandelijke vermaken te kunnen najagen (waarvoor hij dan den Rooms en godsdienst moest beschermen). Intriges en samenzweringen verontrustten het volk, de tirannie zegevierde, zelfs de lijken van beroemde mannen werden opgegraven en met meer dan woeste barbaarsheid behandeld, terwijl een gruwelijke vervolging tegen de Dissenters het gehele koninkrijk door de kerkers met martelaars vulde.'

In Schotland woedde de vervolging met nog groter hevigheid. Burgerlijke overheden, gesteund door de militaire macht, spanden alle klachten in om het Algemeen Gebedenboek met geweld in te voeren. Maar God verleende Zijn volk in Schotland den moed der volharding, en hun vreselijk lijden droeg voor hun nakomelingschap de schoonste en heerlijkste vruchten, getuige de Schotse kerk onzer dagen.

Wij zouden de berichten der dierlijke behandeling, die de lijders ondervonden, nauwelijks kunnen geloven, indien ze niet tot ons waren gekomen in de staatsarchieven en burgerlijke registers, waarin de verdrukten geen hand konden hebben. Twee voorbeelden zullen ons aantonen, in welk aanhoudend levensgevaar de vroomste en geleerdste mannen dagelijks verkeerden. John James, leraar een Baptistische gemeente, werd door zekeren Tipler, een meinedigen dronkaard en vagebond en reizend pijpenmaker, aangeklaagd, verraderlijke woorden geuit te hebben in een vergadering, die Tipler wel niet bijgewoond had, maar waarvan hij toch, buiten staande, getuige was geweest. Ondanks de getuigenis van enige zeer achtingswaardige personen, die de vergadering van het begin tot het einde hadden bijgewoond en verklaarden, dat zulke woorden geenszins gesproken waren, werd James schuldig verklaard en veroordeeld om gehangen te worden. Zijne ontroerde echtgenote ging tot den koning, overhandigde hem een verzoekschrift en smeekte om genade, waarop de ongevoelige koning antwoordde: 'O, James, dat is een vriendelijk man.' Toen zij den volgende morgen aan zijne voeten viel en hem bad haren man zijne koninklijke barmhartigheid te willen bewijzen, schopte

hij haar weg en zei: 'John James, die schurk, zal gehangen worden.' En in tegenwoordigheid zijner wenende vrienden steeg de ziel des martelaars van de galg, opgericht tegenover de plaats, waar hij zo vaak met anderen samenkwam, naar de gewesten der eeuwige heerlijkheid omhoog. Zijn eigenlijke misdaad was, dat hij was voortgegaan te prediken, nadat hij door John Robinson, luitenant van den Tower, vermaand was, zulks niet te doen. Deze Robinson was een neef van aartsbisschop Laud en schijnt wel diens vervolgzieken geest te hebben geërfd: Crosby noemt hem 'een verscheurenden wolf, op wiens hoofd het bloed van dezen en vele andere Dissenters rust.' Een ander leraar, Thomas Rosewell, een geleerd, vroom, oprecht en vreedzaam man, werd voor het monster Jeffreys gedaagd, op de getuigenis van twee eerloze aanbrengers werd hij beschuldigd, de macht des konings veracht en bedreigd te hebben dat hij en zijne vrienden met ramshoorns, gebroken kruiken en slingerstenen op hun vijanden zouden aanvallen. Een aantal eerbiedwaardige getuigen waren bij het verhoor tegenwoordig en verklaarden, dat Rosewell zulke woorden niet had gesproken, en dat hij een getrouw en ijverig onderdaan des konings was. Hij was een man van uitgebreide kennis en vol ernst en ijver om de zaligheid van zondaren te zoeken, daarom werd hij door den goddelozen rechter schuldig verklaard en veroordeeld om gehangen te worden. Een onverwachte tussenkomst der Voorzienigheid verhinderde echter de uitvoering van zulk een vreselijk vonnis. John Talbot, geheel onbekend met Rosewell, was ook bij zijn verhoor tegenwoordig, en, getroffen door zulk een onrechtvaardig en ongegrond oordeel, snelde hij naar den koning, deelde hem het rechtsgeding mede en voegde er bij: 'het leven van een waardig, geleerd man staat op het spel, om een getuigenis, waarvoor men zelfs geen hond zou ophangen. Sire, zo gij toelaat, dat deze man sterft, dan is niemand onzer in zijn eigen huis langer veilig.' Op dit ogenblik kwam Jeffreys binnen, met duivelse vreugde vervuld over het onschuldige bloed, dat hij op het punt was te vergieten, toen de koning hem, tot zijne niet geringe verbazing, gebod: 'Rosewell zal niet sterven, ' en hem den koninklijken pardonbrief, met zijn zegel voorzien, overhandigde. Dit was een man van grote geleerdheid, maar zelfs een Richard Baxter, een William Penn, een H. Vane met zoveel andere vrome en bekwame mannen ontgingen de vervolging niet, zodat wij er slechts een wonder van Gods genade in zien, dat het Bunyan vergund werd, in de gevangenis werken te schrijven, waardoor hij voor het Koninkrijk Gods tot zulk een uitgebreiden zegen is geworden.

Toen hij weer gevangen zat, was zijn eerste gedachte en zijn ernstig gebed om zijne verdrukking te nutte te maken, of, gelijk hij het noemt, 'honing uit het lichaams des leeuws te nemen.' Hij begeerde zijne gevangenschap dienstbaar te maken aan het grote doel: Gods roem te verbreiden door zich geduldig aan Zijnen wil te onderwerpen. Voor zijne inhechtenisneming had hij een sterk voorgevoel van zijn naderend lijden gehad, vele maanden lang had hij vurig gebeden, dat hij al zijne beproevingen met gelatenheid mocht onderdaan, zelfs tot een smadelijken dood toe. Dit had hem er toe gebracht, zich zelf, zijne vrouw en kinderen, gezondheid, vreugde, alles als onzeker te beschouwen en alleen uit de hand Gods, zijns onzichtbaren, maar alomtegenwoordigen Vaders, te leven. Als een ervaren officier beveelt hij elken Christen aan, voor den dag van nijpenden nood een reserve in Christus te hebben. 'Wij moeten een reserve in Christus hebben om ons uit de benauwdheid te redden. Wanneer belijdenis niet helpt, verlies van goederen of gevangenis niet baat, scheiding van vrienden of verbanning uit zijn vaderland niet bevredigt, en niets anders voldoet, laat ons dan gewillig ons leven opofferen voor Zijnen Naam.' Te midden van al deze pijnigende onzekerheid wat hem zou gedaan worden, werd zijne ziel verrukt met hemelse beschouwingen van de toekomstige heerlijkheid van Gods heiligen.

Een vijandige geestelijkheid, die opnieuw de macht in handen had gekregen, trachtte het Evangelie des kruizes uit te roeien. Geen ongeletterd man, arbeider of visser, zal preken of leren, riep de grimmige stem ener titanische overheid. Maar, ondanks het ogenschijnlijke

gevaar van verbanning en dood, gingen John Bunyan en zo velen met hem voort, het Evangelie te prediken aan allen, die binnen het bereik hunner woorden kwamen. Daarom, en niet wijl ze buiten de kerk samenkwamen, werden zij gevat en gestraft, de haat tegen den Christus der Schriften was de oorzaak, waarom hij in de gevangenis geworpen werd, waar de Goddelijke almacht hem spaarde tot de woede der vervolging enigszins bedaard was. Daar, waar hij door de ondoorgrondelijke wijsheid verhinderd werd tot enkelen te prediken, werden hem de middelen geopend om tot duizenden en millioenen, tot tijdgenoot en nageslacht het Woord te brengen.

Ten einde der drie maanden werd hij zeer verlangend te weten, wat de vijanden des kruizes met hem doen zouden. Zijn vonnis zou noodzakelijk zijn: verbanning of dood, tenzij hij de Staatskerk koos. Zijne belijdenis van Christus op te geven of te verwringen naar staatsvormen en zijn geweten aan menselijke wetten prijs te geven, dat durfde hij niet. Hij besloot dus vol te houden, zelfs al moest het zijn leven kosten. Om zijne ellende te vermeerderen, vervolgde de duivel hem met duisternis en vrees. ‘Satan,’ zegt hij, ‘hield sterk op mij aan om mij den moed te ontnemen.’ Eindelijk kwam hij tot het besluit, om zijne eeuwige belangen op Christus te werpen, of hij ogenblikkelijken troost had of niet.

‘Toen ik weer twaalf weken in den kerker had doorgebracht en niet wist, wat zij voornemens waren met mij te doen, kwam op 3 April 1661 de klerk, Cobb, mij mededelen, dat de rechters hem gezonden hadden om mij te vermanen. Hij vraagde mij of ik bereid was mij bij de Engelse kerk aan te sluiten, enz. De inhoud van ons gesprek was als volgt:

COBB. (Toen hij binnengekomen was, had hij mij uit den kerker laten roepen.) Wel, buurman Bunyan, hoe gaat het u?

BUNYAN. Ik dank u, mijnheer! Zeer wel, Gode zij dank.

COBB. Ik kom u zeggen, dat men verlangt, dat gij u aan de wetten des lands onderwerpt, anders zal het u bij de volgende zittingen erger gaan, en wordt gij wellicht uit het rijk gebannen of nog zwaarder gestraft.

BUNYAN. Ik wens mij in de wereld te gedragen en als man en als Christen.

COBB. Maar gij moet de landswetten eerbiedigen en die bijeenkomsten laten varen, die gij gewoon waart te houden, want de wettelijke verordeningen zijn regelrecht daarmee in strijd. De rechters hebben mij tot u gezonden om u aan te kondigen, dat zij de wet zullen ten uitvoer brengen, zo gij u niet onderwerpt.

BUNYAN. Mijnheer! ik meen, dat de wet, krachtens welke ik thans in de gevangenis zit, noch mij noch de bijeenkomsten, die ik vaak bezocht heb, treft of veroordeelt, die wet is gemaakt tegen degenen, die, voornemens kwaad te doen, hun Godsdiensttoefening als een voorwendsel gebruiken om hun goddeloosheid te verbergen. Zij verbiedt gene bijzondere vergaderingen, die eenvoudig en uitsluitend bedoelen, den Heere te dienen en elkaar te vermanen en op te bouwen. Mijn doelwit bij deze samenkomsten is niets dan zoveel mogelijk goed te doen door waarschuwing en raad, naar de geringe mate van dat licht, dat God mij gegeven heeft, en geenszins den vrede des rijks te verstoren.

COBB. Iedereen zal zulks zeggen. Gij ziet, onder welke schone voorwendsels onlangs het oproer te Londen werd verwekt, en toch bedoelde men niets minder dan het koninkrijk en het algemeen welzijn te verstoren.

BUNYAN. Zulke daden verafschuw ik, maar omdat zij dat doen, spreekt het niet van zelf, dat allen zo zullen doen. Ik beschouw het als mijnen plicht, als mens en als Christen aan den koning onderdanig te zijn, en ik zou, zo mij een gelegenheid werd gegeven, mijne trouw aan mijnen Vorst gaarne met woord en daad tonen.

COBB. Welnu, ik wil mij zelven niet uitgeven voor iemand, die disputeren kan, maar dit zeg ik u: waarlijk, buurman Bunyan! ik wilde dat gij deze zaak ernstig overdacht en u onderwerp, gij

zult vrijheid hebben uwen naaste in een privaat gesprek te vermanen, dan roept gij geen volk samen. Inderdaad zoudt gij op deze wijze der gemeente van Christus veel goed doen, en de wet zou er u niet van terughouden. Het zijn uwe bijzondere vergaderingen, welke zij verbiedt.

BUNYAN. Mijnheer! indien ik door mijn gesprek aan enen goed mag doen, waarom mag ik dan niet aan twee goed doen? En indien aan twee, waarom dan aan vier? en aan acht? enz.

COBB. Ei, en ik beloof u, dat gij zo spoedig tot honderd zult komen.

BUNYAN. Ja, mijnheer! Ik denk dat men mij niet verbieden zou, zo veel goed te doen als ik maar kan.

COBB. Maar gij kunt wel beweren goed te doen, en desniettemin kwaad doen door het volk te verleiden, daarom wordt u niet toegestaan met zo velen samen te komen, opdat gij geen kwaad zoudt doen.

BUNYAN. En toch, gij zegt dat de wet mij toestaat met mijnen buurman een gesprek te voeren, er is gewis geen wet, die mij vrijheid geeft iemand te verleiden. Daarom, indien de wet mij vergunt met iemand te spreken, dan is het om hem goed te doen, en zo ik enen mens goed mag doen, dan mag ik gewis, krachtens dezelfde wet, aan velen goed doen.

COBB. De wet verbiedt uitdrukkelijk uwe bijeenkomsten, en daarom kunnen zij niet gedoogd worden.

BUNYAN. Ik kan zoveel liefdeloosheid niet onderstellen in het Parlement-noch in de koningin zelf, dat zij bedoeld zouden hebben, door deze wet een ordening Gods om te keren en iemand op Gods wegen tegen te houden, maar de mensen kunnen deze wet verdraaien en ze tegen Gods geboden keren. Noem de wet in haar verband, en zij is alleen gericht tegen de zulken, die in hun samenkomsten goddeloosheid bedenken en van den Godsdienst een dekmantel of voorwendsel maken want dus luidt het voorschrift: 'Indien aan een samenkomst, onder den schijn van Godsdienstoefening, enz.'

COBB. Zeer wel, daarom heeft de koning en in zijn naam de wet, wel wetende dat zulke voorwendsels gewoonlijk door het volk worden gebruikt, en ook daarom alleen, zulke bijzondere samenkomsten verboden, en dult hij alleen openbare, gij moogt dus openbare vergaderingen houden.

BUNYAN. Mijnheer! laat mij daarop met een gelijkenis antwoorden. Gesteld, uit zekeren hoek komen gewoonlijk dieven te voorschijn om kwaad te doen, moet er nu een wet worden gemaakt, dat iedereen, dien uit dien hoek komt, gedood zal worden? Kan daar niet evengoed een rechtschapen man uit komen als zo vele dieven? Zo is het juist in dit geval. Ik geloof, dat er menigeen is, die slechts peinst om het algemeen welzijn te vernietigen, maar daaruit volgt geenszins, dat alle bijzondere bijeenkomsten die strekking hebben en onwettig zijn. Laat de overtreders gestraft worden. En indien ik te eniger tijd iets mocht doen of zeggen, dat mij als mens of Christen niet betaamt, zo wil ik mijne straf dragen. Wat betreft uw zeggen, dat ik openbare vergaderingen honden mag: indien het mij toegestaan werd, zou ik het gaarne doen. Laat mij maar voldoende in het openbaar spreken, en ik zal niet naar gesloten vergaderingen verlangen. Ik houd deze, niet omdat ik bevreesd ben in het openbaar samen te komen. Ik loof den Heere, dat mijn hart bereid is, zelfs op de markt dwaling en ketterij te herroepen, indien men mij die in leer of wandel kan ten laste leggen en bewijzen, maar als ik waarheid spreek, zal ik daarbij blijven ook tot den laatsten bloeddrop toe. En, mijnheer! gij moet mij om die reden prijzen. Dwaling en ketterij zijn tweeërlei, ik ben geen ketter, want ik wil niets in bescherming nemen of verdedigen, dat met Gods Woord in strijd is. Bewijs dat ik in enige zaak dwaal, en ik zal herroepen.

COBB. Maar, beste Bunyan! mij dunkt, gij behoeft niet zo halsstarrig op dit punt van samenkomsten te staan. Kunt gij u niet toch onderwerpen en op een andere wijze zoveel mogelijk goed doen, zonder juist zulke samenkomsten?

BUNYAN. Inderdaad, mijnheer! ik wil mij zelf niet prijzen, maar bescheiden spreken, toch, wanneer ik mij zelven het minste acht, ziende op de geringe mate van het licht, mij door God geschonken, getuigt het volk, dat het door mijne prediking gesticht wordt. Bovendien, daar ik zie dat God in Zijne genade mijnen arbeid enigszins heeft gezegend, durf ik niet anders dan die gave gebruiken, die God mij tot dienst van Zijn volk gegeven heeft. Ook zou ik gaarne in het openbaar spreken, indien men mij zulks toestond.

COBB. Gij moogt in de openbare samenkomsten verschijnen en horen. Al preekt gij dan niet, gij kunt horen. Acht gij u zelven zo verlicht en zo hoog begaafd boven anderen, dat gij anderen niet behoeft te horen prediken (of ongeveer zo).

BUNYAN. Ik ben even gewillig om onderwezen te worden als om onderwijs te geven, en ik houd beide voor mijnen plicht, want wie leraar is, kan ook zelf van anderen leren, gelijk de apostel zegt: 'Want gij kunt allen de een na den anderen profeteren, opdat zij allen leren, en allen getroost worden, ' 1 Corinthiërs 14:31. Dat wil zeggen: iedereen, die een gave van God ontvangen heeft, mag dezelve gebruiken om anderen te troosten, en als hij gedaan heeft, mag hij horen en leren en zelf door anderen getroost worden.

COBB. Maar indien gij eens enigen tijd alleen stil zat te luisteren, om te zien hoe het dan wel zou gaan?

BUNYAN. Mijnheer! Wickleff zegt dat, zo iemand ophoudt Gods Woord te prediken en te horen uit vrees van door de mensen uitgesloten te worden, die is alrede door God buitengesloten en zal in den dag des oordeels een verrader van Christus genoemd worden.

COBB. Welnu! zij, die niet horen, zullen zo beschouwd worden, daarom hoor gij!

BUNYAN. Maar, mijnheer! hij zegt: 'zo iemand ophoudt Gods Woord te prediken en te horen, enz.' Dat betekent: zo iemand de gave der stichting ontvangen heeft, het is hem zonde, wanneer hij die niet gebruikt in den weg der vermaning en waarschuwing, overeenkomstig zijne gave, en evenzeer, indien hij niet doet dan naar de prediking van anderen luisteren.

COBB. Maar hoe kunnen wij weten, dat gij een gave ontvangen hebt?

BUNYAN. Laat iemand slechts de leer des Bijbels horen, onderzoeken en beproeven.

COBB. Maar stemt gij er in toe, dat twee onpartijdige personen de zaak uitmaken en zult gij dan in hun uitspraak berusten?

BUNYAN. Zijn Zij onfeilbaar?

COBB. Neen.

BUNYAN. Dan is het mogelijk, dat mijn oordeel even juist is als het hun. Maar ik wil van beide uitspraken afzien en in deze zaak naar de Schrift geoordeeld worden, ik ben zeker, dat die onfeilbaar is en niet kan dwalen.

COBB. Maar wie zal dan recht spreken, want gij vat de Schriften zo op, en zij weer anders.

BUNYAN. De Schrift moet dat, en wel door de een Schriftuurplaats met de andere te vergelijken, want dan zal de zin van zelf duidelijk blijken, zo ze maar goed vergeleken worden. Bij voorbeeld, als gij van de verschillende uitleggingen van het woord Middelaar de rechte wilt weten, lees dan in de Schrift, die zegt, dat een middelaar het geschil tussen twee uitmaakt: 'de middelaar is niet middelaar van enen, maar God is een', Galaten 3:20, en: 'er is een Middelaar Gods en der mensen, de mens Christus Jezus, ' 1 Timotheus 2:5. Even zo noemt Gods Woord Christus een volkomen en eeuwigen Hogepriester, Hebrëen 7:25. Dit wordt verklaard, doordien hij tegelijk mens en God was. Daardoor wordt ook duidelijk, dat zijn bloed werkelijk voldoende is om de zonden te verzoenen. Zo spreekt de Bijbel ook omtrent bijeenkomsten duidelijk Gods wil uit.

COBB. Maar zijt gij gewillig, u aan het oordeel der kerk te onderwerpen?

BUNYAN. Ja, mijnheer! aan de goedkeuring van Gods kerk, en die is het best uitgedrukt in de Schrift.

Ons gesprek liep nog over verscheidene andere zaken, b.v. over de volkswetten en onderwerping aan de kerk, maar ik kan mij dat alles niet nauwkeurig meer te binnen brengen. Wel zei ik hem o.a. dat ik mij gewetenshalve verplicht rekende naar alle rechtvaardige wetten te handelen, en zulks of er een koning is of niet, en dat, indien ik iets daarmee in strijd deed, ik gehouden was de straf te dragen, die de wet op zulk een overtreding gesteld heeft, enz. Buitendien merkte ik op, dat ik, om alle aanleiding tot verdenking voor iedereen weg te nemen en de onschuld mijner prediking te bewijzen, gaarne zelf de moeite wilde doen om iemand de aantekeningen van al mijne preken te geven, want het is mijne oprechte begeerte om in stilte in mijn vaderland te leven en mij aan de overheid te onderwerpen.

COBB. Buurman Bunyan! inderdaad, ik zou zo gaarne zien, dat gij over deze zaak wou nadenken voor de opening der zittingen, en u zelf onderwerpen. Gij kunt veel goed doen, zo gij rustig in het land blijft, maar helaas! wat zal het uwen vrienden baten of wat goeds zult gij hun kunnen doen, zo gij over de zee naar Spanje, Constantinopel of een ander verwijderd plekje in de wereld gebracht wordt? Ik bid u, laat u gezeggen.

DE CIPIER. Ik hoop werkelijk, mijnheer! dat hij zich zal laten gezeggen.

BUNYAN. Ik verlang in alle Godzaligheid en eerlijkheid onder het volk te wandelen, wijl ik onder hen ben. En indien men zo met mij handelen zal als gij zegt, dan hoop ik, dat God mij helpen zal te dragen wat mij zal worden opgelegd. Ik weet van geen kwaad, dat ik in dit opzicht gedaan zou hebben, om dus te worden gestraft. Ik spreek als in tegenwoordigheid Gods.

COBB. Gij weet, dat de Schrift zegt: ‘de machten, door God verordineerd.’

BUNYAN. Ja, en ik ben bereid den koning als de hoogste macht en de stadhouders, als door hem gezonden, te gehoorzamen.

COBB. Welnu dan, de koning gebiedt u, dat gij gene bijzondere samenkomsten zult hebben, omdat zulks tegen de wet is, en hij is door God verordineerd, derhalve moogt gij er gene houden.

BUNYAN. Paulus erkende ook, dat de overheid zijner dagen door God verordineerd was, en toch werd hij om diezelfde reden vaak door hen in de gevangenis geworpen. En ook Jezus Christus, hoezeer hij tot Pilatus zei, dat deze gene macht over Hem had dan die hem van boven gegeven was, werd toch door diezelfde Pilatus overgegeven om gekruist te worden. Toch geloof ik niet, dat gij zult beweren, dat Paulus of Christus de macht der overheid loochenden en tegen God zondigden, door Zijne ordening tegen te staan. Mijnheer, de wet geeft twee wegen van gehoorzaamheid aan: de een is te doen wat mijn geweten mij verplicht te doen, en waar ik niet door iets te doen gehoorzamen kan, ben ik gewillig om mij te buigen en te ondergaan wat zij over mij zal gehengen.

Nu zat Cobb een poos stil en zweeg. Eindelijk dankte ik hem voor zijne vriendelijke en zachtmoedige behandeling, en zo scheidden wij. O, dat wij elkaar in den hemel mochten wederzien!’

Wat al moeite wendde de vijand aan om den eenvoudigen ketellapper te bewegen, zijne Evangelieverkondiging te laten varen! Wel bleken de rechters overtuigd van den uitgebreiden invloed, dien hij bezat en tot uitbreiding van het Rijk des lichts aanwendde. Men noemde hem dan ook ‘de aanstekelijkste scheurmaker in het gehele graafschap Bedford.’ Het ware hun zo moeilijk niet gevallen hem kort en goed onschadelijk te maken, maar men wilde klaarblijkelijk een schoner zegepraal behalen. Satan zou hem zo gaarne willen overhalen om zijn trouw aan zijn hemelsen Koning te breken. Welk een ontzettende nederlaag zou het voor ‘s Heeren gemeente zijn geweest, als zulk een onversaagd, uitstekend leraar de knie had gebogen voor de goden zijner eeuw. Gehele scharen belijders waren hem misschien gevolgd.

Het is wellicht een zinspel op bovenvermeld onderhoud met Cobb, dat hij in zijn Raad aan Lijders schrijft: 'De vrouw zijns schoots klemt zich aan hem vast en zegt: o, werp u zelf niet weg, indien gij zulk een keuze doet, wat zal ik dan? Gij hebt gezegd, dat gij mij bemint, toon het nu, door mij dit geringe verzoek toe te staan-volhard niet langer in uwe rechtvaardigheid. Vervolgens komen zijne kinderen, die weldra tot armoede en den bedelstaf zullen gebracht worden uit gebrek aan voedsel, klederen en alles wat zij nodig hebben. Dan volgen bloedverwanten en vrienden, sommigen schelden, anderen schreeuwen, deze pleit, gene dreigt, enkelen beloven en anderen vleien, maar allen trachten hem terug te houden van zijne vrouw en kinderen aan de armoede prijs te geven, en dat om wille van den Godsdienst. Dit zijn harde beproevingen.'

Het gesprek met den klerk, hoezeer ook deze in zijne verblindheid een Satan voor Bunyan bleek, was voor hem toch aangener dan het verhoor voor de rechters, die met wat minder zachtmoedigheid en vriendelijkheid te werk gingen. Hoe aandoenlijk is de wens, dien hij aan het eind van zijn verhaal uitspreekt: 'O, dat wij elkaar in den hemel mochten wederzien!' Hij wanhoopte er dus nog niet aan, dat Cobb eens den weg der zaligheid zou vinden. God gaf hem genade ook in de ogen van sommige zijner vervolgers. Maar het kan ons ook niet verwonderen, dat zulk een zachtmoedige gevangene de gunst zijns cipiers verwierf, zodat deze hem toestond zijne betrekkingen en vrienden te zien, die hem zeer vertroostten.

Toen het tijdstip voor de voltrekking van het laatste gedeelte van zijn vonnis naderde, kwam Gods voorzienigheid tussenbeide en spaarde het leven Zijns dienaars. Hij was allengs gemeenzaam geworden met alle omstandigheden, aan een vroegtijdigen en smadelijken dood verbonden, ladder, galg en strop hadden voor hem hun verschrikking verloren, en zelfs had hij de preek bestudeerd, die hij tot de toeschouwers van zijn laatste lijden wilde houden. Zijne gewaarwordingen kunnen niet beter dan in zijne eigene woorden worden uitgedrukt. 'Ik was eens bovenmate treurig te moede en verscheidene weken lang in een onaangename stemming, want de gedachte, dat mijne gevangenschap op de galeien, ik wist niet in welken toestand, zou eindigen, drukte mij zeer ter neer. Daardoor trachtte Satan mij allen moed te benemen en fluisterde mij in: 'Maar indien gij waarlijk komt te sterven, hoe dan, zo gij in zulk een toestand sterft, zonder smaak in de dingen Gods en zonder verzekering voor uwe ziel van een beteren toestand hierna? Want inderdaad waren toen ter tijd alle dingen Gods voor mijne ziel verborgen. Toen ik dus eerst daarover begon na te denken, werd ik zeer ontrust, want ik overlegde bij mij zelf, dat ik in den toestand, waarin ik toen verkeerde, niet geschikt was om te sterven, ook meende ik niet te kunnen, indien ik er toe geroepen werd. Ook bedacht ik, dat, indien ik aarzelen zou den ladder te beklimmen of enig teken van angst geven, of zo ik mocht sidderen, of in zwijm vallen, de vijand daaruit aanleiding zou kunnen nemen om God en Zijn volk om zulk een versaagdheid te bespotten. Dit maakte mij derhalve zeer beangst, want mij dacht, ik zou beschaamd zijn voor zulk een zaak als die van Christus met een bleek gelaat en knikkende knieën ter dood te gaan. Daarom bad ik, dat God mij wilde troosten, en mij kracht geven om te doen en te lijden, waartoe Hij mij zou roepen, toch kwam er gene troost en bleef alles duister, in dien tijd was de gedachte des doods zo aanhoudend voor mijnen geest, dat het mij vaak was als stond ik op de ladder met den strop om mijn hals. Slechts werd ik soms vertroost, wanneer ik dacht aan de gelegenheid, die ik dan zou hebben om mijne laatste woorden te spreken tot de menigte, welke zou komen om mij te zien sterven, en, dacht ik, zo God slechts één ziel door deze mijne laatste woorden wil bekeren, zal ik mijn leven niet verspild, noch verloren achten. Toch bleven alle dingen Gods voor mijne ogen verborgen en de verleider bleef mij achtervolgen met dergelijke vragen: Maar waar zult gij heengaan, als gij sterft? Wat zal er van u worden? Waar zal men u in een andere wereld vinden? Welke aanspraak hebt gij op hemel en zaligheid en een erfenis onder de heiligen in het licht? Dus werd ik vele weken lang geslingerd en wist niet wat ik moest doen, eindelijk greep deze overdenking

mijne ziel krachtig aan: ik was om het Woord en de wegen Gods in dezen kerker gekomen en daarom gehouden geen haarbreed van dit pad af te wijken.

Ook bedacht ik, dat God kiezen kan of Hij mij nu of in de doodsure troost wil geven, maar dat ik daarom niet kiezen mocht of ik bij mijne belijdenis wilde volharden of niet, ik was gebonden, Hij was vrij. Ja, het was mijn plicht aan Zijn Woord vast te houden, of Hij op mij neerzag of niet, of eerst aan het einde verlossen wilde. Daarom, dacht ik, wijl het zo is, wil ik voortgaan en het voor de eeuwigheid met Christus wagen, onverschillig of ik hier troost heb of niet, als God niet te hulp komt, zal ik zelfs blindelings de ladder beklimmen, de eeuwigheid tegemoet, ik moge drijven of zinken, den hemel of de hel zien naderen, Heere Jezus, als Gij mij wilt grijpen, doe het, indien niet, ik waag het in Uwen Naam. Nu werd mijn hart met troost vervuld, want ik kreeg hoop dat ik het oprecht meende, ik wilde niet gaarne deze beproeving missen, zo vaak ik er nu nog aan denk, word ik gesterkt, en ik hoop God eeuwig te loven voor het onderwijs, mij toen gegeven.' Zijne geestelijke vijanden vloden in verwarring heen-zijne voeten werden vastgezet op den Rots der eeuwen, de Engel des verbonds daalde in zijn binnenste neer-hij had een goeden strijd gestreden en de vreze overwonnen, en God kroonde hem met de overwinning.

In dit hachelijk tijdsgewricht greep de kroning van Karel II plaats, 23 April 1661. Om deze plechtigheid op te luisteren, beval de koning de vrijlating van talrijke gevangenen, die om verschillende redenen gekerkerd waren, en tot die redenen behoorde ook het vergrijp, waarom Bunyan gevonnisd was. De proclamatie stond den tijd van twaalf maanden toe om het pardon ten uitvoer te brengen, spoedig werden duizenden vagebonden en dieven op vrije voeten gesteld, maar een misdaad tegen de kerk zag men zo gemakkelijk niet over het hoofd. Bunyan en zijne vrienden waren te eenvoudig, te rechtschapen en te deugdzaam om die onderscheiding terstond in te zien. Daar de zittingen der rechtbank, de koning had de keuze der gevangenen aan de rechters overgelaten, in Augustus zouden gehouden worden, besloot Bunyan, zich met een verzoekschrift om zijne invrijheidstelling tot haar te wenden. De rechtbank was vergaderd in de herberg De Oude Zwaan, nevenstaande afbeelding geeft ons een voorstelling van die plaats, zo als ze er ten tijde van ons verhaal uitzag. Aan de rechterzijde vertoont zich het begin van de brug, die Bunyans kerker droeg, zodat men uit de herberg een gezicht op de gevangenis had.

Toen het verzoekschrift opgesteld was, maakte hij er enige nette afschriften van, en zijn bescheiden, verlegen vrouwtje besloot ze aan de rechters te overhandigen. Van de familie dezer tweede vrouw, hoe hij met haar in kennis was gekomen, en waar en door wie zij getrouwd zijn, weet men niets. Zij was een moeder voor zijne kinderen, en, gelukkig voor hem, zij was een verstandige, Christelijke vrouw-juist geschikt voor zulke omstandigheden. Zijne eerste wederhelft was zijn troost en steun, toen zijn geest in het kasteel Twijfelburg gevangen zat, zijne tweede echtgenote bemoedigde hem, toen zijn lichaam in den kerker te Bedford geboeid lag. Maar verlegen als zij was, toen het de verlossing van haar echtgenoot gold, werd zij een heldin. Eerst reisde zij met het verzoekschrift naar Londen om het aan het Huis der Lords aan te bieden. Zij overhandigde het aan Lord Barkwood, die met enige andere leden er over sprak, maar haar ten slotte mededeelde, dat zij niet tussenbeide konden komen, wijl de koning het aan de rechters had overgelaten, de gevangenen uit te kiezen, die zij wensten los te laten. Zij moest dus onverrichter zake naar Bedford terug, waar de zittingen weldra begonnen. Vergeefs verzocht Bunyan de plaatselijke overheid, om in persoon voor de rechtbank te mogen verschijnen, ook dit rechtmatige verzoek werd afgeslagen, en nu liet hij, als een laatste hulpmiddel, het pleiten zijner zaak aan zijne vrouw over. Hoe zij dit deed, moge blijken uit het verhaal, dat Bunyan zelf er van geeft. Verscheidene malen verscheen zij voor de rechters, liefde tot haren man, een levendig plichtsbesef, een innige overtuiging van het onrecht, hem aangedaan, die haar op aarde het liefst was, overwonnen hare vrouwelijke schuchterheid en

gaven haar den moed en de tegenwoordigheid van geest, om als advocaat voor haar echtgenoot en kinderen tegenover rechters op te treden. Onder de bescherming van een waardigen opperrechter, sprak zij haar pleidooi in roerende bewoordingen uit, zodat hij zelf bewogen werd. Maar-laet Bunyan zelf dat pleidooi verhalen:

‘De eerste maal, dat mijne vrouw ging, gaf zij het verzoekschrift over aan den rechter Hale, die het zeer vriendelijk van hare hand aannam en zei, dat hij zijn best voor haar en mij zou doen, maar vreesde, dat hij niets zou kunnen uitrichten. Opdat de zaak onder de vele werkzaamheden der rechtbank niet begraven zou worden, wierp zij den volgenden dag een ander afschrift van mijne petitie in de koets van een ander rechter, Twisdon genaamd, maar deze, zodra hij het opgenomen en ingezien had, antwoordde haar op hogen toon, dat ik een veroordeelde misdadiger was en niet kon vrijgelaten worden, tenzij ik beloven wilde niet meer te prediken, enz.

Daarna overhandigde zij nog een afschrift aan Hale, toen deze had plaats genomen, hij scheen wel genegen om haar het woord te gunnen, maar Chester, dien wij reeds vroeger ontmoet hebben, stond op en zei, dat ik door het hof veroordeeld en een stokebrand was, of zo ongeveer, waarmee hij zich van de zaak afmaakte. Doch mijne vrouw, bemoedigd door den opper-sheriff, hield aan evenals de weduwe bij den onrechtvaardigen rechter, en wilde eerst haar uiterste beproeven, alvorens de stad te verlaten. De plaats, waar zij heenging, was een kamer in ‘de Oude Zwaan’, waar verschillende rechters en heren vergaderd waren. Met neergeslagen blik en bevend hart, begon zij hare boodschap op deze wijze:

Mylord! (zich tot Hale wendende) ik neem de vrijheid nog eens tot uwe Lordschap te komen om te vernemen, wat met mijnen man gedaan zal worden.

HALE. Vrouw, ik zei u reeds, dat ik u niet kan helpen, want de rechtbank heeft uw man veroordeeld om hetgeen hij in de zitting gesproken heeft, tenzij er iets gedaan worde om daarop terug te komen, kan ik u niet helpen.

MIJNE VROUW. Mylord! hij wordt onwettig gevangen gehouden, zij hebben hem met overhaasting veroordeeld, voor er een proclamatie tegen de bijeenkomsten was uitgevaardigd, het vonnis is dus onrechtvaardig. Bovendien vraagden zij hem nooit of hij schuldig was of niet, en evenmin erkende hij de aanklacht.

EEN DER RECHTERS. Mylord! hij is wettig veroordeeld geworden,

MIJNE VROUW. Dat is niet waar, want toen men zei: erkent gij uwe schuld? zei hij alleen, dat hij verschillende bijeenkomsten had bijgewoond om het Woord te prediken en te bidden, en dat zij Gods tegenwoordigheid onder zich genoten hadden.

TWISDON (toornig). Wat! gij, meent. dat wij kunnen doen wat ons gelust? uw man is een rustverstoorder en door de wet veroordeeld, enz.

Nu beval Hale, dat men de actestukken zou brengen.

MIJNE VROUW. Maar mylord! hij is niet wettig veroordeeld.

CHESTER. Mylord, hij is wettig veroordeeld.

MIJNE VROUW. Dat is niet waar, zij namen een woord uit zijne rede, gelijk u zo even vernaamt waarop zij hem gevonnist hebben.

CHESTER. Maar het is opgeschreven, vrouw, het is opgeschreven, en het moet noodzakelijk waar zijn, want er is proces-verbaal van opgemaakt. Met meer dergelijke argumenten trachtte hij haar den mond te stoppen, telkens herhalende: het is opgeschreven, het is opgeschreven.

MIJNE VROUW. Mylord, ik was enigen tijd geleden te Londen om de vrijheid voor mijn echtgenoot te verkrijgen. Daar sprak ik met Lord Barkwood, lid van het Huis der Lords, die mijn verzoekschrift aannam en met de overige leden over de invrijheidstelling van mijn echtgenoot sprak. Toen zij het stuk gelezen en overwogen hadden, zeiden zij dat zij hem niet konden vrijlaten, maar zulks in handen der rechters hadden gesteld. Dit antwoordden zij, en nu

kom ik tot u om te zien, of er in deze zaak iets kan gedaan worden, en gij geeft noch vrijstelling noch verlichting.

Hierop gaven de rechters geen antwoord, maar deden alsof zij niets hoorden.

Slechts Chester liet nu en dan zijn: 'hij is gevonnist, het is opgeschreven' horen, waarop mijne vrouw hernam: 'Indien dat zo is, dan is het ten onrechte gebeurd.'

CHESTER. Mylord, hij is een gevaarlijke schelm, er is zo geen tweede in het land.

TWISDON. Wil uw man het preken nalaten? Indien ja, zo laat hem halen.

MIJNE VROUW. Mylord, hij durft het preken niet nalaten, zolang hij spreken kan.

TWISDON. Ziedaar, wat zouden we langer over zulk een kerel praten? Moet hij dan maar doen wat hem behaagt? hij is een scheurmaker.

MIJNE VROUW. Hij wenst vreedzaam te leven en zijn beroep uit te oefenen om zijn gezin te onderhouden, en bovendien, mylord! ik heb vier kleine kinderen, die voor zich zelf niet kunnen zorgen, en waarvan er een blind is, en bezit niets om van te leven dan de milddadigheid van goede mensen.

HALE. Hebt gij vier kinderen? Gij zijt nog tamelijk jong om al vier kinderen te hebben.

MIJNE VROUW. Mylord, ik ben slechts hun stiefmoeder, daar het nog geen twee volle jaren geleden is, dat wij trouwden. Ik was werkelijk zwanger, toen mijn man eerst in hechtenis werd genomen, maar ik was jong en aan zulke dingen niet gewoon, zodat ik schrikte en acht dagen lang in arbeid was, toen mijn kind geboren werd, maar dood.

HALE (haar medelijdend aanziende). Helaas, arme vrouw!

TWISDON. Gij gebruikt uwe armoede slechts als voorwendsel, en bovendien, ik weet dat uw man meer heen en weer loopt met preken dan zijn werk verricht.

HALE. Wat is zijn beroep?

ENIGE STEMMEN. Ketellapper, mylord!

MIJNE VROUW. Ja, en omdat hij een arme ketellapper is, wordt hij veracht en kan geen recht krijgen.

HALE (zeer vriendelijk). Ik zeg u, vrouw, nu ik zie, dat het zo staat, dat men uw man heeft gevonnisd om hetgeen hij gezegd heeft, kunt gij u of tot den koning wenden, of zijn pardon trachten te verkrijgen, of een aanklacht indienen wegens een fout in het proces.

CHESTER (verbitterd door dezen raad, vooral om het laatste gedeelte, en klaarblijkelijk beledigd). Mylord, hij zal weer gaan preken en doen wat hij wil.

MIJNE VROUW. Hij preekt niets dan het Woord van God.

TWISDON. Hij het Woord van God preken! (en zij dacht, dat hij haar een slag wilde geven) Hij loopt heen en weer en doet kwaad.

MIJNE VROUW. Neen, mylord! dat is niet zo. God heeft hem geroepen en veel goeds door hem gedaan.

TWISDON. God? Zijne leer is die des duivels.

MIJNE VROUW. Mylord, wanneer de rechtvaardige Rechter zal verschijnen, zal het ook bekend worden, dat zijne leer niet die des duivels is.

TWISDON. Mylord, sla geen acht op haar, laat haar heengaan.

HALE. Het spijt mij, vrouw, dat ik u niet kan helpen. Gij moet een der drie genoemde wegen inslaan, namelijk: u tot den koning wenden, of zijn pardon trachten te verkrijgen, of een aanklacht indienen wegens een fout in het proces, het laatste zal wel het goedkoopste zijn.

Nu meende zij op te merken, dat Chester zo kwaad werd, dat hij zijn hoed van het hoofd zette. 'Ik begreep', dus deelt zij zelf mede, 'dat er gene mogelijkheid bestond om mijnen echtgenoot voor de rechtbank te krijgen, ofschoon ik hen dikwijls verzocht hem te willen laten halen, opdat hij voor zich zelf mocht spreken, zeggende dat hij zijne zaak beter kon verdedigen en hun beter antwoorden dan ik. Nog meer zei ik, wat ik mij niet meer herinner, alleen dit weet ik nog, dat ik bij mijn binnenkomen zeer verlegen was en, toen ik heenging, in tranen uitbrak, niet

zozeer omdat zij jegens mij en mijnen echtgenoot zo hard waren, maar meer bij de gedachte, hoe vreselijk het voor die arme schepsels zijn zal, wanneer zij eens rekenschap zullen geven in de toekomst onzes Heeren en verantwoording doen voor wat zij in het lichaam gedaan hebben, hetzij goed, hetzij kwaad.'

Toen zij heenging, werden de actestukken gebracht, maar zij wist in het geheel niet wat die behelsden en hoorde er niets meer van.'

Hare moedige pogingen waren vergeefs. Overstelpd door de ellende, ging zij heen om haren man mede te delen, dat, terwijl schurken en gemene misdadigers, zonder enige belijdenis of belofte van beterschap, aan de maatschappij werden teruggeschrokken(!) op grond van 's konings kroning, de arme gevangenen om gewetenswil hun onrechtvaardig en wreed vonnis moesten ondergaan. Of, duidelijker gezegd, de weigering om naar de kerk te gaan en uit het Algemeen Gebedenboek te horen voorlezen, was een onvergefelijke misdaad, die, behalve in geval van herroeping, met gevangenis, verbanning of den stop moest gestraft worden, tenzij een kostbare en onzekere weg werd ingeslagen om pardon te komen. Dit was voor den armen ketellapper ten enenmale onmogelijk. Met welke smartelijke gevoelens moet zij naar de gevangenis zijn teruggekeerd, in de verwachting dat die het graf voor haren beminden echtgenoot zou worden! Hoe natuurlijk zou het geweest zijn, indien de bedroefde, gekrenkte vrouw harde woorden tegen den rechter had gesproken! Zij had geen vermoeden, dat onder het statige gewaad van Hale een hart vol Goddelijke liefde klopte, en toen de edelman later den armen, verachten ketellapper en zijne vrouw, volkomen gelijk in stand, in de woningen der gezaligden wederzag, hoe zullen zij verrast zijn geweest! Maar ook: hoe verbaasd zal de geleerde, vrome rechter gestaan hebben, toen hij vernam, dat de ongeletterde ketellapper, met armoede en gevangenisstraf bezocht, die jaren lang in den kerker gezeten had uit gebrek aan middelen om pardon te verwerven, door zijne geschiedenis en geschriften in de ganse wereld bekend werd. Zoals Dr. Cheever schrijft: 'Hoe weinig zal Hale gedroomd hebben, dat uit de nauwe cel dier gevangenis een licht zou schijnen, dat Gods wereldbestuur en genade glorierijk aan den dag brengen en meer goeds verrichten zou dan alle geestelijken en rechters uit het ganse koninkrijk.'

Zijne vrouw keerde met een bezwaard hart naar den kerker terug, menende dat slechts de dood hem bevrijding zou brengen. Ook zij zal verrast geworden zijn, toen zij haren man in heilige gemeenschap met God, ja vrolijk en blijde wedervond. 'Nu was mijn hart vol troost. Ik zou niet gaarne mijne beproeving gemist hebben-dit is de buit, in den krijg behaald', 1 Kronieken 26:27.

Hoe vele duizenden zullen eens in den hemel naar Bunyan zoeken, om uit zijn eigen mond het verhaal van zijn lijden te vernemen en hoe hij tot dien wondervollen droom kwam! Maar evenmin zullen ze de vrouw vergeten, wier Pad des Eenvoudigen ten Hemel hem het eerst den smallen weg leerde kennen, noch zijne Elisabeth, die zijne zaak voor de rechters zo warm bepleitte.

Om den vromen en talentvollen John Bunyan te verhinderen, goed te doen, sloot een staatsgodsdienst hem in den walgelijksten kerker op en opende hem daardoor den weg om de zegeningen des Evangelies wijd en zijd te verbreiden en zelfs het nageslacht te verkwikken! Welk een tegenstrijdigheid-staatsmacht, priesters en rechters, gewapend met parlamentsacten om eenvormigheid in geloof en eredienst op te dringen, en met elkaar verbonden om een handwerksman den mond te stoppen! Waarom moet hij zwijgen? Omdat hij de blijde tijding der zaligheid aan enige arme zondaren verkondigt, waardoor zij bekeerd en van vloekers en dieven in waardige, nuttige burgers veranderd worden, zulks geschiedt in een schuur, zonder praal en vertoning of priesterlijke wijding. Het Koninkrijk van Christus breidt zich uit en daarmee al des

zelfs zegeningen, zonder behulp ener geleerde ontwikkeling. Maar het moet God belet worden dus voort te gaan, Satan kan zulk een nadeel voor zijn rijk niet met lede ogen aanzien, hij zal zijne dienaren uitzenden om het werktuig van al dien voorspoed uit den weg te ruimen. God laat hem begaan, zover Hij dat goedvindt, en Satan verheugt zich wellicht, als ook deze laatste poging der arme vrouw mislukt, dat nu zijne overwinning vast staat. Hoe bedriegt hij zich! Hij heeft Gods raad uitgevoerd en de deuren geopend voor een onafzienbare menigte, die, begerig het Evangelie des kruizes te vernemen, als aan de lippen des sprekers hangt en telkens weer het heerlijk, eeuwig, zalig Woord uit zijnen mond verneemt!

Terwijl de Heere dus door de verdrukking Zijns dienaars Zijner gemeente een onuitsprekelijken zegen bereidde, vergat ook Zijne Vaderlijke zorg den dienaar zelven niet. Wij zagen het reeds, dat na de verzoeking des bozen ook een onmisbare schakel in den keten zijner hemelse opvoeding, zijn gemoed verruimd en verkwikt werd en hij Gods zalige nabijheid genoot. Gedurende de twaalf maanden, die voor het aanvragen van pardon waren toegekend, stond zijn cipier hem veel vrijheid toe. 'Ik volgde mijn gewonen gang van te prediken en Gods volk te bezoeken, vermanende om getrouw te zijn en zorg te dragen niet het Algemeen Gebedenboek, maar Gods Woord te gebruiken en zich daaraan vast te houden.' Hij was tegenwoordig bij de kerkvergadering in Juni en Juli 1661. 'Maar toen ik naar Londen gegaan was om mijne Christelijke vrienden op te zoeken, werden mijne vijanden zo boos, dat zij mijnen cipier bijna zijn post ontnamen, waarop mijne vrijheid meer beperkt werd en ik nu slechts de deur uit kon zien.'

Het getal dergenen, welke in die veelbewogen dagen om hun afwijking van de staatskerk gevangen werd gezet, zal nooit bekend worden voor den groten dag, wanneer 'de boeken geopend' en al het verborgene openbaar zal worden, tot eer der vervolgd en tot schande der vervolgers. Mannen noch vrouwen, kinderen van negen of tien jaren noch grijsaards, die de tachtig reeds achter den rug hadden en gebukt gingen onder de ongemakken des ouderdoms, werd een smartelijke gevangenschap in een vunzigen kerker bespaard. In Ricart's Godsdienstige Plechtigheden wordt het aantal Dissenters van allerlei sekten, die onder Karel II in de gevangenis omkwamen, op achtduizend geschat.

De Kwakers werden over het algemeen het hevigst vervolgd. Niet alleen waren zij vurige voorstanders der Godsdienstvrijheid, maar bovendien brachten hun beginselen mede, dat zij protesteerden tegen den eed, het predikambt van huurlingen, tienden en andere kerkelijke belastingen, hetzij vrijwillig, hetzij gedwongen. Ook leerden zij, dat het predikambt louter een zaak van liefde moest zijn, zonder enige vergoeding in geld, gemak of wereldse onderscheiding. De wet eiste van hen, dat zij ter kerk kwamen, en wanneer zij geprest werden tot hetgeen in hun ogen dwaze en goddeloze praktijken waren, namen zij gewoonlijk hun Bijbels in de hand en veroordeelden in scherpe bewoordingen het gedrag dier blinde leidslieden, die hun even blinde volgelingen het eeuwig verderf tegemoet voerden. En in plaats dat men hen om deze handelwijze vermaande en beboette, werden zij gevangen gezet en wreed mishandeld.

Tallose Kwakers en Baptisten wierp men in de gevangenis voor het niet betalen van zware boeten, die hun door de dienaren der ongerechtigheid waren opgelegd, nadat deze al hun stoffelijke bezitting hadden weggesleept. In de meeste gevallen werden zij met de uiterste gruwzaamheid behandeld, sommigen werden, te midden van de toen woedende ziekte, uit hun huizen gesleurd en in een kerker opgesloten, die niet veel beter dan een pesthol was, waarin negen en zeventig leden van het Vriendengenootschap, behalve de overige Nonconformisten, stierven en het lijden dezes tijds met de heerlijkheid der kinderen Gods verwisselden. Het aantal Kwakers alleen, die den kerker betraden, bedroeg meer dan vier duizend, en een oud register, nog te Devonshire House, Bishopsgate bewaard, noemt een getal van 399 van deze sekte, die in het begin dier hevige vervolging in de gevangenis hun doodvonden.

Te Carlisle werden Dorothy Waugh en Ann Robinson, twee vrouwen, die gepredikt hadden, door de straten gesleurd, ieder met een ijzeren foltertuig, breidel genoemd, op het hoofd, en met grote onbetamelijkheid behandeld. Een jongeling, James Parnell, negentien jaren oud, werd met zulk een barbaarsheid gestraft, dat het ongelofelijk mocht heten, indien het bericht niet aan betrouwbare bronnen ontleend ware. 'Te Colchester Castle duwde men hem in een hol, nog niet zo ruim als een bakkersoven en op een aanzienlijke hoogte boven de bestrating, in het omlaag klimmen om zijn voedsel te halen, viel hij, daar zijne verdoofde handen haar steun loslieten, naar beneden en kwam op de stenen te land, zodat zijn hoofd ernstig gewond en zijn lichaam gekneusd werd. In dezen toestand werd hij nog door zijnen cipier geslagen en in een dergelijk hol, maar minder hoog, gesloten. Spoedig daarop verloor hem de dood van verdere martelingen.' Men diende een smeekschrift bij den koning en zijn raad te Whitehal in, 'zijnde een kort verhaal van enige wrede en onmenselijke gebruiken, en van de grote vervolging en gevangenschap van meer dan vier duizend twee honderd en dertig van Gods volk, spottenderwijs Kwakers genoemd, omdat ze God gediend hadden en in de vreze des Heeren waren samengekomen.' Dit verhaal geeft een overzicht van het aantal Kwakers in elke gevangenis van het gehele koninkrijk en ontleent die ontwijfelbaar aan zuivere gegevens. Uit dit geschrift blijkt, dat 'de gevangenis menigmaal zo overvol was, dat slechts enkelen konden liggen, terwijl de anderen niet meer plaats hadden dan om te staan. Menigeen werd dood naar buiten gedragen. Om die ellende te vermeerderen, werden in Sommersetshire de laagste schurken aan arme Kwakers vast geboeid, alle kerkers waren vol mannen, vrouwen en kinderen, jong en oud, gezond en ziek werden de klederen afgescheurd en zij zelve zonder onderscheid met de vuigste booswichten opgesloten, vrouwen van haar bed gehaald en door den winternacht over morsige wegen voortgeduwd, acht en zestig, zonder brood of water, in een klein vertrek gedrongen, waaronder enkele vrouwen in een zeer zorgelijken toestand verkeerden, velen in kluisters en ketenen, te midden ener onbeschrijflijke onreinheid.' Zestig dezer Kwakers werden tegelijk met Bunyan en zijne vrienden in den kerker te Bedford opgesloten. In het 'Verhaal van John Bunyans leven en sterven', dat een uitgave zijner werken van 1737 vergezelde, lezen wij dat 'zestig Dissenters op eens, omdat zij een Godsdienstige samenkomst te Kaistoe hadden bijgewoond, naar den kerker te Bedford werden gebracht, waar reeds Bunyan en de gewone gevangenen zaten, o.a. twee uitstekende leraars, Wheeler en Dun. Onder deze menigte predikte en bad Bunyan met een krachtig geloof en overvloedigen Goddelijken bijstand, zodat ik mij zeer verwonderde.' In een andere plaats van opsluiting in genoemd graafschap 'zaten er vijftig in een nauw hok, waaronder velen ziek en zwak en nabij den dood waren.' In dien tijd deed men een krachtig beroep op het Lagerhuis. Honderd vier en zestig Dissenters, Kwakers genoemd, vergaderden in Westminster-Hall en leverden een verzoekschrift in, waarin zij zeiden, dat 'vele hunner broederen geboeid lagen, wreed geslagen door barbaarse cipiers, velen waren in den kerker gestorven en anderen lagen ziek en zwak op stro.' Dan verzochten de petitionarissen, dat 'zij in plaats hunner zieke broeders mochten lijden, dat hun lichamen in de gevangenissen en kerkerholen mochten gesloten en een gelijk getal hunner lijdende en stervende vrienden losgelaten worden.' Met recht noemt de Christian Examiner dit 'de gevoelens van Goddelijke liefde, uitgesproken in woorden van tederen, schonen eenvoud.' In de gevangenis te Bedford werden de ongelukkigen nog met een betrekkelijk grote mate van menselijkheid behandeld. Zo werd Bunyans dierbaar leven vooreerst weer gespaard, verborgen voor het oog der aanbengers, had hij gelegenheid zijne Christenreize te schrijven en verder zijne grootse en heerlijke taak te volbrengen. Terwijl hij zijne gevangenisstraf onderging, werden zijne vrienden te Bedford gekweld door de onbarmhartige hand der vervolging. Ruffhead, een van Bunyans voornaamste vrienden en beschermers, genoot de ere, dat zijn huis het eerst in die algemene vervolging geplunderd werd. De uitwerking dier wederrechtelijke handelwijze op den uitnemenden vromen man was,

dat hij binnen twee jaren zijn huis opende tot ontvangst der versmadede Christenen, en dit was in het graafschap Bedford, zo niet in het gehele koninkrijk, de eerste plaats van Godsverering, die den Dissenters wettelijk werd toegestaan. Het verhaal van genoemde plundering en andere gewelddadigheden, toen ter tijd gepleegd, vindt men in een zeldzaam geschrift, getiteld: Een waar en onpartijdig verhaal van enige onwettige en willekeurig handelingen jegens onschuldige Nonconformisten in de stad Bedford, 1670. 'Op Maandag, 30 Mei, begonnen Feckman, de eerste gerechtsdienaar, de koster, de Constabel en de opzichter met in beslag nemen. De persoon, in wiens huis zij aanvingen, heette J. Ruffhead. Een boete van f 36 was hem opgelegd, en zij namen twee bomen mede, welker waarde fl 84 bedroeg.'

Hij moet in de stad een invloedrijk man zijn geweest om zo genadig behandeld te worden, want gewoonlijk sleepte men in zulke gevallen alle handelswaren, gereedschappen en huisraad mede en liet alleen de naakte wanden achter om der treurende weduwe en haren armen kinderen tot beschutting te verstrekken. De rechter Foster ging met den troep mede en verdubbelde vaak de boete, als ze niet terstond betaald werd. Zo groot was de ellende, dat de portiers zeiden, liever gehangen of gevierendeeld te willen worden, dan aan zulk een werk deel te nemen. Twee hunner werden wegens deze weigering gevat en in den kerker geworpen, waar zij zonder twijfel aan Bunyan de wrede vervolging hebben meegedeeld, die zijne vrome vrienden hadden te verduren. De burgers werden opgeroepen om te helpen, maar 'handelaars' dagloners, handwerkslieden en knechts hadden of de stad verlaten of zich verscholen om Feckmans oproeping te ontgaan, zodat de stad uitgestorven scheen, en, daar de meeste winkels gesloten worden, was het alsof de pest hier woedde.' Dergelijke tonelen waren in vele steden van het koninkrijk te aanschouwen, dat eindelijk tot algehelen ondergang zou gebracht zijn, ware het niet, dat men ten laatste de ongerijmdheid ener gedwongen eenvormigheid van Godsdienst had ingezien. Een zekeren Arthur was al zijn goed ontnomen, de ontroerde man vroeg aan Foster, of nu ook zijne kinderen den hongerdood moesten sterven, waarop de barbaar antwoordde: 'Ja, wanneer gij een rebel blijft, zullen uwe kinderen van honger sterven', er bijvoegende, dat, wanneer alle goederen verbeurd waren, hun lichamen de gevangenis zouden vullen. Feckman stierf plotseling, en zo groot was de verontwaardiging des volks, dat niemand een rouwwagen wilde geven maar zijn lijk op een open kar ten grave moest worden gebracht. De rechters gaven in hetzelfde jaar een geschrift in het licht, dat dienen moest om hun geweldenarijen te rechtvaardigen, als zijnde volgens de wet.

Een enkel voorbeeld moge dienen om aan te tonen, dat men niet altijd zonder tegenstand het beroven van menige braven burger bleef aanzien. 'Terwijl Battison en andere handlangers bezig waren om in een bierbrouwerij in te breken, verzamelde zich een groot aantal personen van allerlei stand om hen heen, die luide hun verontwaardiging over zulk een daad aan den dag legden, want de ganse stad kende den brouwer als een rechtschapen en vreedzaam man. Het mindere volk wist den aanvoerder stillekens een kalfsstaart op den rug vast te maken en begon hem uit te lachen en te bespotten, zodat hij het ten laatste geraden achtte, onverrichter zake terug te keren.'

Onze vrome prediker-om tot hem terug te keren-zag al zijn tijd in de gevangenis zo geheel door zijn arbeid ingenomen, dat hem de uren sneller en aangenerender zullen voorbij zijn gevlogen dan dien zedelozen monarch, in zijne trotse paleizen door allerlei weelde omringd. Veel tijd besteedde hij aan het maken van nestels of malies aan veters, waarmee hij voor zijn gezin een schamel stukje brood en een pover kledingstuk verdiende. Maar hij vond ook tijd om den Bijbel te onderzoeken-om Gods Woord met gebed en ijver, nauwkeurig te bestuderen, zodat de uitdrukkingen en woorden der Schrift zijne gedachten, woorden en pen bestuurden. Andere ogenblikken weer werden doorgebracht in het onderwijzen zijner medegevangenen, en dan leidde hij hen in een wereld binnen, waar aanbrengrers en boete onbekend zijn. In dit Bethel schreef hij boeken, waardoor zijn naam en geschiedenis meer algemeen vermaard zijn

geworden, dan wanneer zijn hoofd ware bedekt geweest met een kroon van de schoonste edelgesteenten. Hij, die schrijven, zulke boekdelen schrijven kon, behoefde niet over verveling of gebrek aan werk te klagen, zo iemand, dan kon hij zeggen: 'ik heb een honiggraat in het rif des leeuws gevonden, die op mij aankwam om mij te verscheuren.' De barbaarse vervolging heeft in steeds wijder kring afschuw verwekt, maar de liefelijke vertroosting en verkwikking, die Gods genade in de geschriften Zijns dienaars heeft neergelegd, worden door immer meerderen genoten. Uit den tegenspoed deed God manna regenen op Zijne gemeente in de wildernis.

Een stenen muur geen kerker maakt,
Geen grendelen een cel,
Waar onschuld en tevredenheid
Gelukkig zijn en wel.
Al zit ik in een nauw vertrek,
Met grendels dicht gedaan,
het Geloof in Christus heft mijn geest
Ver boven zou en maan.
Die strijder wordt door God genoemd
Een edel, dapper held,
Die eigen zonde overwint
En menschenlof niet telt.
Hij overwint in Jezus' kracht
Eerst eigen zonde en kwaad,
Dan Satans vuur'ge pijlen en
Des vijands bozen raad.

Zo zong Bunyan, en de eveneens vervolgde William Prynne schreef op den wand zijner gevangenis in den Tower te Londen:

De tegenwoordigheid van Christus maakt mijn kerker
Een hemel voor mijn ziel, maar hoe zal het zijn,
Wanneer de glans des hemels eens oneindig sterker
Mij God'lijk toeschijnt, want reeds hier op aard
Is zulk een cel meer dan paleizen waard.

Hoe zielverheffend zullen voor zulke gevangenen de woorden van Christus geweest zijn: ‘Uw hart worde niet ontroerd, en zijt niet versaagd’, Johannes 14:27. In de wereld zult gij verdrukking hebben, maar hebt goeden moed, Ik heb de wereld overwonnen, Johannes 16:33, ‘Vrede laat Ik u, Mijnen vrede geef Ik u: niet gelijkerwijs de wereld hem geeft,’ Johannes 14:27. Bunyan zegt: ‘Ik heb te dezer plaatse een liefelijk gezicht gehad in de vergeving mijner zonden. O, berg Sion, hemels Jeruzalem, vele duizenden der engelen, en God, de rechter over allen, Jezus de Middelaar, en de geesten der volmaakte rechtvaardigen! Ik heb hier gezien wat ik nooit kan uitdrukken. Ik heb de waarheid gevoeld van dat Schriftwoord: ‘Denwelken gij niet gezien hebt en nochtans liefhebt, in Denwelken gij nu, hoewel Hem niet ziende maar gelovende, u verheugt met onuitsprekelijke en heerlijke vreugde.’

Met ongewone vrijgevigheid werd hem toegestaan, niet alleen zijn Bijbel, maar ook Fox’ Martelaarsboek bij zich in de gevangenis te hebben. Geen bibliotheek ter wereld had hem met zoveel sterkte kunnen aangorden en hem zoveel lessen kunnen geven, hoe hij zich in zijn kerker had te gedragen, dan dat tweetal boeken. De brief van Pomponius Algerius, een geleerde Italiaan, in de gevangenis geworpen omdat hij weigerde zijn Zaligmaker te verloochenen, moet zijn geest bijzonder vertroost hebben. Daarin leerde hij, hoe hij met Simson’s ondervinding zijn voordeel kon doen en honing nemen uit een leeuwenrif. ‘De Heere overlaadt mij met blijdschap.’ Het argument, waarmee Satan trachtte hem te verzoeken om den huichelaar te spelen ten einde zijne vrijheid te herwinnen, was hetzelfde, waarvan ook de rechters, maar vergeefs, gebruik maakten: ‘, Dwaas, die gij zijt, door één woord te spreken verkrijgt gij uwe vrijheid terug, en gij weigert zulks!’ Wat hield dat woord in? ‘Christus te verkopen, zijn Zaligmaker te verloochenen, en daarmee ellende en verderf over zijne ziel te brengen.’ ‘De gevangenis’, zegt Algerius: ‘wordt voor den onschuldige zoet. Hier valt een verfrissende dauw, hier stroomt een heerlijke nectar. Laat ons vrolijk zijn en den Heere zingen. Wie zou ooit denken, in den duisteren kerker een paradijs te zullen vinden?’ Zulke woorden zullen Bunyans ziel goed hebben gedaan, gelijk het water uit de rotssteen in de woestijn de versmachte Israëlieten verkwikte en vertroostte.

Vele jaren, nadat hij zijne vrijheid had herkreken, sprak hij luide, met al de kracht der waarheid, zijn wantrouwen jegens de vervolgers uit en vermaande hen, die Christus hadden aangedaan, om te volharden tot den einde toe. Sprekende over de onmetelijke rijkdommen van Christus, zegt hij: ‘Wij zijn door een menigte vijanden omringd, en geloof in de liefde van God en Christus is onze enige troost en bescherming. Daarom is het onze plicht, onze wijsheid en ons voorrecht, die liefde tot ons eigen nut te leren gebruiken-gebruiken tegen de dagelijkse zwakheden gebruiken tegen de list des duivels-gebruiken tegen de bedreigingen, de woede, het verderf en den dood, die de kinderen dezer wereld u telkens en telkens, tot uw schrik, voor ogen stellen.’

Dat de Engelse kerk zich onveilig rekende, tenzij Bunyan en vele honderden vrome lieden met hem uit de maatschappij werden gebannen, was een krachtig bewijs, dat zij zelf het Evangelie niet bezat en geen ware wijsheid kende. Milton getuigde onbevreesd: ‘Al waren alle winden der lering op aarde losgelaten, indien ook de waarheid ongeboeid daarheen wandelde, zouden wij dwaas zijn, zo we enig stelsel aan ketenen legden. Laat de waarheid en de leugen vrij strijden, wie zag de waarheid ooit uit het veld geslagen, als zij in een open gevecht gewikkeld werd? Niemand, want waar de Geest des Heeren is daar is vrijheid.’

Hoe verschildte het gevoelen van onzen armen, Godzaligen, ongeletterden ketellapper van dat van aartsbisschoppen, bisschoppen en andere geestelijken, van welke duizenden onder Hendrik VIII en Eduard VI den paus afzwoeren, onder Maria met ede beloofden hem trouw te zijn, en onder Elisabeth op nieuw een eed aflegden, waarmee zij den vorigen weer verbraken, en dit alles binnen weinige jaren! Door eenvormigheid te bevelen, brengt de staat zijne burgers

noodzakelijk op verkeerde wegen, hij dwingt ze of te huichelen of hun geweten te verkrachten, of martelt ze, omdat hun geweten zich niet naar elke plooi der overheersende partij kan schikken. Zij moeten of hun geloof en hun liefde verloochenen, of, zo hun dit onmogelijk is, vervolging ondergaan. De godsdienstlozen hebben altijd degenen tegengestaan, wier doen en laten door Godsdienstige beginselen geleid werd, en ten einde hun haat bot te vieren, hebben ze steeds den machtigen arm van kerk en staat ingeroepen, om aller Godsdienst naar één model te vormen. Dwang kweekt huichelaars, overtuiging leidt tot de waarheid.

Uit de armen ener liefhebbende vrouw gescheurd, wier leven door zulk een scheiding en het vooruitzicht van den smadelijken dood haars echtgenoots bijna afgesneden werd, van een viertal beminnelijke kinderen beroofd, en aan een kudde ontruikt, waaraan hij dagelijks zijne krachten en gaven wijdde, moest de vrome man, wie niets zo lief was als het welzijn en het geluk zijner medeschepselen, in een gezelschap van dieven en lage misdadigers verkeren. Maar gewis, ‘de grimmigheid des mensen zal u loffelijk maken, het overblijfsel der grimmigheden zult Gij opbinden,’ Psalm 76:11. Hier vindt hij een rustplaats en tijd om zijne schone dromen te dromen, hier heeft hij zijne arme vrouw en kinderen aan de bescherming van den Koning der koningen overgegeven, en in deze spelonk, met een geweten, vrij van schuld en vol hemelsen vrede, wacht hij met geduld en stilheid af, wat zijn Vader met hem voorheeft. Welk een vreemde woonplaats voor zulk een gunsteling Gods! Welk een ongewone wijze om hem voor zijne heerlijke bestemming toe te bereiden, namelijk eens aan te zitten aan den maaltijd des Lams! Zo denkt menig een, maar wie heiligheid, geluk en ware eer afmeet naar aardse grootheid of aardsen voorspoed, weet weinig van Gods wonderbare wegen met Zijne geliefde kinderen.

De arme, vervolgde Christen was verlost van dien scherpen angel, die naar de hartader van de vreugde zijner vervolgers stak, een hunner, Flechman genaamd, die wij reeds vroeger ontmoetten, stierf op een ellendige wijze, terwijl Bunyan in den kerker Gods nabijheid genoot, en de Christelijke ingezetenen van Bedford beefde bij de gedachte, dat dit vreselijk uiteinde een oordeel Gods was over een werker der ongerechtigheid. Toch moeten wij in zulk een oordeel voorzichtig zijn. Een smartelijke, treurige bezoeking is niet altijd een bewijs van Gods toorn noch een voorbode van Gods gericht, ook de geliefdste kinderen worden vaak het hardst gekastijd. Eerst aan het einde zal het blijken, wie in Gods gunst en wie in Zijn toorn geslagen is. Voor den onbekeerden zondaar wordt de roede dikwijls langen tijd verborgen, maar zijn einde is eeuwige ellende. Het kind Gods daarentegen wordt vaak voor een tijd bezocht, ja diep vernederd en met tegenspoed op tegenspoed overstelpt, zijne ellende is het middel, en het einde-de hemelse gelukzaligheid. Indien gij de kastijding ontgaat en gene smart kent, vrees dan, ja vrees dan, want de apostel zegt: ‘Indien gij zonder kastijding zijt, welke allen deelachtig zijn geworden, zo zijt gij dan bastaarden en niet zonen,’ Hebr. 12:8. Karel II verweet den grijsen Milton eens, dat het verlies zijner ogen een oordeel Gods was over de zonden, die hij tegen zijnen (’s konings) vader had bedreven. De grote dichter antwoordde zeer gevat: ‘Oordeelt uwe majesteit dus? hoeveel groter moeten dan niet de zonden van uw koninklijken vader geweest zijn, die niet alleen zijne ogen, maar ook zijne kroon en zijn leven verloor!’

Hoewel Bunyan in het vaste vooruitzicht van een smadelijken dood verkeerde, gingen zijne dagen toch zo gelukkig voorbij, als de gevangenisnacht maar toeliet. Arbeid om in de behoeften van zijn gezin te voorzien, de studie des Bijbels, het onderwijs zijner medegevangenen en het schrijven zijner talrijke werken zullen gewis schier elk ogenblik hebben ingenomen. Hier, in deze spelonk, schiep zijne levendige verbeelding en schreef zijne pen, onder het zinnebeeld van enen droom, die wondervolle Christenreize, een boek, dat na zijne bevrijding het licht zag, en waardoor hij niet slechts tot een handvol landlieden in den omtrek predikte, maar het Evangelie

der zaligheid, den weg ter ontkoming uit de stad Verderf en het pad ten hemel tot millioenen van elken stand en leeftijd, in zijn vaderland en daar buiten verkondigde.

Zo werken de dienaren van Satan zich zelve in het net. Zo deed de bisschop van Londen, toen hij tegen een hogen prijs al de Engelse Nieuwe Testamenten van Tyndal opkocht en ze verbrandde, maar met dat geld den hervormer in staat stelde een nieuwe en nauwkeuriger oplaag te laten drukken, die weldra door geheel Engeland verspreid was. Enkele exemplaren zijn nog hier en daar te vinden, als stomme en toch zo welsprekende getuigen van de vroomheid en volharding des vertalers, van de zwakheid der vervolgers en van Gods oppermachtig wereldbestuur.

De wereld zou waarschijnlijk weinig van John Bunyan zijn te weten gekomen, hij zou als duizend andere Godzalige predikers voor het nageslacht betrekkelijk onbekend zijn gebleven, zo niet de natuurlijke vijandschap van het menselijk hart tegen de eenvoudige, Goddelijke waarheden des Christendoms een hevige vervolging dier vrome belijders had verwekt. Listige, bedrieglijke priesters zochten de macht van den staat uit te breiden, winstgevende ambten onder hun gunstelingen uit te delen en eigen bezitting te vermeerderen, alles onder voorwendsel, alleen het zielenheil hunner leken te bedoelen. Om die wereldse grootheid te behouden, trachtten zij de geestesontwikkeling des volks en den vooruitgang der Goddelijke waarheid te belemmeren, en daartoe maakten ze gebruik van een middel, dat reeds duizenden malen aangewend was en even dikwijls gefaald had. Datzelfde middel werd toegepast, toen men de drie jongelingen in den oven des brandenden vuurs en Daniël in den leeuwenkuil wierp, een middel in strijd niet alleen met rede en gezond verstand, maar ook met Gods openbaring in de natuur en in de Schrift. Eenheid in geloof en eredienst heette dat middel, opheffing van persoonlijk onderzoek van Gods Woord en zelfstandige overtuiging, zoals de Bijbel ze eist, was het doel. De wijze waarop een zondaar tot den troon der genade moest naderen, werd in een reeks ceremoniën aangewezen, de wandel, die den Christen past, door zedeloze priesters voorgeschreven, in een woord: de onsterfelijke geest werd in boeien geslagen, indien dat mogelijk geweest ware. Zulk een stelsel had den steun van geweld en tirannie nodig. Daarom moest de wet voorschrijven, dat elke burger geregeld zijne parochie-kerk zou bezoeken en aan den voorgeschreven dienst deelnemen, op straffe van boete, gevangenis, verbanning of den dood. Indien enig mensenvriend, lid ener gemeente buiten de staatskerk, gevonden werd, terwijl hij de zieken bezocht, den onwetenden den weg ten hemel uitlegde, het verslagen geweten vertroostte of zondaars tot bekering riep, dan zette men hem gevangen, opdat zijn nuttige en heerlijke arbeid niet langer zou duren.

Omtrent dezen tijd werd de Bijbel, die eeuwen lang verborgen was gehouden, alom onder het volk verspreid, beschaving had overal de middelen gebracht om de Heilige Bladen te onderzoeken, en een betrekkelijk onbeperkte Evangelieverkondiging had, onder de Republiek, het goede zaad in allerlei aarde gezaaid. Wie zal het aantal zielen noemen, die toen den Heiland vonden? Alleen de Baptistische gemeenten wonnen meer dan twintig duizend leden. Gehele scharen van mannen en vrouwen bewezen de oprechtheid en waarheid hunner Christelijke belijdenis door een Godzaligen wandel. De dood van Oliver Cromwell, helaas! ontketende de vervolgzucht en vijandschap weer, die zich gedurende zijn bewind op eerbiedigen afstand had teruggetrokken, Karel II liet die teugels los, ja schonk het oude stelsel zelfs zijne koninklijke sanctie. Als wilde dieren, die lang zijn tegengehouden, vielen priesters en rechters en al wat den Nazarener haatte, op hun machteloze prooi aan, en de wanhoopskreten van weduwen en wezen waren liefelijke muziek in hun oren.

Onder de slachtoffers hunner woede behoorde ook Bunyan. Met de onvoorwaardelijkste overgave aan zijnen Zaligmaker verkoos hij den dood boven huichelarij, en wilde van geen verdrag met de vijanden zijns Heeren weten. In het gezicht van het klaarblijkelijkst gevaar weigerde hij te geloven, dat een priester bij machte was, door enige ceremonie een zondaar te

veranderen in een kinds Gods en erfgenaam des hemels, of dat een arme zondaar macht had de schuld zijner medezondaars te vergeven. Hij durfde aan geen eredienst deelnemen, die in strijd was met de Schrift, en geen geloofsstelsel huldigen, waartegen zijn geweten luide in verzet kwam. Hij verwierp elk voorschrift, dat het vrije onderzoek belette of de gewetensvrijheid aanraadde. Zijn vrije, onsterfelijke geest liet zich niet binden door geloofsartikelen, uit het brein van feilbare stervelingen ontsproten. Hij ging voort op den weg, dien hij onmogelijk verlaten kon, en zijne vijanden wierpen hem in de gevangenis, om ten zegen gesteld te worden voor duizenden en tienduizenden, die met en na hem de reis naar Zion aanvaard hebben.

Niemand mene, dat hij boven den strijd met zijne natuurlijke genegenheden verheven was. Gelijk ieder Christen gevoelde ook hij zich gebonden aan wie hem op aarde lief en dierbaar waren. Het afscheid van zijne vrouw en kinderen beschrijft hij: als wanneer iemand 'het vlees van de beenderen gescheurd wordt. Ik beschouwde mij zelf als een man, die het huis boven vrouw en kroost doet instorten, toch geloofde ik vast zo te moeten doen.' Zijne blinde dochter Mary bovenal kon bij bezwaarlijk verlaten. 'O! de gedachte aan de ontberingen, die mijne arme blinde mocht lijden, deed mij het hart schier breken!' Het is een algemeen opgemerkte waarheid, dat het gebrekigste onzer lievelingen de ruimste plaats in ons hart inneemt. 'Ik heb mensen gezien, ' zegt Bunyan, 'die de meeste zorg droegen en het beste overhadden voor die kinderen, die het tederst en meest hulpbehoevend waren, en onze Heiland zal immers de lammeren in Zijne armen dragen en aan Zijn boezem koesteren.' In dezen toestand van allersmartelijkste scheiding werd hij bijzonder getroost door deze woorden: 'Laat uwe wezen achter, en Ik zal hen in het leven behouden, en laat uwe weduwen op Mij vertrouwen.' Hij had de ellende vernomen van vele Christenen, die als slaven verkocht en van koude en gebrek gestorven waren, toen men hen als verdwaalde schapen aan allerlei ellende ten prooi liet.

Hij bezat een krachtig lichaamsgestel en die voortdurende gezondheid, welke gewoonlijk een gevolg is van onvermoeiden arbeid in de open lucht, hij had dagelijks rondgereisd om werk te bekomen, ten einde in de behoefte van zijn gezin te voorzien, en het overige van zijnen tijd besteed om de blijde boodschap der zaligheid in de naburige dorpen te brengen. En nu werd hij aan dien uitgebreiden werkkring ontruikt en plotseling in een gevangenis gesloten, waar hem bijna alle beweging onmogelijk werd gemaakt, die bovendien op een brug, midden boven het water was gebouwd, waaruit de vochtige dampen aanhoudend opstegen, zou het ons dan kunnen verwonderen, indien deze overgang te geweldig en de schok te krachtig bleek, en hij, gelijk duizenden zijner lotgenoten, zijne gezondheid allengs had zien verminderen en zijne levenskracht wegwijnen? Ware hij wegens een misdaad naar den kerker verwezen, gewis zou de dood onder zulke omstandigheden niet lang op zich hebben laten wachten. Maar hij werd geroepen, om te lijden voor de zaak Zijns Heeren die hem met Zijn dierbaar bloed gekocht, en aan Wie hij zich met hart en ziel verbonden had, en de God der waarheid onderhield zijne gezondheid en krachten en gaf hem een blijdschap en enen vrede, die de wereld niet kent, en die ze geven noch ontnemen kan.

Die sombere hopeloze gevangenschap duurde meer dan twaalf jaren, met belangstelling slaan wij Bunyan gade, nu hij, voor het oog der wereld verborgen, de waarheid gaat verkondigen in zulk een uitgebreiden kring, als waarbij zijne vroegere prediking schier in gene vergelijking treedt. Zoals wij reeds zagen, bleef een belangrijk gedeelte van zijne uren aan een handwerk gewijd, waarmee hij voor de zijnen een schamel stukje brood verdiende, volgens het gebod: 1 Timotheus 5:8. Toch moet hem de zorg voor een vrouw en vier kinderen zwaar op het harte gewogen hebben. De ziekte, dood en begrafenis zijner eerste echtgenote had alle spaarpenningen verteerd, zodat zijne tweede vrouw, kort na zijne gevangenneming, voor de rechters moest getuigen: 'mylord! ik heb vier kleine kinderen, die voor zich zelven niet kunnen zorgen, en waarvan er een blind is, en ik bezit niets om van te leven dan de milddadigheid van goede mensen.' Hoe ondoorgrondelijk zijn 's Heeren wegen: de goddeloze baadt zich in

weelde en gebruikt zijn invloed en zijne schatten om den onschuldige te verdrukken, de vrome voedt zich kommerlijk en leeft van de liefdadigheid der vermogenden, terwijl zijne ziel telkens weer gegriefd en gepijnigd wordt door smaad en vervolging van zijn vijand, en de Heere laat dit toe! Het raadsel wordt eerst dan opgelost, als men, gelijk Asaf, in Gods heiligdommen ingaat en op der goddelozen einde merkt. Zodra hij de nodige gereedschappen bijeen had, zette hij zich aan het werk en hoe hij arbeidde, getuigen Ds. Wilson, de predikant der Baptistische gemeente, door Bunyan te Hitchin gesticht, en Charles Doe, die hem in zijne gevangenis bezocht: 'Evenmin bracht hij, gedurende zijn gevangenschap, zijnen tijd op achteloze of zorgeloze wijze door, want ik zelf ben getuige geweest, hoe zijne handen werkten om de zijnen te onderhouden door menig honderd gros veters van nestels te voorzien, welke kunst hij in den kerker geleerd had. Daar viel mijn oog ook op zijne bibliotheek, zij bestond uit den Bijbel en het Martelaarsboek. En gedurende zijne gevangenisstraf (wilt ik juist van boeken spreek) vervaardigde hij verscheidene uitmuntende en nuttige geschriften, waaronder vooral De Heilige Stad, Christelijke Wandel, De Opstanding der Doden, en Genade verheerlijkt aan den voornaamste der zondaren.' Charles Doe deelt ons mede, dat Bunyan in dien tijd bovendien het eerste gedeelte der Pelgrimsreize (de Christenreize) schreef, en zulks uit zijn eigen mond heeft vernomen. George Whitefield zegt in zijne aanbeveling van deze werken, dat 'zij naar de gevangenis rieken. Geen Christen spreekt of schrijft ooit zo goed als onder het kruis.' Dat de Christenreize in den kerker geschreven werd, blijkt o.a. uit deze woorden, waarmee hij de Christinnereize (het tweede deel der Pelgrimsreize) inleidt: 'Toen ik mij nu metterwoon in een woud gevestigd had, ongeveer drie uren van de plaats (waar hij zijne Christenreize schreef), viel ik eens in slaap en droomde weer.' Thans niet 'in een spelonk', maar in een woud, in een toestand van, wel niet volstrekke, maar toch betrekkelijke vrijheid. Of hij daarmee de een of andere woning te Elstow of een huis bedoelt, dat hij later te Bedford betrok, is onzeker, want beide lagen op ongeveer gelijken afstand van de gevangenis. Maar dit staat vast, dat hij zijne Christenreize in den kerker, en zijne Christinnereize daarbuiten schreef. Met alle recht mocht Doe uitroepen: 'En ik geloof niet ver bezijden de waarheid te blijven, wanneer ik deze opmerking maak: 'Wat toch hebben de duivel en zijne dienaren gewonnen, toen zij onzen groten Evangelieprediker Bunyan in de gevangenis wierpen? Juist daardoor heeft hij in hun ogen meer kwaad, maar inderdaad meer goed gedaan, dan wanneer men hem te Bedford ongestoord tot een handvol eenvoudige lieden had laten prediken.' Men mag bijna vragen: noem mij het land, waar de Christenreize nog onbekend is? Zelfs Grieken en Arabieren, Kaffers en Hottentotten, Hindoes en Maleiers, ja, ook de Chinezen bezitten een vertaling, de laatsten zelfs twee verschillende. Een van deze is met houtsnee figuren voorzien: een Chinese pelgrim met zijn langen staart neemt afscheid van zijne Chinese vrouw en kinderen het huis Schoonoord, een bevallig Chinees huisje-Chinese pelgrims in gesprek met Chinese Herders, enz.

Doe vraagt: 'wat hebben de duivel en zijne dienaren bij de gevangenschap van Bunyan gewonnen?' Het antwoord is gemakkelijk te vinden: 'Zij hebben eeuwige schande geoogst, want zo de bekering van enen zondaar blijdschap veroorzaakt onder de engelen Gods, dan geeft ze in de hel bittere teleurstelling en spijt. Satan opende de kerkerdeuren om Bunyan op te sluiten en onschadelijk te maken, en was daardoor zelf oorzaak, dat duizenden uit den duisteren kerker van zonde en verdoemenis ontvloten. Satan meende het licht op te sluiten en te verbergen, maar het werd inderdaad op een kandelaar gezet, vanwaar het de ganse wereld beschenen heeft en nog beschijnt.'

ZESDE HOOFDSTUK

BUNYANS GEVANGENSCHAP VERLICHT-HIJ ONTVANGT DE KONINKLIJKE VERGUNNING OM TE PREDIKEN-WORDT UIT ZIJNEN KERKER BEVRIJD-GEEFT DE CHRISTENREIZE EN VELE ANDERE WERKEN UIT EN WORDT ALGEMEEN BEKEND-ZIJN DOOD EN KARAKTER.

De regeringen van den losbandigen Karel II en den dwazen Jakobus II, de laatste telgen van een ongelukkig koningsgeslacht, waren wellicht de rampzaligste voor Engeland. Veinzerij en valsheid, opzettelijk en snood bedrog waren de middelen, waarmee de eerste den verloren troon zocht te herwinnen. Plechtige beloften van vergiffenis aan alle onderdanen, die het eerste koningschap hadden omvergeworpen, werden gewetenloos geschonden, evenzeer als betuigingen en eden, 'dat de vrijheid van tedere gewetens ten opzichte van Godsdienstige vraagstukken zou worden gehandhaafd, en niemand gestoord of ter verantwoording geroepen, om verschil van mening omtrent zaken, die den Godsdienst betroffen.'

Toen Karel II zich op zijnen troon bevestigd waande, bleek het meer en meer, dat zijn eigenlijk doel was het gronden ener absolute monarchie. De hulde zijner vrienden en de toegenegenheid, waarmee hij door het volk ontvangen werd, schijnen zijn misdadig voornemen te hebben doen rijpen, en hem stout genoeg gemaakt om alle rechten van het Parlement allengs te besnoeien. Zijn gehele gedrag was dat van een Roomse, die met de Protestanten gene gemeenschap houdt, of van een staatsman, voor wie Godsdienst, eer en goede trouw moeten zwichten, om zijn doel te bereiken. Om zijn opzet te volvoeren, omgaf hij zich van een raad van vijf personen, waarvan twee Rooms en drie openbaar ongelovig of totaal onverschillig omtrent allen Godsdienst waren. De eerste letters hunner namen vormden het woord CABAL (kuiperij). Door dezen raad ondersteund, trachtte de koning Protestantisme en vrijheid tegelijk uit te roeien. Ten einde zich de middelen te verschaffen om zijn zedeloos leven voort te zetten, liet hij, gelijk een zeerover, de Hollandse koopvaardischepen aanhouden en plunderen, wanneer ze rijkbeladen uit Indië en Smyrna terugkeerden, en legde beslag op al het geld, dat zijne kooplieden aan de Staatskist geleend hadden. Hij verbond zich zelfs met Frankrijk om Nederland, het toevluchtsoord der vrijheid, te verdelgen. Uit vrees evenwel voor de ernstige gevolgen, vaardigde hij 15 Maart 1671 een edict uit, waarbij de gewetensvrijheid andermaal werd gewaarborgd, maar een jaar later berouwde hem dit weer, en verbrak hij zelf het zegel, hoewel hij niet kon verhinderen, dat zijn onstandvastig karakter aanleiding gaf tot meerdere vrijheden.

Gedurende dien tijd had God het niet aan krachtige roepstemmen laten ontbreken. In 1665 raapte een vreselijke pest bijna negentig duizend inwoners van Londen weg en vervulde den gansen omtrek met schrik en ontzetting. De ziekte was even besmettelijk als dodelijk. Een groot aantal huizen werden gesloten, opdat de bewoners niet naar buiten komen en de ziekte verspreiden zouden. Het was een verpletterend gezicht, de rode kruisen voor de gevels, en met grote, letters daaronder geschreven: HEERE, ONTFERM U ONZER, schildwachten met hun hellebaarden, zulk een verlatenheid en eenzaamheid, en mensen, die met angstige blikken voorbijgingen. Toch hield de vervolging aan. In het volgende jaar werd de stad door een ontzettenden brand geteisterd. De trotse Kathedraal en tachtig kerken, benevens dertien duizend twee honderd woonhuizen en magazijnen met de enorme schatten, daarin geborgen, werden geheel en al een prooi der vlammen. Door deze beide ontzettende rampen 'werd Gods vreselijke stem in de stad en door het ganse land gehoord.' Het jammeren der stervenden en de ellende der overgeblevenen werd spoedig, door het alvernielend vuur gevolgd. Een vroom

ooggetuige vergelijkt den aanblik van dit verwoestend element binnen de muren der wereldstad bij de duisternis, den donder en de bliksemen van Sinaï, toen Mozes de wet ontving. Toch werd de vervolging niet gestaakt, noch getemperd. Nog een jaar later kwam een Hollandse vloot, onder bevel van onzen zeeheld de Ruyter, de Theems opzeilen, bemachtigde het fort Sheerness, vernielde een aantal Engelse schepen en veroorzaakte zulk een algemene ontsteltenis in Londen, dat een ooggetuige, die een betrekking aan het hof bekleedde, schrijft: 'Ik ben te Londen geweest in het pestjaar en in het brandjaar, maar in geen van beide hebt ik zulk een algemene ontsteltenis en verwarring gezien als toen, en met reden: want, zo de Hollandse vloot toen naar Londen gezeild ware, had ze de stad zonder slag of stoot kunnen nemen, op Tilbury-fort lag geen enkel kanon, in de rivier geen fregat gereed, zodat de Hollanders alle schepen in de rivier hadden kunnen in brand steken, en dan zouden ongetwijfeld de Tower en alle voorsteden oostelijk tot Blackwall, met Southwark aan gene zijde der brug, een prooi der vlammen geworden zijn.'

Zulke algemene vervolgingen dreigden ten laatste allen handel en de ganse welvaart des rijks te ondermijnen en een totale verarming teweeg te brengen. Penn, de beroemde grondlegger van Pensylvanië, geeft een trouw tafereel van de ellende, door de Engelse kerk in dien tijd veroorzaakt, door de beste en vroomste mannen tot hare gemeenschap te willen dwingen. 'Mensen worden in de gevangenis geworpen, deuren en kisten opengebroken, goederen gestolen tot er geen stoel meer overblijft om zich neer te zetten, kudden vee weggevoerd en schuren, met graan gevuld, leeggeroofd, ouders zonder kinderen en kinderen zonder ouders gelaten, beide zonder middelen van bestaan. Maar wat al die gruwelen verzwaart: zelfs het penningstak der weduwe ontgaat niet aan hun handen, hare koe moet de misdaad haars gewetens boeten, en zelfs haar bed, waarop ze slaapt, en de dekens, waarmee zij zich bedekt, ontnemen men haar. Wat nog gruwzamer is en het treurspel nog volkomener maakt, de melk der arme, hulpeloze weze wordt van het vuur genomen en weggegooid, en de ketel nemen de aanbrenghers mede, zodat het arme, verlaten schepsel een ellendigen dood moest sterven, indien niet de barmhertigheid der burens sterker ware dan de onbarmhertigheid der aanbrenghers en officieren. En wat heeft zulk een wreedheid uitgewerkt? Ze heeft Gods oordelen en de haat der menschen opgewekt, ellende over de lijders, vermindering van bevolking en stilstand van handel over het land, en een ontzaglijke schuld over het geweten der vervolghers gebragt. Men moet of geen geweten hebben, of gehangen worden omdat zijn geweten niet aan de algemene voorschriften beantwoordt.' Vervolghing wegens zijne zuivere Godsdienstige begrippen, dreven den schrijver met duizenden zijner landgenoten over den oceaan, om te midden van woeste volksstammen de rust en vrijheid te zoeken, die de Engelse kerk hun weigerde, en mede den grond te leggen voor een staat, die om zijn volkomen gewetensvrijheid voor elken Godsdienst het machtigste en meest gezegende land zou worden. Eindelijk begon de koning te ontwaken, misschien zag hij in zijne verbeelding het bloedige hoofd zijns vaders, en om de rust in zijn koninkrijk te herstellen, vaardigde hij het bevelschrift uit, waarvan we zo even spraken. De onvermoeide pogingen om de stukken, die op Bunyans bevrijding betrekking hebben, op te sporen, zijn met goed gevolg bekroond geworden, zodat wij in staat zijn den inhoud dezer belangrijke documenten mede te delen. Het eerste is het koninklijk bevelschrift, door Karel II eigenhandig ondertekend, en luidt aldus:

KAREL II Z. M. bevelschrift aan al Zijne trouwe onderdanen.

Onze zorg en pogingen om de rechten en belangen der Kerk te behartigen, zijn voldoende aan de wereld openbaar geworden gedurende al den tijd van Ons bestuur, sedert de gezegende Restauratie (herstelling van het koningschap), door de vele en velerlei middelen, die Wij in het werk hebben gesteld om alle Dissenters en dwalende personen terug te brengen en de Godsdienstgeschillen, welke Wij bij Onzen terugkeer onder Onze onderdanen vonden, uit den

weg te ruimen. Daar het evenwel door een treurige twaalfjarige ondervinding gebleken is, dat deze dwangmiddelen weinig vruchten hebben gedragen, achten Wij Ons zelf verplicht, gebruik te maken van Onze oppermacht in kerkelijke zaken, die Ons niet alleen wettig toekomt, maar bovendien door verschillende wetsartikelen en Parlementsbesluiten is verzekerd. Hierom vaardigen Wij nu dit Ons bevelschrift uit om de gemoederen Onze goede onderdanen op dit punt te bevredigen, vreemdelingen uit te nodigen hier te komen wonen, en handel en nijverheid aan te moedigen, waarvan Wij met Gods zegen veel goeds voor Onze regering verwachten, en evenzeer om voor het vervolg de gevaren te vermijden, die uit private samenkomsten met slechte bedoelingen kunnen ontstaan.

In de eerste plaats verklaren Wij als Onze vaste overtuiging en bedoeling, de Engelse kerk te handhaven in hare leer en tucht en haar bestuur, zoals bij de wet is vastgesteld.

Vervolgens verklaren Wij bij deze, dat het Onze wil en Ons genoeg is, dat de toepassing van alle strafwetten in Godsdienstige aangelegenheden tegen elke sekte van Nonconformisten of Dissenters ogenblikkelijk worde ingetrokken en hierbij wordt ingetrokken, van welk bevel alle rechters enz. enz. gehouden zijn, nota te nemen en daaraan te gehoorzamen.

En opdat er geen voorwendsel voor Onze onderdanen besta om onwettige vergaderingen bij te wonen, verklaren Wij, dat Wij van tijd tot tijd een voldoende aantal plaatsen, naar verlangd zal worden, in alle delen van Ons Koninkrijk zullen aanwijzen, ten gebruike van degenen, die met de Engelse kerk niet overeenstemmen, om hunnen eredienst te verrichten, tot welke plaatsen alle personen vrijen toegang zullen hebben. Ook mag, op zulke plaatsen geen prediker optreden, dan die van Ons vergunning heeft ontvangen

De koning verklaarde alzo, dat het door een twaalfjarige ondervinding gebleken was, dat deze dwangmiddelen weinig vruchten hadden gedragen. Naar waarheid geeft hij deze getuigenis, het verval van zijn koninkrijk was al wat hij oogstte. Hij zag overal de bewijzen, dat, waar Gods waarheid in het hart is geplant, geen boete, gevangenisstraf of andere onderdrukking die kan uitroeien, maar ze veeleer moet verspreiden. Waar de Geest des Heeren is, daar is vrijheid-vrijheid om te naderen tot den troon der genade, en geloof om hulp te verwachten in de benauwdheid. Maar wat de koning nog niet inzag: door zulk een goddeloos bestuur had hij de grondslagen zijner regering ondermijnd en den weg gebaad voor een andere reeks vorsten, die, met meer eerbied voor Gods gebod beziel, Engeland opnieuw tot een hogen trap van bloei brachten.

Hoezeer ook de verbitterde geestelijkheid zich tegen zulk een besluit tot matiging der vervolging aankantte, overal werd verademing genoten, en de gevangenen om des gewetens wil menselijker behandeld. Bunyan, die zich het vertrouwen en de achting zijns cipiers verworven had, vond nu zijnen kerker eer een logement en genoot belangrijke voorrechten. Menigmaal, zo niet regelmatig, was hij in de gemeentelijke bijeenkomsten tegenwoordig en predikte, zonder zich zeer te verschuilen. Omtrent dezen tijd had de gemeente te Bedford juist grote behoefte aan enen leraar, en haar oog was natuurlijk op Bunyan geslagen om hem deze belangrijke betrekking op te dragen. Twee gewichtige overwegingen vereisten Goddelijke leiding, om tot een besluit te kunnen komen. Ten eerste mocht daardoor de vrijheid van den gevangene in gevaar worden gebracht, en ten andere was het wellicht ongeraden, een broeder tot herder en leraar te kiezen, terwijl hij nog in den kerker zat. Om deze bezwaren te bespreken, hield de gemeente herhaalde samenkomsten. De eerste werd gehouden te Hawnes, 24 Oktober 1671, toen 'de aanwending van de gaven der gemeente op een ordelijke wijze ter bespreking werd voorgesteld, opdat men Gods aangezicht mocht zoeken om leiding in deze zaak, voorts werd de achtste avond bepaald om daarover verder te handelen, en wel te Bedford, alwaar de voornaamste broederen tot dat einde verzocht werden te vergaderen ten huize van broeder John Fenn, terwijl diezelfde week een algemene bijeenkomst zou worden gehouden. De gemeente werd opgewekt om Gods aangezicht te zoeken ten opzichte van de

keuze van broeder Bunyan, opdat de weg te dezen aanzien helder mocht worden.’ Op een samenkomst op 30 November te Bedford gehouden, werd tot een andere bijeenkomst besloten ‘om te bidden en te beraadslagen over de voorgestelde zaak.’ Na deze zorgvuldige overwegingen en vurige gebeden tot den troon der genade, kwam men tot een eenparig besluit. ‘In een volle vergadering in de kerk te Bedford heeft de gemeente den 10 December, na veel gebed en beraadslaging, met algemeen goedvinden, onzen broeder John Bunyan met plechtige oplegging der handen tot den dienst van herder en leraar beroepen en aangesteld. En deze roeping aannemende, heeft hij zich zelf gegeven om Christus en de gemeente te dienen en de rechterhand der gemeenschap van de ouderlingen ontvangen.’ Deze welberaden keuze werd bevestigd door de overvloedige zegeningen van vrede en welvaart in de gemeente. Hij was geen vreemdeling of nieuweling in de bediening, maar iemand, die reeds vijftien jaren met vrucht het Evangelie der zaligheid gepredikt had, en die door Gods overvloedige zegeningen krachtig bewezen was Zijn gezant te zijn, terwijl de gemeente hem als zodanig eerde. Omtrent dezen tijd, terwijl Bunyan nog gevangen zat om de prediking der blijde boodschap, ontving hij de koninklijke vergunning om zijne vroegere samenkomsten weer te houden en het Evangelie opnieuw aan de gemeente te verkondigen. Hij was een der eersten, wie deze vergunning verleend werd. Toch hield de koning hem nog zes maanden lang gevangen, nadat hij hem de genoemde vrijheid had geschonken! Tegelijkertijd wees Karel II het huis van Josiah Roughed te Bedford aan als de plaats, waar allen, die zich met de Engelse kerk niet konden verenigen, mochten vergaderen. Daar en in elke andere vrijplaats had Bunyan van nu aan vrijheid te prediken. In de volgende woorden werd deze vergunning afgekondigd en te boek gesteld:

KAREL, enz. aan alle Burgemeesters, enz wie het aangaat, groetenis.

Naar aanleiding van Onze verklaring van 15 Maart 1671 veroorloven Wij hierbij en geven vergunning aan John Bunyan om leraar der gemeente te zijn, in het door Ons aangewezen huis van Josiah Roughed te Bedford, ten dienste van al degenen, die zich met de Engelse kerk niet kunnen verenigen. Met verdere vrijheid aan genoemden John Bunyan, om in elke andere plaats, door Ons tot zulke samenkomsten aangewezen, te prediken, overeenkomstig Onze genoemde verklaring. Gegeven aan Ons hof te Whitehall, den 9 Mei van het 24ste jaar Onzer regering, 1672. Op Z. M. bevel, Arlington.

Nog geen maand na zijne bevrijding werd Bunyan uitgenodigd te Leicester te prediken, alwaar hij zijn vrijbrief overlegde, hetgeen dus in de archieven dier stad staat opgetekend

John Bunyans vrijbrief is gedateerd 15 Mei 1672 en behelst de vergunning om een congregationeel prediker (die niet tot de Staatskerk behoort) te zijn, in het huis van Josiah Roughed te Bedford, of in enige andere plaats, door Z.M. daartoe aangewezen. Genoemde Bunyan heeft zijn vrijbrief aan den Burgemeester en drie andere Heeren overgelegd, den 6 Oktober 1672.

De vergunning om het huis van Josiah Roughed tot samenkomsten voor Dissenters te gebruiken, werd in de volgende bewoordingen gegeven:

KAREL, enz. aan alle Burgemeesters, enz. Naar aanleiding van onze verklaring van 15 Maart 1671 hebben Wij vergunning verleend en verlenen bij deze vergunning, om het huis van Josiah Roughed te gebruiken als een plaats van samenkomst voor allen, die niet met de Engelse kerk instemmen, opdat zij aldaar hun Godsdienstoefening kunnen houden. En bevelen Wij allen, maar inzonderheid Onze burgerlijke, militaire en kerkelijke dienaren, hierop acht te geven, en belasten Wij hen, alle oplopen of hindernissen te voorkomen en voor de handhaving der genoemde vergunning ernstig te waken. Gegeven, enz. den 9 Mei 1672. Op Z.M. bevel, Arlington.

Binnen tien maanden waren omstreeks drie duizend vijf honderd dergelijke vrijbrieven uitgevaardigd, zowel voor personen als plaatsen, onder allerlei benamingen: Wederdopers, Baptisten, Congregationelen, Presbyterianen, Nonconformisten, enz.

Het huis van Roughed, thans aangewezen als vergaderplaats voor Bunyans gemeente, was nog enige maanden te voren geplunderd geworden, omdat de eigenaar geweigerd had de Staatskerk te bezoeken. Een maand vroeger was het bijwonen zulker samenkomsten buiten de Engelse kerk een wetsverkrachting, die met boete, gevangenisstraf of erger nog gestraft werd, een maand later, en de koninklijke bevelschriften bepalen zelf plaatsen en personen, die de bescherming der wetten zullen genieten, zo ze een andere zaak dan die der Staatskerk dienen. Hoe bespottelijk stelt zich een wereldlijke regering aan wanneer ze in Godsdienstzaken wetten wil maken en de gewetens harer onderdanen aan eigen kortzichtige voorschriften binden.

De bevrijding van den vromen prediker uit zijn langdurige gevangenschap is tot hiertoe met een sluier bedekt gebleven, maar tot onze vreugde zijn we thans in staat gesteld, dien sluier op te heffen. Allerlei oude archieven, waarmee Bunyans vroegere biografen onbekend waren, hebben een gewenst licht over deze gebeurtenis verspreid. De omstandigheden, die aanleiding gaven tot zijne bevrijding, zijn inderdaad zonderling en voeren ons terug tot den slag van Worcester (1651). Het republikeinse leger was toen bijna even talrijk als dat van Karel, goed geordend, vol geestdrift en aangevoerd door bekwame officieren, de koninklijke troepen werden geheel uiteen geslagen, en de bevelhebbers, die deze nederlaag ontkwamen, hadden de grootste ontberingen te lijden. Karel vond een toevlucht in Boscobel Heuse, als een houthakker verkleed, verborg men hem in een eik. Gedurende zijne vlucht had hij allerlei ontmoetingen, en menigmaal verkeerde hij in doodsgevaar. Het parlement loofde f 12,000 uit voor degene, die hem vangen zou. Eindelijk, na een tocht van veertig dagen, in allerlei vermommingen, bereikte hij Brighton, toen een kleine vissersplaats, en daar gelukte het zijnen vrienden een vaartuigje te huren, waarmee ze hem naar Frankrijk overbrachten. De bestemming van het scheepje was Poole, het was met steenkolen geladen en voerde slechts twee passagiers, die voorgaven te vluchten, om hunnen schuldeisers te ontgaan. Zij staken met een gunstigen wind, om zeven uren 's morgens van Shoreham in zee, voeren het eiland Wight voorbij en landden voorspoedig nabij Tecamp in Normandië (Frankrijk), waar de vluchtende vorst en zijn tochtgenoot, Lord Wilmot, aan wal werden gezet.

Op den rug van een Kwaker werd de koning op het strand gedragen. Het vaartuig stak het kanaal weer over en bereikte weldra Poole, zonder dat iemand iets van den gemaakten omweg bespeurde. Een brief, in de archieven van Devonshire House gevonden, lost elke mogelijkheid op. De schrijver is Ellis Hookes, die aan de vrouw van George Fox de volgende mededeling doet, gedateerd Januari 1670.

Gisteren was er een Vriend (Kwaker) bij den koning, het was dezelfde man, die knecht was van den eigenaar der vissersboot, waarmee de koning ontvluchtte na den slag van Worcester. Slechts de eigenaar en deze maat wisten van des konings tocht, en de Kwaker droeg den vorst op zijne schouders aan wal. De koning herkende hem en was zeer vriendelijk jegens hem, hij zei, dat hij zich zijner nog herinnerde, gelijk ook hetgeen bij die gelegenheid in het vaartuig gedaan was. De Kwaker deelde den koning de redenen mede, waarom hij tot nog toe niet tot hem gekomen was, namelijk dat hij vrede en voldoening in zich zelf gevonden had. Nu kwam hij echter ten behoeve van een vriend in nood en begeerde alleen van den vorst, dat deze enige vrienden in vrijheid wilde stellen, die in grote verdrukking verkeerden, hij overhandigde daarbij den koning een papier, waarop hij 110 namen had geschreven van personen, wier goederen verbeurd waren verklaard, en die niemand dan de koning kon ontslaan. De koning nam het papier aan en zei, dat er vele onder waren, die binnen een maand weer in de gevangenis zouden zitten, want dat de landheren zich beklagden over den last, dien de Kwakers hun

veroorzaakten. Hij beloofde toch, dat hij er zes wilde loslaten, maar de Kwaker heeft het voornemen nog eens naar den koning te gaan, wijl deze zich niet beslist heeft verklaard.

Op de keerzijde van dezen brief heeft Fox zelf geschreven: 'E. Hookes aan M.F. omtrent een voorval met Richard Carver, die den koning op zijnen rug gedragen heeft.' De volgende brief van E. Hookes aan George Fox vervolgt dit verhaal:

Februari, 1670. Aangaande den Kwaker, die bij den koning geweest is, deze is weer naar den vorst gegaan, vergezeld door Thomas Moore. De koning behandelde hem zeer vriendelijk, en de Kwaker legde hem met vrijmoedigheid zijn verzoek voor, waarop de koning beloofde hem ter wille te zullen zijn, maar nog een paar maanden te willen wachten. De pogingen van Carver en Moore werden gevolgd door de ernstige beden van George Whitehead, die in vereniging met Moore verscheidene malen voor den koning verscheen, totdat deze eindelijk met zijn koninklijk woord hun onvermoeide pogingen bekroonde. Toen wendden de Kwakers al hunnen invloed aan om ook gevangenen van andere gezindheden in die algemene vrijlating te doen delen. Allerlei moeilijkheden deden zich op, terwijl dit belangrijke stuk door de verschillende regeringslichamen werd overwogen en in alle delen van het land moest bepleit worden. Onder de gevangenen, bij deze gelegenheid in vrijheid gesteld, waren 471 Kwakers, ongeveer evenveel als er in den kerker reeds omgekomen waren, terwijl de overige 20 tot de Baptisten en Independenten behoorden, en onder die Baptisten behoorde ook John Bunyan.

Nog voor de verschijning van Carver ten hove, had George Whitehead een voorgevoel gehad van hetgeen er zou plaats hebben. Hij was een der ijverigste en uitnemendste Kwakers, diep bewogen met het lijden zijner broeders en zusters in Christus. Hij was evenzeer berekend, voor koningen en edelen de zaak zijner verdrukte geloofsgenoten te bepleiten, als in de armoedigste hutten troost aan de lijders te bieden. Hij verhaalt het in zijn Dagboek met deze woorden: 'Spoedig nadat de bovenvermelde verklaring in druk verschenen was, liep ik eenzaam op den weg naar Londen, toen een innig en diep medelijden in mijn gemoed levendig werd bij de gedachte aan onze lieve vrienden in de gevangenis, wier aantal meer dan 400 bedroeg, van welke sommigen tien of elf jaren reeds hun vrijheid ontbeerd hadden. Daarop schreef ik aan den koning en verzocht Thomas Moore, die toen aan het hof iets te doen had, mijnen brief te willen overhandigen, hetgeen hij ook deed. Na een paar dagen werden we tot den koning toegelaten, en wij vernieuwden ons verzoek. De koning vergunde ons in de eerstvolgende vergadering van den Raad van State te verschijnen. Wij kwamen daar, werden binnengelaten, en ik bepleitte de zaak onzer vrienden met alle macht. Des konings antwoord was: 'Ik zal hun vergiffenis schenken.' Ik sprak nog enige woorden en, wijl er een algemene vaste ophanden was, besloot ik met deze woorden: 'Dit is het vasten, dat de Heere verkiest dat gij ontdoet de banden des juks, en dat gij vrij loslaat de verpletterden.'

De Kwakers hadden veel meer invloed op den koning en zijnen raad dan alle andere Dissenters, het werd weldra algemeen bekend, dat voornamelijk door hun aanhoudende gebeden en onvermoeide pogingen dit koninklijk pardon was uitgelokt. Menigmaal waren er tussen hen en andersdenkenden bittere twisten gevoerd, waaraan ook Bunyan een levendig aandeel had gehad. Maar als Christenen, die allen als slachtoffers van dezelfde vervolging geleden hadden, waren de Kwakers niet met hun eigene bevrijding voldaan, en het gelukte hun, ook andere broeders daarin te doen delen. Whitehead deelt dit dus mede: 'Toen onzen vrienden uitzicht op verlossing geschonken was, kwamen sommige andere gevangenen: Baptisten, Presbyterianen en Independenten, vooral zekere William Carter, ziende op welke wijze wij van den koning zulks bekomen hadden, en vol verlangen om ook hunnen vrienden daarin te doen delen, mij om raad en hulp vragen. Ook met het lot dezer Christenen begaan, ried ik hun, een smeekschrift

aan den koning op te stellen en daarin te verzoeken, dat de namen hunner vrienden aan de lijst der Kwakers, voor wie loslating gevraagd werd, mochten worden toegevoegd. Ofschoon zij andere gevoelens koesteren en tot andere gezindheden behoren was mijne liefde jegens hen niet minder, zelfs niet jegens diegenen onder hen, die bij sommige gelegenheden mijne tegenstanders geweest waren. Gezegend zij de Heere, mijn God, die de Vader en Bron van alle barmhartigheid is, wiens liefde en genade in Jezus Christus jegens ons ons verplicht, lankmoedig en vriendelijk jegens elkaar te zijn, de Heere eist van ons, recht te doen, en evenzeer liefdadigheid lief te hebben en ootmoediglijk te wandelen met onzen God.'

Naar aanleiding van dezen welgemeenden raad richtten Bunyan en zijne medegevangenen een verzoekschrift tot den koning, waarin zij op hun invrijheidstelling aandrongen. Zij omschreven hierbij tevens de redenen hunner veroordeling. Op last des konings werd het bevel tot vrijlating der petitionarissen uitgevaardigd, 17 Mei 1672. Allengs werden nu meer dergelijke bevelen gegeven.

Thans echter deed zich een nieuw bezwaar op. De verschillende kanalen, waardoor deze vrijheidsbrieven moesten gaan, eer ze ten uitvoer konden gelegd worden, waren oorzaak, dat de onkosten eindelijk tussen f 240 en f 300 voor elken gevangene beliepen, een inderdaad belangrijke som in die dagen. Opnieuw wendde Whitehead zich tot den koning, en hij slaagde zo wel, dat de koning beval, de vrijbrieven voor al die personen als een algemene vrijbrief te beschouwen en dus het genoemde bedrag slechts eenmaal in te vorderen. Toch maakten enkele begerige klerken, ondanks des konings uitdrukkelijk bevel, het den armen Dissenters nog moeilijk.

De som, die voldaan moest worden, was nog belangrijk voor zulke arme lieden, wier have reeds gedurende de jaren der vervolging zo onbarmhartig geplunderd was. Honderden, zo niet duizenden Dissenters waren van al hun bezitting beroofd, zodat de kerker, tot hun strafplaats aangewezen, inderdaad het oord werd, waar ze voedsel en deksel vonden. Om onder die omstandigheden de vereiste som bijeen te brengen, werd een beroep gedaan op al de Kwakers in den lande, en weldra waren deze onkosten gedekt. De Kwakers betaalden alles en met spoed, want vele gevangenen waren bijna stervende, afschriften van het koninklijk bevel werden in haast gereed gemaakt en door het ganse land rondgezonden. Bij de uitvoering bemerkte men, dat nog enkele der vrome lijders vergeten waren, en het gelukte den onvermoeiden bevrijders, ook dezen verlossing te bezorgen.

Bunyans dankbaarheid voor het behoud zijns levens en zijn ontslag uit den kerker bleek duidelijk. Vooral spreekt hij ze uit in zijn schoon geschrift Over den Anti-christ. In het hoofdstuk over de werktuigen, die God gebruikt om den antichrist ten val te brengen, zegt hij: 'Laat de koning inderdaad een plaats in uwe harten hebben. Bidt voor koningen, ik wens te zegenen wie mij vloeken, wel te doen aan wie mij haten, mij geweld aandoen en mij vervolgen.' Van dezen tijd af schijnt alle onenigheid tussen Bunyan en de Kwakers opgehouden te zijn. De Ranters hadden zich reeds van hen afgescheiden en verdwenen weldra, terwijl de Kwakers tot één genootschap onder den naam van Vriendengenootschap verenigd werden. Toen Kwakers en Baptisten onderling elkanders vreedzame beginselen leerden verstaan, nam alle vijandschap een einde. Hoe wonderlijk zijn Gods wegen! Al dat lijden, gedurende zo vele jaren, had mensen, die vaak met de meeste heftigheid en bitterheid elkaar bestreden en malkaar dikwijls voor vijanden en haters des Evangelies hadden uitgemaakt, door gemeenschappelijke ellende tot elkaar gebracht, zodat zij gelouterd uit den smeltkroes te voorschijn kwamen. En Bunyan vooral, die hen bij menige gelegenheid met zulke scherpe en onchristelijke bewoordingen had tegengestaan, hij had zijne bevrijding in 's Heeren hand aan de onvermoeide pogingen en de giften der Kwakers te danken! Moge de onderlinge verdeeldheid en vijandschap in onze dagen ook andere, fijnere vormen hebben aangenomen, ze is nog een der grootste hinderpalen voor

de komst van Gods Koninkrijk. En toch, de Heiland heeft het beloofd, eens zal het zijn één kudde onder één Herder.

Het is onmogelijk den juisten duur van Bunyans gevangenschap op te geven, wijl men geen bescheiden omtrent den dag zijner bevrijding heeft kunnen vinden. Hij werd gevangen gezet 13 November 1660, maar wijl het bevel tot zijne loslating niet terstond kon uitgevoerd worden, en men niet kan berekenen, hoelang dit nog geduurd heeft, is de geboortedag zijner herkgene vrijheid niet te bepalen. Een brief van E. Hookes aan de echtgenote van George Fox zegt, dat op 1 November 1672 nog gene gevangenen waren ontslagen, en een andere brief bewijst, dat de gevangenen te Bedford voor 10 Januari 1673 reeds hun vrijheid weer genoten, hetgeen overeenkomt met Bunyans eigen verhaal, dat zijn kerkerstraf volle twaalf jaren duurde.

Wij hebben reeds gezien, dat hij tegen het einde zijner gevangenschap meerdere vrijheid erlangde, waarschijnlijk sedert de koninklijke vergunning om te prediken, 15 Mei 1672, hij gebruikte deze om degenen, die de zijnen hadden welgedaan, te bezoeken en in de omliggende plaatsen het Evangelie te verkondigen.

Zijn eerste zorg, nadat hij den kerker verlaten had, was waarschijnlijk zijne tijdelijke aangelegenheden te regelen, opdat hij weer in ruimer mate in de behoeften van zijn gezin mocht voorzien, en dit zal hem niet zwaar gevallen zijn, want vooreerst waren die niet zeer groot, en ten andere had hij een vrouw, die wist te handelen waar het nodig was. Een zijner oudste biografen deelt ons mede, dat, ‘toen hij weer thuis kwam, al zijne have verloren was gegaan, zodat hij van voren aan moest beginnen, toch had hij nog vele vrienden, die hem hielpen en op allerlei wijze ondersteunden, zodat hij weldra weer in zijn oude doen geraakte en besloot, zich zoveel mogelijk aan den geliefden Evangeliearbeid te wijden en de eer van zijnen Heiland te verkondigen.’ De getuigenis van ‘een waren vriend, die hem lang gekend had’ luidt: ‘dat een der eerste vruchten zijner verlossing was de hulpvaardige vrienden te gaan danken, die hem en de zijnen gedurende zijne gevangenschap ondersteund hadden, degenen, die voor gevangenisstraf beducht waren, te bemoedigen en middelen te beramen en in het werk te stellen om zijne nog gevangen broeders te bevrijden, waartoe hij zelf afgelegene graafschappen bezocht. Zonder ophouden predikte hij de blijde boodschap der zaligheid, vermaande allen om zonder schaamte of vrees het kruis van Christus op zich te nemen en de onderlinge bijeenkomsten niet na te laten, hoewel de wetten die mochten verbieden, wijl men Gode meer moest gehoorzamen dan den mensen. Hij was een gezant des vredes, die alles aanwendde om geschillen tussen vrienden en verwanten uit den weg te ruimen.

Het huis, door den koning als vergaderplaats voor Bunyans gemeente aangewezen, werd nu geheel voor dit doel ingericht, zo goed als dit met de geringe middelen der gemeenteleden kon overeenkomen. Gedurende dien tijd was hun leraar onvermoeid bezig de zieken te bezoeken, van huis tot huis te prediken, gemeenten in de naburige dorpen te stichten, onenigheid te stillen en den heiligen invloed des Evangelies te verbreiden, zodat men hem weldra den erenaam van ‘Bisschop Bunyan’ gaf een titel, die hem beter toekwam dan menige prelaat, die vrome Christenen naar de gevangenis zond om een prediking, waaraan hij zich zelf onttrok.

Gemeenten werden gesticht te Gamlingay, Hawnes, Cotton-end en Kempston, in verband met de moedergemeente te Bedford. Toen het nieuwe gebouw voor de bijeenkomsten (kerkgebouw kon het nog niet heten) geopend werd, kwam er zulk een groot aantal belangstellenden bijeen, dat, ofschoon het zeer ruim was, toch menigeen geen plaats kon vinden, die gaarne het onderwijs van den prediker had vernomen. Van den tijd zijner gevangenschap af vernemen wij niets meer van Elstow. Na zijne bevrijding betrok hij met zijn gezin een nederige woning te Bedford, tegenover de vergaderplaats. Hier leefde hij in vrede en vergenoegdheid, zich tevreden stellende met het weinige, dat God hem had geschonken en verwijderd van alle onnodige wereldse beslommingen, om zijne roeping tot den Evangeliedienst onbelemmerd te gehoorzamen. Het is zeer wel mogelijk, dat zijn handenarbeid

allengs, zo niet geheel, dan toch voor een groot deel, door de leden van zijn gezin werd overgenomen, om hem voor zijne prediking zoveel mogelijk den tijd te laten. Zijne gemeente stond algemeen bekend als verdraagzaam en onbekrompen in den rechten zin des woords. Alle gelovigen, die hun vereniging met Christus door hun omgang en wandel bewezen, werden als leden aangenomen. Een bewijs voor den waren Evangelischen geest van Bunyan geeft zijn Onderwijs voor de Onwetenden. Evenzeer valt het moeilijk uit de Christen- en Christinne-reize op te maken, tot welk kerkgenootschap Christen en Christina behoorden, men ziet alleen helder en klaar, dat zij levende leden van Christus waren.

Het was een heerlijke verkwikking voor zijn geest en een stempel op zijn afkeer van allen godsdienstdwang, toen zijn zoon Thomas, den 6 Januari 1674, 'de leeuwen voorbijging en het huis Schoonoord binnentrad, ' om onverbloemd te spreken: toen hij zich uit volle overtuiging bij zijns vaders gemeente aansloot. Ongetwijfeld was er, gelijk Barmhartigheid het uitdrukt, 'muziek in huis, muziek in het hart, en ook muziek in den hemel, vanwege de blijdschap, dat een nieuwe bewoner den dorpel overschreden had. Later werd hij dorpspredikant en verkondigde het Evangelie in de gehuchten rondom Bedford.

Bunyan was geenszins een vrijdenker. Hij gevoelde zich onbepaald gebonden aan de waarheden van Gods Woord. Wanneer, naar zijne mening, 's Heeren bedoeling door een predikant miskend werd, zond hij hem, reeds uit de gevangenis, een antwoord toe, gelijk een zoon des donders, zelfs met gevaar zijns levens. Zijne liefde voor de zuivere Evangelische leer was even sterk als zijn afkeer van alle sektarische namen. 'Wat deze partijnamen van Wederdopers, Independenten, Presbyterianen, enz. aangaat, ' dus schrijft hij, 'ik besluit, dat zij noch van Jeruzalem, noch van Antiochië afkomstig zijn, maar eer uit de hel en van Babylon, want zij leiden natuurlijkerwijze tot verdeeldheid.' Dus betreurde hij die eindeloze sekten-benamingen onder de kinderen Gods en geloofde, dit er eens een tijd zou komen, wanneer al deze namen zullen samensmelten tot den alleen rechten naam van Christenen, den enigen, dien hij liefhad. 'Het is vreemd te zien, hoezeer de mensen aan hun eigene begrippen gehecht zijn, boven hetgeen de wet van genade en liefde ons leert. Hier is een Presbyteriaan, daar een Independent, ginds weer een Baptist, die elk zo stijf op hun stuk staan, dat zij die gemeenschap met elkaar missen, waartoe Jezus in Zijne laatste uren nog Zijne discipelen vermaande: 'Dit is Mijn gebod, dat gij elkaar liefhebt, gelijkterwijs Ik u liefgehad heb.' Bunyan en zijne gemeente hadden een besliste overtuiging ten opzichte van doop en avondmaal. 'Meent gij, dat verliefden niet verlangen naar minnebrieven? Welnu, Gods inzettingen zijn zijne minnebrieven, en tevens de bewijzen zijner liefde. 'Begeerlijker zijn zij dan goud, ja dan veel fijn goud, zoeter dan honing en honingzeem.' Christus maakte zich Zijnen discipelen bekend in het breken des broods, wie, die Hem bemint, zou niet begeren tegenwoordig te zijn bij zulk een plechtigheid? En onder het bedienen der doop is de Heilige Geest menigmaal met Zijn zaligenden invloed in het hart des dodelings tegenwoordig geweest.' Zijne gedachten omtrent de gemeenschap der heiligen waren even beslist: allen werden toegelaten, wier woorden en wandel bewezen, dat zij wedergeboren waren-allen, die vruchten voortbrachten der bekering waardig. Zulken gaf hij een plaats aan de tafel des Heeren, maar met goddelozen gemeenschap te houden, stond in zijne ogen gelijk met een offer te brengen aan den duivel.

Al deze onbekrompenheid ging gepaard met onpartijdige inzichten omtrent kerkelijke gemeenschap, hij gaf geen gehoor aan bijzondere wensen, wanneer de gemeente hare toestemming tot het loslaten van een harer leden weigerde. Mary Tilney was door den vervolgzicken rechter Porter wreedaardig van al haar goed beroofd, omdat zij den dienst in de Staatskerk niet bijwoonde. Tot hare bedden, beddengoed en kamerbehang toe, werd alles op karren weggevoerd. Zij was een weldadige weduwe, die meer met de tranen en zuchten harer arme burens, dan met het verlies harer eigene goederen begaan was. Door de vervolgers gedrongen, verliet zij Bedford en begaf zich naar Londen, vanwaar zij verzocht geschrapt te

worden als lid ener gemeente, van welke haar schoonzoon predikant was. Haar verzoek werd echter geweigerd. De brief, waarin Bunyan haar dit besluit der gemeente mededeelt, is zorgvuldig uit de kerkelijke archieven overgenomen en vergunt ons een blik in het gemeentelijk leven van dien tijd.

Hij luidt dus:

Welbeminde Zuster Tilney! Genade, barmhartigheid en vrede zij u, door Jezus Christus, onzen Heere, Amen.

Ik heb uwen brief ontvangen en dien den broederen laten zien, welke, na behoorlijke overweging uwer beweegredenen, overeengekomen zijn u het volgende antwoord te geven. Wat u zelf betreft, geëerde zuster, gij zijt in hoge achting bij Gods gemeente te dezer plaatse, zowel omdat Zijne genade rijkelijk over u is uitgestort, als wijl ge steeds ons trouw medelid geweest zijt, want ge zijt hier inderdaad een dochter Abrahams geweest, niet gestoord door enige vervaardheid. Uw heilige en zachtmoedige wandel, terwijl gij met geduld en lijdzaamheid, door de goedertierenheid van Christus, de beroving uwer goederen hebt geleden, is oorzaak, dat onze genegenheid voor u, in de ingewanden van Jezus Christus, nog sterker geworden is. Ja, gij hebt eerbied verworven in de harten dergenen, die aanschouwers waren van uwe zachtmoedigheid en onschuld onder het lijden, en wij zijn overtuigd, dat daardoor tevens een scherpe angel is gestoken in de gewetens van hen, die u beroofd hebben, hetgeen alleen moet dienen tot verheerlijking van God, onzen Vader, en tot uwen eeuwigen troost in Christus, in den dag, wanneer Hij komen zal om Zijn volk te wreken en verheerlijkt te worden in de gelovigen. Waarom wij, geëerde zuster! niet anders kunnen dan in uw welzijn belang stellen, en een warm hart hebben voor uwe toeneming in alle goed in het geloof en Koninkrijk van Christus, Wiens dienstmaagd gij zijt, en Wiens Naam op uw voorhoofd geschreven staat. Derhalve bidden wij onzen God en Vader, dat Hij uwen weg bane en voor u een deur in Zijn tempel opene, opdat gij Zijn brood moogt eten en versterkt worden en het zuivere druivebloed drinken. En wees verzekerd, dat wij u met alle bereidwilligheid daarin zullen helpen en ondersteunen, want wij schamen ons niet, u voor alle gemeenten van Christus als de onze te erkennen.

Maar, welbeminde zuster! gij weet dat het, tot onze veiligheid en uw voordeel, nodig is, u over te geven aan hen, van wie wij voldoende overtuigd zijn, dat ze u zullen voeden met en het opzicht over u houden volgens het Woord en de leer, en u in de toekomst onzes Heeren Jezus Christus met blijdschap kunnen voorstellen, anders zullen wij (dat wij niet zeggen: zult gij) met schaamte en schande voor Hem en u staan. Ja, gij, geëerde zuster! zoudt ons billijk kunnen beschuldigen van gebrek aan liefde en gepaste zorg voor uw geestelijken toestand, indien wij zorgeloos en onbedacht u aan mensen toevertrouwden, die u schade zouden berokkenen, of u niet voeden met de zuivere melk van Gods onvergankelijk Woord, waardoor de ziel zalig wordt. Wij mogen noch kunnen dus toestaan, dat gij gevoed en gekoesterd wordt door dezulken, met wier beginselen en wandel, in zake van geloof en eredienst, wij onbekend zijn. Gij hebt zelf verklaard, daarin met ons overeen te stemmen, maar, uitverkorene zuster! wijl u los te laten een daad van ons en niet van u is, behoort het, ja is het noodzakelijk, dat we in zulk een hoogst belangrijke zaak niet zonder ernstige overtuiging handelen. Daarom smeken wij u, om onzes Heeren Jezus Christus' wil, dat ge ons toestaat, eerst nauwkeuriger te onderzoeken alvorens uw verzoek in te willigen, en evenzeer, dat ge u onthoudt van, zonder toestemming der broederen, met anderen aan de tafel des Heeren plaats te nemen. Toen ge bij ons waart, betoondet ge u gehoorzaam, en wij vertrouwen, dat ge nu niet ongehoorzaam zult worden. En om deze zaak te eer haar beslag te geven, zullen wij u onze verdere gedachten voorstellen:

1. Of wij zullen toestaan, dat gij aanzit met broeder Cockain, broeder Griffith, broeder Palmer of anderen, die gedurende hun verblijf in de stad hun geloof, reinen wandel en wetenschap van het Woord hebben getoond, of,
2. indien gij een aanbevelingsbrief van broeder Owen, broeder Cocktin, broeder Palmer of broeder Griffith kunt erlangen, ten opzichte van het geloof en de beginselen dergenen, door wie gij wenst geleid en bestuurd te worden, zo zult gij onze bereidwilligheid zien, om u in de vreze Gods aan de leer en de zorg van die gemeente over te geven. Neem een dezer beide voorstellen aan, en laat ons uw besluit vernemen. En wij smeken u, om wille van Jezus' liefde, dat gij in zachtmoedigheid de ordening van Christus onderdanig zijt, der gemeente liefde betoont en op uw eeuwig welzijn acht geeft. Eindelijk bevelen wij u den Heere en den Woorde Zijner genade, Hij alleen is in staat u op te bouwen en u een erfdeel te geven onder de heiligen in het licht. Den alleen wijzen God zij de heerlijkheid in der eeuwigheid Amen. Uwe liefhebbende broeders, om u in het geloof en de gemeenschap des Evangelies te dienen, John Bunyan, en anderen.
Verzonden van Bedford, 19 Juni 1671.

De volgende brief handelt over een soortgelijk onderwerp.

7 Februari 1677. De gemeente van Christus in en om Bedford, aan de gemeente van Christus in en om Braintree, groetenis.

Heiligen en beminden! Wij, mede-erfgenamen met u van de genade des levens, uw verzoek aangaande onzen geëerden en geliefden broeder Samuel Hensman overwogen hebbende: dat hij aan u worde overgegeven tot wederzijdsen opbouw en tot vreugde en versterking zijns geloofs, en bovendien bedenkende, dat hij, nu zijne woning in uw midden is, ook door u behoort opgebouwd te worden en niet door ons, daar hij door Gods voorzienigheid (die de ganse wereld regeert) op zulk een afstand van ons verwijderd is-ook overdacht hebbende, dat het grote doel van Christus, onzen Heere, als Hij de gemeenschap der heiligen beveelt, is: Zijne verheerlijking door hun stichting, en dat alle dingen behoren te geschieden naar Zijn gebod tot den bloei van het ganse lichaam Zijner gemeente, hetgeen wij in aanmerking moeten nemen, wanneer wij een lid aannemen of aan een andere gemeente afstaan, zonder ons zelve te behagen, geven, als voor het aangezicht Gods en der heilige engelen, aan u over en staan u af onzen uitverkoren broeder, om door u, in den Heere, ontvangen, en door de gemeente te Braintree gevoed te worden, als een, die den Vader en onzen Heere Jezus Christus dierbaar is, en dit doen wij te gereder, wijl gij, naar wij vernomen hebben, onbekrompen beginselen beleeft, met de heiligen als heiligen gemeenschap houdt, en door het Woord geleerd hebt de broeders te ontvangen, omdat zij beminden zijn en door den Vader en den Zoon ontvangen worden, aan Wier genade wij u bevelen met den broeder, die tot dusverre een lid onzer gemeente was, maar nu een der uwen geworden is. De genade zij met u allen! Geschreven volgens beschikking der gemeente alhier en in haren naam ondertekend door uwe broederen, als volgt: John Bunyan, en anderen.

In de kerkelijke archieven vindt men ook het afschrift van een brief 'in 1674 geschreven en gericht tot de gemeente, die sedert enigen tijd met onzen broeder Jesse had verkeerdt', deze brief bevat een weigering om Martha Cumberland aan haar af te staan, tenzij de gemeente te Bedford verzekerd werd, dat zij voortging te wandelen naar het beginsel van gemengde gemeenschap. In deze gevoelens leefde en stierf Bunyan. Zijne gemeente is in dit opzicht tot op den huidigen dag dezelfde gebleven. In het nieuwe, doelmatige en schone kerkgebouw, in 1850

ingewijd, staat een doopvont, die dikwijls gebruikt wordt. De tegenwoordige predikant (1860), de beminnelijke en talentvolle John Jukes, doopt kinderen en roept de hulp van een naburig Baptistisch predikant in, wanneer volwassenen wensend gedoopt te worden.

Niet alleen ten opzichte van de verordeningen des Evangelies, maar ook in betrekking tot de overige leer des Bijbels had Bunyan heldere, besliste denkbelden. Zijne kennis van deze heilige zaken had hij uitsluitend uit Gods Woord zelf geput, hij durfde nooit in het geringste den daar voorgeschreven weg verlaten en verlangde geen sektenaam: alleen die van Christen voldeed hem, en dezelfde vrijheid, die hij voor eigen geestelijk leven begeerde, gunde hij ook gaarne aan iedereen.

Tot op dezen tijd stond Bunyan slechts bekend als een talentvol en welsprekend man, wiens sterke geheugen met een rijken voorraad uit de Heilige Schrift was voorzien. Al zijne preken en geschriften waren de uitvloeisels van eigene ervaring, terwijl hem in de gevangenis alleen de Bijbel, zijne Concordantie en Fox' Martelaarsboek ten dienste stonden. Zijne eigene woorden zijn: 'Ik drink liefst water uit mijn eigen regenbak.' Hij vond zulk een geest van afgoderij in de geleerdheid dezer wereld, dat hij liever alleen in het licht van Gods Woord wandelde, dan zich ook met haar te bemoeien. 'Ik wil van haar geen draad, zelfs geen schoenriem nemen.' Toch versta men zulks niet, alsof hij geen andere boeken heeft gelezen, dan de drie genoemde. Ongetwijfeld bezat en las hij ook Het Pad des eenvoudigen ten Hemel, De Beoefening der Godzaligheid (zie bl. 8), Luther: Over den Brief aan de Galaten (bl. 22), Clarke's Spiegel voor Heiligen en Zondaars (bl. 12), Dodd: Over de Geboden, Andrew's Leerredenen, Fowler's Schets des Christendoms (bl. 86), d'Anvers en Paul: Over den Doop, en gewis alle boeken, die onder zijn bereik kwamen, en waarmee hij geloofde winst te kunnen doen.

Omstreeks 1674 gaf hij een geschriftje uit, waarin hij de leer der uitverkiezing en verwerping naar de Schrift behandelt. Een onderwerp als dit, door zo velen verkeerd verstaan, was wel toevertrouwd aan iemand, die zo geheel door de vreze Gods geleid werd, dat hij alle mensenvrees had uitgeschud, waardoor menigeen van het ware pad wordt afgeleid. Het is een werkje, waardig gelezen te worden, vooral door dezulken, die geen onderscheid kunnen opmerken tussen Gods voorkennis en Zijne voorverordining. Dat de alwetende Schepper alle dingen te voren gekend en verordineerd heeft, durven wij niet betwijfelen, maar met kinderlijken eenvoud alles aan die Goddelijke beschikking over te laten, vereist genade om geduldig te wachten tot den tijd der eindelijke ontknoping. In zulk een heilige, ondoorgrondelijke zaak past het iedereen, in allen ootmoed de betekenis te overwegen van Schriftwoorden als Johannes 6:37, Efeziërs 1:2 en Johannes 13:7.

Bunyans populariteit en de achting, die hij bij zijne naburen en zelfs tot op mijlen afstands van Bedford genoot, namen thans snel toe. Kort voordat hij zijne Christenreize (in de gevangenis geschreven) uitgaf, wist Satan enige vijanden van het Evangelie te bewegen om een zeer waarschijnlijke, maar volkomen ongegronde beschuldiging tegen hem in te brengen, namelijk dat hij het goddeloze plan had uitgevoerd om een jonge, rijke vrouw tot echtgenote te krijgen, door haar vergif te geven, ten einde daarmee haren vader te vermoorden. Ondanks Bunyans zorgvuldigheid om zelfs den schijn des kwaads te vermijden, gaf toch zijne grote hulpvaardigheid zijns ondanks aanleiding tot vuigen laster, uitgedacht door een rechtsgeleerde, die met een predikant samenspande, omdat bedoelde jonge vrouw, een lid van Bunyans gemeente, geweigerd had met eerstgenoemden in het huwelijk te treden. Ook deze geschiedenis is een duidelijke proef, hoe licht zelfs de Godzaligste mens aan dergelijke leugentaal blootgesteld wordt.

De jonge dame, Agnes Beaumont, woonde met haren vader te Edworth. Op zekeren winterdag, toen de wegen te voet onbegaanbaar waren, verlangde zij toch zeer de samenkomst te Gamlingay bij te wonen. Bunyan reed juist voorbij het huis haars broeders, en liet zich niet dan met moeite overhalen om haar achter zich op het paard te nemen. Onderweg ontmoetten

zij een welbekenden geestelijke, die een kwaad gerucht van hun vertrouwelijkheid verspreidde, hetgeen zij in welbewuste onschuld beschouwden als een 'leugen, door den duivel en zijn gebroed tegen hen gesmeed.' 'De samenkomst,' zei Agnes, 'was een feest voor mijne ziel. Ik werd als het ware opgenomen in den hemel en zag mijnen Zaligmaker zo duidelijk, dat ik in vervoering geraakte. Ik verlangde bij Christus te zijn. Ik heb dikwijls aan de goedheid gedacht, die Hij dien dag in die merkwaardige verschijning aan mijne ziel heeft getoond: Hij wist, welke beproevingen mij diezelfde nacht en enige dagen later moesten treffen.' Een rechtsgeleerde, Farry genaamd, die in de nabuurschap woonde, had aanzoek om hare hand gedaan en, wijl hij huisvriend was, haren vader weten te bewegen om haar zijnen gansen eigendom af te staan, zij weigerde echter, en nu kende zijne wraakzucht gene grenzen. Bunyan, haar leraar, predikte zijnen hoorders, dat een Christen geen juk behoort aan te doen met de ongelovigen, en aan dezen raad schreef Farry terecht het weigerend antwoord van Agnes toe. Nu zocht hij haar vader door allerlei lastertaal tegen Bunyan in te nemen, hetgeen hem zo wel gelukte, dat zij, toen ze 's avonds vermoeid en besneeuwd thuis kwam, niet binnengelaten werd. Toen al haar smeken vergeefs bleek, ging zij in een schuur en bracht den nacht onder vurig bidden door, terwijl hare natte klederen en schoenen bevroren. Den volgenden morgen vond haar vader in dezen ellendigen toestand, maar bleef haar zijn huis ontzeggen, tenzij zij beloven wilde, de vergaderingen niet meer bij te wonen. Hierin durfde zij echter niet toestemmen. Thans ontstond in haar binnenste een zware strijd tussen haren plicht omtrent God en hare aardse genegenheden. Haar broeder trachtte te vergeefs des vaders toorn te stillen. Eindelijk behielden de banden des bloeds de overhand, en zij beloofde haren vader, de vergadering niet te zullen bijwonen dan met zijne toestemming. Doch deze verloochening haars Heilands verwekte een onuitsprekelijken angst in hare ziel. Het klonk haar telkens in de oren: 'Welk een ellendig wezen was ik, Christus te verloochenen!' 'Toen wij 's avonds bij den haard zaten, vroegde mijn vader mij, wat er aan scheelde. Ik barstte in tranen uit en zei: 'O, vader! ik ben zo ellendig bij de gedachte, dat ik u beloofd heb, zonder uwe toestemming niet naar de vergadering te gaan.' Hij was zo getroffen, dat hij weende als een kind en tot mij zei, dat ik daarover niet bekommerd behoefde te zijn, want dat we op dat punt geen verschil zouden hebben.' Geen van beiden vermoedde nog, dat dit voorval zijn reeds ziekelijk gestel zo hevig zou aangrijpen, dat hij nog dezelfde nacht zou worden opgeroepen. Een akelig geluid deed haar uit den slaap ontwaken, en op haar vraag: 'Zijt gij niet wel?' was zijn antwoord: 'Neen, ik voelde zo even plotseling een steek in mijn hart, en ik zal spoedig sterven.' Zij was alleen met hem in het huis, en, onbekwaam om hem te helpen, ijlde zij barrevoets de deur uit door de sneeuw naar haren broeder, die op een uur afstand woonde. Deze ging aanstonds hulp zoeken, en toen zij weer thuis kwamen, vonden zij hunnen vader stervende, hij sprak nog enige woorden en blies den laatsten adem uit. Zij weende bitterlijk bij dezen onverwachten slag, maar toch voedde zij een heimelijke hoop, dat hij naar den hemel was gegaan. Farry strooide thans uit, dat zij haren vader had vergiftigd, en dat Bunyan haar daartoe het middel had verstrekt, zij stond alzo schuldig aan klein-hoogverraad. De lijkschouwer en de rechters deden onderzoek in tegenwoordigheid van den huisdokter, ondervraagden naar alle omstandigheden, namen Farry een eed af, en al wat deze in kon brengen was, dat vader en dochter twist hadden gehad, en dat de spoedig daarop gevolgde dood des vaders bij hem het vermoeden had gewekt, dat zij hem vergiftigd mocht hebben. De lijkschouwer bestrafte hem met deze woorden: 'Mijnheer, gij hebt deze jonge vrouw openlijk te schande gemaakt en getracht haar haar goeden naam, ja, indien mogelijk, haar leven te ontroven, thans behoort gij haar in hare eer te herstellen. Zij heeft genoeg smart geleden, toen zij haren vader verloor, gij behoeftet hare ellende niet te vermeerderen, en als gij haar 6000 ponden geeft, hebt gij uwe schuld nog niet afbetaald.' Agnes voegt hierbij: 'Hoezeer Farry mij zo grievend beschuldigd had, verkreeg ik toch genade om tot den Heer te roepen, met vele tranen, dat zijne ziel mocht behouden worden.' Farry had

ook gezegd, dat Bunyan weduwnaar was, maar het bleek spoedig, dat hij reeds enige jaren met zijne tweede vrouw gehuwd was geweest en in haar een liefhebbende moeder voor zijne vier kinderen gevonden had. De onweerswolk, die Bunyans en Agnes' vrede dus ernstig bedreigd had, dreef, door Gods barmhartigheid, gelukkig weer af.

Zes jaren na zijne bevrijding ging hij, ondanks den raad van vele zijner vrienden, over tot de uitgave van het eerste gedeelte van zijn uitnemendste geschrift: De Pelgrimsreize. Zo langen tijd had het handschrift reeds in een lade gelegen, en hij steeds geaarzeld er mede in het openbaar te verschijnen, misschien wel naar aanleiding van hetgeen Luther omtrent zinnebeelden geschreven had. 'Het volk schept doorgaans groot behagen in zinnebeelden en gelijkenissen, en daarom gebruikte Christus ze dikwijls, want zij zijn als het ware schilderijen, die een duidelijke voorstelling van verborgen zaken geven. Paulus was bewonderenswaardig juist in zijne beelden, maar Origenus en Jerome kleedden klare Schriftwaarheden in ongepaste en dwaze voorstellingen. Daarom is het gebruik van zinnebeelden dikwijls zeer gevaarlijk.' Deze raad van een man, dien hij zeer achtte, leidde hem tot dubbele waakzaamheid, opdat niet zinnebeelden voor onderwerpen van zulk een hoog belang 'den raad mochten verduisteren met woorden zonder wetenschap.' (Job 38:2) Vrome vrienden rieden hem zeer verschillend, en sommigen hielden het zelfs voor niet ernstig genoeg om het volk in handen te worden gegeven. Allen hadden een levendig besef van de ongepastheid, den weg ter ontkoming uit de stad Verderf en het pad naar de hemelstad met onbeduidende dingen te vergelijken. Het komt ons, die den heilzamen invloed kennen, waarmee de Christenreize overal achtervolgd werd, vreemd voor, dat men ook maar twijfelde of het wel geraden was zo iets te laten drukken. Sommigen zeiden: 'John, geef ze uit!' anderen weer: 'Doe het niet!' Deze meende, dat ze goed zou doen, gene echter, dat het tegendeel te vrezen was. Het gevolg van al die raadgevingen was eindelijk, dat John zei: 'Ik zal ze uitgeven.'

Al de werken van Bunyan zijn vol treffende lessen, maar de Christenreize is een aaneenschakeling van schoonheden, schilderij op schilderij, natuurlijk afgewerkt, een juiste en levendige voorstelling van den smallen weg ten leven. Zelf de strenge criticus Dean Swift schrijft in zijn bekenden Brief aan een jongen Godgeleerde: 'Ik heb meer vermaak genoten in en onderwijs geput uit een paar bladzijden der Christenreize dan uit lange vertogen over den wil en het verstand, over enkelvoudige en samengestelde denkbeelden.' Slechts een buitengewone verdienste kon hem dezen lof verworven hebben. De Christenreize heeft het onderwerp uitgemaakt voor voordrachten en lezingen van predikanten van allerlei kerkgenootschappen en is zelf door Purday, een vriend van John Wesley, in een bundel liederen herschapen. Verschillende bekwame schilders hebben getracht, de oorspronkelijke plaatjes, die de eerste uitgaven vergezelden, door keurige platen te vervangen en dus enkele taferelen te verlevendigen, maar gene kleur is zo sprekend als de woorden van den schrijver, geen beelden zijn zo natuurlijk, zo naar het leven getekend.

Menigeen leest de Christenreize als of ze werkelijk een droom is geweest en ziet zijn gevoelens bevestigd door het oude portret, dat den schrijver slapende voorstelt. Maar men ziet voorbij, dat Bunyan zelf in den titel zegt waarin de redenen van zijn vertrek, zijn gevaarlijke ontmoetingen onderweg en zijn behouden aankomst in het gewenste land, onder het zinnebeeld van een droom worden voorgesteld'. Christen zelf stelt rijk en arm voor, zijn beeld is zo geschilderd, dat men hem bezwaarlijk tot een bepaalden stand kan rekenen, de rijkste, machtigste en geleerdste kan even goed als de armste, zwakste en onwetendste zich zelve in dat beeld terugvinden. Een schone voorstelling van de waarheid, dat gene van deze hoedanigheden den zondaar van het Koninkrijk der hemelen uitsluit, hoezeer ook dat woord van Jezus zijne kracht behoudt: 'Den armen wordt het Evangelie verkondigd.'

Bunyans zonderlinge gaven betroffen zijne wijze van voorstelling, de stof zelf was hem in zijn veelbewogen leven gegeven. Hij had in de stad Verderf gewoond-hij had de aankondiging van

een naderende verwoesting vernomen-hij had den last der zonden gevoeld en de verlichting gesmaakt, toen hij in het geloof vergeving vond-hij kende elke kromming, elke bijzonderheid van den weg-hij kende al de gevaren, maar ook al de verkwikkingen, die zich op den weg voordeden, en, al had hij zelf de laatste rivier nog niet doorwaad, hij had reeds menige vrome ziel in hare laatste ure gadesgeslagen en, als dan de poort des hemels geopend werd, een haastigen blik naar binnen geworpen. De beschrijving, die hij in de Christenreize daarvan geeft, vinden we zelfs in schrijvers van onzen tijd terug. Wie herinnert zich niet het aandoenlijk toneel van het sterven der kleine Evangeline uit de welbekende Negerhut, waarbij Oom Tom met alle opmerkzaamheid zijne kleine vriendin in al hare bewegingen, woorden en trekken volgt en zegt: ‘als dat gezegende kind het Koninkrijk binnengaat, dan zullen zij de deur zo wijd opendoen, dat wij allen de heerlijkheid daarbinnen kunnen zien.’ Deze gedachten waren niet die van een armen neger alleen, duizenden hebben ze gehad, toen zij bij de laatste ogenblikken van stervende Christenen tegenwoordig waren. Toen Christen en Hopende de poort der hemelstad binnentraden, ‘blikte ik naar binnen en zag, dat de stad blonk als de zon, de straten waren met goud geplaveid, en een ontelbare, schare bewoog zich met gekroonde hoofden, en palmen, en gouden harpen in de hand, om den almachtigen God en het Lam te loven en te prijzen. En boven die schare aanschouwde ik een onafzienbare menigte, op vleugelen rondzwevend en elkaar bij beurten toeroepend: ‘Heilig, heilig, heilig is de Heere!’

De Christenreize werd gevolgd door een uitnemend geschrift over De Vreze Gods, dat om zijne belangrijkheid naderhand door het Tractaatgenootschap in meer dan vier duizend exemplaren is verspreid. Daarop verscheen Komst en Welkomst tot Jezus Christus, ook dit werk is een aantal malen herdrukt. Zijne populariteit nam met de jaren toe, en men deed, maar vergeefs, pogingen om hem van zijne beminde gemeente te Bedford naar een andere te lokken. Hij hield veel van zijne eenzaam gelegene woning en het hoekje van den haard, waar de arme vervolgde leraars gewoon waren samen te komen tot onderlinge stichting en beraadslaging. Op een dezer bijeenkomsten gaf ieder zijne uitlegging van Romeinen 8:19-23. Toen het Bunyans beurt was, zei hij alleen: ‘De Schrift is wijzer dan ik’, overeenkomstig het antwoord, dat Luther eens gaf: ‘De betekenis dezer Schriftuurplaats heb ik nooit kunnen vatten.’ Dus stemden een zeer geleerd man en een zeer ervaren in de erkenning hunner onwetendheid overeen. Charles Doe zegt: ‘Bunyan wees een ruimer inkomen van de hand om zijne plaats te blijven bekleden.’ Doe was innig aan zijn vriend gehecht en werd later zijn eerste biograaf. Als kammenmaker hoorde hij Bunyan te Londen prediken, werd overtuigd en bekeerd en voegde zich bij de gemeente te Barbican. In de hoop van door de verspreiding van goede boeken nut te doen, werd hij tevens boekverkoper en bracht binnen zeer korten tijd drie duizend van Bunyans geschriften aan den man. In 1684-85, gedurende de hitte der vervolging, werd hij, omdat hij den dienst in de Staatskerk niet had bijgewoond, voor f 3360 beboet, waarvan maandelijks f 240 moesten afbetaald worden. ‘In dit tijdperk van vervolging’, zegt Doe zelf, hoorde ik, dat Bunyan weer te Londen zou prediken, en ik begaf mij naar de woning van den Heer More, waar de samenkomst zou plaats hebben, de tekst was: ‘De vreze des goddelozen, die zal hem overkomen, maar de begeerte der rechtvaardigen zal God geven’ (Spreuken 10:24). Deze tekst viel mij tegen, omdat hij niet in het Nieuwe Testament stond, want ik was toen met het Nieuwe Testament bijzonder ingenomen en had voor het Oude minder achting. Maar Bunyan behandelde die woorden in zulk een Nieuw-Testamentische zin, dat ik aan zijne lippen hing en van vreugde weende. En hij was de eerste, die tot mijn verlicht gemoed sprak, want zijne woorden waren juist gepast voor mijnen toestand, vol van sprekende beelden, vervuld met de liefde Gods. Ik schreef hem een brief, en zo werden wij met elkaar bekend. Ik heb inderdaad nooit iemand ontmoet, van wie ik zoveel hield. Drie jaren lang was ik zijn vriend geweest, toen hij stierf, en ik miste hem zeer. In Maart 1686 had ik nog zijn Uit genade zalig geworden gelezen, ik hield dit voor het beste boek, dat ooit verschenen was, de Bijbel alleen uitgenomen,

bij zijn sterven herinnerde ik mij levendig den zegen, dien ik bij het lezen van dit en zijne overige werken genoten had.' Het is geen wonder, dat zo vele pogingen in het werk werden gesteld om Bunyan op andere plaatsen als leraar te bekomen, want dezelfde vriend deelt mede, dat 'als men ook maar één dag te voren te Londen aangekondigd had, dat Bunyan prediken zou, er veel meer volk kwam dan het gebouw kon bevatten. Ik heb op een winterdag in de week, 's morgens om 7 uren, ongeveer twaalf honderd mensen bijeen gezien om hem te horen. Op een Zondag morgen waren er in een gebouw aan het einde der stad, naar mijne berekening, ongeveer drie duizend samengekomen, zodat een groot aantal uit gebrek aan plaats terug moesten keren, en de prediker zelf bijna over de mensen heen moest geduwd worden om den kansel te bereiken.' Toen hij eens met vuur gesproken had, nam hem een zijner vrienden bij de hand en maakte de opmerking, dat zijne prediking zo liefelijk was geweest. 'Ach!' antwoordde Bunyan, 'dat behoeft gij mij niet te herinneren, want de duivel heeft het mij reeds gezegd, voor ik van den preekstoel kwam.' Onder zijn gehoor schaarden zich geleerden en eenvoudigen. Het was algemeen bekend, dat Dr. John Owen, zo dikwijls hij gelegenheid had, gretig daarvan gebruik maakte en zich aan de voeten van den ongeletterden, maar welsprekenden ketellapper neerzette. Toen Karel II dit vernam, vraagde hij den Doctor in de Godgeleerdheid: 'hoe zulk een geleerd man als hij was, naar de prediking van een ongeleerden ketellapper kon luisteren?' Zijn antwoord was: 'Indien ik de bekwaamheid van dien ketellapper bezat, zou ik van harte gaarne mijne geleerdheid willen geven.' Het was of hij wilde zeggen: 'Zou een hongerige smakelijk, gezond voedsel weigeren, omdat het niet in een zilveren schotel, maar op een schoon houten bord wordt opgedist?'

Zijne buitengewone populariteit lag, even als die van Spurgeon in onze dagen, in de getrouwheid, waarmee hij voor de zielen zijner hoorders zorg droeg. Hij deed priesters en volk sidderen. Tot de eersten riep hij: 'smart het u niet, als uwe ganse gemeente achter u naar de hel wandelt? Daarvoor zouden we u kunnen danken. Gij waart bevreesd ons onze zonden aan te tonen, opdat wij u toch van genoeg vlees zouden voorzien.' En tot anderen, O, met welke rode letteren staan die rijke landeigenaars opgetekend, wier pachters niet durven komen om het Woord te horen, uit vreeze, dat hun pacht verhoogd zal worden! Zal het niet een worm zijn, die eeuwig aan uw hart knaagt, te bedenken, dat gij mede schuld draagt aan het verloren gaan van uwen naaste, van uwen dienaar, van uwe vrouw zowel als van u zelve? Denkt daaraan, gij verstandeloze en goddeloze echtgenoten! De een is bang het Evangelie te gehoorzamen, omdat hij vreest zijnen meester te beledigen, een ander is beducht voor onterving, een arme vrouw is angstig, dat haar man haar zal slaan of de deur uitjagen, en om deze tijdelijke verliezen te ontgaan, loopt gij gevaar uwe ziel voor eeuwig te verliezen, en waagt gij u aan de angsten der hel voor zo vele jaren als er zandkorrels aan den oever der zee liggen?' Zulke gezegden, die zo recht op den man afgingen, waren zo duidelijk, dat schier geen misverstand mogelijk was, en drongen door tot de diepste schuilhoeken van de harten zijner hoorders. Dezelfde onomwonden taal vinden we ook in zijn Onvruchtbaren Vijgenboom.

Als een tegenhanger van zijne Pelgrimsreize gaf hij in 1680 Het Leven van Slechtmens uit en schilderde daarin den breiden weg, die ten verderve leidt. Dit werk is geschreven in een taal, die, thans verouderd, echter in dien tijd voor den bedrieglijken koopman maar al te duidelijk was. Uit menige bijzonderheid, in dit verhaal blijkt maar al te duidelijk, dat de toenmaals heersende geest nog zeer slecht en verdorven was. 'Goddeloosheid scheen als een vloed Engeland te zullen verzwelgen. O, dat ik rouw kon dragen over de zonden, die in Engeland worden bedreven, daar ik zie, dat, zonder bekering, de mannen van Gods toorn weldra zullen naderen 'elk een met zijn verdervend wapen in zijne hand.' (Ezechiël 9:1-2) De zonde wierp engelen uit den hemel, brengt mensen in de hel en verwoest de welvaart der volkeren. Wanneer wij zien, hoe de zonde een natie te gronde richt, en de burgers in tijdelijke, geestelijk een eeuwige ellende dompelt, moeten we dan niet uitroepen: 'Zij zijn dronken, doch niet van wijn,

maar van het dodelijk venijn der zonde, die, indien God het niet verhoedt, lichaam, ziel en geest voor tijd en eeuwigheid ten verderve sleept!’

Den 12 November 1681 werd een van Bunyans vrienden en medearbeiders, Samuel Fenn, naar zijn eeuwig vaderland opgeroepen, en in het volgende jaar begon de vervolging weer heviger te woeden. De samenkomsten der gemeente mochten niet langer in de aloude woning, maar moesten thans in het open veld gehouden worden. ‘Het woord des Heeren was dierbaar in die dagen,’ zegt Sutcliff in zijne Geschiedenis van Bunyans Gemeente. Omtrent dezen tijd verscheen er een nieuw geschrift van zijne hand: De Waarde der Ziel en het onuitsprekelijk Verlies derzelve. Oorspronkelijk was het een leerrede, uitgesproken in Pinner’s Hall, waarschijnlijk in tegenwoordigheid van Dr. Owen. Vreemd, dat een handwerksman een onderwerp, zo ingrijpend als dit, behandelde tot beschaming van alle wetenschap en kennis, waarover de geleerdheid beschikken Koningen Ver van alle wereldse wijsheid, zocht hij de waarde der ziel te bepalen, of liever, enigszins te leren verstaan uit Gods woord, hetwelk hem dagelijks door den Heiligen geest nader werd verklaard. Hij gevoelde al de vreselijke, verpletterende kracht, die gelegen is in deze woorden van Jezus: ‘Gaaf weg, gij vervloekten!’

In hetzelfde jaar verscheen een ander zijner meesterstukken: De Heilige oorlog, door Shaddai tegen Diabolus gevoerd om de Hoofdstad der Wereld te heroveren, of het Verlies en de Herneming der Stad Mensziel. Het titelblad bevat het enige, nog bestaande, portret van Bunyan ten voeten uit, door White getekend en gegraveerd en thans in het Britse museum bewaard. De Heilige Oorlog wordt met recht naast de Christenreize geplaatst, en wellicht is de dieper verborgen betekenis alleen oorzaak, dat de laatste het meest bekend is geworden. Toch is de Heilige Oorlog gewis een niet minder juiste en schone schildering dan de Christenreize. Men gevoelt onder het lezen: de schrijver spreekt uit eigene ervaring, hij deelt mede wat hijzelf doorleefd heeft. Maar wat van al zijne werken geldt, is hier bijzonder waar: men moet ze niet lezen als een bloot tijdverdrijf, maar met ernst en oplettendheid en een oprecht verlangen naar kennis van den weg des levens. Hoe nauwkeurig, om iets te noemen, is de voorstelling van de wijze, waarop Diabolus zich meester maakt van de stad Mensziel, en waarop Emmanuel haar herwint. Beiden vermeesteren haar niet tegen wil en dank, maar richten hun pogingen daarop, dat Mensziel zelf zich overgeve. Welk een duidelijke voorstelling der Schriftuurlijke leer, dat de mens geen zielloos werktuig, maar een wezen is, met enen wil begaafd. Zonder dat zou er ook geen sprake kunnen zijn van enen strijd, die gestreden wordt zolang de Christen in het land der vreemdelingschappen verkeert, en die eens eindigt in den volkomen zegepraal over den ouden mens en de alleenheerschappij van den Zone Gods, in onverstoorbaren vrede.

De opgang, dien de Christenreize aanstonds maakte, bracht een onbekenden schrijver er toe, een zogenaamd Tweede Deel der Pelgrimsreize uit te geven, welks inhoud evenwel terstond zijn onechten oorsprong verraadt. Dit werk was dan ook reeds vergeten, toen Bunyan in 1684 het eigenlijke tweede deel: De Christinnereize, in het licht zond. In dezen tijd hingen donkere wolken boven het hoofd van Gods gemeente. Uit de ‘spelonk’ verlost, had hij een schuilplaats gevonden in een woud, waar hij nu sliep en droomde. De Christenreize is doortrokken van een strenger geest en vertoont tussen het licht zwarte, ontzagwekkende schaduwen. De Christinnereize is liefelijker, troostrijker, hoopvoller en daardoor beter geschikt voor zwakke Christenen. Moeilijk valt het te bepalen, welke schildering de indrukwekkendste is: de ernstige Christen-krijgsman, de stemmige Christina, hare beminlijke vriendin Barmhartigheid, de tijdelijke verwoesting van Twijfelburg, de spiegel, waarnaar Barmhartigheid zo verlangt, of het heerlijk besluit. Zo vaak we het geheel weer uitgelezen hebben, verlangen wij naar het derde deel, waartoe het slot ook wel aanleiding geeft, maar dat nooit verschenen is. Wel is ook een zogenaamd derde deel in het licht gegeven, doch men leest in de zesde druk der Christinnereize 1693: ‘Het derde gedeelte van Bunyans Pelgrimsreize, dat nu bestaat, is niet door Bunyan

geschreven, het echte manuscript zal spoedig verschijnen.’ Het is evenwel nooit verschenen. Of het werkelijk bestaan heeft, is een vraag, welke nog steeds op een voldoende antwoord wacht. Het einde van zijn werkzaam en dierbaar leven begon allengs te naderen, maar zijne veerkracht en zijn arbeid verdubbelden. In zijne vroegere jaren schijnt hem de gedachte niet vreemd te zijn geweest, dat hij een hogen ouderdom bereiken zou, althans zo iets straalt door in deze woorden uit Genade verheerlijkt. ‘O! dacht ik, nu wenste ik wel tachtig jaren oud te zijn, opdat ik spoedig mocht sterven, en de rust binnengaan.’ Toen had hij nog geen vermoeden, dat hem een twaalfjarige gevangenschap voor de deur stond, welke gevolgen noodzakelijk op zijn sterk gestel een hoogst nadeligen invloed moesten uitoefenen. Tekenen van lichaamsverval, die zich reeds een jaar na zijne bevrijding openbaarden, gaven hem aanleiding, zijn Vriendelijken Raad aan zijne beminde Kudde omtrent hun Christelijken Wandel met deze woorden te sluiten: ‘Dus heb ik u geschreven, voordat ik sterve, om u tot geloof en heiligheid op te wekken, en opdat gij elkaar zoudt lief hebben, wanneer ik zal heengegaan en in het Paradijs gekomen zijn, waaraan ik, door genade, tot mijnen troost, gelove, doch het is niet daar, maar hier, dat ik u dienen moet.’ Het is opmerkelijk, dat Bunyan aan alle gevaren ontkwam, die hem onder de harde regering van Jacobus II omringden. Ook deze vorst betoonde zich een vijand des Evangelies en trachtte door vleitaal velen van het geloof af te keren. Zijne dienaren hadden het oog op den vromen pelgrim geslagen, maar slaagden er niet in hem te vangen, slechts zijn goed konden zij enige schade toebrengen. Satan durfde hem niet ten tweeden male naar den kerker slepen, uit vreeze van een tweede Pelgrimsreize uit te lokken. Geweld noch zoete woorden vermochten hem van het rechte pad te brengen. Geen mens scheen hem vrees te kunnen inboezemen, hij bezat in hoge mate die ‘volmaakte liefde, die de vreeze buiten drijft,’ 1 Johannes 4:18. Jacobus II deed al wat een man zonder beginselen kan doen, ten einde de Dissenters te verleiden en door hen het Protestantisme uit zijn rijk te verbannen. Op verschillende plaatsen liet hij een of meer zetels in den gemeenteraad door mannen uit hun midden innemen. Toen, waarschijnlijk met hetzelfde doel, een hooggeplaatst man te Bedford kwam en Bunyan bij zich liet nodigen, sloeg deze de uitnodiging van de hand en liet zich verontschuldigen. Hij wist, dat in zijn vlees nog woonde wat hij noemt: ‘Adams erfgoed, een geleidbuis voor Satans verleiding en vergif,’ en wijselijk vermeed hij deze verzoeking. Een zijner biografen beschrijft hem als een man van een doordringend oordeel, want toen Jacobus II zo onverwachts aan de Dissenters vrijheid van Godsdienst schonk, merkte Bunyan op, dat deze zaak, hoewel op zich zelf goed, niet zo bedoeld was. De heldere zonneschijn dier vrijheid moest slechts dienen om zwarte wolken van slavernij voor te bereiden, wanneer de plannen des dwingelands rijp zouden zijn ter uitvoering. Hij vermaande daarom zijne hoorders, het middel der Ninevieten te gebruiken, ten einde den dreigenden storm af te weren. Hij verfoeide den ‘geschilderden Satan, of den duivel in mooie klederen.’ Men had te doen met een dezer schijnheilige voorwendsels van het kwaad te willen tegengaan, met de verborgen bedoeling het te doen toenemen, hetgeen Bunyan noemt: ‘de duivel, de ondeugd verbeterende.’ Hij bleef waakzaam, opdat zijn inwendige mens geen kou mocht vatten, ‘en elke poging om hem te verstrikken mislukte.

Zijn Godzalige ijver bracht hem er toe, om alle tijdelijk voordeel op te offeren, zelfs in een mate als schier niet te rechtvaardigen was. Toen een waardig burger van Londen hem aanbood, zijnen zoon Jozef gratis als leerjongen aan te nemen, om de zijnen vooruit te helpen, antwoordde hij: ‘God heeft mij niet gezonden om mijn gezin te bevorderen, maar om het Evangelie te prediken.’

Omtrent dezen tijd sprak zijn leeuwenhart zich weer uit in een geschrift, getiteld: De Anti-christ en zijn Val. Hierin toont hij onverschrokken aan, dat menselijke tussenkomst in Godsdienstzaken, door dwang en strafwetten, de ‘Anti-christ’ is, die zich vermeet, over de gedachten te heersen en het Koninkrijk van Christus dus gelijk te maken met de koninkrijken

dezer wereld. In dit geschrift legt hij zo helder den zin bloot van Ezra 7:26: 'En al wie de wet uws Gods en de wet des konings niet zal doen, over dien laat spoediglijk recht worden gedaan, hetzij ter dood, of tot uitbanning, of tot boete van goederen, of tot de banden.' Deze woorden waren reeds zo vaak door de pleiters voor tirannie en vervolging gebruikt, om zich te rechtvaardigen, maar den samenhang zag men daarbij steeds over het hoofd. Het bevel van Arthahsasta was gericht tot 'al wie vrijwillig is in mijn koninkrijk, om te gaan naar Jeruzalem' (vers 13), nooit werd het beginsel van vrije keuze volkomener erkend. Zij, die een moeilijk en gevaarlijk werk aanvingen, en wie grote schatten werden toevertrouwd, waren ook aan wetten van bijzondere strengheid onderworpen. Zulke wetten, gegeven met het oog op de herbouwers van de muren van Jeruzalem in het aangezicht hunner vijanden, konden toch niet als model dienen voor een Christelijke bedeling. Dit geestelijk Koninkrijk moest de wereld overwinnen op gans andere wijze, dan aardse vorsten daarnaar trachten. Zijn Koning breekt de harten en heelt ze weer, Hij onttrekt zijne onderdanen aan de macht der duisternis en des vlezes en bereidt ze voor op een eeuwige heerlijkheid. Zijne wetten ademen enen gans anderen geest dan die der wereldse machten. Des Christens vrije geest onderwerpt zich aan de overheid, volgens het bevel zijns Zaligmakers, maar zodra gene zich vermeet, ongehoorzaamheid aan den Koning der koningen te vorderen, dan ontstaat er een strijd, waarin de mens schijnt te zegepralen, doch welhaast verslagen neerligt aan de voeten van Hem, die sterker is dan hij. De Anti-christ en zijn Val vloeide uit Bunyans pen, toen het einde zijner pelgrimsreize met rasse schreden naderde, het was alsof de moede strijder in zijne laatste ogenblikken nog een dodelijken pijl op den mensenmoorder wilde afschieten.

Tot aan zijn vreedzaam scheiden uit deze wereld werd hij Goddelijk bewaard, en niemand randde zijne vrijheid aan te midden der strenge vervolgingen, waaronder vele zijner broederen gebukt gingen. Wellicht was niemand in het koninkrijk moediger en onverschrokkenner in de verkondiging der Goddelijke waarheden, zowel door middel der pers als van den kansel. Zijne mensenvrees was geheel opgegaan in de vreze Gods, zodat hij volhardde op het rechte pad en alle tijdelijk gewin, zelfs zijn leven niet achtte, als het gold het Evangelie te verkondigen. Toch bleef hij ongedeerd! Na het schrijven van een werk als de Christenreize, de vrucht van zijne overpeinzingen in den kerker-na een twaalfjarig verblijf in de enge, vochtige spelonk, die door Goddelijke genade in een huis Gods en een poort des hemels veranderd was-geleek hij een Christenreus, versterkt door heilzame tuchtiging en weldadigen tegenspoed. Beschermd door zijnen God, wijdde hij lichaam, ziel en geest aan Zijnen dienst en den opbouw van dat Koninkrijk, dat om het woeden van wereldlijke en geestelijke geweldigen licht, de gevangenen in vrijheid stelt en hun ziel met prijs en dankzegging vervult.

In het gevoel van de onzekerheid zijns aardsen levens en om zijne betrekkingen, zo mogelijk, niet zonder enig goed achter te laten, maakte hij, op 23 December 1685, een testament op, waarbij hij het weinige, dat hij bezat, aan zijne vrouw vermaakte. In de kerkelijke archieven te Bedford vinden wij de volgende kopie:

Aan allen, tot wie dit geschrift zal komen, J. Bunyan van het kerspel St. Guthbirt, stad Bedford, graafschap Bedford, ketellapper, groetenis. Weet, dat ik, voornoemde John Bunyan, zowel uit natuurlijke genegenheid en liefde, die ik mijner welbeminde echtgenote, Elisabeth Bunyan, toedraag, als om verschillende andere beweegredenen, die mij op dit ogenblik bijzonder bezighouden, heb gegeven en afgestaan en bij deze geef en afsta aan genoemde Elisabeth Bunyan, mijne vrouw, al mijn goederen, huisraad, schulden, gereed geld, aardewerk, ringen, klederen, linnengoed, gereedschappen, koperwerk, drinkkannen, beddengoed en al mijn overige have, roerend en onroerend, van welke soort, natuur, hoedanigheid of in welken toestand deze ook zijn mogen, en op welke plaats of plaatsen ze ook moge gevonden worden, hetzij in mijn eigen bewaring of bezit, hetzij in het bezit van iemand anders, wie het ook zij. Aan genoemde Elisabeth, mijne vrouw, moet dit alles, de vermelde goederen, huisraad,

schulden en al het andere gegeven en gelaten worden door mijne executeuren en administrateurs, hetgeen ik aan haar en tot haar nut en gebruik afsta, zonder enigen eis van mij, voornoemden John Bunyan, of van iemand anders in mijnen naam, zonder dat door haar enige onkosten aan mij voornoemden John Bunyan, mijne executeuren of administrateurs betaald behoeven te worden. En ik, voornoemde John Bunyan, bestem al de bovenvermelde goederen, huisraad, enz. voor genoemde Elisabeth, mijne echtgenote, en verzeker haar dit alles door deze acte tegen alle andere mensen. En voorts, weet dat ik, voornoemde John Bunyan, genoemde Elisabeth, mijne vrouw, in het rustig en vreedzaam bezit van al het bovenvermelde heb gesteld, en dit bezegeld met een stuk zilvergeld, gewoonlijk genoemd twopence (dubbeltje), gehecht aan het zegel dezer acte. Als bewijs der echtheid heb ik, voornoemde John Bunyan, hieronder mijne handtekening gezet en verzegeld den 23 December, in het eerste jaar der regering van onzen Soevereinen Heer, Koning Jacobus II van Engeland, enz., in het jaar onzes Heeren en Heilands, Jezus Christus, 1685.

John Bunyan.

Verzegeld en ondertekend in tegenwoordigheid van ons, wier namen hieronder geschreven staan: John Bardolph. Willm Hawkes. Nicholas Malin. Lewes Norman.

Uit dit testament blijkt, dit Bunyan nog steeds zijn ketellappershandwerk hanteerde, en waarschijnlijk is hij tot aan zijn dood daarin werkzaam gebleven. Door deze acte verzekerde hij zijn geringen eigendom aan zijne vrouw en bespaarde haar de moeite en kosten van eerst de hulp ener kerkelijke rechtbank te moeten inroepen.

Onder de vragen, welke in die dagen de Christelijke wereld verdeelden, behoorde vooral deze, of de Tien Geboden aan de gehele wereld gegeven, of tot de Joden als een afzonderlijke natie beperkt waren tot op de komst van den Messias, en of onze Heer deze wet geheel of ten dele veranderd of afgeschaft heeft. Hiermede hing nauw samen de viering van den zevenden dag als Sabbat. Een vreselijke vloek is uitgesproken over degenen, die 'de woorden dezer wet niet zullen bevestigen, doende dezelve!' (Deuteronomium 27:26, Galaten 3:10). Als de bijna algemeen toegepaste kinderdoop bestrijders heeft gevonden, dan is het niet te verwonderen dat ook de vraag, of de door God ingestelde Sabbatdag al dan niet op den zevenden dag moet gevierd worden, bij allen belangstelling wekte. Over het algemeen waren de voorstanders van den zevenden dag als Sabbat tevens ijveraars voor de doop der volwassenen, en voor gehele indompeling overeenkomstig de Schrift, vandaar, dat ze ook wel Zevende-dag-Baptisten, Sabbathouders of Sabbatariërs genoemd werden.

Ook Bunyan nam met zijn gewonen ijver deel aan den strijd. De mening van anderen of de gevoelens der vaders waren hem gene bewijsgronden, hij gaf alleen acht op den geopenbaarden wil van God en vond daar stof genoeg om tot een besluit te komen. Zijne argumenten stemmen zeer overeen met die van Jurieu, den bestrijder van Dr. Owen. Bunyan leverde dezen 'machtigen wapendrager, ' gelijk hij hem noemt, slag, en keerde zich tegen de Sabbatariërs op deze gronden: Er is geen bewijs, dat de aartsvaders een vasten dag voor hun Godsverering bepaald of gehouden hebben, de Sabbatdag werd eerst in de woestijn ingesteld, niet voor de gehele wereld, maar om de Joden als een bijzonder volk te onderscheiden en hun aan hun grote verlossing uit Egypteland te herinneren, Deuteronomium 5:15, toen de Joodse eredienst ' vervuld' was, hebben de Christenen tot gedachtenis aan de nog veel groter verlossing, aangebracht door hunnen Zaligmaker, den dag Zijner opstanding of den eersten dag der week tot rustdag gekozen, en hun nakomelingen behoren dus dit voorbeeld te volgen. Deze gedachten ontwikkelde hij in een geschrift, getiteld Vragen omtrent de Natuur en de Geldigheid van den Zevenden Dag, en Bewijs dat de Eerste Dag der week de Christelijke Sabbatdag is.

Zo zijn wij genaderd tot het laatste jaar van zijn veelbewogen en werkzaam leven. In dit jaar gaf hij nog zes belangrijke werken uit, en bij zijn dood liet hij er twaalf in manuscript na. Onder

deze noemen wij De Jeruzalemse Zondaar verlost, of Goed Nieuws voor den slechtsten der Mensen, berekend om de grootste belangstelling te wekken en de ziel, onder het levendig bewustzijn der zonde neergebogen, met den liefelijksten troost te verkwikken. 'Grote zondaar! u wordt bij name barmhartigheid aangeboden. Sta op! ga in tot Zijn voorhof en schuw de menigte niet, zeg: ga weg, Satan! ga weg, alle vrees en ontmoediging! mijn Heiland roept mij om genade te ontvangen.' In dit geschrift haalt Bunyan uit zijn geheugen aan wat hij vierentwintig jaren geleden in de gevangenis gelezen had. Het is een merkwaardige legende en komt in hoofdzaak op het volgende neer: 'Martha, de zuster van Lazarus, nodigt Maria uit om den Zaligmaker te gaan horen, dien ze haar beschrijft als den schoonsten der mensen en den uitnemendsten prediker. Maria gaat naar hare kamer, kleedt zich in een kostbaar gewaad, versiert zich zoveel zij kan en gaat naar den Prediker, onder wiens gehoor zij zich zo plaatst, dat zij Zijne aandacht moet trekken. Maar de woorden, die uit Zijnen mond vloeien, grijpen haar geweldig aan, zij werpt al haren tooi weg en bidt God om vergiffenis voor haar zondig leven. Zij kleedt zich thans zeer bescheiden en komt in het huis van Simon, waar ze de voeten des Heeren met tranen wast en met het haar van haar hoofd afdroogt. Jezus zegt daarop tot Simon: 'Hare zonden, die vele waren, zijn haar vergeven, want zij heeft veel liefgehad.'

Het Water des Levens maakt mede een belangrijk deel zijner werken uit. Naar aanleiding van het toenmalig gebruik, dat geneesheren hun middelen adverteerden, zegt zij, dat de lezer zijn geschrift wel zou mogen noemen: 'Bunyans bekendmaking van zijns Meesters Water des Levens, dat den gebruiker het eeuwige leven geeft.' Hij waarschuwt tegen de kwakzalvers, die het met schadelijke stoffen vermengen tot schade der patiënten, en deelt mede, dat het echte water zuiver en kosteloos is: 'die wil, neme het water des levens om niet.' Vooral moet men het in den morgen des levens nemen, wijl dan de zieken nog niet zulk een schrikbarende hoogte bereikt hebben.

Gelijk zijn proza, zo was ook zijne poëzie geenszins geschreven om zich een naam te verwerven, maar louter om den weg des levens bekend en aangenaam te maken. Men zoekte dus minder naar letterkundige waarde, maar proeve allereerst en allermeeft den zin en de strekking. Zijne Waarschuwing om tegen de Zonde te waken is vol verhevener, indrukwekkende gedachten. Zijn gezicht van Het Huis Gods is de zorgvuldigste overweging waard, en duizenden zijn gesticht en geleerd geworden door zijne Geestelijke Zinnebeelden. Bij het onderzoek van een bundel geschriftjes, die tot een oude, onlangs gesloopte bibliotheek in Devonshire behoorden, heeft men een tot nog toe onbekend werkje van Bunyan gevonden. Wijl het op gene lijst zijner werken voorkomt, heeft men een nauwkeurig onderzoek naar zijn oorsprong ingesteld, en de uitkomst heeft alleen redelijken twijfel opgeheven. De titel is, Nuttige Overdenkingen, gepast voor de verschillende Toestanden des Mensen, in een Samenspraak tussen Christus en een Zondaar, door John Bunyan, dienstknecht des Heeren Jezus Christus. Het manuscript is gedateerd, 1661. De opdracht is getekend: John Bunyan van Bedford (ketellapper, nu in de gevangenis te Bedford). Waarschijnlijk heeft de uitgave dezer dichtregelen moeten strekken om, tijdens zijne gevangenschap, in de behoeften van zijn gezin te voorzien.

De Hemelse Voetknecht behoort tot de schoonste zijner geschriften. Allen moeten gaan, er zijn gene rijtuigen. Eerste klasse voor de rijken noch mindere zitplaatsen voor de armen, alles reist te voet. Ja, er is toch één voertuig voor de vermoeiden en belasten, aan Jezus' hart. Geen arme ziel ging of gaat ooit den weg op naar de hemelstad, of duivel, wet, zonde, dood en hel maken zich op om hem goedschiks of kwaadschiks terug te doen keren. Daarom: loop om uws levens wil-in den rechten weg, werp alle hindernissen weg, overwin allen tegenstand, wees verzekerd dat gij zult overwinnen.

Behalve deze schriftelijke arbeid, bleef de prediking des Woords, de herderlijke zorg voor de gemeente en het ziekenbezoek al zijne krachten vereisen, van dit gedeelte zijner taak is

evenwel bijna niets voor de nakomelingschap behouden gebleven. Zijne tijdgenoten hebben gewis den grootsten zegen ontvangen door den levenden Bunyan, tot ons spreekt hij slechts door zijne werken. De verzamelaar van al zijne geschriften drukt zijne waardering van al wat deze vrome pelgrim heeft nagelaten, in de volgende woorden uit: 'Het naastig onderzoek van elk zijner voortbrengselen heeft in mijnen geest levendiger belangstelling gewekt dan enig ander Godsdienstig werk, dat mij gedurende een lang leven onder de ogen is gekomen. Inderdaad mogen Bunyans werken voor een dorpspredikant vergeleken worden met een uitgebreid magazijn, bijna van al die verhevene onderwerpen voorzien, die zijne ernstige overweging in de eerste plaats verdienen, uitmuntend behandeld, gemakkelijk te vatten, treffend in hunnen eenvoud, vol levendige gedachten en uitgedrukt in een taal, die zelfs de onervarene kan verstaan. Zijne geschriften zijn zo bewonderenswaardig dat de vromen, hetzij te huis of in vergaderingen, in het Parlement of in de werkplaats evenzeer naar hem kunnen luisteren met steeds klimmend genot en voordeel. Wellicht genoot niemand meer de heerlijke taal van Job Hij noemde diens geschrift 'dat gezegende boek.' De indruk, door die parel van Oosterse poëzie op zijn gemoed gemaakt, komt in al zijne geschriften uit. De Heilige Schrift, die zulk een uitnemende wijsheid aan de eenvoudigen leert, breidde den horizon zijns geestes immer verder uit, terwijl zijne vermogens steeds meer verkwikt en versterkt werden door de lafenis, welke hij gedurig in rijker mate uit de fontein des levens putte.'

Het ogenblik naderde nu, dat hij te midden van zijn onvermoeiden arbeid, slechts met een kleine voorafgaande waarschuwing, opgeroepen werd om zijne eeuwige rust binnen te gaan. Hij werd ernstig aangetast door die gevaarlijke pestziekte, die onder den naam van zweetziekte in vroegere tijden het land bezocht heeft en even geheimzinnig en verwoestend om zich greep als in latere dagen de cholera. Zijne ziekte sleepte groot verval van krachten na zich, maar door de zorgvuldige verpleging zijner liefhebbende gade was hij weldra in zoverre hersteld, dat hij een werk van barmhartigheid kan ondernemen, hetwelk zijn Hemelse Vader tot besluit van zijn aardsen werkkring bestemd had. Waarschijnlijk heeft ook zijn veelvuldige pennenaarbeid er toe bijgedragen, zijn krachtig gestel, dat reeds in den kerker ontzaglijk moet geleden hebben, verder te ondermijnen. Bovendien hielden de plichten, aan zijn herdersambt verbonden, hem onophoudelijk bezig. Een onenigheid, waaraan hij gaarne een einde wilde maken, greep hem geducht aan. Een vader was door zijnen zoon grovelijk beledigd geworden en bedreigde dezen met onterving. Om de dubbele ellende te voorkomen van een vader, stervende met het hart vol wrok tegen zijn kind, en een zoon, die zich van zijn vaderlijk erfdeel verstoken ziet, waagde Bunyan het, middelen tot verzoening in het werk te stellen. Hij deed te paard een reis naar Reading, wyl geen andere manier van reizen mogelijk was, en slaagde gelukkig. Terwijl hij zijn terugweg over Londen nam om de blijde tijding mede te delen, werd hij door hevige regenbuien overvallen en kwam uitgeput bij een Christelijken vriend, Strudwick aan, die hem liefderijk ontving en verpleegde. Aanstonds overviel hem een harde koorts. Zijne beminde vrouw, die zijne zaak met zoveel warmte voor de rechters bepleit had, en met wie hij nu dertig jaren verenigd was geweest, bevond zich op groten afstand van den geliefden zieke. De reis van Bedford naar Londen duurde toen twee dagen. Misschien hoopten zijne vrienden eerst nog, dat hij den schok zou doorstaan, maar zijne eigene gewaarwordingen en toen ook de hunnen schijnen zozeer door een voorsmaak der hemelse onsterfelijkheid vervuld te zijn geweest, dat men zelfs niet vermeld vindt, of zijne vrouw en kinderen hem de doodsrivier zagen ingaan. Maar des te overvloediger zijn de getuigenissen van zijn geloof en geduld en van de voortdurende nabijheid Gods tot aan zijn heengaan toe.

Hij droeg zijn smartelijk lijden met al de kracht, die men van zulk een man zou verwachten. Zijne gelatenheid was voorbeeldig, zijne woorden waren slechts 'een wens om heen te gaan, om ontbonden te worden en met Christus te zij n.' Zijne ziekte was van geen langen duur: slechts tien dagen hield zijn lijden aan. Hij genoot zijn volle bewustzijn en verzocht zijne

vrienden met hem te bidden, terwijl hij er zelf met zijn ganse hart aan deelnam. ‘Hij troostte degenen, die om hem heen weenden, vermaande hen in God stille te zijn en Hem te bidden om genade en vergeving hunner zonden, zeggende welk een heerlijke overgang het zou zijn, de moeiten en zorgen ener ellendige aarde te verlaten en voor eeuwig met Christus te leven, in vrede en onuitsprekelijke vreugde. Hij verklaarde hun de troostvolle Schriftwoorden, die grond gaven om te hopen op een gewisse opstanding ten laatsten dage.’ Zijne laatste woorden, terwijl hij stierf, waren: ‘Weent niet over mij, maar over u zelve, ik ga naar den Vader van onzen Heere Jezus Christus, die zonder twijfel door het Middelaarschap Zijns gezegenden Zoons mij aannemen zal, hoezeer ik een zondaar ben, en waar ik hoop, dat wij elkaar eerlang zullen wederzien om het nieuwe lied te zingen en eeuwig gelukkig te zijn-wereld zonder einde-amen!’ Hij voelde vasten grond onder de voeten, terwijl hij de rivier, die gene brug heeft, doorwaadde, de pelgrim trad het hemelse Zion binnen. Het was Augustus 1688, in het zestigste jaar zijns levens. Er bestaat enige onzekerheid omtrent den juisten dag: Charles Doe noemt in zijn Worstelaar (1692) 31 Augustus, in de levensgeschiedenis, aan Genade verheerlijkt toegevoegd (1692), wordt 12 Augustus als zijn sterfdag vermeld, terwijl een ander geschrift, ook van 1692, van 17 Augustus spreekt. De omstandigheden van zijn sterven vergelijkt Dr. Cheever terecht bij de schildering van Standvastig, toen deze geroepen werd den stroom door te gaan: de grote kalmte-de vaste voetstap-de woorden tot de omstanders-totdat zijn aangezicht veranderde, en de sterke mannen zich kromden. Toen was er vreugde onder de engelen, terwijl zij den overwinnaar van zo vele vijanden verwelkomden en zijne verklaarde ziel binnenleiden in het nieuwe Jeruzalem, dat hij zo schoon als ‘de Heilige Stad’ had beschreven, maar welke beschrijving tot zijne verbazing en verwondering bleek, oneindig verre te staan beneden de onuitsprekelijke werkelijkheid.